

Зулфия ҚУРОЛБОЙ қизи

МАШАҚҚАТЛАР ГИРДОБИ

Роман

Биргина айби — ёнидаги ҳужжатини йўқотиб қўйгани учун ўзга юртда гаройиб уқубатларни бошидан кечирган йигитнинг севги қиссаси.

* * *

Эрталаб баракка бригадир Матчонов билан яна биркиши кириб келди. Йўқ, Ҳаким Назарич эмасди. Унга қараганда ёшроқ, лекин худди Ҳаким Назаричдай баланд бўйли, қош-кўзлари қоп-қора, гавдаси ўлжасига ташланмоқчи бўлган қоплондай тик ва шижоатли, барваста бу йигит Пўлат Дамирович экан. Ҳаким Назарич бу ерда катта иш бошқарувчи вазифасини бажарса, Пўлат Дамирович хавфсизлик ишларига жавобгар шахс эди. Унвони капитан экан, лекин мен уни бирор марта ҳам формада кўрмадим.

— Янги келган киши қани? — деб сўради ўша куни эрталаб Пўлат Дамирович умумий салом-алиқдан сўнг бригадир Матчоновдан.

Матчоновнинг жавобини кутмасдан бир қадам олдинга чиқиб:

— Мен, — деб овоз бердим.

Пўлат Дамирович менга бошдан оёқ синчковлик билан назар ташлади. Билсангиз керак, хавфсизлик ишларида ишлайдиган кишиларнинг кўз қарашлари қаттиқ ва ўта синчков бўлади.

— Фамилиянгиз? — деб сўради у мендан.

— Даврон, — дея исмимни айтдим.

— Мен сиздан фамилиянгизни сўраяпман, — деди Пўлат Дамирович овозини хиёл кўтариб.

— Кўлимда ҳеч қандай ҳужжатим йўқ, шундай экан, тўғри келган фамилияни айтаверсам ишонасизми?

Пўлат Дамировичнинг юзига қизил югурди, билмадим, жаҳли чиқдими ё уялиб кетдими, аммо ўзини йўқотиб қўймасдан дарров жавоб қайтарди:

— Гап бундай, ўртоқ Даврон, бу ер сизга цирк майдони эмас! Бу ернинг ўз қонун-қоидалари бор. Шу қонун-қоидаларга сўзсиз равишда амал қилсангиз келишиб кетамиз сиз билан, акс ҳолда...

— Акс ҳолда?

— Акс ҳолда сиз билан штабда гаплашишга тўғри келади! — Пўлат Дамирович шахд билан Матчоновга юз бурди: — Кетдик!

Улар чиқиб кетишгач, Нурали яқин келиб:

— Сиз ҳалиям уч-тўрт кундан кейин бу ердан жўнаб кетишингизга ишоняпсизми? — деб сўради.

— Албатта.

Нурали индамади. Лекин қарашлари ёқмади бу йигитнинг. У аллақандай истехзо билан, йўқ, аниқроғи, бу одам овсар эмасми, дегандек боқарди менга.

Нонуштадан кейин Матчонов ҳаммани ҳовлига тўплаб, сафга турғазди. Менга сафнинг охиридан жой тегди. Кейин ёшгина соқчи йигит ҳамроҳлигида йўлга тушдик.

— Бу нимаси, ошна, — дедим Нуралига соқчи йигитни кўрсатиб. — Биз маҳбуслармизми соқчи қоровуллигида ишга оборишяпти?

— Ҳужжатсиз одамнинг маҳбусдан нима фарқи бор? — саволга савол билан жавоб берди Нурали.

Жиддий қабул қилмасликка қанча уринмайин, бу ердаги ғайритабиий ҳол мени ҳар

қадамда ҳайратга соларди, шу билан бирга ҳам қизиқишим ортарди, ҳам қандайдир хавотир туйғуси чулғарди.

Биринчи иш кунимда айтарли, эсда қоларли воқеа-ҳодиса юз бермади. Аммо бир куннинг ўзида анча-мунча гапдан бохабар бўлганим эсимда. Аввало шуни айтиб қўйай, бу ерда эллик-олтмиш чоғли ишчилар бригадаси аллақачон шаклланиб бўлган, эллик-олтмиш чоғли одамнинг ҳар бирининг ўз хунари, ўз вазифаси ва ўз иш нормаси бор эди.

Мисол учун Нуралини олайлик. У дурадгор эди. Эшик-ром ўрнатиш вазифаси ва у-бу вазифани жуда ўрнига қўйиб, бекаму-кўст адо этарди, чунки Нурали ўз касбининг ҳақиқий устаси эди. Иш майдонига келганидан кейин "Менга қандай вазифа юклатаркан?", деб кутиб турмасди, шартта ишга тушиб кетарди. Беш кишидан иборат унинг ўз кичик бригадаси бор эди. Абдували эса электрик эди. У ҳам ўз вазифасини аниқ биларди ва бир дақиқа ҳам вақтини беҳуда сарфламасдан ишга шўнғирди...

"Қанақа қурилиш эди?" — деб сўраяпсизми? Дарвоқе, мен бу ҳақда ҳали сизга гапирмадим-а? Айтишларича, уч корпусдан иборат, ҳали қурилиши ниҳоясига етказилмаган, ишчиларнинг тахминича қандайдир заводга мўлжалланган, аммо архитектура жиҳатдан кичикроқ фабрика ва ётоқхонага ўхшаб кетадиган бу қурилиш иншооти Аҳмадбей деган турк корчалонига тегишли экан. Аҳмадбейнинг ўзини ёки суратини ишчилар ҳатто тушларида ҳам кўришмаган. Шунинг учун Аҳмадбейнинг ёши, саҳт-сумбати ҳақида ҳеч қандай маълумот бера олишмади. Фақат унинг "жуда катта бой, миллионер" эканлигини таъкидлашди. Ўрмоннинг қоқ ўртасида завод ёки фабрика (нима фарқи бор, ё униси, ё буниси!) қуришдан ўша миллионер бей қандай мақсадни кўзлаган экан? Ахир, бу ерлар аҳоли кам яшайдиган чекка ҳудуд бўлса. Худо билади, яқин-атрофда бирорта қишлоқ ёки хутор учрайдими-йўқми? Биринчи иш куним то қош қорайгунча шу ҳолда бош қотирганим, охир-оқибатда бир тўхтамга кела олмаганимдан асабийлашиб: "Э онасини!" дея сўкиниб юборганим эсимда.

Мен шу чоққача умуман сўкинмасдим, ўша кунги қилигим эса муҳит таъсирига тезда берилувчан одам эканлигимнинг исботи эди. Ўлай агар, у ерда деярли ҳамма сўкиниб гапирарди. Қўлидан болғаси тушиб кетса ҳам болахонадор қилиб сўкинишарди.

Мен ўйлай-ўйлай, ниҳоят бир қарорга келиб, Абдували таъкидлаганидай "... энг осон иш" оҳак куйдириш ишини танлагандим. "Барибир бу ерда узоқ қолмайман, кўнглим сезиб турибди, ҳеч қандай жавоб келмаган тақдирдаям нимадир бўлади-ю, бу ердан кетаман. Аммо хунар ўрганиб қўйсам ёмон бўлмас", дердим ичимда янги машғулот жараёнини кузатиб, номига бўлса-да, оз-моз қўл теккизиб кўриб, шу ишни эплаб кета олишимга ишонган ҳолда худди мажбурий меҳнатдан қайтаётган маҳбуслар сингари саф бўлиб, қош қорайганда казарма... э, баракка қайтарканмиз.

Бу ердагиларнинг назарида оҳак пишириш энг осон ишдек туйилади. Лекин билмаган одам учун бит ўлдириш ҳам қийин, деганларидек, энг осон ишнинг ҳам ўзига яраша заҳматлари бор эди. Биз тўрт киши бўлиб, махсус ўчоқлардаги махсус идишларни оҳактошлар билан тўлдириб тагига олов ёқардик. Баъзида катта-катта бўлақлардан иборат оҳак тошларни уриб майдалашга тўғри келарди.

Кун давомида олов ёнида турганим билан ҳаво совуқ, ер зах бўлганидан оёқларим музлаб, бармоқларим тарашадек қотиб букилмайдиган бўлиб қолганди. "Қанийди иссиқ ҳаммом бўлса!.." дея орзуга ҳам берилардим йўл-йўлакай.

— Нурали, бу ерда ҳаммом борми? — деб сўрадим баракка яқинлашганимизда шеригимдан.

— Ҳаммом?... Бор, лекин у ишчилар учун эмас.

— Ювиниш хонаси йўқми? — деб сўрадим капалагим учиб.

— Бор. Душ. Ҳаммом конторадагилар учун.

— Душ бўлсаям бор экан-ку.

Азалдан сувни, чўмилишни яхши кўрардим. Уйда ваннага кирволиб соатлаб сув ичида ётардим. Балки бу балиқ буржи остида туғилганим туфайлидир?

Ўша куни кечқурун душга кириб олдим-у, обдо-он чўмилдим. Тепадан шовуллаб тушаётган сув остида уз-зоқ турдим. Чарчоғим чиқиб, онадан янги туғилгандай енгил тортиб емакхонага кириб келганимда... у ерда на Нурали, на Абдували бор эди. Ўн-ўн беш чоғли киши емакхонанинг у ер-бу ерида ўтирганча коньяк қўшилган қаҳва "коктейль" хўплаб ўтиришарди.

"Коктейль"ни ишчилар эрмак ёки олифталик учун эмас, совуққа ўзларини олдириб қўймаслик учун пулга сотиб олиб ичишарди. "Мени кутишмабди... Шунча узоқ қолиб кетдимми душда?.." — қизил карамли шўрвадан кўнглим тортмасдан тотинарканман, беихтиёр Саодат пиширадиган овқатлар эсимга тушиб кетди. Хотинимнинг қўли ширин эди.

Овқатланиб бўлгач, баракка қайтдим. Лекин у ерда ҳам на Нурали, на Абдували бор эди. Уч-тўрт киши адёлга бурканганча ухлаб ётишарди. Шу пайт Матчонов эшикдан бош суқди.

- Сиз шу ердасиз? — деди у ҳайрон бўлиб.
- Ҳа. Нима бошқа ерда бўлишим керакми?
- Бундан чиқди, иккинчи сменада ишлашни хоҳламайсиз, тўғрими?
- Тушунмадим.
- Ана шунақа-да!

Матчонов устимдан ғалаба қозонгандек ва "ўзингни билагон кўрсатаверма, билмайдиган нарсанг кўп ҳали!", дея таъкидлаётгандек голибона назар ташлаганча ичкарига қадам қўйди. Унинг айтишича, бу ерда иш уч сменада ташкил этилган экан. Тўғри, қиш мавсумида қурилишда айрим ишлар тўхтатилади. Чунки давом эттиришнинг иложи йўқ. Лекин бино ичкарасидаги ишларни бемалол бажараверса бўлади. Шунинг учун иш уч сменада ташкил қилинган. Лекин бир шарт билан: иккинчи, учинчи сменада фақат ўз ихтиёри билан ишловчилар ишлайдилар. Бунинг учун уларга кундузгига қараганда икки баравар кўп иш ҳақи тўланади ("Дарвоқе, бу ҳақда Ҳаким Назарич сизга ҳеч нима демаганмидилар?"). Агар истасам, мен ҳам ҳозироқ бориб ишлашим мумкин экан. Лекин кечки сменада Матчонов эмас, бошқа киши бригадирлик қиларкан.

— Эҳ-ҳе! Зўр-ку бу ёғи! — дедим Матчоновга қараб. — Кўринмас бей афандининг калласи зўр экан!

Матчонов нимадир дейишга чоғланди, лекин гапиролмади, аллақандай саросима ичида юзимга тикилиб қолди. У менга ҳам бошқаларга муомала қилгандай, тепадан қилиб гапиришга уринарди-ю, нима учундир сира эплай олмасди ёки ботинолмасмиди?

- Демак, Нурали билан Абдували овқатланиб бўлиб, иккинчи сменага кетишибди-да, — деб сўрадим Матчоновдан.
- Ҳа. Ишлагани кетишди. Бунинг нимаси ёмон? Нормани бажаришади-ю қайтишади.
- Норма? Бу яна қанақаси?
- Кечки сменада ишлаётганлар учун норма белгиланган.
- Э, шунақами?
- Хўш, сиз ҳам ишлайсизми? — бетоқатлик билан сўради Матчонов.
- Билмадим. Ҳаким Назарич билан маслаҳатлашиб кўрай-чи, — дедим атай.

Матчоновнинг яна попуги пасайди. Тезгина хайрлашди-ю, чиқиб кетди. Сафсата сотиб бироз чигилимни ёзмоқчи эдим. Матчонов қочиб қолди. Негадир шу одамни майна қилгим келарди. Матчонов бу ерларнинг ўз одами бўлиб қолган, ғашига тегаверсам бирор ёмонлик қилиши ҳам мумкин, бу қўлидан келадиям, шуни била туриб ҳам, негадир унга жиддий муомала қилгим келмасди. Жўрттага Ҳаким Назаричнинг номини тилга олганимнинг сабаби ҳам шунда, аслида Ҳаким Назарич ҳам худди Матчонов сингари менга бегона, қолаверса, унинг маслаҳатига куним қолгани йўқ, қолмасин ҳам! Мен Матчоновнинг хамелеон сингари турланиб туришини кузатиб, ҳузурланиш учун иш бошқарувчининг номини тилга олардим.

Иккинчи ёки учинчи сменада ишлаш масаласига келсак, икки баробар кўп ҳақ учун ҳар

қандай қийинчиликка чидашга тайёр бўлсам-да, негадир қўнглим чопмаётган эди. Баъзи бир шубҳали ўйларга борганим туфайли эҳтимол ўзимни ортиқча уринтиргим келмагандир. Шубҳали фикрлар ўз-ўзидан пайдо бўлгани йўқ. Бунинг ҳам ўз сабаби бор.

Одамлар худди қадим замонлардагидек жамоа бўлиб яшаб, тер тўкиб меҳнат қилаётган бу ғайритабиий оилада гап ётмас экан. Дастлабки иш кунларим давомида шунчалик кўп маълумотга эга бўлдимки, асти қўяверасиз. Энг қизиғи, мен ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамасдим. Уларнинг ўзлари олдимга келиб мени мен билмаган гаплардан огоҳ этишарди.

Эрталаб қурилишга борганимиздан кейин одамлар тўрт-беш кишидан иборат майда бригадаларга бўлиниб, ҳар ёққа тарқашарди. Нурали ўз шериклари билан иккинчи корпуснинг биринчи қаватида ишларди. Абдували эса биринчи корпуснинг иккинчи қаватига чиқиб кетарди. Бошқалар ҳам шу тахлит иш жойларини эгаллашарди.

Мен дастлабки кунданоқ сал-пал яқин бўлиб қолган Нурали билан Абдувалидан айрилгим келмасди. Лекин бизнинг "мутахассислигимиз" тўғри келмагани учун бошқа-бошқа жойларда ишлашга мажбур эдик. Юқорида айтганимдек, энг осон иш бўлгани учун мен оҳак сўндирувчилар бригадасига келиб қўшилгандим. Тўрт киши эдик. Битта бригадир, учтамиз ишчи. Ишимизнинг яхши томони шунда эдики, биз ановиларга ўхшаб тахта, бўёқ, куйинди ҳидлари анқиётган дим хоналарда эмас, очиқ ҳавода, очиқ осмон остида ишлардик. Оҳак кўйдирувчи қозонларимиз ташқарида эди. Ҳаво гоҳ очиқ, гоҳ булутли, совуқдан совуқ бўлса-да, ҳар қалай тоза эди. Ишдан қўлинг бўшаган маҳал замирида аллақандай сир, дардчил ҳасрат тўла алланима мавжуд бўлган ёввойи ва бегона манзарани кузатиш имкони туғиларди.

Бир неча қадам наридан куюқ ўрмон бошланади. Ўнгга қарасангиз ҳам, чапга ёки тўғрига, ҳатто ортга қарасангиз ҳам ўрмон, қисқаси, оёғингиз тегиб турган қорли майдон чегарасидан ўтганингиздан кейин сизни нима кутиб турибди, қаёққа юришингиз керак, бирорта қишлоқ ёки станцияга олиб борадиган йўл борми-йўқми, бари-бари номаълум ва сирли бўлган, нафақат булутли кунлар, балки бепоён, оппоқ қор сатҳида куёш ярқираб нур сочган пайтлар янада бегона, сирли кўринадиган маскан... Кўзларинг ёшланганча тикилиб тураркансан беихтиёр: "Қани энди қушга айланиб қолсаму, ҳар лаҳзада қадри билинаётган қадрдон юрт томон учиб кетсам!" деган ўй юракни, нафақат юракни, балки бутун вужудни жунбушга келтиради.

Ўша куни мен худди шундай кайфиятда қор босган ўрмонга тикилиб турганимда шерикларимдан бири Ҳусан ёнимга келиб:

- Манзара зўр-а? — деди кулиб.
- Зўр-ку, лекин бегона-да, — дедим маҳзун кайфият таъсирида.
- Ҳали бир кун ҳам бўлмасдан зерикдингизми? — сўради Ҳусан.
- Ҳа.
- Эҳ-ҳе, бизга ўхшаб бир ярим йил юрсангиз...
- Сизга ўхшаб бир ярим йил юрмасам керак!

Ҳусан жаҳлим чиққанини сизди, юзимга бир неча дақиқа сўзсиз тикилиб турдида, сўнг:

- Менимча, юрсангиз керак, — деди ишонч билан.
- Уларнинг сўровномасига жавоб келиши билан...

Ҳусан кулди. Бошини хиёл қийшайтириб, чаккасини қашиш асносида яна кулди, кейин боягидай ишонч билан:

- Жавоб келмайди ёки келган тақдирдаям улар бизга кўрсатишмайди, — деди.

Юрагим орқага тортиб:

- Наҳотки? — деб юбордим беихтиёр.

Ҳусан жавоб беришга улгура олмади. Ўзимиздан чиққан бригадир Қиличбек нарироқда турганди, бизнинг суҳбатлашаётганимизни кўриб қолиб шитоб билан етиб келди.

— Бу ерга ҳангома қилиш учун келмагансанлар, йигитлар, гапни бас қилиб, ишга киришинглар! — деди у.

Биз қилт этмай туравердик.

— Йигитлар, нима деяпман?! — деди Қиличбек энди овозини бир парда кўтариб. — Жудаям гаплашгиларинг келаётган бўлса, кечқурун баракда хумордан чиққунча гапласанлар!

— Нега бизга буйруқ беряпсиз? — дедим энди росмана жаҳлим чиқиб Қиличбекка қараб. Ҳолбуки, кеча кечқурун мени очиқ чехра билан қарши олган, энг кўп савол берган йигит шу Қиличбек эди. — Ким сизга бу ҳуқуқни берди?!

— Ишла, деган ёмонми? Пулини қуртдай санаб оласанлар-ку! — деди Қиличбек жангга ҳозирланаётган даканг хўроздай елкаларини учуриб.

— Ҳа, ёмон! — деб бақирдим Қиличбекка жавобан, айнаи чоғда қўйиб берса бригадир билан ёқалашиб кетишга ҳам тайёр эдим, гўё ҳаммаси учун шу одам сабабчидек кўзимга бало-қазодек кўринаётганди.

— Кетдик, — Ҳусан энгимдан тортиб нарига олиб кетди.

— Унинг бизга буйруқ беришга ҳаққи йўқ! — дея энди Ҳусанга қараб бақирдим. — Пулини қуртдай санаб олганимиздан кейин ўз ихтиёримиз билан ишлашимиз керак!

— Психми нима бало? — дегани эшитилди Қиличбекнинг ортимиздан.

— Ўзинг псих! — дея хезлангандим Ҳусан қўлимдан тутиб қолди.

— Яхши одам эмас экан бу одам, — дедим ҳаяжондан ўзимни боса олмай, ҳансираганча Ҳусанга қараб.

— Бригадир бўлмасдан олдин яхши одам эди. Кейин айниди, — деди Ҳусан кулимсираб. — Юринг, яхшиси тош майдалаймиз.

Биз ишчилар тилида "куваль" деб аталадиган, мен жўнгина темир тўқмоқ дейдиган иш қуролимизни қўлга олиб ишга киришдик. Темир тўқмоқни қулочкашлаб куч билан оҳак тошга урарканман, гумбирлаган овозга қўшилиб юрагимдаги алам ҳам ташқарига отилиб чиқиб кетаётгандек тобора энгил тортардим.

— Сизни ҳали штабга чақиришмадимми? — деб сўради Ҳусан дам олишга чўнқайганимизда.

— Чақиришлари керакми?

— Менимча, йигирма кунлардан кейин сизни штабга чақиришади-да, шартнома асосида ишлашни таклиф қилишади.

— Унчаликка боришмас, — дедим ҳали ҳам умидимни узмасдан.

— Боришса-чи?

— Рози бўлмайман!

— Унда текиндан текин ишлайверасизми?

— Кетаман! Барибир кетаман!

Ҳусан мен билан тортишиш бефойда эканлигини, ўзи ёқлаган тарафни ҳеч қачон бермайдиган чиранчиқлигимни фаҳмлади чоғи, индамай кўя қолди.

Тушлик вақти яқинлашарди.

Мени ошқозон ташвиши безовта қила бошлади. Ҳусанга қарайман, хотиржам; иккинчи шеригим Файзининг юзига зимдан разм соламан, қорни тўқ одамдай беғам, учинчи шеригим Тошпўлат гинғиллаганча қўшиқ хиргойи қилипти...

Охири сабрим чидамади.

— Тушликка баракка борамизми? — деб сўрадим Ҳусандан.

— Йўқ, тушлик шу ерда бўлади, — деб жавоб берди Ҳусан.

— Қандай қилиб?!

— Ҳализамон уч-тўртта хотин келиб, пирашка-мирашка сотиб кетади.

— Бундан чиқди, шу яқин-атрофда қишлоқ бор экан-да? — дедим жонланиб.

— Шунақа шекилли. Анчадан буён қатнашади-ю, лекин биз билан очилиб гаплашишмайди. Шундай буйруқ олишгандир, — деди Ҳусан.

— Бирортасини севиб қолсангизгина сизга эътибор беришади, — дея гапга аралашди Файзи.

— Ўйлаб гапирсанг-чи, — дея унга танбеҳ берди Ҳусан. — Билиб-билмай...

— Нега билиб-билмай бўларкан, — деди Файзи шартта. — Ҳаким Назарич ҳам аслида бизга ўхшаганлардан бўлган. Маржалардан биттасини севиб қолиб, уйланганидан кейин унга ишонишиб юқори амал беришган, билмасанг билиб қўй!

— Бу шунчаки миш-миш бўлиши ҳам мумкин-ку, — деди Ҳусан Файзига эмас, менга юзланиб.

— Нега унда Пўлат Дамирович ҳақида бундай миш-миш гап йўқ? — деди Файзи бўш келмасдан. — Чунки у ҳақиқатан ҳам шу ернинг одами! Москвада туғилган, Москвада ўқиган, милиса, хотинбоз милиса!

— Бирорта хотин билан етаклашиб юрганини кўрганмисан?

— Кўрмаганман, лекин эшитганман.

— Кулоқнинг тамбаси йўқ, ҳамма нарсани эшитаверади-да.

— Матчоновга нима дейсан? — деди Файзи қизишиб.

— Э, бас қилсанг-чи!

— Нега бас қиларканман? Керак бўлса ўша Матчонов бу ерга келиб турадиган ҳалигидақа аёллардан бирига уйланган!

— Э, бор-е!

Ҳусан қўл силтаганча нари кетиб Файзидан қутулди.

Ёши ўттизга ҳам бормаган, малладан келган, ҳеч қачон қорни тўйиб овқат емаган одамдай ҳаддан ташқари озгин, рамақижон Файзининг қизиқ феъли бор эди.

Агар сиз индамасангиз, Файзи ҳам миқ этмай юраверади. Ишонасизми, бир куни биз эрталабдан кечгача бир оғиз ҳам гаплашмасдан ишлаганмиз. Аммо бехосдан бир савол бериб қўйсангиз борми, ундан қутулишингиз қийин. Яна шуниси қизиққи, узилиб қолган суҳбатни икки кундан кейин ҳам келган еридан давом эттириб кетаверади.

Ҳусан ҳам Файзи тенгқуроб, лекин унга ўхшаб рамақижон эмас, келишган йигит. Хотинлар ҳақидаги миш-мишларни ёқтирмайди, аммо ўзаро ҳангома-гурунгни яхши кўради.

Умуман олганда, бу ердагиларнинг деярли барчаси бир хил дардга йўлиқишган: улар бошқалар ҳақида, ўзлари билан ёнма-ён ишлаётган шериклари ҳақида шу қадар кўп маълумотларга эгаларки, бирининг кўзи пана бўлиши ҳамон иккинчиси ғийбатни бошлаб юборади. Мана, биринчи иш кунимнинг ўзидаёқ қанча маълумотга эга бўлганимни ўзингиз эшитдингиз-ку. Бироқ улар ҳеч қачон ўзлари ҳақида гапирмайдилар. Мана шуниси қизиқ.

Ҳа, яна бир гап эсимга тушиб қолди. Шу куни иш вақти тугашига яқин бирдан Ҳусан кўринмай қолди.

Иккала шеригимиз билан бригадир Қиличбек сафга турадиган майдонимиз — қурилиш ҳовлиси томон йўрғалаб қолишганди. Мен Ҳусанни кутиб турмоқчи бўлдим. Шу йигитнинг нимасидир менга маъқул бўла бошлаганди-да.

Шу вақт кимдир чақиргандай бўлди, аниқроғи, нимадир дегандай бўлди. Қарасам, Тошпўлат нималардир деганча мен томон келяпти.

— Эшитмадим, нима деяпсан? — деб сўрадим у яқин келгач.

— Ҳусанни кутиб турибсизми, деяпман.

— Ҳа. Қаёққа кетдийкин?

— Ҳожатга кетган, — деди Тошпўлат ва ёнимга келиб туриб олди.

— Сиз кетаверинг, — дедим уни йўлдан қолдирмаслик учун.

— Майли, ҳозир кетаман, — деди Тошпўлат. — Лекин аввал сизга бир гапни айтиб қўяй дегандим.

— Қанақа гап?

— Бу йигит билан кўп ош-қатиқ бўлаверманг, — деди шунда Тошпўлат дабдурустдан. Мен унинг Ҳусанни назарда тутаётганини англаб турардим. — Бу йигит қамалиб чиққан, зэк!

Мен нима бўпти, дегандай хотиржамлик билан қарадим Тошпўлатнинг юзига. Шунда у мени кўрқитиш учунми янада ваҳимали гап айтди:

— Ҳусан қотил! Одам ўлдирган!

Шу гапдан кейин менда қандайдир ўзгариш пайдо бўлди, буни ўзим ҳам сездим.

— Институтда ўқиб юрганида ўртоғи билан бир қизни квартираларига обориб, аввал об-до-он... навбати билан... кейин ўлдириб, бу камлик қилгандай, жасадни майда бўлақларга бўлиб!.. Кейин анҳорга ташлаб юборишган!!! — Тошпўлат шундай ваҳимали таъкид билан сўзлардики, гўё бундан ҳузурланаётгандек. — Буни қарангки, қизнинг жасади бўлақланган ҳолда анҳорнинг турли қисмидан сувга ташланган бўлса-да, улар оқиб келиб бир ерга тўпланиб қолган экан! Шундан кейин Ҳусанниям, ўртоғиниям атиги ўн беш йилга қамашади. Битта одамнинг хуни ўн беш йил экан-да! Бу оз эмасми? Лекин Ҳусан қамоқда бор-йўғи икки йил ўтиради. Отаси катта амалдор ва бой одам бўлгани учун пулни роса совуриб, уни қутқариб қолади. Барча айбни шеригига юклашади. Пулнинг кучини қаранг, отаси Ҳусанни нафақат қамоқдан қутқарган, балки унинг пешонасидан "судланган" деган тамғани ҳам олдириб ташлаган. Чунки Ҳусан ёлғиз ўғил, ота-онасининг ундан бошқа фарзанди бўлмаган. Ҳусаннинг эгизаги Ҳасан ҳам бўлган-у, лекин у чақалоқлигида оламдан ўтган экан. Отаси Ҳусаннинг чала қолган ўқишини ҳам тиклаган, аммо у ўқишни хоҳламаган. Дайдиб юриб бу ёқларга келиб қолган. Ана шунақа! Хўп, мен кетдим.

Тошпўлат шерикларининг ортидан югурди.

Мени икки нарса ҳайратга соларди. Аввал иккинчисини айта қолай, а? Қизиқ, Тошпўлат шунча маълумотни қаердан олди? Ҳар қалай Ҳусаннинг ўзи мароқ билан сўзлаб бермагандир? Инсон энг тубан қилмишлари ҳақида осонликча оғиз очмайди, менинг фикримча. Тагин ҳам ким билади, дейсиз?

Мен бир вақтлар ўзи анча ёшга бориб қолган одамнинг ёш қизга уйлангани ва никоҳ оқшоми кексалиги панд бериб қўйиб, қўлидан ҳеч иш келмагани ҳақида ўша кишининг ўзи оғиз кўпиртириб, мақтаниб гапирётганини ўз қулоғим билан эшитгандим. У сўзлар экан, шу ёшида ёшгина қизболага (ахир, бу шараф!) уйланганини зўр бериб исботлашга, кимларнидир ишонтиришга уринарди, лекин аслида ўзининг ожизлигини фош қилиб, ўзини ўзи шарманда қилаётганини фаҳмламасди! Демокчиманки, ҳаётда шундай одамлар ҳам учрайди, бироқ бу бошқа масала, қотиллик билан тенглаштириб бўлмайди буни!

Энди ижозатингиз билан мени ҳайратга солган биринчи сабабга ўтсам. Юқорида айтганимдай, Ҳусан ниҳоятда келишган йигит эди. Айниқса, унинг кўзлари мени ларзага соларди. Биласизми, Ҳусаннинг катта-катта, чиройли (худди қизларники каби), қорачиқлари бир лахча чўгдай ёниб турувчи кўзлари гўё гўдак боланинг кўзларидек ниҳоятда беғубор ва маъсум эди! Ҳамсуҳбатига беозорлик билан жовдираб боқарди. Юзи шу қадар тиниқ эдики, бирорта нуқсон сезилмасди. Ўшандан кейин мен Ҳусанни кўп кузатадиган бўлдим. Ўзига сездирмасдан-да. Ва ҳар гал: "Тошпўлат ёлғон гапирди-ёв!" деган фикрдан нарига ўтолмасдим. Эсингизда бўлса, Баҳодир ҳақида ҳам шунга ўхшаш гапларни гапиргандим. Лекин оқибати нима бўлди? Демак, бундан чиқди, инсон қиёфасидан олинган таассурот алдамчи экан-да?!

Нима бўлишидан қатъи назар, ўша куни мен Ҳусанни кутдим. У келганидан кейин саф майдонига бирга қайтдик.

* * *

Кунлар ўта бошлади.

Эрталаб ишга келамиз, кечқурун қайтамиз.

Иккинчи кун биринчи кунга қараганда хийла енгил ўтди. Учинчи кун бундан-да беҳроқ. Тўртинчи-бешинчи кунларга бориб, мен ўзимни анчадан буён шу ерда яшаётгандек ҳис эта бошладим. Инсоннинг яшовчанлиги унинг кўникувчанлигида, тез мослаша олишига ҳам боғлиқ, деган фикр туғилганди менда ўша вақтда.

Ҳар куни эрталаб Ҳаким Назарични контора эшиги олдида турганини ё ичкарига кириб кетаётганини кўриб қоламан. Унинг ҳам менга нигоҳи тушади, лекин ўзини менга ҳеч қандай гапи йўқ одамдай тутаяди. Шундан биламанки, демак, ҳеч қандай хабар йўқ!

Ҳафсалам пир бўлиб, ишга жўнайман. Бахтимга шерикларимнинг муносабати ёмон эмасди. Ўзаро сан-манга бориб жанжаллашиб турганларига қарамасдан менга кўзлари тушишлари билан ҳурматимни жойига қўйишарди; можарони бас қилишиб, мен билан суҳбатлашишга ошиқардилар; улар кўп нарсалар ҳақида сўрашарди; юрагим сиқилганидан ўзимни қўярга жой тополмай турган бўлсам-да, уларнинг саволларига астойдил жавоб берардим.

Шўрликларнинг кўпчилиги тирикчилик важдан уйларидан чиқиб кетганларига бир-икки йил бўлган, шунча вақтдан буён бола-чақасининг меҳридан, рўй берган янгилик ва ўзгаришлардан бебаҳра эдилар.

Суҳбатларимиз кўпинча ярим кечага довури чўзилиб кетганидан уйқуга тўймасдик, натижада эрталаб кўзларимиз киртайиб, чарчоғимиз ёзилмаган бир аҳволда ишга жўнардик. Мабодо мен ҳам нима ҳақдадир сўраб қолгудек бўлсам, шерикларим буни ўзларига шараф деб билгандек, жон-жон деб жавоб беришарди. Бундан мен аллақандай лаззат туярдим. Бу одамлар менинг рафторимда ҳеч кимникига ўхшамаган қандайдир хислат кўришган шекилли, дея ич-ичимдан ғурурланардим. Уларнинг ўзлари эса бир-бирлари билан жуда кўп жиққиллашиб қолардилар. Бехосдан тегиб кетилган туртки ҳам катта тўполонга сабаб бўларди.

Мисол дейсизми? Истаганча мисол келтиришим мумкин. Бир куни эрталаб (эрталаб деганда мен тонгги тўртни назарда тутяпман. Бу ерда тартиб шундай. Ҳамма тонгги соат тўртда ўрнидан туриши шарт. Соат бешгача нонушта, кейин ишга марш!) Райимберди деган тоқарнинг ерда ётган шиппагини иккинчи қаватдаги нардан тушаётган шериги Абдулла деган йигит оёғининг учи билан туртиб анча нарига учуриб юборган экан. Бўлди жанжал, бўлди қиёмат!

Гапларини эшитинг:

— Сен жиғимга тегиш учун атай шундай қилдинг! Шиппагимни олиб келиб оёғимга кийдириб қўясан!

— Атай қилганим йўқ, нега тушунмайсан?!

— Ўтган ой кўпроқ пул олганим учун менга тиш қайраб юрибсан! Кўролмайсан мени!

— Сенинг нимангни кўролмайсан?! Бир сафар кўп пул олсанг олибсан-да!

— Алам қилгани йўқми?

— Қилгани йўқ, деяпман-ку сенга! Алам қилгани йўқ!

— Нега унда шиппагимни тепиб юбординг?! Атай жанжал чиқариш учун шундай қилдинг!

— Аҳмоқ! Мияси йўқ эшак!

— Ким эшак?!

— Сен! Сен! Сен...

Ана шундан кейин иккала эркак қутурган итдек бир-бирларига ташланадилар. Болохонадор сўқинишлар авжига чиқади.

Энг қизиги — ҳеч ким уларни ажратишга шошилмайди. Ҳамхоналаримиз зўр томоша кўришаётгандек мароқ билан жанжалкашларни кузатишади. Икки соқчи ҳамроҳлигида Матчонов кириб келгандан кейингина жанг тўхтади. Қон тўкилмаган бўлса, соқчилар огоҳлантириш билан чекланадилар. Акс ҳолда жанжалкашларнинг иккаласини (балки уч-тўрттасини) ҳам штабга олиб кетишади. У ерда Пўлат Дамирович томонидан уларга жазо чоралари белгиланади.

Шундай тўполон-жанжал юз берган кезларда мен бу одамларни тушунмай қолардим. Ахир, шиппакнинг бехосдан туртиб юборилгани муштлашувга арзимади-да! "Бу ўта жанжалкаш ва ичи тор кимсалар, — дердим ичимда ўзимча мулоҳаза юритарканман. — Уларнинг ўрнида мен бўлганимда сира ҳам бундай қилмасдим!" Уларнинг фавқулодда жазо, уришқоқ бўлиб қолишларининг сабабини кўп нарсаларни тушунмасликларида, чуқур фикр юритмасликларида деб билардим. Нега деганда, буларнинг деярли ҳаммаси (Ҳусан чаламуллани ҳисобга қўшмаганда) чала-чулпа олинган ўрта маълумот билан

чекланган, диплом таклиф қилинган тақдирда ҳам уни кераксиз матоҳ, деб ҳисоблаб рад қилувчи, ҳар жиҳатдан ўртамиёна кишилар бўлиб, азбаройи тирикчилик туфайли иссиқ кўрпасини тарк этган дарбадарлар эди.

Бу одамлар орасида икки кишигина менинг эътиборимга сазовор бўлишганди: Нуралини жиддий ва меҳрибонлиги туфайли, Ҳусанни (гарчи қотил бўлса-да) фикр доираси кенг бўлгани учун ўзимга яқин олардим. У билан дунёвий мавзуларда бемалол суҳбатлашиш мумкин эди.

Бир куни кечки пайт "контора" хизматчиси келиб мени Ҳаким Назарич йўқлаётганини айтди. Бу вақтда мен Ҳусан билан, юқорида айтганимдай, дунёвий мавзуларда гурунглашиб ўтирардик. Баракда фақат иккимиз қолгандик, бошқалар иккинчи сменага кетишганди.

— Бирга борайми? — деб сўради Ҳусан хизматчининг гапини эшитганидан кейин.

— Шарт эмас.

— Менимча, улар сизга шартнома бўйича ишлашни таклиф қилишса керак, — деди Ҳусан.

— Нафасингни иссиқ қилсанг-чи!

Ҳусанга шундай дедим-у ташқарига чиқдим. Ажойиб хушxabар кутаётгандек юрагим гурс-гурс урарди.

— Неча кундан буён ишляпсиз? — деб сўради Ҳаким Назарич хонасига кирганимда.

— Бир ҳафта бўлиб қолди.

— Биз сўровнома жўнатдик, лекин ҳеч қандай жавоб келмади. Нима қиласиз, маҳбус сингари бир сўм олмасдан ишлаб юраверасизми ёки шартнома бўйича ишламоқчимисиз?

— Шартномага рози бўлдим дейлик, хўш, кейин-чи, кейин нима бўлади?

— Биз сизга белгиланган тартиб бўйича маош белгилаймиз. Маошнинг маълум бир қисми эҳтиёжингизга қараб қўлингизга берилади, қолгани сиз берган адрес бўйича уйингизга, яқинларингизга юборилади.

— Ким юборади?

— Биз. Шу иш билан шуғулланувчи шахс!

— Маошнинг ҳаммасини ўз қўлимга олсам бўлмайдими? — дедим қувлик қилган киши бўлиб.

— Бўлади. Лекин қандай эплейсиз? Банкка қўя олмасангиз. Пochтага бора олмайсиз. Сабаби ўзингизга маълум, ёнингизда ҳеч қандай ҳужжатингиз йўқ. Шаҳарда бир қадам юролмайсиз! Тўғрими?

— Тўғри... — дедим бўшашиб.

— Ана шунақа! — Ҳаким Назарич қўлларини ёнига керди.

— Мени бу ерда ушлаб туришга ҳақингиз йўқ! Қонунни жуда яхши биламан. Ҳеч қандай ҳужжати бўлмаган, ўзга давлат фуқароси бўлган одам мамлакатдан ташқарига чиқариб юборилиши керак! — дедим ётиб қолгунча отиб қол, қабилида, қолаверса, пичоқ бориб суякка етган, совуқ ва бегоналик ҳукм сурган бу маконни иложи борица тезроқ, тезроқ ва янада тезроқ тарк этгим келганидан ниҳоятда асабийлаша бошлагандим.

— Қонунни жуда яхши биларкансиз! — деди Ҳаким Назарич истехзоли кулимсираб.

— Ҳар қалай гўл эмасман!

— Сиз балки ашаддий жиноятчидирсиз? — деди шунда Ҳаким Назарич кўзлари совуқ ялтираб. — Эҳтимол, қотилдирсиз?! Ўн иккита аёлни аввал зўрлаб, кейин ваҳшийларча ўлдириб, қочиб юрган маньяк балки сиздирсиз?! Эҳтимол, сиз интерпол қидирувидаги одамдирсиз?!

Ҳаким Назарич шундай даҳшатли нарсаларни сўзлаётгандики, юрагим орқага тортиб кетди.

— Қўйинг-е, нималар деяпсиз?.. Қўйинг-е... — дердим нуқул гап тополмай эсанкираб қолганимдан.

— Яқинда Подмосковьедан ўттиз яшар йигитнинг жасади топилди, — дея совуққонлик

билан давом этди Ҳақим Назарич. — Мурдага ҳеч қандай зарба берилмаган, худди ухлаётгандек беозоргина бўлиб ётибди. Лекин мундоқ текшириб кўришса, унинг на жигари, на буйраги, на юраги бор! Ўша йигитнинг қотили эҳтимол сиздирсиз?!

Асабларим, вужудимдаги етмиш икки томирим қақшаб кетди.

— Нималар деяпсиз?! Нималар деяпсиз?.. Ахир мен... шу қўлларим билан одам ўлдираманми?!

— Қўлларингизга нима бўпти? Бу қўл билан ҳар қандай ишни бажариш мумкин. Бақувват, чайир қўллар... — деди Ҳақим Назарич кесатгандек бўлиб.

Индамадим. Бошимга тушган кулфат залворини кўтара олмагандек умуртқам майишиб букчайиб қолдим. Ҳа, мен ҳақиқий фожианинг туб моҳиятини айни шу лаҳзада англаб етгандим. Умидларим йиғлай-йиғлай кўнглимни тарк эта бошлади...

— Мен ҳарбий одам эмасман, — деди Ҳақим Назарич бир маҳал. — Шунинг учун сизга ҳарбийча муомала қилмадим. Келишиб оламиз деб ўйлагандим. Афсуски... сизни яхшиси Пўлат Дамирович ихтиёрига юбора қолай, а, нима дедингиз?

Ҳақим Назарич нимага шаъма қилаётганини тушундим.

— Шартнома бўйича ишлашга розиман, — дедим ердан бош кўтара олмай.

— Демак, гап бундай...

Ҳақим Назарич менга ҳақ олиш тартибини тушунтира бошлади. Унинг эътироф этишича, менга ҳам худди бошқалар қатори "ишбай" тартибда маош тўланаркан. Энг кам иш ҳақи ойига тўрт юз доллар! "Аммо тўрт юз долларнинг ҳаммаси ҳам кўлингизга берилмайди. Ҳар ой охирида эҳтиёжингга қараб пулнинг маълум қисми берилади. Қолгани адрес бўйича уйингизга юборилади. Шу баҳонада сизнинг ҳақиқий манзилингизни билиб оламиз. Мабодо нотўғри адрес берган бўлсангиз, пул ўзимизга қайтиб келади. Агар ҳеч қандай яқинларингиз, яъни оилангиз бўлмаса, у ҳолда сизнинг даромадингиз контора бухгалтерияси ҳисобида туради. Қачонки, шартнома муддати тугаса, бир рублига ҳам хиёнат қилинмаган ҳолда ўз кўлингизга топширилади!"

Эҳтиёжга қараб олинадиган пул учун эса навбатда туриш керак экан...

— Яқинда келганингиз ва ёнингизда сариқ чақа ҳам йўқлигини ҳисобга олган ҳолда сизни навбатнинг бошроғига ёзиб қўямиз, — деди Ҳақим Назарич сўзининг охирида.

— Тўрт юз доллар кўп эмасми? — деб сўрадим унга синовчан ва хомуш (худди тақдирга тан бергандек) тикиларканман.

— Бизда меҳнатига қараб эмас, қадр-қимматига қараб инсонга ҳақ тўланади, — деб жавоб берди Ҳақим Назарич ҳамсуҳбатининг кўнглига оғир ботувчи калондимоғлик билан.

Индамаслигим керак эди. Ўзимча шундай фикрда эдим. Аммо тил қурғур панд берди:

— Сизларда инсон қадр-қиммати ойига тўрт юз доллар турадими?! Бир йилга тўрт минг саккиз юз долл...

— Ҳаддингиздан ошманг! — кўзлари косасидан чиққудай бўлиб столга муштлади Ҳақим Назарич.

— Овқат пули ҳам шу ҳисобга кирадими?

— Соқчи!

Эшик очилиб соқчи йигит отилиб хонага кирди. Мен унга парво қилмадим, бироқ вужудимни исканжага олган жазавани куч билан босиб, Ҳақим Назаричга сокин ва хотиржам назар ташлаганча тик қараб туравердим. Айни шу дақиқада менинг ҳақиқий қиёфам намоён бўлгандир эҳтимол. Бирдан қутилмаган ҳол юз берди.

— Сен боравер! — соқчига жавоб берди Ҳақим Назарич.

Соқчи ортига қайтиб эшикни ёпди.

Ҳақим Назарич стол ғаладонини титкилади, гўё мени унутгандай...

— Хайр.

— Хайр, — деди Ҳақим Назарич бош кўтармасдан.

Эшик томон юрдим.

Шу чоғ эшик шахт билан очилиб Пўлат Дамирович шахдам қадамлар билан остона

ҳатлаб ичкарига кириб келаркан, мени туртиб ўтди ёнимдан.

— Ҳаким Назарич, — деди у қичқиргудек овозда мендан узр сўрашни хаёлига ҳам келтирмасдан. — Вақт бўлди. Тайёрмисиз?

— Шесть секунд, — деди унга жавобан Ҳаким Назарич.

Ташқарига чиқдим.

Ҳаво совуқ, бунинг устига изғирин шамол эсарди. "Контора" тепасида муаллақ турган ой ҳам совуққа дош беролмай, дилдираётгандек кўринарди.

Баракка киргим келмади.

Тахта тўсиқ ёқалаб кетган йўлак бўйлаб юриб кетдим. Изғирин шамол бурнимни чимчилар, кўзларимга нина санчар, қулоқларим совуққа қотиб қолганидан, бармоғингиз теккан заҳоти уқаланиб кетадигандек улар жонсиз ва мўрт бўлиб қолганди.

Тахта тўсиқ ёнидаги йўлак бўйлаб аста-секин одимларканман, гўё рангпар тўлин ой ҳам менга ҳамроҳ бўлгиси келиб сузаётгандек туюларди. Бирдан юрагим ҳаприқиб кетди шунда. Мен тўсиқнинг нариги томонидаги, соқчилар ҳеч қачон кўриқлай олмайдиган озод ва нурафшон ҳаётни соғингандим. Тахта тўсиқдан сакраб ўтиб кетишдан зўрға ўзимни тийиб турардим. Биламан, тахта тўсиқ бўйлаб дам олдинга, дам орқага юриб турган соқчилар нафақат мени, ҳаттоки қушни ҳам тахта тўсиқдан ошиб ўтишга йўл қўймайди!

Мен ўзимни бир умрлик қамоқ жазосига ҳукм қилинган маҳбусдек ҳис этардим. Тўғрида, бу ернинг қамоқхонадан нима фарқи бор? Ҳатто қамоқхонадан ҳам бешбаттар. Бешбаттарлиги шундаки, бу ердаги ҳаёт қамоқхонадагига ҳам ўхшаб, ҳам ўхшамайдиган, алоҳида қонун-қоидалари мавжуд бўлган, таъбир жоиз бўлса, йўлдан адашганлар тириклигини кўмилган тирик одамлар қабристониди эди.

"Мана, қаноат қилмасликнинг оқибати! — дердим юрагим қон бўлганча ададсиз ўй-хаёллардан бошим ғовлаб, йўлак бўйлаб бориб-келарканман. — Мана, ниҳоясига етай деб қолган илмий ишни ташлаб, ҳовлиққанча етиб келган манзилим! Мени илмнинг уволи тутди!.."

Ўз-ўзига азоб бериш ва бундан аллақандай ҳузур-ҳаловат туйиш касали менда ўша кунлари пайдо бўлганди.

Тўсиқ ёнидаги йўлак бўйлаб нақ йигирма марта у ёқдан бу ёққа бориб келганимдан кейингина баракка қайтдим. Бу вақтда иккинчи сменада ишлаётган шерикларимизнинг баъзи бирлари нормаларини бажариб ишдан қайтишарди. Темир тўшакда ётгандай, безовталанганимдан уйқум қочиб бедор ётарканман, ишга кетаётганларида шериклари билан бирга кетиб, қайтишда ёлғиз ўзи баракка кириб келган ишчиларни кузатиш асносида бир нарсага амин бўлдим: кўринмас Бейнинг иқтидори шунда эдики, у одамларни астойдил ишлатишнинг йўлини билади! Ишнинг оғир-енгиллигидан қатъий назар, белгиланган нормани кўп куч сарфлаб бўлса-да, қисқа фурсатда бажара солиб ётоқхонага қайтиш ҳар қандай ишчи учун қулай-да. Икки баравар ҳақ тўланиши эса нур устига нур!

* * *

Ҳаёл суриб ётганча кўзим илинган экан.

Бир маҳал аллақандай хирқираган товуш қулоғимга чалингандай бўлди. Тушим ёки ўнгим эканлигини англолмай ётарканман, хирқироқ товуш энди аянчли ингроқ бўлиб қулоғимга чалинди: "Вой жоним!.. Эссиз жоним!.."

Кимдир алаҳляпти, деган ўйда индамай ётавердим.

Хона зим-зиё қоронғиликка чулганган эди. Печнинг тафти пасайганидан хона ичи совуб кетган, ухлаётган бандалар ҳатто уйқуда ҳам совқотганларидан қунишибгина ётардилар. Бетартиб нафас олиш, хуррак тортиш, алаҳсирашлар хонани тутиб кетганди. Тош қотиб ухлаётган одамнинг худди афсус чекаётгандек чуқур хўрсинганига кўзингиз тушганми? Ёнгинадаги ўринда ётган Нурали шунақа, уйқусида нимадандир афсус чекиб, чуқур хўрсиниб кўярди. Бир маҳал ҳалиги хаста овоз яна қулоғимга чалинди: "Ким бор?.."

Муздай сув беринглар... Ичим куйиб кетяпти?.." Бу энди шунчаки алжираш эмасди. Кимдир ёрдам сўраяпти.

— Нурали, — дея шеригимни уйғотдим. — Бировнинг мазаси қочдими, дейман.

Нурали шу заҳоти ирғиб ўрнидан турди. Қоронғида фақат бир-биримизнинг кўларимизнигина кўриб турардик.

— Шам... Шам қаерда эди-я? Мен ҳозир...

Нурали пастга тушиб, пайпасланганча нари кетди. Ишчилар тунда ғаразли мақсадда электр токидан фойдаланмасликлари учун хавфсизлик хизмати ходимлари томонидан электр симлари узиб қўйиларди. Зарурат туғилиб қолгандагина соқчилар чироқни ёқиб беришарди, бошқа пайтларда майда-чуйда ишлар учун ишчилар шамдан фойдаланишарди.

Эшик очилиб-ёпилди.

Бироздан кейин Нурали ғудранганча ёнимга келди.

— Шам ҳам, говурт ҳам ташқарида қолиб кетган экан, ёнмаяпти...

Икковлашиб уриниб бир амаллаб шамни ёқдик. Кейин липиллаётган шамни ухлаётган кишиларнинг юз-кўзларига тутиб, беморни қидирдик. Ниҳоят, топдик уни.

— Мажид ака, сизга нима бўлди?

Нурали ғужанак бўлганча қалтираб-титраб ётган кишининг устига энгашди.

— С-сув бе...р...р... — томоғи йиртилиб, товуш пайчалари лат егандай хирқироқ овозда гапирди Мажид ака.

— Ҳозир... — Нурали унинг пешонасига кўлини қўйди-ю, шу заҳоти: — Вой-бўй! Иситмангиз кўтарилиб кетибди-ку, ака! — деди.

— Яна... кўтарилибдимиз?..

Элликларга борган, сийрак сочлари қордек оппоқ бу одамнинг шу қадар тинка-мадори қуриган эдики, гапиришга ҳоли келмасди. Икки оғиз сўзни ҳам худди сувсиз қолган балиқдек оғзини катта-катта очиб, ҳансираганча сўзлаганди.

— Сизда иссиқни туширадиган дори йўқми? — деб сўради Нурали мендан.

Мен бош чайқадим.

— Дарвоқе, сизда қаёқданам бўлсин?.. Ўзи яқинда келдингиз-ку, — деди Нурали, кейин Мажид аканинг пешонасини силаркан: — Эҳ, Мажид ака! Кеча сизга айтувдим-ку, бир-икки кун ишга чиқманг, деб. Мана, оқибати! — деди афсус чеккандай бўлиб.

— С-сув-с... — дея ингранди Мажид ака.

— Сув олиб келайми? — деб сўрадим Нуралидан.

— Нималар деяпсиз?! Совуқ сув мумкинмас! Ҳой, кимда дори бор?! — бор овози билан бақирди Нурали.

Аллакимлардан: "Йўқ-қ", деган жавоб эшитилди. Кимлардир бемаҳалда безовта қилишганидан аччиқланиб болохонадор қилиб сўқинди. Аммо ҳеч ким ўрнидан турмади.

— Соқчини чақириб келайми? — дедим Нуралига.

— Фойдаси йўқ, — қисқа жавоб берди Нурали.

— Нега? Ахир... ҳеч бўлмаса... амбулаторияга...

— Даврон ака, кейин тушунтираман. Ҳозир жим тулинг, — деди Нурали, овозидан асабийлашгани сезилиб турарди.

— Су-ув... Ичим... куй...ди...и... — Мажид ака тобора ҳолсизланаётган, нафас олиши оғирлашаётганди.

— Ҳой мусулмонлар! — дея қичқирди Нурали. — Бир бечоранинг аҳволи ёмон, турсаларинг-чи! Шундай вақтда бир-биримизнинг кунимизга ярамасак, нима қилиб юрибмиз бу дунёда?! Абдували! Ҳусан! Файзи! Ўлиб қолмадингларми мабодо?!

Шундан кейин бирин-сирин Мажид аканинг атрофига одам йиғила бошлади. Кимнингдир термоси бор экан, бир чашка чой берди. Яна бири дори... Бироқ дори Мажид акага қилмади. Азоб тортиб, қийналиб, оҳ-воҳ тортиб ётиб... тонгда жон таслим қилди.

Уни ўлади деб сира ҳам ўйламагандим. Совуқ ўтиб шамоллагандир, уч-тўрт кун ишга чиқмаса ўтиб кетади, деган хаёлда эдим шам тутиб тепасида турганимда. Буни қарангки...

Шу ёшга довур ўлимга бу қадар яқин келмагандим. Шунинг учунми, кутилмаган ҳол руҳиятимга фавқуллода ёмон таъсир қилди. Дард чекиб, азобдан қийналиб ётганида унинг пажмурда юзига қарашга асабларим дош берганди. Аммо... жони узилгандан кейин энди бу дунёга тегишли эмаслигини билдиргандай, ҳаддан ташқари кўкариб кетган юзига қарашга журъатим етмади. Дераза олдига бориб турдим.

Кимдир хабар берган чоғи, хонага аввал бригадир Матчонов, кейин Ҳаким Назаричнинг ёлғиз ўзи, Пўлат Дамирович эса икки соқчи ҳамроҳлигида кириб келишди. Ишчилар билан бошлиқлар ўртасида қисқа савол-жавоб бўлиб ўтди. Мажид аканинг нимадан ўлганлиги маълум бўлгач, Ҳаким Назарич Матчоновга юзланиб:

— Энди нима қилмоқчисизлар? — деб сўради.

— Нима қилмоқчисизлар? — Матчонов чақчайганча Нурали билан Ҳусанга қаради.

— Иложи бўлса, жасадини уйига юборсак бўларди... — деди Ҳусан Ҳаким Назаричга қараб.

— Уйига-я?! — Ҳаким Назарични четга суриб ўртага чиқди Пўлат Дамирович. Унинг чиройли юзи бўғриқиб кетганди.

— Ҳа, уйига, — такрорлади Ҳусан.

Бошқалар нафас чиқармай туришарди.

— Қандай қилиб?! — мавриди эмаслигига фаҳми етмадими ё атай қилдими, Пўлат Дамирович мазахомуз кулди.

— Самолёт билан...

Ҳусаннинг гапи чала қолди.

— Самолётда жўнатиш учун тўрт минг доллар керак! Топиб берасанми?! — Пўлат Дамирович Ҳусанга еб юборгудай тикилди.

— Иложини қилармиз... Ҳаммамиз пул ташлаб...

Кутилмаганда Пўлат Дамирович қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Бу шундай ўринсиз, хунук кулги эдики, умрим бино бўлиб бундай шафқатсизликка дуч келмагандим.

— "Ҳаммамиз пул ташлаб?!" Қанча пуллари бор ўзи? Менга ҳам бироз қарз бериб турсанглар, дегандим!

Шу чоғ Ҳусан бир қадам олдинга чиқди. Олдинга чиқаркан, унинг юзи оппоқ оқариб кетганди:

— Қанча керак?!

Шунда иккита бир-биридан чиройли, аммо қиёфаларида икки хил, бир-бирига ўхшамайдиган ифода кезинаётган йигит юзма-юз туриб қолишди.

Ҳусаннинг мулойим юзи оппоқ...

Лахча чўғдай ёнувчи кўзлари ғуссага тўла...

Пўлат Дамировичнинг хушбичим оқиш юзи айни лаҳзада қип-қизариб кетганди. Кўзлари шафқатсизлик билан ёнарди.

Шу чоғ:

— Гап бундай, — деганча уларнинг ўртасига суқилди Ҳаким Назарич. У ўзини кўрсатиш учун қулай вақтни пойлаб тургандай туюлди менга. — Мурда маҳтал бўлиб қолди. Сизлар расм-русумларингизни қилаверинглар. Бу ёғини биз ҳал қилишга уриниб кўрамиз.

— Мен ваъда бера олмайман, — деди Пўлат Дамирович кескин оҳангда. — Ҳаким Назарич, агар малол келмаса, ўз номингиздан ваъда беринг.

— Мен ҳали ҳеч кимнинг номидан ваъда берганим йўқ, — деди унга жавобан Ҳаким Назарич. — Фақат бир нарсани илтимос қилгандим. Мурданинг олдида шовқин кўтарманглар, яхшимас бу ахир!

Бошлиқлар бирин-кетин чиқиб кетишди.

Улар чиққан заҳоти хонада гала-говур кўтарилди:

— Шўрликни қандай қилиб бўлмасин, уйига жўнатиш керак! Ўз тупроғига кўмилганга нима етсин?!.

— Ўзиниям йиғиб юргани бордир. Чўнтақларини қараш керак!..

— Конторадан, Ҳаким Назаричдан ёрдам сўраш керак. Ҳаким Назарич ёмон одаммас!..

— Э, ўлгандан кейин қаерга кўмишнинг нима фарқи бор? Кўмишнинг нимаю, кўмишнинг нима?! Ўлдинг-ўчдинг! Бу дунёда йўқсан, тамом-вассалом!..

Боя, бундан бир неча дақиқа илгари бошлиқлар шу ердалигида жим турганлар энди гапга тушиб кетган, бир вақтнинг ўзида хонада неча киши бўлса, ҳаммаси гапирар, баланд овозда ўз фикрларини айтиб, шовқин соларди. Бироқ ҳал қилувчи сўзни ҳеч ким айтмасди. Фақат Ҳусан жим, муздай деворга суюнганича ўтирар, юзи янада оқарган, айб иш қилиб қўйгандай, кўзларини ердан узмасди.

Кир-чир парда тўрлари орасидан булутли, аммо ниҳоятда совуқ куннинг маънос ёруғи тушаётган дераза остидаги тахта каравотда эса Мажид ака ётарди. Гўё фоний дунёга тегишли эмаслигидан хотиржам бўлгандай унинг кўкимтир юзи сокин тортиб қолганди.

— Сиз нима дейсиз? — дея ёнимга келиб сўради Нурали.

— Иложи бўлса уйига юбориш керак.

— Бундай қилсак-чи, ҳаммамиз баҳоли-қудрат ўртага пул ташлаб, йиғсак-да, бир кишини вакил қилиб, конторага юборсак...

— Нурали, — дедим паст, аммо кескин оҳангда. — Масалага реал кўз билан қараш керак, менимча. Биз топганимизни йиғиб бердик, дейлик, — ёнингизда қанча пул бор ўзи?! — конторадагилар етмаганига қўшиб, мурдани (ё тавба, кечагина у Мажид ака эди-я!) уйига юборишга рози бўлишди ҳам дейлик; аммо ҳақиқатан ҳам мурда юбориладими ёки бирор хилват ерга обориб кўмиб ташланадими?! Ҳамма гап мана шунда!

— Йўғ-э? — ишонқирамагандек қаради Нурали. — Жуда бўлмаса уйимизга юборилаётган маош ҳисобидан...

— Бунчалик содда бўлманг, Нурали!

— Ахир, нимадир қилиш керак-ку!

— Қилиш керак. Лекин, очиги, нима қилиш кераклигини мен билмайман, — дедим юрагим сиқилиб. — Яхшиси, бошқалар билан маслаҳатлашинг.

— Кўпчилик билан ҳеч нарсани ҳал қилиб бўлмайди, — деди Нурали куйиниб. — Ҳаким Назарич билан гаплашиш керак. Ёлғиз ўзи билан. У инсофли одам. Бирор йўл-йўриқ кўрсатишига ишонаман!

— Шундай қила қолинг...

— Иккаламиз бирга борамиз!

Рози бўлдим.

— Аммо бир шарт билан, — дедим Нуралига секин. — Ҳусан ҳам биз билан бирга боради.

— Кўйсангиз-чи уни, қўйинг-э, — деди Нурали овози ўзгариб. — У йўқ ердан жанжал чиқариб юради. Боя ҳам кўрдингиз-ку!

— Шундай бўлсаям... Ҳар қалай, у менга қараганда гапга уста...

— Майли, лекин кейин афсус чекмасангиз бўлди.

— Мажид ака касалмиди ё бирдан шунақа... бўлиб қолдими? — фурсатдан фойдаланиб сўрадим Нуралидан.

Чунки шу кунгача Мажид ака билан битта хонада яшаб келаётган бўлсак-да, у ҳақда исмидан бошқа ҳеч нарса билмасдим. Янглишмасам, бу ерга келган куним шовқин-сурон кўтарганча баракка кириб келган ишчилар орасида биринчи бўлиб мана шу Мажид аканинг кўзлари менга тушганди. Қордек оппоқ соч... пажмурда юз...

— Ўтган йилги қишда совуққа ўпкасини олдириб қўйганди. Иситмаси кўтарилиб, қув-қув йўталса ҳам ишдан қолай демасди. Ишга чиқмаган кун учун ҳақ ёзилмайди-да!

— Медпункт йўқми?

— Қаёқда! Бу йил ҳалиям бирнав. Ўтган йили мен келмасдан аввалроқ одамларимиз тутдай тўкилган экан. Совуқ-да. Тилсиз ёв бу! Бизни ҳеч ким бу ерга чақирмаган ишлаш учун. Шунинг учун тилимиз қисик! Аслида уларнинг бизга пул тўламасликка ҳам ҳақлари

бор. Қонунан олиб қараганда! Аммо Ҳақим Назарич зўр одам! Шу кишининг шарофати билан ўзимиз бу ёқда бўлсак-да, бола-чақамизнинг кунни ўтиб турибди.

Нуралининг Ҳақим Назаричга ҳурмати баланд эканлигини сездим. Менда эса бунинг акси, назаримда, Ҳақим Назарич ёқимли ниқоб билан ўз-ўзини пардалаб, бечораҳол, ўртамиёна бу кишилар сиғинадиган кимсага айланганди. Аслида эса бу одамни нафс алвастиси бу ерларда етаклаб юрибди. Нафс алвастиси қиёфасида юрган турк корчалони Ҳақим Назаричнинг ҳам, анави золим Пўлат Дамировичнинг ҳам жиловидан маҳкам тутган, энди ўзлари истаган тақдирда ҳам нафс алвастисининг чангалидан қутула олмайдилар, бунга кучлари етмайди, энди умрларининг охирига довур иккаласи ҳам нафс алвастиси етаклаган томонга қараб чопаверадилар, деган фикрда эдим.

Шундай қилиб, орадан чамаси икки соатча вақт ўтгач, уч киши — Ҳусан, Нурали ва мен конторага йўл олдик.

Биз кириб борганда худди атай қилгандек у ерда Пўлат Дамирович ўтирарди. Янглишмасам, Ҳақим Назарич иккаласи шошқол ўйнашарди.

Мен билан Нурали эшик олдида турдик, Ҳусан бир сўз демасдан бориб кўлидаги тугунчани стол устига қўйди-да, ёнимизга қайтиб келди.

— Бу нима? — шошқол доналарига тикилганча кулимсираб ўтирган Пўлат Дамирович бирдан жиддий тортиб, зардали оҳангда Ҳусандан сўради.

Ҳусан унга эмас, Ҳақим Назаричга қараганча жавоб берди:

— Пул. Уни қандай бўлмасин уйига жўнатиш керак!

Пўлат Дамирович ирғиб ўрнидан туриб қаршимизга келди-да, айнан Ҳусаннинг юзига юзини теккизгудай бўлиб важоҳат билан:

— Уни ахлатхонага ирғитиб юбориш керак! — деди.

Ҳусаннинг мушт бўлиб тугилган кўлидан қаттиқ сиқдим. Ҳар тугул, у ўзини босди.

— Пўлат Дамирович, мен бу кишилар билан гаплашиб олсам, дегандим, — деди Ҳақим Назарич ўрнидан туриб шошқол доналарини йиғиштираркан.

— Мен халақит бераманми? — сурбетлик билан сўради Пўлат Дамирович.

— Халақит бермайсиз. Бу масала барибир сизсиз ҳал бўлмайди. Ҳали олдингизга ўтаман, — Ҳақим Назарич ялтоқланиб гапирди.

— Овора бўлманг!

Пўлат Дамирович эшик томонга юрди.

— Бу ёққа, — Пўлат Дамирович чиқиб кетиши билан Ҳақим Назарич бизни стол ёнига чақирди. — Гап бундай, мен у ёқ-бу ёқни суриштирдим. Самолётда жўнатишнинг иложи йўқ. Очиғи, ташвиши кўпроқ бунинг. Яхшиси, поездда жўнатиш керак.

— Қандай қилиб? — сўради Нурали, у боядан буён Ҳақим Назаричдан кўз узмасдан тикилиб турарди.

— Бу ёқдан мол олиб кетаётганлар билан келишамиз-да, кўлига пулни бериб, бирортасининг гилам-палосига мурдани ўраб! — Ҳақим Назарич "қойилмисизлар?" дегандай ҳар биримизга кўз югуртираркан қўшимча қилди: — Ҳам қулай, ҳам осон!

Менинг нафасим қайтди. Мажид аканинг мурдасини эмас, мени гиламга ўраб-чирмашаётгандай юрагим тез-тез уриб кетди. Шерикларим ҳам, айтидан, бундай "таклиф"ни кутишмаган чоғи, юзлари ўзгариб, қарашлари маҳзунлашди.

— Бошқа йўли йўқми? — сўради Ҳусан.

— Йўқ.

— Шунақа... ҳожатбарор одам борми? — деди Нурали.

— Топилади.

Учаламизнинг нигоҳларимиз тўқнашди.

— Бегона юртда қолиб кетгандан кўра... — Нурали шундай деди-ю, гапининг ярмини ичига ютди.

— Бу ёғини ўзларинг ҳал қилинлар, — деди Ҳақим Назарич.

— Бўпти, деяверамизми? — Бир менга, бир Ҳусанга жовдиради Нурали.

— Бошқа иложи йўқ экан... рози бўлишдан ўзга чора йўқ, — дедим.

— Ҳусан...

Нурали савол назари билан қаради Ҳусанга.

— Майли, — деди Ҳусан бўшашиб. У бояги жаҳлдор йигитга умуман ўхшамай қолганди.

Мурдани соат ўн икки яримга тайёрлаб қўйишга ваъда бериб конторадан чиқарканмиз... қисматимни лаънатладим. Ваҳоланки, мен қалбан художўй эдим. Баъзи художўйларга ўхшаб қироатхон ёки ақидапараст эмасдим, иймон-эътиқод ҳақида ҳеч ерда маъруза қилмасдим, аммо тақдир, қисмат деган тушунчаларга ишонардим. Ҳар қалай, ич-ичимда худони тилдан қўймасдим. Айни лаҳзада эса эътиқод деб аталмиш қалъамга дарз кетган, мен на худога, на қисматга ишонардим...

Шу кунни уч-тўрт киши ишга чиқмадик. Соат ўн икки яримга қадар баҳоли қудрат барча расм-русумларни адо этиб, марҳумни сўнгги манзилга тайёрлаб қўйдик. Тобутни олиб кетиш учун икки киши машинада келишди. Биздан ҳам икки киши станцияга бормоқчи эди, Ҳаким Назарич рухсат бермади. Шаҳарга чиқиш учун рухсатномамиз йўқлигини рўқач қилди. Буни ўзимиз ҳам билардик...

Кечқурун Ҳаким Назарич яна мени конторага чақириб, қўлимга бироз пул берди. Кейин ойлик маошимни кимнинг номига юборишимни сўради. Мен хотиним Саодатнинг манзилини бердим.

Эшикдан чиқаётиб, яна Пўлат Дамировичга дуч келдим. У ёнимдан ўтаётиб тагин мени туртиб ўтди. Унинг беписандлиги қонимни қайнатди, аммо тарози палласига қўйишса, қай биримиз посонгини босиб кетишимизга ақлим етганидан яна ўзимни босдим.

Ҳовлида менга таниш ўша йўлакда Ҳусан юрган экан. Ёнига бордим.

— Пул беришдими? — деб сўради у гўё ҳаммасини кўриб-билиб турган фолбиндай.

— Ҳа. Сиз қандай билдингиз?

— Шунчаки сўрагандим, сиз ростини айтдингиз-қўйдингиз, — деди Ҳусан чиройли юзига ярашадиган табассум билан. — Дарвоқе, пулингизга эҳтиёт бўлинг. Олғирлар ҳам йўқ эмас.

— Унчаликка боришмас.

— Ихтиёрингиз.

Ҳусан агар рўйхушлик берса, мен у билан гурунглашмоқчи эдим. Лекин Ҳусан мен билан гаплашишни истамагандек қўлларини чўнтақларига солганча нари кетди.

Кейинчалик ҳам мен уни ҳар қанча кузатиб, қўйнига қўл солиб кўрмай, у билан очикчасига чин юракдан гаплаша олмадим. Ҳусан ҳеч қачон менга нисбатан манманлик қилмаган, суҳбатлашишдан бўйин товламасди, бизнинг гурунгларибиз йиғилса семизгина бир китоб бўлиши мумкин, аммо қанча гаплашмайлик, унинг гап оҳангида ваҳший қотилга хос шафқатсизликни сезмадим, у сўзлар экан, юзидан болаларга хос соддадил ва мусаффо табассум аримасди. Ва мен ҳар гал унга қараб туриб, шундай беозор йигит қанақасига қотил бўлсин, дея ҳайрон бўлардим.

Ҳусаннинг қўли қон қотил эканлигига ишонмаган бўлсам-да, унинг фолбинликдан хабари борлигига тез кунларда амин бўлдим. Мен Ҳаким Назарич берган пулни орадан икки кун ўтгач, ўғирлатиб қўйдим!..

Ким олганига сира ақлим етмасди, ҳатто кимдан гумонсирашни ҳам билмасдим. Назаримда, ҳамма ўзи билан ўзи оворадек, орамизда имонсизлар йўқдек туюларди. Шундай бўлса-да, пул ўғирланди. Мен бир неча кун, то шерикларим бу сирдан огоҳ бўлгунча тушликда оч қолдим. Ўша кунларда пул мен учун фақат тушликда зарур бўларди.

Юқорида, гап орасида қистириб кетгандим, агар эсингизда бўлса, қанақадир аёллар туш пайти келиб "пирашка-мирашка" сотиб кетишлари ҳақида. Нарини борса, ўттиз-ўттиз иккиларга кирган, мовий кўзлари шаҳло, малласочли бу аёллар ҳар кун тушлик вақтида саватлари билан қурилиш майдонида пайдо бўлишарди. Бир неча бор уларни гапга солишга уриниб кўрдим, аммо мен шоҳида юрсам, улар баргида юрадиганлар хилидан

экан, тутқич беришмади. Нотўғри хаёлга борманг, менинг бор-йўғи мақсадим, улар билан гаплашиб, жила курса ўзимнинг қаерда эканлигимни билиб олиш эди.

Хатти-ҳаракатларимдан Файзи ҳам қандайдир бошқа маъно излаган шекилли, ўша кунларнинг бирида:

— Даврон ака, хафа бўлманг, булар ўзи шунақа, — деб қолди дабдурустдан. — Аввалига ўзларини тарозига солишади, чекинмасдан хужумга ўтаверсангиз, охири таслим бўлишади. Юз грамм қуйиб берсангиз, вообще роҳат-фароғатга кўмиласиз!

— Сиз мени нотўғри тушунибсиз, — дея энди гап бошлаган эдим, Файзи яна гапни илиб кетди.

— Ҳов анави киши бор-ку, — дея у қўлини қўшни бригадада ишлаётган ўрта яшар, тепакал, кўзлари олма териб турадиган Қадамбой оғага бигиз қилди. — Шу одам биттасига қармоқ солиб юрибди. Анови тикмачоқдай хотин бор-ку, туяқушга ўхшаб лўкиллаб юрадиган, ўшани анчадан буён айлантираяпти. Менимча, уйланса керак.

— Лаққа балиқ ойимча ҳам осонгина қармоққа илинадиганга ўхшамайди, — дея орага гап қўшди Тошпўлат.

— Илинмай қаёққа борарди, ҳаммасиям эрсираб юрган мегажинлар! — деди Файзи.

— Ҳар қалай, кўчада қолганларидан бу ерга келмаётгандирлар, — дедим.

— Шунақалариям бор, ишонмасангиз кечқурун Қадамбой оғадан сўраймиз, у ҳеч нарсани яширмайди, — деди Файзи шахт билан.

— Шарт эмас.

Сухбатимизга фақат Ҳусан аралашмади. У хаёл дарёсига фарқ бўлганча ўй суриб ўтирарди.

Кечқурун ошхонада ўтирганимизда Файзи Қадамбой оғани столимизга бошлаб келди.

— Қадамбой оға, — деди Файзи бизларга кўз қисиб кўяркан. — Манави йигитларга анови лаққа балиқчангиз ҳақида гапириб бергандим, улар ишонишмаяпти. Шундай офатижон Қадамбой оғага қайрилиб ҳам қарамаса керак, дейишяпти. Ўзингиз гапириб беринг буларга!

Қадамбой оға деганимиз қойилмақом иш қилган одамдай керилганча стулга ўтираркан:

— Нега ишонишмайди? Нимага ишонишмайди? Нима, биз эркак эмасмизми? — деди ҳаммамизга бир-бир олазарак назар ташларкан.

— Нималар деяпсиз? — дея хитоб қилди Тошпўлат. — Биз фақат бир нарсага тушунмаяпмиз, тўғрироғи, ҳайрон бўляпмиз, шундай кўҳлик, ёшгина аёлни қандай қилиб ўзингизга қаратиб олдингиз? Биз гап отсак, қайрилиб ҳам қарамайди-да!

Ҳусан "пиқ" этиб қулиб қўйди. Афтидан, у Тошпўлат таърифлаган "... кўҳлик, ёшгина аёлнинг" ҳақиқий қиёфасини кўз олдига келтирди чоғи.

— Ҳа, бетайин, — эркалагандек Ҳусанни койиди Қадамбой оға, чамаси унинг кулгисини ишқибозлик оқибати, деб билди-ёв. — Сенларга шунақа гап бўлса!

— Тажрибангизни ўртоқлашинг, деяпмиз-да, — дея яна пишанг берди Файзи.

— Унга ростдан ҳам уйланмоқчимисиз? Тегаман, дедими?! — ишонқирамагандек сўради Тошпўлат.

Бу йигитлар Қадамбой оғанинг феъл-атворини обдон ўрганишган чоғи.

— Тегаман дейишга-ку деган, — деди шунда Қадамбой оға керилиб. — Мен таклиф қилмасимдан бурун ўзи оғиз солган. Фақат бир-иккита сабаб йўлимизга гов бўлиб турибди-да.

— Қандай сабаб? Эри борми?!

— Йўғ-э. У томондан ҳеч қандай гов йўқ. Фақат кафилликка олишга иккиланаётганини айтмаганда...

— А-ҳа, демак, у сизни кафилликка олиши керак? Шундайми? Шундан кейин конторадагилар унга уйланишингизга рухсат беришади, а, шундайми?

— Шундай, — Қадамбой оға бошини солинтирди.

— Осон экан-у, — деди Тошпўлат.

— Менинг у ёқда бола-чақам бор-ку, — деди шунда Қадамбой оға бошини кўтариб Тошпўлатга қараркан. — Бунга уйлансам, у ёқдан воз кечишим керак...

— Зато озодликка эришасиз. Худди Матчоновга ўхшаб! — атай тантанавор оҳангда гапирди Файзи.

— Шундай қилсаммикин?.. — Қадамбой оға кўзларини жовдиратди. — Тўғриси, бу ер тоза жонимдан ўтиб кетди! Аристон бўлиб аристон эмасмиз, ишчи бўлиб ишчи эмасмиз...

— Уйланганингиздан кейин лаққа балиқчангизга айтсангиз, сизни оламдан ўтди, деб хат ёзворади уйингизга...

Файзи майна қилишда давом этаркан, мен аста ўрнимдан туриб, даврадан сирғалиб чиқдим. Эшик олдида етганимда ортимдан "гур" кулги кўтарилди. Йигитлар шафқатсизларча Қадамбой оғани мазах қилишни давом эттиришяпти чоғи.

Нафсиламрини айтганда, Қадамбой оғанинг гапида жон бор. Биз ҳақиқатан ҳам маҳбус бўлиб маҳбус эмас, ишчи бўлиб ишчи эмасмиз. Ишчи бўлсак, маҳбусдек тутқунликда яшамаслигимиз лозим. Маҳбус бўлсак, бизга иш ҳақи тўланмаслиги керак. Ким билсин, конторадагилар эҳтимол бизни иккала "унвон"дан ҳам пастроқ ном билан рўйхатга тиркаб қўйишгандир? Умуман, рўйхатда бормизми?!

Одатдагидек, тўсиқ ёнидаги йўлакда кезиб юра-юра ҳовурим босилгандан кейин баракка кирарканман, жанжалнинг устидан чиқдим.

— Бу чориқ кимники?! Кимники деяпман?! — дея бақирарди Пўлат Дамирович бу вақтда ўзининг ҳамиша ялтираб турувчи этиги билан аллакимнинг ерда ағдарилиб ётган, титилиб кетган этигини зарб билан тепаркан.

Баракдагилар турган ерларида ҳайкал бўлиб қолишган, ҳеч кимдан садо чиқмасди.

— Кимники деяпман? Нима бало, тилларингни ютворганмисанлар?!

Пўлат Дамировичнинг овози шу қадар жарангдор эдики, баайни қулоқ пардасини тешиб юборарди.

Ҳамма жим.

Саволи жавобсиз қолганидан Пўлат Дамирович баттар аччиқланди, юзи бўғриқди.

— Сизникими?! — дея дўқ аралаш сўради у ўзига яқинроқ турган кишидан.

— Йўқ, йўқ, мана менинг этигим, оёғимда турибди, — деди жонҳолатда ҳалиги киши ва шоша-пиша ортига тисарилди.

— Сизникими?! — Пўлат Дамирович яна бир кишига юзланди.

Шу пайт хона тўридан:

— Меники! — деган дағал овоз эшитилди.

Ҳамма ўгирилиб ўша томонга қаради. "Ҳусан!"

Ҳусан хона тўрида бутини керганча бир пой этиксиз турарди.

Рақибининг қон томиридан тишлашга шайланган ўқилондай ғоз турган Пўлат Дамирович сезиларли даражада сесканиб тушди.

— Этик меники, — деди Ҳусан энди босиқ овозда. — Хўш, нима бўпти шунга?

— Нега у бу ерда ётибди?!

— Қаерда ётса ётавермайдими, ахир у пойабзал-ку, — деди Ҳусан кулимсираганча.

— Ҳой бола! — Пўлат Дамирович унинг устига бостириб борди. — Нега менинг жиғимга тегмоқчи бўляпсан?

— Мен сизга бир нима дедимми? — деди Ҳусан бир туки ҳам қилт этмасдан.

— Ахир, мен унга қоқилиб кетдим. Йиқилиб тушишим ҳам мумкин эди!

— Йиқилиб тушмаслик учун ерга қараб юриш керак! Ёки бўлмаса... — Ҳусан қизиқ гап айтмоқчи бўлгандек ён-верига қувноқ нигоҳ ташлади. — Ёки бўлмаса, эшикдан аввал соқчиларни киритиш керак. Улар йўлингизни тозалаб...

— Соқчи!!! — дея қичқирди Пўлат Дамирович.

Ҳолбуки, унинг бақиршига асос йўқ эди. Иккала соқчиси ҳам унинг ёнида эдилар, Пўлат Дамирович тўхтаसा тўхташарди, юрса юришарди.

— Кўрқоқ! Уни қаранглар, кўрқоқлигидан ҳар доим соқчилар билан бирга юради! — дея

бақирди Ҳусан ҳам овозини кўтариб.

— Штабга олиб боринг! — газаб билан буюрди соқчиларга Пўлат Дамирович ва отилиб хонадан чиқди.

Икки соқчи Ҳусанни қўлтиғидан тутиб ташқарига судради...

Барак сув қуйгандай жимжит бўлиб қолди.

Анча вақтгача ҳеч кимдан садо чиқмади.

Ҳамма Пўлат Дамировичнинг бостириб келиб қолишидан хавотирда, юрак ҳовучлаганча эшикка тикилиб турарди.

Ниҳоят, хатарли дақиқалар ортда қолди. Пўлат Дамирович қайтиб келмади. Ҳолбуки, ҳали у йўқлама қилишга улгурмаганди. Пўлат Дамировичнинг кутилмаган бир вақтда хонага Азроилдай бостириб кириб шахсан ўзи йўқлама қиладиган одати бор эди. Йўқлама чоғида ҳамма хонада бўлиши шарт эди. Акс ҳолда, бошига бало ёғиларди. Пўлат Дамирович йўқлама вақтида хонада бўлмаган кишини "Штаб"га чақириб олиб, тинкамдори қуригунча тергов қиларди. Унинг гоҳ илмоқли, гоҳ тутуриқсиз, бемаъни саволларига сабр-тоқат билан жавоб берганлар хийла осон қутулардилар. Саркашлик қилганларнинг шўри қурирди.

Маълум бўлишича, ўша кеч Пўлат Дамирович одатдагидек йўқлама қилиш учун баракка келган ва остона ҳатлаган заҳоти ерда ётган бир пой этикни кўрмасдан қоқилиб кетган экан.

— У атай этигини ўша ерда қолдирган, — деганди Нурали менга ўшанда шивирлаб. — Шу болага тушунмайман, ўлай агар! Башарасига қарасанг, мусичадай беозор, лекин ҳар доим Пўлат Дамировичнинг жиғига тегиш пайида бўлади!

— Уни ёқтирмаса керак, — дедим менам паст овозда.

— Ёқтирмаса шунақа қилиш керакми? — ҳайрон бўлиб қаради Нурали. — Ўзига-ўзи жабр қиляпти-ку!

— Ҳа, тўғри, — дея унга ён бердим.

Шу пайт кимдир:

— Ҳусанни олиб келишяпти! — дея хабар берди.

Ҳушёр тортдим.

Икки дақиқа ҳам ўтмасдан бояги икки соқчи Ҳусанни қўлтиғидан тутиб судраганча хонага олиб киришди ва шундоқ остонага ташладилар-у, бир сўз демасдан чиқиб кетишди.

Бир зумда Ҳусаннинг атрофида одам тўпланди.

— Нима бўлди? Боплашдимми?

— Таъзирингни едингми?

— Бошқа бундай ҳазил қилмассан энди?

Савол устига савол ёғилди.

Бироқ Ҳусандан садо чиқмади. У беҳуш эди. Юзи қонталашган, бўйни, билаклари моматалоқ, чап қошининг ёрилган жойидан қон сизиб оқарди.

Нурали икковимиз уни тўшагига олиб ўтдик.

— Шу болага ҳеч ҳам тушунмайман, — дея яна такрорлади Нурали Ҳусаннинг ёнида ўтирганимизда. — Пўлат Дамировичнинг феълини била туриб унинг гашига тегади. Этикниям атай йўл устига қўйган, бугун Пўлат Дамировичнинг шахсан ўзи йўқлама қилишини биларди-да.

Ҳусаннинг юзига термилдим. Қўлимиздан келганча унинг яра-чақаларига малҳам дори сурган бўлсак-да, жони азобда эканлиги бужмайган юзидан сезилиб турарди.

— Шу йигит ҳақиқатан ҳам одам ўлдирганига ишонасизми? — деб сўрадим паст овозда Нуралидан.

— Ким билсин, — деди Нурали ўйчанлик билан. — Мулоҳазали йигитга ўхшаб кўринади менга.

— Менга ҳам шундай...

— Эҳ! Одамзод ўзини-ўзи фош қилмаса унинг қандайлигини билиш қийин, — деди

Нурали.

Шу кеча биз галма-гал Ҳусанга қараб чиқдик.

Эрталаб Ҳусан қовоқ солганча ўрнидан туриб ишга жўнади.

— Уч-тўрт кун ишга чиқмай турса бўларди, — деди Нурали унинг ортидан қараб қоларкан. — Кеча тиззасига кўзингиз тушганмиди?

— Моматалоқ эди...

— Тиззаси синмаса ҳам мундайроқ бўлган. Ҳозир иссиғида сезмаётгандир. Тагин бир балони ортириб олмасин.

— Оқсоқланиб юришига қараганда оғриқни сезяпти. Лекин кимгадир ўчакишгандай, атай ўзини-ўзи азоблаётганга ўхшаяпти... Менимча, Пўлат Дамировичнинг раҳмини келтирмоқчи!

— Ҳув анави этикни кўряпсизми? — Нурали печка ёнида турган бир жуфт яп-янги этикни кўрсатди.

— Ҳа. Дарвоқе, бу этик кимники?

— Камолиддин деган йигитники.

— Ўлганми?

— Йўғ-э, нималар деяпсиз? Камолиддин тирик, тўғриси, охирги марта кўрганимизда тирик эди. Ким билсин, ҳозир қаерда, қай аҳволда экан? Эшитишимча, уни Ҳаким Назарич ўз паноҳига олганмиш...

— Унга нима бўлган ўзи?

— Ҳа, дарвоқе... Камолиддиннинг асли касби рассом бўлган. Рассомчиликдан омади юришмаганидан кейин ўзини қора ишга урган. Ўртоғи билан ўн тонна пиёзни КамАЗга ортишгану "Қайдасан, Россия?!" деб йўлга чиқишган. Таможнийдан қочиб "чёрний ход" орқали юрамиз деб ўрмонда адашиб қолишган. Бу ернинг ўрмонларини биласиз-ку. На боши, на кети бор! Бунинг устига, машина бузилиб қолган. Бир ҳафтача машина ичида жон сақлашган. Йўлга олган озуқаларини еб битиришгандан кейин аҳволлари оғирлашган. Кун совуқ, ҳамма ёқ қор. Қўлларида компас бўлмаса?! Пиёзни совуқ уриб чирий бошлаган. Бундан иккаласи янада даҳшатга тушишган. Ахир, ўн тонна пиёзнинг пулини бировдан олишган! Бир ерда ўтираверсак, биров келиб бизга ёрдам берармиди, дейишиб, охири машинаниям, пиёзниям ташлаб пойи-пиёда йўлга тушишган. Икки кун йўл юриб мундоқ қарашса, яна ўша ерда, ўзларининг КамАЗларининг олдида туришган! Егуликлари бутунлай адо бўлган, қоринлари оч, силалари қуриган... Ўртоғи сув ўрнига ҳам, овқат ўрнига ҳам қорни каппалайверган. Камолиддин музлаб қолган пиёзнинг муртагини кавшаган. Бутунлай ҳолдан тойганларидан кейин кун-туннинг фарқига бормамай қолишган. Ўртоғи шамоллаб қолиб, ўша ерда оламдан ўтган. Шундан кейин Камолиддин оёқлари музлаб қолганига қарамасдан эмаклаганча йўлга тушган. "Энг ёмон ўлим очликдан тиришиб ўлиш экан, — дерди Камолиддин шу ердалигида. — Ўлимни кутиб яшаш эса ундан ҳам оғир экан. Мен ўлаётганимни сезмаслик учун ҳам эмаклаб йўлга тушдим. Эмаклаб кета туриб жоним чиқиб кетганини сезмай қолсам зора, деб ўйлардим..." Камолиддин ўзининг қанча йўл юрганини эслай олмасди. "Ҳушдан кетганимни эслайман, — дерди у яна. — Мен буни ўлим дея ўйлаганман. Ўялпман. Ўлим шунақа бўларкан-да? Дарвоқе, бу ҳолат ўлим бўлса, Азроил ҳазратлари қани, дея таажжубланганим ҳам яхши эсимда". Хуллас, музлатилган гўштдай яхлаб ётганида уни Ҳаким Назарич топиб олган экан. Аввал шу ерга олиб келган. Аҳволи оғир эканлигини билганидан кейин уйига олиб кетган. Шўрлик Камолиддиннинг иккала қўлию оёғини совуқ уриб кетган экан, дўхтирлар кесиб ташлашга мажбур бўлишган... Ҳаким Назарич унга уйига қайтиши учун қанча ёрдам керак бўлса, аямаслигини айтган, лекин Камолиддин кўнмаган. "Бу аҳволда уйга борганимдан кўра, ўлганим яхши. Агар чиндан яхши одам бўлсангиз, дўхтирларга айтинг, укол биланми, заҳар биланми мени ўлдириб қўя қолишсин!" — деб илтимос қилган. "Мен узоқ яшашни орзу қилардим, лекин бу аҳволда эмас! Ҳозир менинг гўладан фарқим йўқ. Гапирувчи гўла!.. Жонли гўла!.." — дея йиғлаган... Ҳаким Назаричнинг ўша йигитга

қандайдир меҳри тушган экан. Уни уйига олиб келган. Бошқалар бу меҳрибонлик боисини сал бошқачароқ таърифлашади, эмишки, Ҳақим Назарич ўрмонда қолиб кетган КамАЗни ими-жимида ўзиники қилиб олгани учун инсоф юзасидан Камолиддинни паноҳига олган! Менимча, бу бўлмағур гап. Агар Ҳақим Назарич бу қадар саховатли одам бўлмаганида ҳам КамАЗга эгалик қиларди, ҳам... Камолиддинни ими-жимида тинчитиб қўя қоларди! Шундайми? Ҳақим Назарич эса бундай қилмайди (мен ишонаман, бундай қилиш унинг хаёлигаям келмаган! Бемаъни гапларни эса ғийбатчилар ўйлаб топишган. Унақалар кўп бу ерда. Ҳали ўзингизам сезиб оларсиз. Ҳаммаси аламзада!). Камолиддинни уйига олиб келади. Хотинининг унчалик рўйхушлик бермаганига ҳам парво қилмайди. Лекин Камолиддин бу ерда ҳам безовта бўлаверади. Икки марта аравачасида қочиб кетишга уринади.

Бахтга қарши, икки мартаям Ҳақим Назаричга дуч келади. Ҳақим Назарич ниманидир уйда қолдиргани эсига тушиб ярим йўлдан ортига қайтаётган бўлган. "Агар Ҳақим Назарич келиб қолмаганида ўзимни машина тагига ташламоқчи эдим", деганди Камолиддин бизга. Ҳақим Назарич унинг сиқилаётганини сезиб кунларнинг бирида Камолиддинни шу ерга олиб келади. Шу куни Камолиддин Ҳақим Назаричнинг уйига қайтиб бормайди. Унга бу ер ёқиб қолган экан. Дастлабки кунданоқ биз билан баракда яшай бошлади. Ҳақим Назарич конторадан хона таклиф қилганида кўнмади. Ниҳоятда жиддий, ақлли йигит эди у. Анови бир жуфт этикни атай каравотига қўйдирган. Лекин сабабини айтмайди. Бир-иккитаси ўсмоқчилаб сўраган экан: "Ақлингни ишлатсанг, сабабини билиб оласан!" — деб жавоб берибди. Бу билан у бизларга ниманидир таъкидламоқчи бўляпти, ақлли йигит дейман-ку, бунинг устига, рассом! Лекин ҳозир сал галати бўлиб қолган...

— Қани ўзи? Нега мен кўрмаяпман уни?

— Сиз келмасингиздан сал аввал шамоллаб қолганди, Ҳақим Назарич уни уйига олиб кетди. Ҳадемай яна келиб қолса керак.

— Ё тангрим! — деб юбордим беихтиёр.

— Кайфиятингиз бузилдими?

— Ундан баттар.

Нурали индамади.

"Қаерга келиб қолдим ўзи?! — дея хитоб қилдим хаёлан ўзимча саф қаторида қорни гарч-гурч қилганча иш майдони томон кетарканман. — Шўрпешона одамлар тўдаси зўрлик билан келтирилиб тўпланган ва мажбурий меҳнатга жалб этилган бу макон қамоқхона эмаслиги кўриниб турибди. Ҳар бирининг зилдай оғир ўтмиши бўлган бу одамлар ҳам аллақандай жиноятчилар эмас, тирикчилик туфайли йўлдан адашган кимсалар эканлиги пешоналарига урилган тамгадек юз-кўзларида яққол акс этган — бу, айниқса, уларнинг иш деса ўзларини томдан ташлашга тайёр эканликларидан, қўшимча даромад эвазига жонларини жабборга бериб икки-уч сменалаб ишлашларидан ҳам кундай равшан; муаммо — бу одамлар устидан ҳукм юргизиш ҳуқуқига эга бўлган анови "ноёб" шахсларнинг ким эканликларида, иш юритишнинг бундай, яъни таъбир жоиз бўлса, иблисона системасини қандай ўйлаб топганлари-да!

Ахир, бу ердан ҳатто қамоқхона ҳам афзал-ку. Ҳар қалай, у ерда нима учун жазоланаётганинг ёки мажбурий меҳнатга жалб этилганинг сабабини биласан. Қисқаси, сен у ерда қайта тарбияланыпсан! Бу ерда-чи? Маҳбус эмассан, бироқ маҳбусдек кун кечирасан. Ҳатто энг кучли тартиб-қоидага асосланган қамоқхонада ҳам инсоннинг инсон сифатидаги ҳуқуқлари бу қадар поймол этилмаган. Касал бўлсанг, касалхонага юборишади, ҳар қалай! Бу ерда-чи? Олий маълумотли шифокор у ёқда турсин, олти ойлик курсни битирган тиббиёт ходими бўлганда ҳам шўрлик Мажид ака тирик юрармиди? Алам қиладигани шундаки, бу ерда инсонга инсон сифатида эмас, ишчи кучи сифатида қаралиши, яроқсиз бўлиб қолганидан кейин бир марта ишлатиладиган идиш сифатида ташлаб юборилиши!.. Ахир Тангри инсонга коинот гултожи сифатида қараган, шунинг

учун ҳам инсонни барча бошқа тирик мавжудотлардан мукамал қилиб яратган эмасми?"

Ўй-хаёлларим адоқсиз эди. Икки одам зўрға сиғадиган сўқмоқдан саф қаторида кетиб борарканман, бу йўлнинг янада узоқ-узоқларга чўзилишини истардим, шу билан бирга айни замонда хаёлларим ғарч-ғурч қилаётган қорнинг кумуш зарраларидек ҳар томонга сочилиб кетмаслиги учун дунёнинг нариги бошига ҳам пиёда боришга-да рози эдим. Бироқ шу кичкина орзунинг ҳам умри қисқа эди. Биз манзилга етиб келгандик.

— Ҳамма иш жойига! — Матчоновнинг буйруғи янгради. — Имилламасдан, гап-сўзга чалғимасдан чаққон-чаққон ишланглар. Ўн беш кун ичида иккинчи қаватни топшириб, учинчи қаватга ўтишимиз керак!

— Ойликдан дарак борми? — кимдир луқма ташлади.

— Ҳафта охирида конторага кириб олишингиз мумкин, — дея жавоб бера бошлади Матчонов. — Лекин аввал нормани бажарганлигингиз тўғрисида мендан справка олишингиз керак. Ана шундан кейин навбатингизга қараб маош оласиз!

— Нормани икки-уч барабар қилиб бажариб қўйганмиз. Лекин навбатимиз келмаяпти-да! — деди ҳалиги кимса.

— Сабр! Сабр! Сабр!

Матчонов шундай деганча нари кетди.

— Сабрнинг ҳам уйи куйсин. Роса носнинг хумори тутяпти-да. Ларискадан сотиб олай десам пул йўқ. Носингдан бир кафтгина бериб тур, Ғиёс! — дегани эшитилди ҳалиги кимсанинг.

Ҳа, нега кулгингиз келяпти? "Нос" деганимгами? Бу ерда нос нима қилади, демоқчисиз-да. Афсуски, шундай. Бу ерда нафақат носни, балки бошқа керакли нарсаларни ҳам сотиб олишингиз мумкин. Ҳар куни тушлик маҳали келадиган сотувчи аёлларга "заказ" берсангиз бас, эртаси куниёқ айтганингизни муҳайё қилишади. Фақат нархи осмонда бўлади.

Сотувчи аёллар ҳар хил қимматбаҳо кийимларни ҳам олиб келишарди. Бу нарсалардан фақат қишлоқ иссиқ кийимларгина яхши кетарди. Жонидан совуқ ўтган бандалар қанча пулга бўлса-да, шартта кўзларини юмиб олишарди. Бошқа буюмларга ортиқча нарсасдек қарашарди. Тамаки маҳсулотлари харидоргир эди. Онда-сонда сотувчиларнинг уддабуронлиги туфайли ароқ ва винодан ҳам оз-моз баҳраманд бўлиб қолардик. Умуман олганда, одамзод бор экан ва у одамлигича қолар экан, нафс йўлида ҳар қандай ишни амалга оширишнинг иложи топиларкан.

Нима учун бундай деяпман, биласизми, у ерда... нима десам экан... Хуллас, хотинлар масаласидаги муаммони ҳам, ҳар қалай... имкон қадар ҳал қилса бўларди. Бу борадаги қийинчиликни аёл киши зиммасига олишга тўғри келарди, агар иккала томон ўзаро келишиб, дил-дилга тўғри келиб қолган бўлса бас. Қулай жой топиш, соқчиларни кўндириш аёлнинг иши, бу ишлар учун кетадиган харажатни эркак ўз бўйнига олади. Қарабсизки, бир-бирига талпинган диллар орзуси ушалади...

Лапас деган дурадгор бўларди. Ниҳоятда хотинбоз эди. Буни ҳеч кимдан яширмасдиям. Яқинлашсангиз бас, хотинлар ҳақида гап очарди. Аввалига ўйнашларини бирма-бир санаб берарди, яна денг, номма-ном, ҳатто ўйнашларининг ишхоналарини ҳам тилга оларди. Жазманларининг бири билан унинг ишхонасида ишрат қилган экан-да.

Ёши эликни қоралаб қўйган, сочи тепадан тўкилгани боис, боши гиёҳ ўсмайдиган тақир тепаликдай ялтираб қолган, жиккаккина бу одам ўзини Дон Жуан қилиб кўрсатишдан уялмасди. Иккита гапининг биттаси, албатта, хотинлар ҳақида бўларди. Ҳатто энг "қалтис лаҳза"лар ҳақида ҳам у бемалол, тортинмасдан, батафсил сўзларди; сўзларкан, суҳбатдошнинг нигоҳида алақандай (мазахли, кинояли ёки нафратли, фарқи йўқ) ифодани пайқаб қолса бас, шартта гапини келган ерида тўхтатиб: "Кичкина деманг бизни! Кичкиналар чаққон бўлишади. Аёлларга айнан кичкиналар ёқади!" дея писанда қила кетарди. Улфатларини ишонтириш учун сотувчи аёллардан бири (исми Тошқа эдими-ей, биз уни орқаворатдан Кошка деб атардик) билан танишиб, роса унинг бошини

айлантирган, ҳатто: "Сенга уйланиб, шу ерларда умрбод қоламан!" деб ваъда берган, бечора қиз ўттиз тўққизга кирган бўлса-да, ҳали турмушга чиқмаган экан, дарров рози бўлибди. Соқчи йигитлардан бири Тошканинг узоқроқ қариндоши экан, анча-мунча пул ва русларнинг машҳур қишлоқ пойабзали — икки жуфт вальенка эвазига "севги оташида юрак-бағри кабоб бўлган ошиқ"нинг тахта тўсиқдан ошиб ўтганини "кўрмай қолган!".

Лапас дурадгор шу кетганча бир сутка қорасини кўрсатмаган. Бу ёқдагиларнинг аҳволини тасаввур қилаверинг энди. Ахир, баъзилари икки йиллаб хотин кўрмай юрган эркаклар-да!

Бир суткадан кейин Лопас дурадгор қайтиб келган ва ...га тўйган хўроздай гўддайганча шерикларининг сўлагини оқизганча мақтана бошлайди: "... шўрлик Тошка ҳали қиз экан... роса қийналди ўзиям... Эрталаб қарасам, типирчилайвериб гилам патларини юлиб ташлабди... Менга жин урармиди?.. Мунақа ишлар чикора! Ҳадисини олволганмиз-да, ҳадисини... Аммо биринчи марта... ҳаммага ҳам қийин-да!"

Лапас дурадгор жуда келиштириб, ўрнига қўйиб сўзларди, нозик "сахна" тафсилотларини шу қадар тиниқ тасвирлардики, тингловчи бечоралар беихтиёр бир гувраниб олишарди. Иш вақтида Тошка қурилиш майдонида кўриниши билан ҳамма Лопас дурадгорга ҳавас билан қарар, ўзаро им қоқишиб, пичир-пичир қила бошларди. Лопас дурадгор буни сезарди, ҳатто баъзи пичир-пичирлар қулоғига ҳам чалинарди, лекин нима учундир баракдалиқ вақтидагидек бу ҳолдан ёйилиб кетмас, аксинча, ҳар хил гап-сўзларни эшитмасликка олар, у бригадadan нариги бригадага ўтиб "мол"ини реклама қилиб юрган Тошка томонга эса умуман қарамасди, гўё уни кўрмаётгандай, бош кўтармасдан ишлайверарди.

Ўзини ҳеч қачон толиқмайдиган, тиниб-тинчимас "тўшак қаҳрамони" қилиб кўрсатган Дон Жуанмизнинг сири сал кейинроқ фош бўлди. Шўрлик қариқиз Тошканинг дугонаси, иш бошқарувчимиз Ҳаким Назаричнинг хотинига ота томонидан узоқроқ қариндош бўлган, шунинг учун бошқаларга қараганда бу ерларга бемалол кириб-чиқиб юрадиган Ларисканинг гапига қараганда (у бу гапларни Қадамбой оғанинг "навнихол" севгилисига куйиб-пишиб гапириб берган экан), "... бу Лопас дурадгор деганлари ғирт импотент экан-ку! Тошка шўрликни роса овора қилибди-да. Тошкага жуда қийин бўлди-да. Шу билан унга иккинчи марта мижози заиф эркак дуч келди. Омадсизлигидан куйиб кетяпти бечора. Бирорта манаман деган ўртоғи йўқмикан? Тошкани таништириб қўярдик. Шу ерда қолишга рози бўлса, бирорта дурустроқ иш топиб берардик..."

Бу гаплар оғиздан-оғизга ўтиб кўпчиликка маълум бўлгач, Лопас дурадгорнинг атрофида одам тўпланмайдиган, унинг олдида хотинлар ҳақида умуман гап очилмайдиган бўлди. Шўрлик дурадгор аслида импотент экан-у, атайлабдан ўзини Дон жуан қилиб кўрсатаркан. Ким билсин, балки бу ҳам бир касалликдир?.. Ларисканинг таклифига эса негадир талабгорлар топилмади. Лопас дурадгор бўлса, бир қанча вақт ўзини ҳолдан тойган одамдек кўрсатиб юрди-да, алоҳа кунларнинг бирида ўз-ўзидан шикоят қилиб қолди: "Нимагадир ўзимни ёмон сезадиган бўлиб қолдим. Илгари бир вагон кўмир туширсам ҳам бунчалик чарчамасдим. Бу ернинг хотинлари ёмон касалликка чалинмаганмикин?.."

Шундан кейин Лопас дурадгор оғир хўрсиниб қўйди:

— Ёмон касалликка чалиниб, бор бойлигимдан айрилиб қолмай тагин...

Унга жавобан ҳеч ким индамади. Ҳамма нигоҳини олиб қочарди негадир...

Хуллас, ўша куни адоқсиз ўйлар гирдобидан чиқа олмай, ўзим билан ўзим овора бўлиб қолганимдан ишни ҳам ёлчитмадим.

— Бўғирсоқ сотадиган аёл келяпти, тушлик қиламизми? — деб қолди бир маҳал Ҳусан.

Кечаги калтақдан кейин у бир оғиз ҳам гапирмаганди.

— Майли, — дедим қўлимдан қўлқопимни ечарканман.

Шу вақт бино ичкарасида аллақандай шовқин-сурон, безовталиқ сезилди.

— Нима бўлдийкин? — дедим ўша томонга синчиклаб тикиларканман.

— Ҳозир анови Бўғирсоқдан сўраймиз-да, — деди Ҳусан яқинлашиб қолган сотувчи

аёлга ишора қилиб.

Файзи билан Тошпўлат ҳам ишни ташлаб ёнимга келишди. Уларнинг ҳам икки кўзи қурилиш майдонида эди.

— Бир фалокат бўлди-ёв, — деди Файзи.

Хусан сотувчи аёлдан тушликка керакли озиқ-овқатимизни сотиб оларкан, уни саволга тутди. Афсуски, аёл ҳам у томонда нима содир бўлганини айтиб беролмади. Шундан кейин биз шоша-пиша тик турган ҳолда бўғирсоқларимизни баҳам кўрдик-да, ҳаммамиз биргаликда қурилиш майдони томон йўл олдик.

Яқинлашганимиз сайин қулоғимизга шовқин-сурон аниқроқ эшитила бошлади. Аллаким жон аччиғида дод-фарёд қиларди.

— Алишер деган бола тепадан йиқилиб тушибди, — деди гуж бўлиб турган оломон орасидан сирғалиб чиққан Нурали кайфиятсиз тарзда.

— Алишер... болам, ўзингни қўлга ол. Қўрқма, хавфли тушмадинг... Тиззанг сал... дарз кетибди... — дерди эликлардан ошган бир киши чалқанча ётганча оҳ чекаётган йигитнинг устига энгашган кўйи.

Бу киши Алишернинг отаси эди. Ота-бола деярли ҳеч кимга қўшилмасдилар. Даромаднинг ҳаммаси ўзларига қолиши учун тўрт киши бажариши лозим бўлган ишни иккаласи зиммаларига олишган, шунинг учун бош кўтармасдан тиним билмай ишлардилар.

Ўғил ҳали жудаям ёш, нари борса йигирмаларга борганди. Биласизми, Тангри алоҳида меҳр, бетакрор ва беадад истеъдод билан бениҳоя гўзал қилиб яратган одамлар бўлади бу дунёда. Бундай одамларга қараб туриб: "Тавба, шунчалар ҳам бекаму кўст хусн бўладими?" — дея беихтиёр ҳайратдан ёқа ушлайсиз. Алишер ана шундай ниҳоятда кўркем йигитча эди. Унинг бирор марта сўкинганини эшитмагандим.

Оғир-вазмин, ақлли эканлиги чақнаб турган беғубор кўзларидан шундоқ сезилиб турарди. Ҳолбуки, бу ёшдаги йигитчаларнинг кўпчилиги енгилтак, ўйинқароқ бўлишади. Ахир эрта-ю кеч бош кўтармасдан ишлаш ҳамма ёшларнинг қўлидан келмайди. Бунинг учун қанчалар сабр-бардош, куч-қувват керак. Қизларни музқаймоқ билан сийлаб, тунги барларда, дискотекаларда асов оддек ирғишлаб сакраш, кайфу сафо қилиш кимга ёқмайди? Алишер бундай "лаззат"лардан маҳрум бўлган, муштдай бошидан меҳнатга ўзини урган йигит. Бундайлар ишлаганда алам билан, худди бировга қасд қилгандай, ишлашади. Менимча, болалиги оғир қийинчиликлар билан ўтган одамлар ана шундай ашаддий меҳнатсевар бўлишади. Пулни мўлжалдан сал кўпроқ тўлаб қўйишса бас, ҳар қандай ҳузур-ҳаловатдан воз кечиб, жонларини жабборга бериб ишлашади.

Алишернинг отаси Каримбой ака ҳам оғир-вазмин, камгап киши эди. Ўғлининг ёнидан бир қадам ҳам нари кетмасди. Кечқурун суҳбатларга умуман қўшилмасди. Ўғлини ҳам ўзидан бошқа бирор киши билан гаплашишга қўймасди. Шўрлик ота ўғлининг тарбияси бузилиб кетишидан чўчирди чоғи. Иш вақтида эса бир-бирларини шунчалик авайлашардики, кўриб беихтиёр ҳавасингиз келарди. Оғирроқ юкни кўтаришга тўғри келса, бу вазифани, албатта, Каримбой ака ўз бўйнига оларди. Мен бир неча марта уларнинг тортишиб турганининг гувоҳи бўлгандим. "Ота, шу ишни менга беринг, одамни уялтиряпсиз, ахир!" — дея зорланарди Алишер. "Нима, мени қариб қолди, деб ўйлаяпсанми? Нариги тур! Ҳали сенга ўхшаган йигитларнинг тўрттасининг кучи бор менда. Ё пирим!" дея Каримбой ака юкни орқалаб жўнайди. Юкни кўтараётганда унинг совуқ урган юзи гижимланган қоғоздек буришиб кетади.

Ўша меҳрибон отанинг азиз дилбанди айна замонда ерпарчин бўлиб ётарди.

— Баракка обориш керак! — деди кимдир.

— Матчоновдан рухсат сўраш керак аввал. Бўлмаса балога қоламиз!

— Алишер, болам, ке, елкамга қўлингни қўй...

Каримбой ака қор устига чўк тушиб энгашганча инқиллаб ётган ўғлига елкасини тутди. Юзи қордек оқарган Алишер бир-икки интилди, лекин нима учундир гавдасини ердан уза

олмади. Шундан кейин уни кўплашиб кўтариб олишди...

"Бола шўрликнинг умуртқаси лат емадимикин?" деган ўйдан юрагим увишди.

* * *

Қиш авжига чиққан кунлар.

Ҳаво чунонам совуқ эдики, туфласанг тупугинг ерга тушмай музлаб қолади. Гоҳ қуюқ туман қопласа, гоҳ чарақлаган қуёш нурлари қор билан қопланган ўрмон узра ярқирайди, бироқ... ҳаво барибир совуқдан-совуқ...

Кундузи вақтимиз ишда ўтади. Ҳар қалай, овунамиз. Лекин...

Кечалари уйқумиздан ҳаловат йўқолди.

Оғриққа чидай олмаган Алишер инқиллаб, оҳ-воҳ қилиб тунда ҳеч кимга уйқу бермасди. Каримбой ака ишга чиқмасдан ўғлининг ёнида ўтирарди. Эрта-ю кеч дилбандининг юзига термилар, гоҳ мажбурлаб, гоҳида ялиниб-ёлвориб бир чўқим овқат едирар, тез-тез кийимларини алмаштириб, юварди. Бундан ортиқ кўлидан ҳеч нарса келмасди. Юқорида айтганимдек, бу ерда олий маълумотли шифокор тугул, оддийгина ҳамшира ҳам йўқлигидан шўрлик Алишерга лоақал биринчи тиббий ёрдам кўрсатишмади. Каримбой ака "контора"га зир қатнаб, ўғлига ёрдам беришларини сўрарди.

Бир куни унинг "контора" эшиги олдида Ҳаким Назаричга:

— Боламни бирорта касалхонага жойлаштиришга ёрдам беринг, илтимос. Агар уни касалхонага ётқизсангиз, иш ҳақини олмасдан ишлаб бераман. Фақат ўғлимнинг жонини сақлаб қолинг, илтимос, — дея ялиниб-ёлвораётганини эшитиб қолдим.

— Бажонидил ёрдам беришга тайёрман, — дерди унга жавобан Ҳаким Назарич. — Лекин бунинг иложи йўқ! Шаҳар тугул, қишлоқдаги бирорта касалхона сизни қабул қилмайди.

— Қанча харажат бўлса кўтараман, ука!

— Гап харажатда эмас, тушунинг...

— Жон ука, илтимос, болам хароб бўлмасин...

— Уриниб кўраман. Лекин ваъда беролмайман.

"Ҳа" деган туяга мадад дегандай, Ҳаким Назаричнинг мужмал жавоби Каримбой акага далда бўлди. Дастлабки кунларга қараганда ўзини анча тутиб олди. Энди у ўғлининг тепасида йиғлаб, кўз ёшини селдай оқизиб ўтирмасди.

— Ана, Ҳакимбой, ёрдам бераман, деб ваъда қилди, улим, — дерди у Алишерга. — Ҳадемай тузалиб кетасан! Бу сен учун уч-тўрт кунлик азоб-да, энди, улим, чидайсан.

Бу вақтда Алишернинг аҳволи анча оғирлашиб қолганди. Буни унинг иситмаси тушмаётганидан билса бўларди. Оғриқ кучайган кезларда у чидай олмасдан бақирришга тушарди:

— Энасини эшак... бу ерни! Мени адо қилди бу ер! Тамом қилди... Хароб бўлдим... Нега келдим бу ерга ўзи?!

Бу билан ҳам тинчланмасдан муштлири билан нар четларига гурс-гурс муштларди, муштлайверарди...

— Болам... оғир бўл, болам, — деганча ўғлини кучоқларди Каримбой ака. — Эркак кишисан-ку, чидамли бўл, болам. Ўзингни ўйламасанг, мени ўйла, болам. Ҳар гал чинқирганингда жоним чиқиб кетгандай бўлади...

— Чидолмаяпман-да, отажон... Оғриқ... ўв!.. А!.. А!..

Алишернинг фарёди нафақат қулоқларимни, балки юрагимни тешиб ўтгандай бўларди. Ухлай олмасдан ташқарига чиқиб кетардим. Азоб тортаётган йигитчага ёрдам беролмаётганимдан ич-ичимдан эзилардим. Аммо ҳамма бирдек шу кайфиятда дея олмасдим. Эртадан кечгача ва яна ярим тунгача эшакдай ишлаб, итдай чарчаган кишилар уйқуларида ҳаловат бўлмаётганига чидай олмаганларидан бўлар-бўлмас гапларни гапиравериб, шўрлик Каримбой аканинг сиқилган юрагини баттар сиқишарди.

— Эркалик ҳам эви билан-да, Каримбой ака! Ўғлингизга айтинг, дардга сал оғирроқ

бўлсин. Оёғи синган одам ҳам шунчалик шовқин кўтарадими?

— Яхшиси уни бошқа хонага олиб ўтиш керак! Ўзини ўйламаса, бизни ўйласин, ахир ўлардай чарчаб юрган одамлар бўлсак! Дам олишимиз керакми-йўқми?!

Шундай кезларда Каримбой аканинг юзига қараб бўлмасди. Ҳамхоналарининг жиззаки, бетгачопарлигидан кўнгли огригани мунгайган нигоҳларидан сезиларди.

— Ўғлимнинг аҳволи оғир, — деди у бир куни дабдурустдан ёнимга келиб. — Дардга енгиллигидан бақариб ётгани йўқ. Умуртқасиям лат еганми, дейман... Белини кўтара олмаяпти-да...

— Худо шифосини берсин, — дедим кўнглим гаш тортиб.

— Ҳай... Ҳай... Ҳай... — Каримбой ака надомат билан бош чайқади. Кейин кўзлари ёшланганча қўлини чап кўксига қўяркан: — Мана шу ерим... туз қуйгандай ачишадики... чидаб бўлмайди, — деди.

Бундай дақиқаларда тилимга тушов тушгандек гапира олмай қоламан. Дурустроқ таскин бериш ҳам қўлимдан келмайди. Ичимни ит тирнаётган бўлса-да, ўзимни бефарқ кўрсатаман.

Қаршимда бирдан бир юпанчидан жудо бўлиб, ҳаёти чил-парчин бўлган, қайғу ниҳоятда абгор қилиб ташлаган, букчайган жуссаси лаҳза сайин кичрайиб бораётгандай, фаромуш бир кимса турарди.

Аксига олгандай, ўша кунлари Ҳаким Назарич негадир кўринмай қолди. Кимдир шикоят қилиб борган, шекилли, бир куни кечки вақт ҳамма баракка тўпланган чоғи, Пўлат Дамирович кириб келди.

— Нималар бўляпти бу ерда? Одамларнинг тинчини бузаётган тўполончи қани? — деди у хонага кўз югуртираркан.

Ҳамма жим.

Каримбой ака гап нимадалигини фаҳмлади, шекилли, ранги бўздай оқарган кўйи аста ўрнидан турди. Турди-ю, ерга қараганча индамай тураверди.

— Нима бўлди? — деб сўради Пўлат Дамирович латта-путта билан ўраб ташланган Алишерга имо қилиб.

— Йиқилиб тушди...

— Йиқилиб тушишига ким айбдор? Биров итариб юбордими?

— Ҳеч ким... ўзи...

— Демак, бу ишда ҳеч ким айбдор эмас. Тўғрими? Ёки... — ижикилади Пўлат Дамирович. — Ёки шубҳангиз борми?

— Шубҳа йўқ... Кимдан шубҳа қиламиз? — деди Каримбой ака саросималаниб.

— Бахтсиз ҳодиса. Эҳтиётсизлик туфайли юз берган бахтсиз ҳодиса, шундайми?

Каримбой ака аллақандай хавотирдан сесканди.

— Шундайми? — такрорлади Пўлат Дамирович.

Каримбой ака бош ирғади.

— Демак, даъво қилишга умуман ҳақингиз йўқлигини ҳам биласиз?

Каримбой ака пешонасига кафтини босганча индамай тураверди.

— Нега жавоб бермаяпсиз? — Пўлат Дамировичнинг овози ўзгарди.

— Ука...

— Мен сизга ука эмасман!

— Кечирасиз... Пўлат Дамирович... бизнинг ҳеч кимга даъвомиз йўқ. Фақат ўғлимни даволатишга ёрдам беринг, илтимос.

— Бу иш билан Ҳаким Назаричга мурожаат қилинг!

Пўлат Дамирович бурилди, лекин шу заҳоти яна Каримбой акага юзланаркан:

— Ўғлингизни огоҳлантириб қўйинг, агар яна дод-вой қилиб, одамларнинг тинчини бузадиган бўлса, штаб казармасига обориб ташлаймиз! Тушундингизми?! — деди.

Каримбой аканинг юзи оқариб кетди.

Пўлат Дамирович баракдан чиқди.

Шайтон қутқусига учган кишилар тўпланган хонага шу қадар дилгир сукунат чўкдики, беихтиёр юрак тарс ёрилиб кетгудек.

Бир вақт аллаким олдимдан югуриб ўтди ва эшикка яқин ерда деворга суяниб турган киши устига ташланди.

— Сен бориб чаққансан, номард! Энди кўнглинг жойига тушдими? Ё ўзим тушириб қўяйми?!

Югуриб ўтган киши Ҳусан эди. Унинг бақувват қўллари орасида типирчилаётган, кетма-кет тушаётган тепкилар зарбига чидай олмасдан бақираётган кимса Каримбой акага қўшни нар эгаси Алиназар исмли йигит эди.

— Мен чаққаним йўқ! Ўлай агар, мен чаққаним йўқ! — дея айюҳаннос соларди у.

— Сен чаққансан! Сендан бошқа ҳеч ким эмас! — дерди Ҳусан уни томоғидан гиппа бўғиб олганча. — Одамларнинг пулиниям сен ўғирляяпсан! Билмайди, деб ўйляяпсанми?

— Ўлай агар...

— Ўлгинг келаётган бўлсанг, ўлдираман! — қутуриб кетган Ҳусан кучининг борича Алиназарни бўға бошлади.

Шўрлик чақимчи нафас ололмай хирқираб қолди.

— Ҳой, мусулмонлар! Нега жим турибсизлар? Ахир, уни ўлдириб қўйса, бошимиз яна балого қолади-ку! — дея чинқирди аллаким.

Бир неча киши Ҳусанга ёпирилди. Аммо Ҳусан ҳеч кимга куч бермас, оракашлар қўлидан тутса, у оёқлари билан Алиназарни тепкилаб қолар, жуда бўлмаса боши билан рақибининг дуч келган ерига калла соларди. Барак шайтоннинг жанжалкаш малайлари уясига айланганди.

Энди аралашмасликнинг иложи қолмаганди.

— Ҳусан, бас қилинг! — оломон орасини ёриб ўтиб Ҳусаннинг қизариб-бўғриқиб кетган юзига тарсаки туширдим. Кейин унинг қонга тўлган кўзларига қаттиқ тикилганча паст, аммо қатъий оҳангда яна такрорладим: — Бас қилинг, Ҳусан!

Ҳусан тутқаноқ жазавасидан ўзини йўқотиб қўйиб, кутилмаганда ҳушига келгандек бирдан қаттиқ сесканди. Менга еб юборгудек, ваҳшиёна назар ташлади. Болаларникидай беғубор кўзларини таниёлмай лол қолдим:

— Сиз... — у мени биринчи марта кўраётгандек юзимга тикилди.

— Ташқарига чиқайлик, Ҳусан, — дедим оҳиста, кейин унинг ҳамон титраётган билагидан тутдим.

— Йўқ! — Ҳусан шахт билан қўлини тортиб олди ва ташқарига отилди.

Мен жойимга қайтдим.

Кимдир Алиназарни ўрнидан турғазди. Унинг лаби ёрилган, юзи қонга бўялганди.

Ҳамхоналаримиз энди унга таъна тошларини ота бошладилар:

— Ҳайф-э сенга!

— Уялмасдан шу ишни қилдингми?

— Эрта бир кун ўзинг шу кўйга тушсанг нима қиласан?

— Ўмарган пулларингни эгаларига қайтар. Сенинг дастингдан неча киши оч қолди!

Қулоқларимни бекитдим.

Тўшагимга чўзилиб кўзларимни юмдим. Аммо сира уйқум келмасди.

Чироқ ўчди. Хонани қоронғилик чулғади. Аллақаерда мусиқа янгради. Зериккан соқчилар гитарасини тинғирлятапти чоғи. Бегона юртнинг бегона оҳанги бўлгани учунми, мусиқа кўнглимга ёқмади, назаримда, бу оҳанг дераза ортида пусиб, тиш қайраб турган ажалнинг жодули ноласидай туйилди. Беихтиёр дераза томонга қарадим. Бизникига ўхшамайдиган бегона, совуқ ва ҳиссиз ойнинг хира ёғдуси ичкарига поёндоз бўлиб тушиб турарди...

* * *

Эрталаб соқчилари ҳамроҳлигида Пўлат Дамирович яна баракда пайдо бўлди. Ундан

сал аввалроқ кирган Матчонов бизни аллақачон сафга турғазиб қўйганди.

— Сиз нима учун ишга чиқмаяпсиз? — деб сўради Пўлат Дамирович Каримбой акадан.

— Ўғлим...

— Нима ўғлим?

— Унга қараяпман ахир!

— Бунақаси кетмайди! Билиб қўйинг, баракда қолишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ! Фақат ногиронларгина қолиши мумкин.

— Мен ишга чиқсам боламнинг аҳволи нима бўлади?

— Ошпазлар қараб туришади. Гапни кўпайтиришдан фойда йўқ. Ҳамма дарҳол ишга!

Каримбой ака ёлворувчи нигоҳ билан атрофдагиларга назар ташлади. Сафдагилардан садо чиқмади.

— Ҳаким Назарич қачон келдилар? — деб сўрашга журъат қилдим мен.

— Ҳаким Назарич хизмат вазифаси билан кетган, қачон қайтиши номаълум, — деди Пўлат Дамирович мени биринчи марта кўраётгандек ҳайрон бўлиб тикиларкан.

— Каримбой аканинг ўрнига ишлаб бермоқчимиз, у киши ўғлининг ёнида бўла қолсин бир неча кун, — дедим яна бироз дадилланиб.

Пўлат Дамирович кибрили нигоҳлари билан мени бошдан-оёқ кузатаркан, истехзо билан сўради:

— Шу жуссангиз билан икки кишилик, йўқ, уч кишилик нормани бажара олармикинсиз?

— Пули тўланса бўлди, ҳар қандай ишни эплаб кетаверамиз, — дея дангал жавоб бердим.

Пўлат Дамирович мени пул учун ўзини томдан ташлайдиган чапанилардан деб ўйлади чоғи ё дилига бошқа бир ниятни тугдими, ҳар қалай:

— Бўпти, биз рози, — деди бироз юмшаб.

Сафдошларим ҳайратда, ахир шу пайтгача ҳеч ким Пўлат Дамирович билан бақамти туриб гаплаша олмасди-да. "Ундан аллақандай ёвузлик ҳиди келади", деганди Ҳусан бир куни Пўлат Дамирович ҳақида гапираркан.

Ёнимда турган Нурали қўлимни сиқиб қўйди. Бошқалари кўз қисиб, ияк қоқиб, ўз табрикларини йўллашди.

— Фақат, — дея ортига ўгирилди Пўлат Дамирович эшик олдида етганида, — аввал ўз нормангизни, кейин ота-боланинг нормасини бажарасиз. Ҳар кунлик сводкани бригадир Матчоновдан шахсан ўзим қабул қиламан!

— Хўп бўлади, — деб жавоб бердим шу заҳоти.

Пўлат Дамирович: "Бу қанақанги "ноёб" телба экан?" — дея ҳайрон бўлгандай, юзимга қарай-қарай чиқиб кетди.

— Барака топинг, ука, — дея қўлимни сиқди Каримбой ака. — Яхшилигингизни яхши кунларингизда қайтарайлик.

— Алишер соғайиб кетса, бас, менга бошқа ҳеч нарсанинг кераги йўқ.

— Алишер... Алишер... — деганча Каримбой ака ўғлининг ёнига кетди.

Нурали билан Ҳусан яқин келишди.

— Каримбой аканинг ишини эплай олмайсиз, — деди Нурали ташқарига чиқаётганимизда. — Лекин хавотирланманг, биз ёрдам берамиз, а, Ҳусан, тўғрими?

— Албатта.

— Каримбой акага қийин бўлди, — деди Нурали. — Ўзи йиқилиб, майиб бўлганидаям бунчалик қийналмасди.

— Адо бўлди, дейверинг, — дедим.

Ҳусан бўлаётган гап-сўзларга қўшилмасдан ерга қараганча биздан бир қадам олдинда кетиб борарди.

Шундай қилиб, умрим бино бўлиб, қўл урмаган ишим — ёғоч йўнувчилик касбини ўргана бошладим. Иш оғир эди, қийналардим, бошқаларга қараганда кўпроқ азият

чекардим, аммо барибир ортга чекинмадим, шунга аҳд қилгандим, нега деганда, иш ҳақи қанча тўланишидан қатъи назар — мен бу ҳақда ўйламай қўйгандим ҳатто, — меҳнат, фақат меҳнатгина мени шайтон уясидаги тутқунликда жонимга оро кириши мумкин, деган хулосага келгандим. Акс ҳолда, алақачон телба бўлиб қолишим тайин эди.

Баракда ярим соатдан ортиқ туриб бўлмасди. Алишернинг аҳволи оғирлашган, иситмаси кўтарилган, оғриқ кучайганди. Тез-тез ҳушдан кетиб қоларди. Қадамбой оға малласоч маъшуқаси орқали тинчлантирувчи дорилар келтириб берганидан кейингина Алишер сал-пал ўзига келиб қолди.

— Арзимаган матаҳ экан-ку, шунга шунчалик зор бўлдикми? — дерди Каримбой ака тинчлантирувчи дориларга ёшли кўзларини тикканча.

Бироқ бу дориларнинг таъсири вақтинчалик эди. Маълум муддат ўтганидан кейин Алишер яна безовталана бошларди. Бир куни Каримбой ака ёнидан бир даста пул чиқариб:

— Қадамбой оға, мана шу пулларнинг ҳаммасига тинчлантирувчи дори опкеб беринг, — дея ялинди.

— Иби, мунча кўп? — деди Қадамбой оға ҳайрон бўлиб.

— Дориси тугаб қолса, болам яна безовта бўлади...

— Майли-ку-я, лекин бу дорини ҳадеб еяверишдан фойда йўқ. Бу дори оғриқ бўлаётган ерни ухлатади, холос, даволамайди!

— Э, майли, даволамаса ҳам майли, оғриқни билдирмай турса бўлгани... — деди Каримбой ака музтар аҳволда.

— Сиз-чи, яхшиси, Ҳаким Назарич келганларидан кейин олдига киринг, — дея ақл ўргата бошлади Қадамбой оға қозилик қилиш имкони туғилганидан бағоят руҳланиб. — Бор гапни у кишига очиқчасига айтинг. Ҳаким Назарич инсофли одам. Бу ердагилар орасида якка-ю ягона инсофли одам! У тушунади аҳволингизни ва ишонаманки, ёрдамини аямайди.

— Келсин... келганларидан дарров олдиларига кираман, — деди Каримбой ака. — Тўғри айтасиз, аҳволимизни у киши тушунади. Унгача дори-пори билан жон сақлаб турсин, девдим-да.

— Дорини ўйламанг, пулини берсангиз бўлди, ернинг остидан бўлсаям топтираман. Битта мегажинга сўзимизни ўтказа олмасак, эркак деган номимиз қаёқда қолди?

— Барака топинг, илойим.

Каримбой ака бир неча кун аввал Ҳаким Назаричга учрашгани ҳақида Қадамбой оғага лом-мим демагани мени ҳайрон қолдирди.

Кунлар шу зайлда ўтарди.

Бу ерларда қор тез-тез ва мўл-кўл ёғарди. Туманли кунлар кўп бўларди. Изғирин, бўрон... Совуқ камида қирқ беш-эллик даража... Бундай аёвсиз қишни тушимда ҳам кўрмагандим. Баракдагилар ёппасига шамоллай бошладилар. Тунни ўтказиш азоб эди. Кимдир қув-қув йўталган, кимдир иситмадан алаҳлаган... Барак — кимсасиз оролга тушиб қолиб, ҳаётдан узилган, қаровсиз ва ташландиқ кема мисоли эди. Вақт ўз моҳиятини йўқотганди...

* * *

Алишерга дорилар таъсир қилмай қўйди. Сурункали иситма ва оғриқ унинг озғин вужудини тинимсиз ларзага соларди...

Шамоллаш мени ва Нурали билан Ҳусанни ҳам четлаб ўтмади. Аммо биз ётиб қолганимиз йўқ. Шамоллашни спирт билан даволаб юбордик. Ҳақиқий тоза спиртни Ҳусан топиб келди. Қаердан, қандай қилиб топганини у айтмади, биз ҳам сўрамадик. Уйқу олдидан озгина сув аралаштирилган спиртни сипқорардиг-у, жулдур кўрпамизга ўраниб ётардик. Қарабсизки, эрталабгача шамоллашдан асар ҳам қолмайди.

Бир куни кечқурун ишдан қайтарканмиз, ҳовлида юрган аёлларга кўзимиз тушди. Аёллар иккита эди. Бири ошхона эшиги олдида турарди, иккинчиси контора томон кетиб

борарди. Орқаворатдан иккаласи ҳам менга танишдай туйилди.

— Ё товба! — деди Қадамбой ога ёқасини ушлаб. — Анови хотинлар сизларнинг ҳам кўзингизга кўриняптими?!

— Кўзингизга кўриняпти, — дея пичинг отди аллаким.

Ҳовлига дупур-дупур кириб келган эркакларга аёлларнинг ҳам назари тушди.

— Наргиза?! — ошхона эшиги ёнида турган аёлни таниб рўпарасида тўхтадим.

— Кимсиз?! — аёл аввалига қаттиқ сесканиб, ўзини ичкарига олди.

Соч-соқолим ўсган, ранг-рўйим бир аҳволда бўлганидан Наргиза мени дафъатан танимади.

— Давронман... эсингиздами?.. Поезд... Саҳройилар...

— Ие... Вой ўлай... — Наргиза юзимга синчков назар ташлади. — Ўша Давронмисиз чинданам?..

— Чинданам ўша Давронман, — дедим кулиб.

— Ё товба, кўзларимга ишонмаяпман! Ўртоғингиз қани? Исми Сафаралимиди?

— Билмайман... Ўзингиз бу ерда нима қилиб юрибсиз?

— Э... — Наргиза тўлиб турган экан, кўзлари жиққа ёшга тўлди. — Кейин... айтиб бераман...

Шу вақт ортимдан:

— Нимани кейин айтиб берасан? — деган таниш овоз эшитилди.

Ўгирилдим. Рўпарамда Санобар турарди.

— Даврон! — у мени шу заҳоти таниди. Яқин келиб эски танишлардек қўл бериб кўришди.

Шерикларим анг-танг бўлиб қолишди.

* * *

Наргиза билан Санобарнинг қисмати ҳам бизникига ўхшашроқ. Улар пул солинган сумкачаларини ўғирлатиб қўйишган. Сумкачада пул билан бирга ҳужжатлари ҳам бўлган экан. Шу ерлик танишлари Олесадан ёрдам сўраш учун бораётганларида қўлга тушиб қолишган...

— Нима бўлгандаям сизни учратганимиз яхши бўлди, — деди Наргиза. — Ҳар қалай, кўз таниш бўлгани яхши-да.

— Қаерга келиб қолдик ўзи? Ўлай агар, ақлим етмаяпти, — деди Санобар.

Аёллар анча-мунча қийналишган чоғи, ранг-рўйлари бир аҳволда эди. Мени учратганларидан улар хурсанд эди. Менинг эса кайфиятим бузилди.

— Биримиз ошпазлик қиларканмиз, биримиз кир юварканмиз, — деди Санобар бурнини жийириб. Кейин Наргизага қараб: — Кўрдингми, анови ойимчани атай ўзининг ёнига олиб қолди, — деди.

— Атай олиб қолгани йўқ, шекилли, — деди Наргиза.

— Атай қилган бўлмаса, нега униям бизга кўшиб қўймади?! — деди Санобар ўжарлик билан.

— Дўхтир дўхтирлик қилади-да!

— Ким ҳақда гаплашяпсизлар ўзи? — дея аёлларнинг баҳсига аралашдим.

Бу вақтда биз — эски танишлар ошхонада суҳбатлашиб ўтирардик.

— Ҳақим Назарич деган киши яхши одамми ё... — Санобар шубҳали назар билан қаради.

— Ҳеч нарсага тушунмаяпман, ўлай агар!

— ... ё анақа эркакларданми? — Санобар кўзларини ола-кула қилди.

— Ҳозирча бир нарса дея олмайман, — дедим ростига кўчиб.

— Ўшанақалардан бўлса ановининг шўри қуриди, — деди Санобар. — Жа, ўзини тутиши бошқача эди-да. Баттар бўлсин!

Тоқатим тоқ бўлди, аммо начора, аёлларга бас келиб бўлармиди, айниқса, қалбини

ҳасад жунбушга келтирган бир вақтда...

— Ҳа, ҳақиқатан ҳам юраги катта жувон экан, — деди Наргиза юрагимни қиздираётган қизиқиш оловига мой сепгандек. — Бирортаси шилқимлик қилиб ташланиб қолмасайди, деб биз иккимиз юрак ҳовучлаб турибмиз, у бўлса қилт этмайди-я! Худди отасининг чорбогида юргандай...

— Кимни гапиряпсизлар ўзи? — деб юбордим охири.

Худди шу вақт ошхона эшиги секин ғийқиллаб очилди. Ва... Ва остонада... Йўқ, энг аввал оппоқ манглай... ҳар толасидан учкун сачраётгандек қоп-қора, силлиқ сочлар... камон қошлар остида бутун дунёни ўзида мужассам этган денгиздек сокин ва тубсиз бир жуфт қора кўз янги пайдо бўлган юлдуз мисол "ярқ" этиб кўзга ташланди. Кейин ёқаси кўтарилган одми қора пальто, учи ингичка этик кийган, бениҳоя соҳибжамоллигидан ташқари, нимаси биландир бир қарашдаёқ одамни ўзига тортадиган навниҳол аёл хонага кирди.

— Келинг, Гулруҳ, — илтифот ила уни қарши олди Наргиза.

Аёл унга нимадир деди. Мен унинг овозини эшитдим, аммо сўзларини илғай олмадим. Назаримда, хона кенгайиб, улкан ялангликка айланиб қолгандай, анчадан буён дилгир кўнглим бехосдан ёришиб кетгандай бўлди. Аёлнинг овози шу қадар майин ва ёқимли эдики...

Қулоғимда қолгани шу.

Кейин аёл кетди. Эшик ёпилди. У хонага кирган чоғида ҳам, кетар чоғида ҳам мен томонга қарамади. Рўпарадаги деразадан унинг қордаги соясига кўзим тушди.

— Мана шу жувон ҳақида гапиряётгандим-да, — деди Санобар. — Исми Гулруҳ...

— У ҳам сизлар биланмиди? — сўрадим ундан.

— Биринчи марта участкавойнинг хонасида учратгандик. Кейин битта камерада бўлдик. Шунда яхшироқ танишиб олдик, — деди Санобар яна.

— Ўзи содда, камсуқум кўрингани билан жудаям довюрак экан, — дея гап қўшди Наргиза. — Участковой билан гаплашганини бир кўрсангиз эди! Ҳаким Назарич билан ҳам тап тортмасдан гаплашиб келди бу ерга кела-келгунча...

— Савдода юравериб юзи қотиб кетган-да, — дедим бирдан қалбимни мубҳам кайфият чулғаб олганини ҳис этарканман.

— Қаёқда! Бечоранинг биринчи марта чиқиши экан.

— Ёлғиз ўзи-я?!

— Бизам шунисига беш кетдик-да, — деди Санобар бозорчи аёлларга хос шартакилик билан.

Синчковлигим голиб келди. Гулруҳ ҳақида яна нималарнидир билиб олиш истагида гап ковладим:

— Тирикчилик тошдан қаттиқ деганлари шу-да. Ёшгина жувон бола-чақам деб ўзини бозорга урган, шекилли?..

— Ажрашган, — дея гапни илиб кетди Наргиза шу заҳоти. — Оиласи йўқ ўзининг. Келин бўлиб тушган жойи ночор экан, оилани сал ўнглаб олай, кейин фарзанд кўрармиз, деб бу бечора ишлаб юраверган, у ёқда эри бошқаси билан...

— Тавба қилдим, шу эркакларга ҳам ҳайронман, — Наргизанинг оғзидаги гапни юлиб олди Санобар. — Ўзи бир пулга қиммат бўлсаям хотин зотига паст назар билан қарайди-я! Битта хотинни эплаб боқолмайди-ю, бошқасига кўнгли суст кетганига ўлайми?! Мана, мени айтди дерсизлар, мана шу жувоннинг эри ўзига умуман мос бўлмаган! Ақлли эркак бўлганида бу жувонни гўзаллиги учун ҳам бошига кўтарган бўларди. Тўғрими, тўғрими гапим? — Санобар қизгинлик билан менга тикилди.

— Масаланинг моҳиятини билмай туриб бир нима дейиш қийин, — дея мужмал жавоб қилдим.

— Чиройли аёллар бахтсиз бўлишади, деганлари рост, — дея гапини давом эттирди Наргиза. — Энди бечора ўлган акасининг болаларини боқиш учун тентираб юрибди.

— Айтганча, нега у сизлар билан эмас?

— Асли касби ҳамширалик экан. Шунинг учун Ҳаким Назарич уни конторада олиб қолди. Алоҳида хона қилиб берармиш. Касал бўлсаларингиз энди бемалол Гулруҳнинг олдига бораверасизлар. Биз...

— Вой-вой-эй, юрагим сиқилиб кетди, бўлди, ўша жувон ҳақида гапираверманг, — дея Наргизанинг гапини чўрт кесди Санобар. — Ўзимиз ҳақимизда гаплашайлик. Менга қаранг, Даврон, сиз анчадан буён шу ердасиз?

— Нимаиди?

— Анави Ҳаким Назарич деганларингиз, бу ерда ишлаганларингиз учун ҳақ тўлаймиз, деди. Шу гап ростми?

— Рост, шекилли. Уч-тўрт кундан кейин конторага чақириб чойчақа беради...

— Чойчақани биз аллақачон олиб бўлдик!

— Наҳотки?

— Сиз аёллар пулнинг юзини кўрмасангиз топширилган ишни кўнгилдагидай бажармайсизлар, деб қўлимизга пул берди ўша Ҳаким Назарич...

— Э-ҳа...

— Қолганини адрес бўйича уйлариингга юборамиз, деди. Шу гап ростми? — Санобар ҳам, Наргиза ҳам ишонқирамагандай қараб туришарди.

— Бизга ҳам шундай дейишган.

— Ҳаммаларингизгами? — беихтиёр жўр овозда сўради иккала аёл.

— Ҳаммага.

— Ҳа-а, — деди Санобар кўнглида қониқиш туйиб. — Ҳаммаларингизга шундай деган бўлса, бу гапга ишонса бўлади. Ахир, шунча одамни алдаб бўлмайди.

"Нега алдаб бўлмайди?" — деб юборишимга сал қолди. Аёллар билан хайрлашиб ташқарига чиқдим.

Қор учқунларди...

Баракда аллақандай жонланиш юз берди. Пала-партиш, жанжалкаш, сўконғичу жулдурвоқи эркалар галаси фавқулудда ҳодиса юз бергандек кутилмаганда тўсатдан ўзгариб қолишди. Устара нималигини унутиб юборган ёноқларга устара тегди. Ўрин-тўшак ҳар куни эрталаб йиғилиб, кечаси ёзиладиган бўлди.

Шахсан мен баракда аёл деб аталмиш зот пайдо бўлганини дастлабки кунги кечки овқатнинг таъми хушхўрлигидан билдим. Одатдагидай, карам шўрва эди, лекин у ҳар кунгидан бутунлай бошқача эди. Анчадан буён иштаҳа билан овқатланмагандим, ахир.

Наргиза ош-овқатнинг устаси, ҳақиқий пазанда эди.

Санобар вайсақироқ хотин эди-ю, аммо ўзига топширилган ишни сидқидилдан бажарарди. Унинг шарофати билан ирkit ва жулдурвоқи ишчиларнинг энгил-бошига сон кирди. Санобар кирни қор сувига юварди. Бундан ташқари, у баракни ҳам тозалаб, супуриб-сидириб қўярди.

Бир куни унинг йўл устида Ҳаким Назаричдан:

— Баракни тозалаб турганим учун ҳам иш ҳақи ёзасизми? — деб сўраётганини эшитиб қолдим.

— Албатта. Как штик! — дея жавоб берди Ҳаким Назарич.

— Хўп десангиз, конторангизниям тозалаб берардим.

— Ҳожати йўқ.

Мутлақо кутилмаган, фавқулудда ҳодиса эртаси куни Гулруҳ баракка кириб келган куни юз берди. Мендан бошқа деярли ҳамма Гулруҳ ҳақида билмасди-да.

Уни Ҳаким Назарич баракка бошлаб келганди.

— Бугундан эътиборан "контора" қошида медпункт иш бошлади. Кимки тиббий ёрдамга муҳтож бўлса, бемалол мурожаат этиши мумкин. Гулруҳ тажрибали ҳамшира. Ўйлайманки, барча саволларингизга ундан жавоб оласиз...

Ҳаким Назарич яна алланималар ҳақида сўзлади, аммо аминманки, ҳеч ким унинг

гапларини эшитмади ҳисоб. Деярли эллик-олтмиш чоғли кишининг очкўз назари Гулруҳга қадалганди. Ростини айтсам, ўзим ҳам ундан кўз узолмай қолгандим. Йўқ, бу инсон фарзанди эмас, фаришталардан бунёд бўлган малоика эди!

— Саволлар борми? — мурожаат қилди Ҳақим Назарич баракдагиларга.

Дафъатан ҳеч кимдан садо чиқмади. Барак сув қуйгандек жимжит эди. Бир маҳал аллақимни қаттиқ ва тўхтовсиз йўтал тутиб қолди-ю, сукунатга дарз кетди. Фала-ғовур кўпди.

— Боламини ҳозироқ олиб ўтсам бўладими?..

— Йўталга қарши дори борми?

— Касалларга справка бериладими?

Пала-партиш, тўхтовсиз саволлар ёмғири ёғилди.

Гулруҳ шошмасдан, аниқ ва содда қилиб саволларга жавоб бера бошлади. У сўзлар экан, киприклари аста-секин кўтарилиб, сокин нигоҳлари хона узра кезинди. Қарашлари ниҳоятда мулойим эди.

Пировардида у менга тикилиб қолгандай туйилди. Сесканиб кетиб, ерга қардим.

Шу вақт Ҳусан шартта билагимдан тутиб:

— Юринг, унга кафтингизни кўрсатамиз, — деб қолди.

Шоша-пиша қўлимни тортиб оларканман:

— Боринг-э! Нималар деяпсиз?! — дедим шивирлаб.

— Ахир кафтингизни... болта ялаб кетганди-ку!

— Аллақачон битиб кетган, — дея ёлғон сўзладим.

Бир неча кун илгари ёғоч йўниш чоғида уқувсизлигим туфайли болтанинг ўткир юзи чап кафтимни ялаб кетганди. Спирт билан тозалаб, артиб, газак олдириб қўймаслик учун латта-путталар билан боғлаб юргандим.

— Алдаяпсиз, — деди Ҳусан шу чоғ. — Жароҳатингиз йиринглаб кетганига кўзим тушганди.

— Нега менга тирғалиб қолдингиз?!

— Жонон билан икки оғиз гаплашиш шарафига муяссар бўлиш илинжида эдим.

— Бориб гаплашавринг, бунинг ҳеч қийин ери йўқ-ку.

— Бирор баҳона бўлганида...

Нурали Ҳусаннинг елкасига қўл ташларкан:

— Қўя қол, оғайни, у сени гап билан ўтқазиб қўяди, — дея попугини пасайтирди. — Кўрмаяпсизми, ўзига жуда ишонган аёлга ўхшайди.

Ҳусан индамай қолди.

Нуралининг гапида жон бор. Ахир баджаҳл ва серзарда эканликлари очофат қашқирнинг кўзларидай чақчайган нигоҳларидан яққол сезилиб турган эллик-олтмиш чоғли киши қаршисида ҳадиксираётганини билдирмасдан, хотиржам ва улуғвор қиёфада туришнинг ўзиёқ ҳамманинг қўлидан келавермайдиган иш-ку!

Қизиқишим ортди.

Шу пайт баракка соқчилари ҳамроҳлигида Пўлат Дамирович кириб келди.

— Ие, сиз бу ерданингиз? — у Ҳақим Назаричга мурожаат қиларди-ю, икки кўзи Гулруҳда эди.

— Ҳамширани ишчиларга таништираётгандим. Мана, йиғинимиз ҳам тугаб қолди. Кетдикми, Гулруҳ Қосимовна? — Ҳақим Назарич шошилганча Гулруҳни ташқарига бошлади.

Эшик ёпилгунча Пўлат Дамирович уларнинг ортидан қараб қолди...

Икки кундан кейин баракда яна бир киши пайдо бўлди. Бу Камолиддин эди. Икки қўли, икки оёғи йўқ, махсус аравачада ўтирган ёшгина йигит... йигитнинг... гўладан фарқи йўқ эди. Тилли-жағли гўла...

— Меҳнаткашларга шон-шарафлар бўлсин! — дея шанғиллаганча кириб келди у кечки

пайт.

У билан яхшироқ таниш бўлган бир неча киши истиқболига чиқиб, ҳол-аҳвол сўрашишди. Унга парво қилмасдан тўшагида ётганлар ҳам бор эди. Камолиддин уларнинг эътиборсизлигидан оғринмади, аравачасини "ғийқ-ғийқ" қилганча ҳар бир кишининг олдига бориб астойдил сўрашиб чиқди.

— Сизни қаердадир кўрганман, лекин эслолмаяпман, — деди у менинг қаршимда тўхтаб.

— Дунё тор, — дея кулимсирадим.

— Ҳа, дунё тор, — деди Камолиддин гапимни маъқуллаб. Кейин юзимга синчиклаб тикиларкан: — Ҳозир бу кишининг ким эканлигини айтиб бераман! — деди баланд овозда. — Ҳей, баракдагилар, эшитяпсизларми?! Бу киши... Бу киши... Бу киши... рассом бўлмасадда, шунга яқинроқ бирорта санъатга яқин киши. Мен бир қарашдаёқ пайқадим буни. Шундайми? Жавоб беринг, шундайми?!

Шовқин-сурон кўтариб, баланд овозда гапираётган Камолиддиннинг акси ўлароқ босиқ-вазминлик билан:

— Янглишдингиз, — дедим.

Камолиддин ҳайрат билан юзимга тикилди.

— Наҳотки? Наҳотки мен янглишган бўлсам? Мен-а?!

— Ҳа.

Шундай дедим-у, ўрнимдан туриб ташқарига чиқдим. Гапираётган "гўла"га қараш оғир эди.

— Даврон.

Ошхона деразасидан бошини чиқариб гапираётган Наргиза эди. Беихтиёр шу томонга юрдим.

— Сиз учун озгина гўшт қовуриб қўйгандим, еб олинг, — Наргиза стол устига ликопча қўйди.

— Қандай бўларкин...

— Ўйланманг, қани, олинг, тез-тез еб олинг, — Наргиза қаршимга ўтириб олиб, қистай бошлади.

— Санобар кўринмайдими?

— Гулруҳга ёрдамлашгани кетди. Қанақадир идишларини қайнатиш керак эканми-ей. Даврон, бу ёғи нима бўлади энди?

— Нима бўларди...

— Бизни қўйиб юборишармикин?

— Тўғрисини айтсам, билмайман.

— Уйдагиларнинг ҳоли не кечдийкин? — Наргизанинг кўзлари филтиллади.

— Ўзингизни ўйласангиз-чи!

— Уйга бир оғиз хабар етказишнинг иложи йўқмикин?

— Йўқ.

— Нима, шунақа қилиб юраверамизми?

— Ҳа.

— Ҳазиллашмаяпсизми?

— Ҳазилнинг ўрни эмаслиги кўриниб турибди-ку.

— Вой худойим! Қандай кунларга қолдим?.. Шу ерда бир умр қолиб кетсак-а? — даҳшат ичида тикилди Наргиза.

— ...

— Даврон, қочишнинг иложи йўқмикин? — овозини пасайтириб сўради Наргиза.

— Ҳамма ёққа соқчи қўйиб ташланган-у...

Наргиза ликопчани олдимга янада яқинроқ суриб қўяркан:

— Мабодо бирор иш қилсангиз... мен беҳабар қолмайин-а? Хўпми, илтимос. Биласизми, — дея Наргиза олдинга энгашиб, овозини янада пасайтирди, — анови Санобар

анча туллак хотин экан. Ҳақим Назаричга унинг хушомад қилганларини бир кўрсангиз эди! У ёққа ўтсаям кетидан югуради, бу ёққа ўтсаям! Ўша Ҳақим Назарич Гулруҳга ёрдамлашиб тулинг, дегани учун ҳам мана ҳозир медпунктда ивирсиб юрибди.

— Ёрдам?!

— Ҳа, ёрдам. Нега ҳайрон бўляпсиз?

— Ҳайрон бўлаётганим йўқ.

— Кундузи бу ерда бўлмайсиз-да, кўп нарсалардан беҳабар қоляпсиз.

— Санобарнинг нияти кўпроқ пул ишлаш.

— Санобарни айтаётганим йўқ. Майли, у жонини жабборга бериб ишлайверсин. Менга мана шу ошхонанинг ўзи етади. Эрталабки ишларимни бажариб бўлганимдан кейин анови дераза олдига тубаретка қўйволиб, ташқарига тикилиб ўтираман. Аввал Пўлат Дамирович дегани медпунктга киради. Киради-ю, кўп ўтмасдан чиқиб кетади. Зум ўтмасдан Ҳақим Назарич деганлари хонасидан чиқиб эшик олдида турганча у ёқ-бу ёқни кузатган бўлади-да, яна ичкарига кириб кетади. Тушликдан кейин Пўлат Дамирович деганлари яна медпунктга кириб кетади. Бу сафар дарров қайтиб чиқмайди. Бирор ўн дақиқа чамаси ўтади. Шу вақт орасида Ҳақим Назарич уч-тўрт марталаб ташқарига чиқади-киради, киради-чиқади. Сезишимча, иккаласиям хотинбоз!

— Уч кун ичида шунча ахборот тўплабсиз-а.

— Бунақа ишларни пайқаш учун уч кун эмас, бир қарашнинг ўзи кифоя. Чиройли хотинга эркаклар дарров қопқон қўйишади-да!

— Майли, мен бора қолай.

— Ўтиринг бирпас.

— Чарчаганман, дам олсам дегандим.

— Айтгандай, оёғи синган йигитни медпунктга олиб ўтишибди-а?

— Ҳа. Дарвоқе, ўша бечорадан бир хабар олишим керак. Эслатганингиз яхши бўлди.

Яхши дам олинг.

Ташқарида сайр қилиш ниятим бор эди. Лекин ҳаво шу қадар совуқ эдики, чидаб бўлмасди. Шундай совуқда иккинчи сменада ишлаётганларнинг жонига тўзим берсин. Пул нималарга қодир! Аммо одамзоднинг ердан бош кўтармай қўйгани аламли-да.

Барак томон юрдим.

Алишерни медпунктга олиб ўтишганидан буён хона тинчиб қолган, кечалари бемалол ухлаётгандик.

Кириб боришим билан "гур" кулги кўтарилди.

Тўрт-беш киши йиғилиб олиб латифа эшитаётган экан. Латифағўй Камолиддин...

— Даврон, келинг, сиз учун яп-янгисидан айтиб бераман, — деди Камолиддин.

— Раҳмат.

— Келинг энди!

— Чарчаганман!

Тўшагимга чўзилдим.

Негадир юрагим сиқиларди. Наргиза... Санобар... Бетоқат Ҳақим Назарич... Пўлат Дамирович... анови гапираётган "ғўла..." ва яна...

Кечаси билан чап қўлим зирқираб чиқди.

Эрталаб ишга кетдим.

Аммо ишлай олмадим. Чап қўлим елкамга довор зирқираб оғирди. Менинг ўрнимга ҳам Ҳусан ишлади.

Кечқурун ҳамма овқатга ўтирган вақтда мен медпунктга йўл олдим. Эшик олдида Пўлат Дамировичга дуч келдим. У билагига бармоғини босганча чиқиб кетаётганди. "Лоп" этиб кўз олдимга Наргиза келди: "Аёллар фирт ваҳимачи бўлишади-да".

— Мумкинми?

— Келинг, — жилмайиб қарши олди Гулруҳ.

"Ҳаммани шундай кутиб олармикин?"

— Кафтим... умуман, қўлим икки кундан буён лўқиллаб оғрияпти, — дедим латтага ўралган қўлимни олдинга чўзиб.

— Нега оғрир экан?

Гулруҳ шундай деганча қўлимдаги латтани тухум пўчоғини арчигандай тез-тез ечиб ола бошлади. Латтанинг охирги қисми кафтимга ёпишиб қолган экан, кўчириб олиш қийин бўлди.

— Бироз оғрийди, чидайсиз-да, — деди Гулруҳ мулойимлик билан. Кейин кичкинагина шишадаги қанақадир суюқликни кафтимга сурди. — Беш дақиқа кутамиз. Анави ерга ўтирақолинг.

— Хўп, — Гулруҳ кўрсатган стулга ўтирдим.

Беш дақиқа кутиш керак эди...

Шисалар ва яна алламбалолар териб қўйилган столнинг нарёғида Гулруҳ қандайдир дори тайёрляпти. Унга тикилиб қарашга журъатим етмади. Хонани кўздан кечирдим. Хона каттагина, ёруғ ва озода эди. Ўнг томонда ёнма-ён қўйилган ойнаванд жавон ичида ҳар хил дори-дармонлар териб қўйилган. Тўр томон парда билан тўсилган. Дераза томонда аллақандай қумуш идишлар турарди.

— Анчадан буён шу ердасиз?

— А?

— Анчадан буён шу ердасиз, деб сўрагандим, — Гулруҳ столни айланиб ўтиб қаршимда тўхтади. — Қани, қўлингизни беринг-чи.

— Бир ойдан ошди келганимга.

— Ишлагани келганларданмисиз ёки...

— ... ёки адашиб, денг.

— Ҳа, менга ўхшаб, — кулди Гулруҳ.

— Менимча, ҳамма адашганлар шу ерда, шекилли.

— Бизнесменмисиз?

— Шунақароқ...

— Сиз бизнесмендан кўра илм билан шуғулланадиган кишиларга ўхшасиз.

— Пешонамда бирорта ёзув ўқимадингизми мабодо?

— Пешонангизда ўқимадим-у, лекин кафтингизга қараб айтдим-да. Жисмоний оғир меҳнат қиладиган кишиларнинг қўли бошқа, қоғоз-қалам билан ишлайдиганларнинг қўли бошқа бўлади.

— Ҳозир мардикордан фарқимиз қолмади.

— Шундай дейсиз-у, бу барибир сезилиб туради. Эҳ-ҳе! — деб юборди Гулруҳ бирдан ёпишиб қолган латта парчаларини кўчириб олиб жароҳатимга тикилганча. — Яна лўқиллаб оғрийди, дейсиз-а? Шунчалик бўлади-ю, оғримасинми?!

— Ишга чиқсам бўладими?

— Йўқ. Ҳозир яхшилаб тозалаб, дори қўяман. Икки-уч кун ишга чиқмайсиз. Кўрқманг, справка ёзиб бераман.

— Гап справкада эмас. Нима, кун бўйи баракда ўтираманми?

— Дам оласиз.

— Э! Шу агар дам олиш бўлса!..

Гулруҳ қуюқ киприкларини пирпиратганча юзимга тикилиб турди-да:

— Тўғри айтасиз, — деди. — Иш билан вақтнинг кўзини ўймасангиз, бу ерда жинни бўлиб қолиш ҳеч гапмас.

Гулруҳга тикилиб қолдим. У айнан кўнглимдаги гапни гапирганди.

— Майли, ишга чиқаверасиз, лекин ҳар куни эрталаб ва кечқурун перевязкага келиб турасиз, хўпми? — деди Гулруҳ қўлимни бинт билан ўраркан.

— Айтганча, оёғи синган йигитнинг аҳволи қандай? Уни шу ерга ётқиздингларми?

— Алишер ухляпти. Ана, парда орқасида.

— Ўтсам майлими?

— Майли.

Ҳаворанг парда ортида жипс қилиб қўйилган уч-тўрт каравотдан бирида Алишер ухлаб ётарди. Табиб қўли текканлиги сезилиб турибди, ранг-боши тоза, анча ўзига келиб қолган, пишиллаб ухларди бола бечора.

— Уйғонганида келганимни айтиб қўярсиз, — дедим эшик томон юрарканман.

— Ким келди, дей?

— Даврон аканг, десангиз бас. Умуман, аҳволи яхшими ўзи?

— Ҳозирча бир нима дея олмайман.

— Хўп, хайр, яхши дам олинг.

— Хайр.

Ҳовлига чиқдим-у, ўзимнинг "йўлкам" бўйлаб юриб кетдим. Осмонда ой баркашдек осилиб турар, юлдузлар чарақлар, ҳаво барибир совуқ эди.

Вужудимни аллақандай паришонлик, армон ва ғам-ғусса чулғаб олди. Ўзимни ёлғиз ва ночор ҳис эта бошладим.

Йўлкада Ҳусанга дуч келдим. У ҳам пўстинининг чўнтақларига қўлини солганча айланиб юрарди.

— Бугун қанақа кун, Ҳусан? — деб сўрадим ундан.

— Тўғриси, билмайман... Менимча, якшанба бўлса керак.

— Авваллари якшанба кунларини ўтказишим қийин бўларди.

— Ишга ўрганиб қолганингиз учун-да.

— Бу ерда-чи? Бу ерда нима халақит беряпти?

Ҳусан чуқур хўрсинди. Кейин:

— Халақит берадиган нарса кўп. Лекин мен бу ҳақда ўйламасликка ҳаракат қиламан. Кун тугаётганига хурсанд бўламан, — деди.

— Мен ҳам...

— Яна бироз айланамизми?

— Йўқ. Баракка қайтаман. Бугун негадир шаштим пастроқ.

— Бўп туради.

Ҳусан йўлкада қолди.

Мен баракка йўл олдим.

Ҳовли тепасида коптоқдай оппоқ ой осилиб турарди. Бироздан кейин совуқ шамол турди...

Одатдагидан эрта уйғониб баракдан чиқдим.

Зўрайган шамол тунни олдига солиб қува бошлаган, осмоннинг бир чети оқаринқираб турарди.

Медпункт чироғи ёниқ эди. Эшикни қия очиб ичкарига бош суқдим.

— Салом.

— Келинг. Қўлингиз қалай?

— Бир нав.

— Қани-и... — Гулруҳ бинтни ечиб кафтимни кўздан кечирди. — Яхши. Икки-уч кун дори суриб турсак анча дуруст бўлиб қолади.

Гулруҳ дори ва бинт олиш учун жавон сари юрди. Шу вақт хонага Пўлат Дамирович шахд билан кириб келди.

— Бу ерда нима қилиясиз? — деб сўради у хўмрайганча мендан.

— Қўлимни даволатгани келдим.

Пўлат Дамирович ўзини гапимни эшитмагандай тутиб бўш стулга бориб ўтирди. Оёқларини чалиштирганча Гулруҳга қаради.

— Хайрли кун, Гулруҳ хоним! — деди у аллақандай кинояли оҳангда.

— Хайрли кун, — жавоб берди Гулруҳ мутлақо жиддий тарзда.

— Беморингизнинг жароҳати жиддийми ёки шунчаки баҳонами?..

— Жиддий.

Гулруҳнинг гул япроғидай нафис юзи қизаринқираган, демак, кинояли оҳангни пайқаган, лекин ҳеч нарса бўлмагандай, ўзига қаттиқ тикилиб, ҳар бир хатти-ҳаракатини ошқора кузатаётган Пўлат Дамирович гўё бу хонада йўқдай, ўзини эркин тутганча жароҳатимни тозалади, малҳам суриб боғлади. Кейин:

— Кечқурун яна кириб ўтишни унутманг, — деб тайинлади.

— Кечқурун келиш шарт эмасдир. Арзимаган яра экан-ку! — деди Пўлат Дамирович, овозидан аллақандай ғаразнинг ҳиди келарди.

— Келиши шарт, — деди Гулруҳ қатъий оҳангда.

— Нима зарур сизга! Шунақаси даф бўлавермайдими?!

Гулруҳ нимадир дегандай бўлди. Лекин мен эшитмадим. Ташқарига чиқиб қўйгандим аллақачон.

Ҳовлида Каримбой ака ва яна беш-олти кишига дуч келдим. Улар медпунктга боришаётган эди. Булар орасида Аслиддин деган йигит эътиборимни тортди.

— Сиз ҳам касалмисиз? — деб сўрадим ундан атай.

— Ие, ҳали хабарингиз йўқми? — деди у юришдан тўхтаб.

— Афтингиз касалга ўхшамаяпти-да.

— Касалимиз ичимизда, ичимизда, — деганча Аслиддин йўлига равона бўлди.

Ўттиз бешларга борган, кўзлари ўйнаб турувчи бу йигитни ёқтирмасдим. Биринчидан, қақирилмаган меҳмондай дуч келган даврага суқилиб кетаверарди. Иккинчидан, енгил табиатлиги шундоқ юз-кўзидан аниқ-таниқ акс этиб турарди. Учинчидан, ўтган йили сотувчи аёллардан бирига дабдурустан ташланиб қолганини эшитгандим. Тўртинчидан... дарвоқе, нега унга тирғалиб қолдим?

Нонушта қилиш учун емакхонага бурилдим. Лекин иштаҳам йўқ эди. Бир чашка қайноқ чой ичдим-у, ишга жўнаш тадоригини кўрдим.

Шамол янада зўрайган, қорнинг кумуш зарраларини учирарди.

Иш вақтида Ҳусан билан гурунглашмоқчи бўлиб ёнига ўтдим. Лекин унинг гаплашгиси келмаётганини, машқи пастлигини пайқаб ортимга қайтдим. Ҳусан аллақандай ўйчан, одамови бўлиб қолганди.

Кечга бориб шамол бўронга айланди.

Иккинчи сменага ҳеч ким чиқа олмади. Бунинг устига, чироқ ўчиб қолди. Фақат иккитагина шам липиллаб ёниб турган хона нимқоронғи эди. Бўрон учираётган қор учқунлари дераза ойналарига чирс-чирс уриларди.

Ўшанда бўрон бир кеча— кундуз хуруж қилди. Ишга бориш тугул ташқарига чиқишнинг иложи бўлмай қолди. Чунки қор уюмлари уйларнинг деразаларига қадар кўтарилган, юриб бўлмасди. Ниҳоят кўплашиб бир амаллаб эшик очиб ташқарига чиққанимизда бўрон тинган, қуёш чарақлаб турарди.

Бўрон турган оқшом "контора"да Ҳаким Назарич навбатчи эди. Одатда, улар Пўлат Дамирович иккиси галма-галдан навбатчилик қилишарди-да. Навбати ўтган киши эрталаб уйига жўнарди. То эртаси куни эрталабгача унинг қораси кўринмасди. Шу куни эрталаб Ҳаким Назарич ҳам уйига кетиши керак эди. Лекин у бундай қилмади. Олти-етти чоғли кишини баракда олиб қолиб, қўлларига курак тутди.

— Тушликкача қордан асар ҳам қолмасин, — деди у қор уюмларини кўрсатиб.

Бошқалар ишга кетишди.

Қор қуровчилар орасида мен ҳам бор эдим. Кафтимдаги жароҳатим ҳали яхши битмагани учун куракни тутишга халақит берарди. Шундай бўлса-да, индамасдан, жон-жаҳдим билан қор курашга киришдим.

Азалдан қор курашни яхши кўрардим. Кечга бориб қўлим ишдан чиққан ҳисоб, туз қуйгандай ачишиб оғриётган кафтимга қараб бўлмасди. Жароҳатим тез тузалаётганидан хавотирда эдим. Мана энди яна анча кун медпунктга қатнаш имкони бор...

Кечқурун ҳаммадан кейин ошхонага кирдим.

Наргиза йиғлаб ўтирарди.

— Нима бўлди?

Наргиза баттар хўнгради. Унинг ўрнига Санобар жавоб берди:

— Э ўлсин! Анови қирчанғи хачирларингиздан биттаси тегажоқлик қилибди-да. Шунга хафа бўлиб йиғлапти. Йиғлаш ўрнига бошлаб таъзирини бериш керак эди!

— Ўша қирчанғининг исми нима экан?

— Аслиддинми, нима эди? — Санобар Наргизага юзланди.

Наргиза ўпкасини тутолмай йиғларкан, йиғи аралаш ёзғирди:

— Аллақаёқдаги... қаланғи-қасанғидан гап эшитдим... Нима ҳақи бор эди менга бундай дейишга?!

— Қизиқ гапларни гапирасан-а? — деди Санобар жаҳли чиқиб. Дугонасини ёш боладай авраш жонига теккан шекилли. — Ҳар хил гапларни эшитмайин десанг, уйингда ўтир эди.

— Ҳаммасига... ҳаммасига... Эрим сабабчи... Эрим... Эрим уқувли бўлганида...

Юзимдан иссиқ чиқиб кетди. Ё худо, эридан нафратланмайдиган аёл бормикин бу дунёда?!

Жаҳл билан баракка кириб бордим. Аслиддин ерга тўшалган исқирт шолча устида шериклари билан қарта ўйнаб ўтирган экан. Шартта елкасидан тутиб куч билан ўрнидан тургаздим.

— Ие, тинчликми, братан? — Аслиддин без бўлиб юзимга тикилди.

— Ошпаз аёлни нега хафа қилдинг?!

— Мен хафа қилибманми? Ким айтди буни сизга?

— Ҳозироқ бориб кечирим сўрайсан. Акс ҳолда, башарангни шундай безаб қўяманки, туққан онанг ҳам танисмай қолади!

— Хўп. Хўп. Тонг отсин...

— Йўқ, ҳозироқ бориб кечирим сўрайсан!

— Нега энди мен кечирим сўрарканман? Ўша хотиннинг ўзи-ку жилпанлаган! Тўшакка тортсам ҳам йўқ демасди...

Аслиддиннинг юзига мушт туширдим. Ғала-ғовур кўтарилди. Аслиддиннинг тарафкашлари менга ёпирилишди. Роса муштлашув бўлди.

Ярим соатдан кейин Ҳаким Назаричнинг хонасида ўтирардим.

— Мен сизни дуруст одам деб юрсам, фирт безори экансиз-ку, — Ҳаким Назарич таънали назар ташлаётган бўлса-да, овози қаҳрли эмасди.

Чурқ этмадим.

— Ўша аёл танишингизми? Бунчалик жон кўйдириб ҳимоя қилганингизга қараганда...

— Аёл фақат таниш бўлсагина ҳимоя қилинадими?!

Ҳаким Назаричнинг юзига қизил югурди.

Гурс-гурс қадам саси эшитилди йўлакда, зум ўтмасдан хонага Пўлат Дамирович кириб келди.

— Булар билан разбор қилиб ўтирасизми, Ҳаким Назарич?! Шартта казармага жўнатинг. Ўша ерда бунақаларнинг суроби тўғриланади, — деди у кира солиб.

— Баракка боринг, — деди Ҳаким Назарич менга.

— Ҳаким Назарич, бу нимаси?.. — дея норозилик билан тўнғиллади Пўлат Дамирович.

— Керакли жазони олиб бўлди, — деди унга Ҳаким Назарич қуруққина қилиб.

Шошилмасдан эшик томон юрдим.

Ортимдан Ҳаким Назаричнинг овози эшитилди:

— Йўл-йўлакай медпунктга кириб, кўзгуга бир қараб кетинг...

Унинг овозида аллақандай енгил кулги оҳанги бордай эди.

Ташқарига чиқдим. Эшик олдида бироз турдим. Сўнг медпункт томон юрдим.

— Вой! — менга кўзи тушган Гулруҳ ҳайратдан донг қотди.

— Нега ҳайрон бўляпсиз? — дедим гапиришга қийналаётганимни сездирмасликка уриниб.

— Тинчликми?

— Тинчлик.

— Афтингизга қараганда, тинчлик эмасга ўхшайди.

— Кўзгу беринг, илтимос.

Гулруҳ стол тортмасидан тўртбурчак кўзгу узатди.

— Э-ҳа, гап бу ёқда экан-да! — деб юбордим кўзгудаги аксимга қараб ўзимни таний олмай қолганимдан ҳайратга тушиб.

Айтсам ишонмайсиз, юзим кулгили тарзда қийшайиб қолганди. Қовоқларим ёрилган, шишиб кетган лабимдан қон сизарди.

— Нима бўлди ўзи? — Гулруҳ пахта ва спирт билан ёнимга келди. — Қани, менга қаранг-чи.

— Ўҳ... секинроқ...

— Жонингиз шунчалик ширинми?

— Албатта.

— Муштлашаётганда нега шуни ўйламадингиз?

— Муштлашганимни ким айтди сизга?

— Афтингиз айтди. Ҳали кафтингизни ҳам...

Мен гуноҳқорона кулимсираганча кафтимни кўрсатдим.

— Вой-бў! Жонингиз савил экан сизни! — деди Гулруҳ, кейин бирдан юзимга кўзи тушди-ю, кулиб юборди.

Болаларча беғубор, самимий кулди.

— Дунёдаги энг чиройли эркак мен бўлсам керак.

— Ҳа... топдингиз...

Эшик тақиллади.

— Кириг, кираверинг, — деди Гулруҳ кулгидан ёшланган кўзларини дастрўмолига артаркан.

— Гулруҳ Қосимовна... — юзи қордек оппоқ Ҳаким Назарич эшик олдида туриб қолди.

— Жуда шошилиг эмасми? Мен ҳозир ишимни тугатаман, — деди Гулруҳ.

— Тинчлантирувчи бирор нимангиз борми?

— Ҳозир... Бироз кутиб туриг, — деди Гулруҳ менга, кейин қандайдир қутини олиб Ҳаким Назаричга яқин борди. — Яна юрагингиз безовта қиялпими?

— Ҳа.

— Қон босимингизни ўлчаб кўрсам майлими?

— Яхши бўларди.

— Бу ёққа ўтириг.

Ҳаким Назарич Гулруҳ суриб қўйган стулга ўзини ташлади. Унинг мазаси йўқ, шекилли.

— Қон босимингиз жойида, — деди Гулруҳ тонометрни стол устига қўяркан. — Фақат юрагингиз сал тез уряпти. Менимча, бу чарчаганлик оқибати. Яна об-ҳавонинг ҳам таъсири бўлиши мумкин. Мана бу дорини тилингиз тагига ташлаб шиминг.

Гулруҳ Ҳаким Назарични тинчлантириб менинг олдимга келди.

Оғриққа базўр чидаб ўтиргандим. Асабларим ниҳоятда таранглашганди. Гулруҳнинг юмшоқ, ҳароратли бармоқлари қўлимга тегиши ҳамон бирдан бўшашдим: "Эҳ-ҳе, бу қўлни аллазамонлардан буён ҳеч ким силамаган эди..."

Кўнглимдан нелар кечаётганидан беҳабар Гулруҳ ўз ишини астойдил бажарарди.

— Эртадан бошлаб ишга чиқишни қатъиян ман қиламан, — деди Гулруҳ.

— Бунинг сираям иложи йўқ.

— Бу қўл билан ишлаб бўлмайди! Ҳаким Назарич, ишчингизга ўзингиз тушунтириг.

— Қўл керакми ёки пул? — бироз ўзига келиб қолган Ҳаким Назарич ғалати савол берди.

— Пул, — дедим мен.

Ҳақим Назарич: "Мана, кўрдингизми?" дегандай Гулруҳга қаради.

Мен индамай хонадан чиқдим.

Баракдагиларнинг ярми дўстларча, ярми рақибига қарагандай адоват билан қарши олишди мени.

Кимлардир нималардир дегандай бўлди. Аммо мен ҳеч кимга кулоқ солмасдан тўғри бориб тўшагимга чўзилдим.

Ҳусан негадир тўшагида кўринмасди.

Анчагача ухлай олмасдан қийналиб ётдим. Бугунги муштлашувдан кейин Гулруҳ мен ҳақимда қандай хаёлларга бордийкин? Ахир зоҳиран тан олгим келмаса-да, ботинимда анчадан буён Гулруҳда яхши таассурот қолдириш истаги туғилганди-да. Бу ёғи қандоқ бўлди? Гулруҳ мени ким деб ўйладийкин? Ўйлаб ўйимнинг тагига етолмасдим. Кўнглимдаги гашлик кучая борди ва бирдан ўзимни ёмон кўриб кетдим. Кейин бутун дунё кўзимга хунук кўрина бошлади. Адёл билан бошимни ўраб олдим. Ташқарида гитара овози ва аллақимнинг бўғиқ хиргойиси эшитилди: "Ах, какая женщина..."

Эрталаб Пўлат Дамирович соқчилари кузатувида баракка қузғундай бостириб кирди. Биз одатдагидай сафда турардик.

— Бошвоқсиз тўнкалар! — дея бақира кетди у кирган заҳоти қутурган итдай. — Хом сут эмган, ипирисқилар! Кимдан сўраб муштлашувга чиқдинглар?! А, сендан сўраяпман?!

Пўлат Дамирович ҳар бир ишчининг рўпарасида тўхтаб, пешонасига бармоғини бигиз қилиб ниқтарди. Навбат Ҳусанга келди.

— Сендан сўраяпман, аҳмоқ!

Пўлат Дамирович унинг ҳам пешонасига бармоғини бигиз қилиб ниқташга чоғланди, лекин Ҳусан чап берди, ўзини четга тортди.

Кейин нафрат билан:

— Қўлингни торт, ифлос! — деб бақирди у.

— Вой аблаҳ! Кимни ифлос деяпсан?! — Пўлат Дамировичнинг кўзларидан ўт чақнади.

— Кимни бўларди, сени-да, нодон! — Ҳусан кутилмаганда хохолаб кулди. — Нодон бўлмасанг, ўйлаб гапирардинг-да.

— Эси жойидами бу боланинг?!

— Ўзингнинг эсинг жойидами? Ҳеч замонда муштлашувгаям бировдан рухсат сўраб чиқиладими, галварс?!

Пўлат Дамировичнинг юзи кўкариб кетди.

— Соқчи! — дея чинқирди у.

Шу вақт эшикдан Ҳақим Назарич кириб келди.

— Нима гап? Нима тўполон? — деди у ҳаммага бир-бир кўз югуртираркан.

Пўлат Дамирович дарҳол ўзини босиб ҳозиржавоблик билан деди:

— Кўрмайсизми бу итдан тарқаганларни?! Кечадан буён муштлашиб бир-бирларининг гўштини еб ётишибди! Буларнинг ҳаммасини қамоқда чиритиш керак!

Ҳусан тилини тийиб туролмади:

— Қамоқдан нима фарқи бор бу ернинг?

— Ҳов тўтикуш!..

— Ўзинг кенгуру!

— Жим! Жим бўлинг! — хитоб қилди овозини кўтармасдан Ҳақим Назарич. — Ҳозироқ жим бўлларинг! Акс ҳолда...

Барак сув қуйгандай жим бўлиб қолди.

— Гап бундай, — давом этди Ҳақим Назарич, — бу ерда тўполон қилишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. Нега деганда, биз ҳеч бирингизни ноқонуний равишда бу ерда ушлаб турганимиз йўқ. Ҳар бирингизнинг фақат ўзингизгагина маълум сабаблар туфайли бу ерда юрибсизлар. Шундай экан, бундан кейин кимда-ким тўполон қиладиган бўлса, кескин чора қўллашга мажбурмиз. Дастлабки чорамиз шундан иборатки, баракда бир киши гурбатни бошлаган

бўлса-да, энг камида йигирма киши маошсиз қолади!

Сафдагилар гувраниб қўйишди. Аммо ҳеч кимдан садо чиқмади.

— Иккинчи чора шундан иборатки, безорилик қилган шахс билан ади-бади айтишиб ўтирилмайди, иши тўғридан-тўғри судга оширилади. Тушунарлими?

Сафнинг у ер-бу еридан гудранган, бўғиқ овозлар эшитилди.

— Тушунарли бўлса, жуда соз, — деди Ҳақим Назарич, кейин Пўлат Дамировичга юзланди. — Кетдик!

Пўлат Дамирович бўғриққанидан қип-қизариб кетган, лекин Ҳақим Назаричга эътироз билдира олмасди.

Иккала бошлиқ ҳам чиқиб кетишди.

— Қари туллак! — дея сўкинди Ҳусан. — Биз учун энг оғир жазо иқтисодий чора деб ўйлаганини қаранг. Шу қилганига кейинги маошнинг бир тийинини ҳам олмайман. Башарасига қараб отаман!

— Менимча, Ҳақим Назарич бир ўқ билан икки куённи урди, — дедим ўйчан оҳангда.

— Тушунмадим.

— Нимасини тушунмайсиз? У сиз билан мени Пўлат Дамировичнинг зуғумидан асраб қолди.

Энди Ҳусан ўйланиб қолди.

"Ҳа, одамлар билиб айтишаркан, — дея хаёлдан ўтказдим. — Ҳақим Назарич инсофли одам. Менга номаълум қандайдир сабаблар туфайли Пўлат Дамировичнинг устидан ҳукм юргизадиган ва вақти-вақти билан унинг зулмона хатти-ҳаракатларини чеклаб турадиган мана шу мулоҳазакор Ҳақим Назарич бўлмаганида бу ердагиларнинг шўри қуриркан!"

Эрталаб медпункт эшиги олдида яна Пўлат Дамирович билан тўқнаш келдим.

— Сиз ҳалиям бу ерда ўралашиб юрибсизми? — деди у майда ҳашаротга қараётгандек ижирганиб тикиларкан.

Мен уни пайқамагандек индамадим, шунда у шу қадар қизариб-бўзариб, газабдан қалтираб кетдики, иложи бўлса, даст кўтариб улоқтириб юборса ёки ерга юмалатиб коптокдек обдон тепкиласа, топтаса, кейин товонлари билан хумордан чиққунча эзгилаб, абжағимни чиқариб йўқ қилиб ташлагудек!

— Ҳой пайтавақулоқ, кўппак, бурдалаб ташламасимдан бу ердан йўқол! — деди у газабини зўрға босиб.

— Ўзинг йўқол!

— Келгинди, саёқ...

— Ўзинг ўрис чўчқасисан!

Пўлат Дамировичнинг юзи қийшайиб кетди. Адл қоматини эгди-ю, этигининг қўнжига қўл юборди. Худди шу вақтда остонада Гулруҳ пайдо бўлди.

— Пўлат Дамирович, укол вақти бўлди, кирмайсизми? — деди у ҳеч нарсадан беҳабардай хотиржам оҳангда.

— Ҳозир...

Пўлат Дамирович ёнимдан ўтаётиб яна туртиб ўтишга уринди, лекин бу сафар уддасидан чиқолмади. Мен ўзимни четга тортишга улгурдим.

— Гулруҳ Қосимовна, сизни кўрсам эгим жунжикадиган бўлиб қолибди, — Пўлат Дамировичнинг қувноқ овози эшитилди ичкаридан.

— Кўрқинчли махлуққа ўхшайманми шунчалик?

— Сиз эзгулик ва ёруғлик фариштасисиз!

— Эзгуликни тушунса бўлади, лекин нима учун ёруғлик?..

— Ёруғлик, бу нур, ҳарорат дегани. Сизга қарасам зимистон кўнглим ёришиб кетади!

— Сизнинг кўнглингиз ҳам ғаш бўладими?

— Эҳ!.. Ўйлайсизки, бу одам...

— Мана, бўлди, энди бемалол ишга кетаверишингиз мумкин.

- Гулруҳ Қосимовна, мен кетмасдан шу ерда ўтирсам майлими? Сизни қоровуллаб!..
- Майли-ю, лекин нима учун, кимдан қоровуллайсиз?
- Ташқарида турган таъвиядан! Биласизми, у қанақа махлуқ?!
- Ишга кеч қолмайсизми?
- Менда иш вақти деган нарса йўқ. Анови махлуқ сизга бирдан ташланиб қоладими деган ташвишдан бошқа ташвишим ҳам йўқ.
- Унчаликка боришмайди...
- Мен уларни яхши биламан. Пул учун ўзини томдан ташлайди улар. Акс ҳолда, бу ерда хор-зор бўлиб юришармиди?! Мана биттаси ўзингизга маълум, қўлидан айрилиб қолишини била туриб бир кун ҳам ишдан қолмайди. Ишга чиқмаса мўмай пулдан қуруқ қолади-да! Ҳойнаҳой, у ёқда беш-олтита боласи, хотини бордир. Жароҳати гангренага айланиб кетса нима бўлади?! Дайди-келгиндилар босиб кетди ҳамма ёқни!
- Пўлат Дамирович, эсингиздан чиқарманг, мен ҳам ўшаларданман!
- Сизни қисмат бу ерга бошлаб келган. Мен билан учраштириш учун.
- Айтганча, уколингиз кам қолди. Олиб келиб берасизми?
- Эртага опкесам бўладими?
- Ҳа, бугунга етарли. Даврон!
- Хонага кирдим. Эшикни очганимда йўлакдаги ғала-ғовур ичкарига ёпирилди.
- Одам кўпми? — сўради Гулруҳ.
- Одатдагидай, — тўнг жавоб бердим.
- Гулруҳ юзимга ғалати қаради.
- Пўлат Дамирович, уколдан кейин бироз ётишингиз керак.
- Шунақами?
- Пўлат Дамирович ўрнидан турди.
- Эҳ-ҳе, ириб кетибди-ку! — деди у жароҳатимга кўз ташларкан. — Ҳадемай қўлдан айрилиши турган гап!
- Чурқ этмадим. Сезиб турибман, у атай шундай деяпти. Юзидаги кишининг жигига тегадиган, қадр-қимматини ерга урадиган ифода ва кулгиси шу қадар таҳқиромуз эдики, базўр ўзимни босиб, гўё уни писанд қилмагандек то хонадан чиқиб кетгунча сурбетларча тикилиб туравердим.
- Ғалати киши, а? — деди Гулруҳ унинг ортидан.
- Қўлида тўппончаси бор тўнка!
- Бугун кайфиятингиз йўқроқми?
- Бинойидай.
- Қўлингиз кечаси қаттиқ огримадими?
- Йўқ!
- Уч-тўрт кун ишга чиқмай турақолинг.
- Пулдан қуруқ қоламан!
- Ёш бола экансиз! Кечқурун сал вақтлироқ келинг, негадир одам кўпайиб кетяпти.
- Ўйлаб кўраман.
- Авзойим бузилганди. Асабийлашардим.
- Ташқарига чиқдим. Ўз-ўзидан жаҳлим чиқа бошлади. Қўлларида супурги ва челак кўтариб олганча боқилган ғоздай ҳовлида лапанглаб юрган Санобарга кўзим тушиб хотин зотига нафратим ошди. Аёллар янги ҳаётга тез кўникадилар ва ҳеч жирканмай, унга қарши руҳан исён кўтармай, бундан ҳеч қандай кўрқинчли нарса ҳам кутмасдан, ўзларининг янги тақдирига пешвоз чиқаверадилар, шекилли. Улар пулларини ёки бирор қимматбаҳо тақинчоғини ўғирлатиб ёки йўқотиб қўйишгандагина қаттиқ қўрқиб кетсалар керак.
- Гулруҳ ҳам шуларнинг бири-да. Ким билсин, у соддаликни ўзига ниқоб қилиб олган маккорадир эҳтимол. Ахир, эркаклар томонидан улуғланиб, кўкларга кўтариладиган ёқимли соддалик кўп ҳолларда муҳтарама заифаларимизни хавф-хатардан сақлаб қолган...
- Алишернинг аҳволи яхшими? — деб сўради тушлик маҳали ёнимга келган Нурали.

- Дуруст, шекилли.
 - Ўзини кўриб турибсизми?
 - Бир марта.
 - Каримбой аканинг негадир қовоғи очилмайди. Шунинг учун сўраяпман-да.
 - Унчаликмас, менимча. Ҳар гал борганимда ухлаб ётган бўлади.
 - Хусан кўринмайдими?
 - Хусан? Шу атрофда юрувди.
 - Ундан бироз спирт сўрасам дегандим. Негадир чап оёғимнинг бармоқлари қичишяпти. Шерикларим спирт билан артиш керак, дейишди.
 - Яхшиси медпунктга учранг.
 - Қандоқ бўларкин? Шусиз ҳам касаллар кўпайиб кетди.
 - Спирт топиш қочмас. Аввал дўхтирга учрашинг.
- Нурали кетди.

Кўлим ишга бормай, ходалардан бирининг устида анчагача хаёл суриб ўтирдим. Менга қадрдон манзиллардан ўтиб келаётган қуёш нақ тепамизда туриб олиб кумушранг нурларини мўл-кўл сочарди, аммо ўлай агар, заррача ҳам тафти йўқ эди. Ҳа, бу ернинг ўзи бир олам. Нафақат тартиб-қоидалари, балки бу ернинг қуёши ҳам, оийи ҳам ўзгача. Чарақлаб туради-ю, тафти йўқ. Бу ерда инсон қанчалар тубанлашуви, ўзлигини йўқотиши, ботиний дунёсидаги энг олий туйғуларини ҳам ҳеч иккиланмасдан ҳалок этиб юборишга қодир. Шу билан бир вақтда бутунлай бунинг акси юз бериши ҳам мумкин. Зотан, кулфат ҳам ўзига хос нарса. Кулфат туфайли ҳаётни чуқурроқ ҳис этадиган бўлиб қоласан...

"Чилпарчин бўлган ҳаётни тиклаб бўлармикин?"

Аллақайдан ўқ овози эшитилгандай бўлди. Сергак тортиб ён-веримга қарадим.

Тошпўлат билан Файзи ҳам ҳайрон бўлиб туришганди.

— Ўқ овозими? — деб сўрадим улардан.

Шу вақт иккинчи ўқ овози янгради.

Бу гал аниқ эшитдим.

— Соқчилар "уруш-уруш" ўйнашяпти чоғи, — деди Тошпўлат.

— Хусан ҳали қайтмадими? — ажабландим.

— Қаёққа кетганди ўзи? — таажжубланди Тошпўлат.

Кўз илғайдиган ерларни кузатиб Хусанни қидирдим. Афсуски, яқин-ўртада унинг қораси кўринмади.

Бир маҳал Қиличбек ҳовлиққанча келиб қолди.

— Ҳамма шу ердами? Ие, ҳов... Хусан қани?

— Эрталаб шу ердайдими, — деди Файзи.

— Эрталаб шу ерда эканлигини билардим, лекин ҳозир қани у? — кўзлари ола-кула бўлиб бақирди Қиличбек.

— Мен қаёқдан билай! — Файзи нари кетди.

Қиличбек бесаранжом нигоҳларини менга тикди.

Мен кумушранг бўшлиқдан кўз узмадим.

Қиличбек қурилиш биноси томон югурди.

Узоқдан қараганда, оппоқ қор устида юмалаб кетаётган тарвузга ўхшарди у.

Кун аллақандай нохуш безовталиқ билан ўтди.

Қуёш ўрмон ортига бекинди. Унинг қарағай шохлари учига илиниб қолган сўнги нурлари ҳам завол топди, қош қорайди. Шундан кейингина бизни ишни тарк этиб, баракка чорловчи кўнғироқ овози эшитилди.

* * *

Кўчада миршабларнинг юк машинаси турарди. Дарвоза олдида беш-олтитаси уймаланишган. Фуражкларининг қайишлари туширилган. Милтиқларининг стволлари

чироқ нурида совуқ йилтирайди.

Нимадир юз бергани маълум.

Миршаблар бизни бирма-бир кўздан ўтказишди.

Ичкарига кирганимиздан кейин соқчилар бизни ўз ихтиёримизга қўйиб юборишди. Аммо узоққа кетмай ҳовлининг у ер-бу ерида туриб олишди.

Ошхона деразаси олдида турган Наргиза мени имлади.

— Вой, Даврон, бормисиз? — деди ранги қув ўчган аёл.

— Нима гап?

— Хабарингиз йўқми? Бугун биттаси қочиб кетмоқчи бўлган экан, соқчилар шартта отиб ташлашибди!

— Ким экан?!

— Исмини билмадим... Ҳовлидан олиб ўтишаётганда кўриб қолдим. Ҳамма ёғи қон... Ёшгина йигит...

— Ҳозир қаердайкин, билмайсизми?

— Медпунктда шекилли. Ўша ёққа опкириб кетишди-ю...

Медпункт эшигига қарадим. У ерда милтиғини елкасига осган соқчи турарди.

Шошилаётган, ичимни алланима тимдалаётганига қарамасдан имиллаб ювиндим. Овқатландим. Фала-ғовур, ўзаро шивир-шивирлар қулоғимга кирмасди. Аммо, назаримда, ҳамма пичирлаб гапираётгандай туйиларди.

Шерикларимга бир-бир назар солдим, башаралар турфа бўлишига қарамай, барида аллақандай хавотир, мавҳум умид, лоқайдлик ва сароб жимирлаётган бу нигоҳлар бўм-бўш эди!

Медпункт томон юрдим.

Соқчи аввалига рухсат бермади, қўлимдаги жароҳатимни кўрсатганимдан кейин ичкарига кириб кетди. Бир оздан кейин қайтиб чиқиб: "Кир!" дегандай ишора қилди.

Гулруҳ хомуш қарши олди.

— Ярадор йигит шу ердами? — деб сўрадим ундан.

— Ҳа.

— Аҳволи қалай?

— Яхши эмас, — дея пичирлади Гулруҳ.

— Кўрсам бўладими?

— Юринг.

Гулруҳ парда ортига бошлади.

Девор ёнидаги каравотда Алишер ётарди. У ухламаётганди, лекин мени кўриши билан кўзларини юмиб олди. Гаплашгиси келмади чоғи. Унинг ёнидаги каравотда Ҳусан ётарди!

Кўзларимга ишонмай унга яқинлашдим.

— Ҳусан...

Ҳусан "қилт" этмади. Унинг юзи бўзга ўхшаб қолганди. Кўзлари чала юмуқ. Қовоқлари шишган. Қорни киндигининг атрофи билан боғланган... Тирикликдан нишон йўқдай...

Ёнига тиз чўқдим. Нафас олишига қулоқ тутдим. Юзига бармоқларимни теккиздим: иссиқ. Хайрият.

— Кўп қон йўқотган, — деди Гулруҳ парда ортидан сирғалиб чиқарканмиз. — Ўша заҳоти опкелишганда бунчалик бўлмасди.

— Яқинда опкелишдимми?

— Яқинда... Казармада икки соатдан кўп қон кетиб ётган... Яхшиям Ҳаким Назарич хабар топиб қолиб бу ёққа юборибди.

— Жароҳати оғир эмасми?

— Оғир эмас, аммо кўп қон йўқотгани панд бериб қўймаса, деб кўрқаман... Кўлингиз қалай?

— Бугун унчалик оғирмади.

— Келинг, дори суриб қўяман.

Ҳар сафаргидай Гулруҳ столнинг нарёғида, мен бу томонида ўтирдик. Қўлимни столга қўйдим. Гулруҳ бинтни еча бошлади. Кўз қирим билан ҳаракатларини кузатдим. Шифтдан таралаётган нур унинг юзида акс этарди. Жиддий ва бир оз паришон чеҳрасида мен учун бегона, тушунишим қийин бўлган аллақандай сир-синоат мавжуд эди. У билан бемалол гурунглашиб ўтиргим келарди, аммо гапни нимадан бошлашни билмасдим. Ахир бу аёлни яхши билмайман, у ким, қайси оламдан келиб қолган паризод, тасаввур қилолмасдим ҳалигача. Тикилганим сайин у мендан узоқлашаётгандай...

Муолажа ниҳоясига етгач, ташаккур айтиб ўрнимдан турдим.

— Хайрли тун, — деди Гулруҳ. — Ўртоғингиздан хавотир олманг. Унга ўзим қарайман.

— Хайрли тун.

— Эртага эрталаб... яна келасизми?

Ялт этиб қарадим. Гулруҳ интиқлик билан қараб тургандай туйилди.

— Албатта, келаман.

Эшикка етгач, ортимга ўгирилдим.

Гулруҳ ҳамон қараб турарди.

Кулиб қўйдим.

Гулруҳ қўлини силкиди.

Ташқарига чиқдим.

Яна гупиллатиб қор ёғарди. Ҳаво илиқ эди. Йўлак бўйлаб юрдим. Юрагимни ҳам изтироб, ҳам аллақандай ёқимли бир тўлқин безовта қиларди. Нурсиз-жилосиз, оддий турмуш қоришмасидан иборат бўлган, сувдай рангсиз ҳаётимга нимҳарир ёғду таралаётгандек эди.

Эртасига эрталаб борганимда Ҳусанни соқчилар казармага олиб ўтишганини эшитдим.

— Ҳали ўзига келганича йўқ. Ўлиб қолиши мумкин, деб неча марта айтдим уларга. Кулоқ солишмади, — деди хафа бўлиб ўтирган Гулруҳ.

— Яхши бўлмабди.

Парда ортига ўтдим. Алишер шифтга тикилиб ётган экан, ҳол-аҳвол сўрадим.

— Келинг, бирпас ўтиринг, — деди у сиқилиб кетгандек афтини бужмайтириб.

Кеча Ҳусан ётган қаравотга ўтирдим. Юрагим симиллаб кетди. Кечагина бу ерда Ҳусан ётганди. Яна кўришиш насиб қилармикин? Казармада аҳволи не кечаркин?

— Қачон ишга чиқасиз энди, Алишер?

— Билмадим... Ҳали-бери чиқадиганга ўхшамайман. Синган суяк битиб қолгандай, лекин оёғимни боса олмаяпман. Оғриқни-ку қўяверинг... Бармоғимни жоди кесиб кетганидаям бунчалик оғримаганди.

— Дарднинг келиши осон, кетиши қийин, — дедим бошқа гап тополмай.

— Яхши бўлиб кетармикинман?..

Титраб кетдим.

Ёноқлари чуқурлашган, чекка томирлари бўртиб кетган, киртайган кўзларида мунгли илтижо қотиб қолган йигитчанинг юзига тикилиб қарай олмадим.

— Ҳусан ака уч-тўрт кун даволаниши керак эди-да, — деди Алишер. — Аҳволи анча оғир экан. Ҳалиям... — Алишер овозини пасайтирди. — Ҳамширамиз зўр экан. Ҳусан аканинг қорнидан ўқни шартта олиб ташлади.

— Ўқ биттамиди?

— Битта, шекилли.

Гулруҳга тан бердим ичимда. Оддий ҳамширанинг шунчалар уддабуронлиги таҳсинга сазовор эмасми?

* * *

Кечки пайт.

Ишдан қайтдим-у ўзимни ошхонага урдим. Қорним ўлардай оч эди.

Столлар бўм-бўш. Емакхонага ҳали ҳеч ким кирмаганди. Наргиза билан Санобар улкан

қозон ёнидаги стол атрофида ўтирганларича... қарта ўйнашарди!

— Муборак бўлсин!

— Ҳа, Даврон, сизмисиз? Овқат сузайми ё бизга қўшилиб бир қўл ўйнайсизми? — деди Наргиза қарталаридан кўз узмай.

— Мен билмайман.

— Вой, оддий "Дурак"ни билмайсизми? Нимани биласиз ўзи? — Санобар таънали назар ташлади.

— Қиморни биламан, холос, — дедим жўнгина.

— Ярамас! Буларнинг соғи йўқ, — Наргиза қарталарини ташлаб ўрnidан турди, пешбандини олдига тутиб қозон ёнига борди.

— Э, ўлиб кетсин! Сиқилганимдан ёрилиб кетгудай бўляпман, — деди Санобар. — Қарта ўйнасақ сал кўнглим ёзилармиди дегандим. Буям тўғри келмади.

— Даврон, келинг, овқат тайёр, — чақирди Наргиза.

Ҳовлидан ола-тасир, шовқин-сурон эшитилди. Югуриб чиқдим. Медпункт олдида беш-олти киши тўпланиб туришарди.

— Нима гап? — сўрадим шу ердагиларнинг биридан.

— Э, анови Аслиддин яна "чп" қилган, шекилли.

— Тушунмадим.

— Аслиддин: "Касалман, иситмам чиқяпти", деб хонага кирибди-ю, ҳамширага ташланиб қолибди. Кайфи бор экан-да. "Ҳеч бўлмаса битта ўптиринг!" деб ялинармиш...

Ҳангоматалаблар ҳиҳилашди.

Чидаб туролмадим.

Эшикни шартта очиб ичкарига бостириб кирдим. Назаримда, Гулруҳ ёлғиз ўзи йиглаб ўтиргандай эди. Аммо ичкарида бутунлай бошқа манзаранинг гувоҳи бўлдим. Гулруҳ ҳеч нарса бўлмагандай қарши олди. Бундан ташқари, у ёлғиз эмасди. Хонада Пўлат Дамирович бор эди.

— Бу ёввойи одамлардан бундан баттар ёвузликни кутиш мумкин. Гулруҳ Қосимовна, ҳалиям фикрингиздан қайтмадингизми? — деди Пўлат Дамирович менга қўли билан чиқиб туриг, дегандек ишора қиларкан.

Қимир этмадим.

— Пўлат Дамирович, ташвишланманг, мен бировларга ўзимни оёқ ости қилдириб қўядиганлардан эмасман, — деб жавоб берди Гулруҳ, кейин менга юзланди: — Нега кеч қолдингиз?

— Бунақа ўжар эканлигингизни билмаган эканман, — Пўлат Дамирович эшик томон юрди. Кейин бирдан ортига ўгириларкан, истеҳзоли кулимсиради. — Шўрингизга шўрва тўкилганда мени эсларсиз, лекин унда кеч бўлади!

Гулруҳ ҳам ундан қолишмади:

— Яхши ниятларингиз учун ташаккур!

Пўлат Дамирович чиқиб кетди.

— Қани, қўлингизни беринг, — деди Гулруҳ.

Бор журъатимни тўплаб:

— Бировнинг шахсий ишига аралашиш ноқулай, лекин... У сизни кўрқитяптими?.. — деб сўрадим Гулруҳдан.

— Бояги машмашани эшитгандирсиз? Пўлат Дамирович шуни дастак қилволиб, "Штаб" ёнидаги хонага кўчиб ўтишимни таклиф қиляпти.

— Сиз кўнмадингиз.

— Кўриб турганингиздай.

— Балки у ҳақдир. Кўчиб ўтганингиз дурустмиди? Ҳар қалай, у ер беҳавф...

— Пўлат Дамирович ҳам шуни таъкидлаяпти. У ёққа бориш тугул, ёнидан ўтишга ҳеч кимнинг журъати етмайди, дейди.

— Тўғри. Шуниси қулай эмасми сиз учун?..

- Бошқалар учун қулайлиги бордир. Лекин мен учунмас!
- Ҳар хил одам бор. Бугунгига ўхшаш воқеа... Қўрқмайсизми?
- Қўрқмайман, — бепарво жавоб берди Гулруҳ.

Унга тикилиб қолдим.

Беш дақиқалардан кейин Гулруҳ ишини тугатди. Шунгача у гарчи нигоҳларимни ҳис этаётган бўлса-да, юзимга қарамади.

- Бўлди. Кетишингиз мумкин, — деди у.

Қимир этмадим.

- Яна икки кун келсангиз етади. Жароҳатингиз анча яхши.

Индамай ўтиравердим.

Шунда у на менга, на бирор нарсага қарамасдан, бўшлиққа тикилганча:

— Қўрқаман... — деди, овози титрарди. — Лекин қўрққанимни даҳмаза қилишим шартми? Умуман олганда, ҳаммамиз тутқунмиз бу ерда. Тутқунликни тан олиб, атрофимдагиларга жавдирайверсам, биласизми, улар не кўйга солишади? Ҳаётда кўп қийинчилик кўрганман. Бу ҳақда бошқа вақт бафуржа гапириб берарман. Агар эшитишни хоҳласангиз. Аммо ҳозир бир гапни дангал айтишим керак. Ўша қийинчиликлар туфайли мен ўз атрофимда бутунлай бошқача атмосфера яратиш ҳадисини олволганман. Сиз тушуна олмаётган, тўғрироғи, сизни ажаблантираётган сирим шу, — Гулруҳ кулиб қаради.

— Энди тушундингизми?

Мен бош силкидим.

- Энди хонани бўшатарсиз, бошқалар кутиб қолишди.

Мен яна бош силкидим, аммо ўрнимдан қўзғалмадим.

- Яна нимадир демоқчисиз, шекилли?

Бош ирғадим.

- Сўранг, — Гулруҳ юзимга завқ билан тикилди.

- Сиз оддий ҳамшира эмассиз!

Гулруҳ дарров жавоб бермади. Сирли кулимсираганча:

- Ҳамшира, оддий ҳамшира, холос, — деди бироздан кейин.

Эшик бетоқатлик билан тақиллади.

Ўрнимдан турдим.

- Яна икки кунгина келаманми бу ерга? — деб сўрадим хафа бўлиб.

- Яхши эмасми?

— Бунақаси кетмайди. Қўлим ҳали-вери яхши бўлмаслиги керак. Бу борада бирор маслаҳат бера олмайсизми?

- Қалтисроғиданми?

- Ҳа.

Гулруҳ ўйланиб қолди.

Эшик яна тақиллади.

— Яхшиси, эртага келганингизда айтаман, — деди у. — Фақат сал вақтлироқ ёки сал кейинроқ келинг.

- Узундан-узоқ, бунинг устига, энг хатарли маслаҳатми, дейман?

- Шунақа.

- Есть! — қўлимни чаккамга қўйдим.

Эшик шахт билан очилди. Бир одам ичкарига отилиб кирди. Аланг-жаланг қилганча:

- Бу ерда нималар бўляпти ўзи?! — дея бақирди.

Беихтиёр кулиб юбордим.

Ташқарига чиқдим.

Ошхонада ҳам, баракда ҳам чироқ ёниқ эди.

Тун забтига олган ҳовлида анча вақт айланиб юрдим. Кейин "Контора" томон ўтдим. Пул керак эди. Ичкарида чироқ кўринди. Демак, Ҳаким Назарич ҳали уйғоқ.

— Пул керак денг? — тамаки тутунига тўлган хонада алланималарни ёзиб-чизиб ўтирган Ҳақим Назарич қизарган, ҳоргин кўзларини менга тикди.

— Ҳа.

— Навбатингиз етиб келдимиз? — Ҳақим Назарич ғаладонини тортиб, у ердан аллақандай қалин дафтарни олиб варақлай бошлади.

Индамай турдим. У навбатим келганини биларди. Пулдан гап очилганда қайси бошлиқнинг юзи ўзгармайди, қошлари чимирилмайди дейсиз?

Нимадир жиринглади. Ҳақим Назарич чўнтагидан қўл телефонини олди.

— Ҳа, Пулат Дамирович, эшитаман, бемалол, безовта қилганингиз йўқ... — Ҳақим Назарич илжайди. — Қилғиликни қилиб қўйиб, оғримадими, деб сўраб юрасиз ҳар доим. Ўтиришдамисиз? Тушунарли. Вақтим бемалол, гапираверинг, — Ҳақим Назарич жим бўлиб қолди. Бироздан кейин у: — Хабарим бор бундан, -деди овози ўзгариб. — Бу ҳақда эртага гаплашсак нима дейсиз? Кетиб қолмасдан кутиб тураман сизни. Ҳа, шу ерда. Хўп. Сизга ҳам. Зиёфатда ҳам ишхонани ўйлаб ўтиришингиз таҳсинга лойиқ.

Ҳақим Назарич телефонини чўнтагига солиб қўйди.

— Хўш... Сиз? Ҳа, пул масаласида келгандингиз-а? Ҳозир... — Ҳақим Назарич дафтар саҳифасига шунчаки кўз қирини ташлади, кейин менга қараб: — Навбатингиз кеп қопти, — деди. Бурилиб ёнидаги темир сейфни очди-да, бир даста пулнинг маълум бир қисмини олди-да, стол устига ташлади: — Олинг.

Миямга: "Санаб кўрмасдан беряпти, нима, мени санаб кўрмоқчимиз?" деган ўй келди шу топда.

Ҳақим Назарич сейфни қулфлаб, сигарет тутатаркан, яна бир марта:

— Олинг, — деди мен томонга қарамасдан.

Пулни олиб санадим. Ё тавба, ҳисобга тўппа-тўғри эди! Шу вақтга довор мен йўлиққан бошлиқлар бераётган пулларини қайта-қайта ҳисоблаб, кейин худди ўз ҳамёнидан кетаётгандай, иддао билан узатишарди-да.

— Раҳмат.

— Нима учун миннатдорчилик билдирыпсиз? Бу сизнинг иш ҳақингиз-ку! — деди Ҳақим Назарич сигарет қолдигини кулдонга ташларкан.

— Одат бўлиб қолган-да, — дедим бошқа гап тополмай.

— Шошилмаяпсизми?

— Йўқ.

— Сизга бир таклифим бор эди.

— Эшитайлик-чи.

— Мен бу ҳақда кўп ўйладим. Деярли олти соатдан буён, — деди Ҳақим Назарич стул суянчигига суяниб.

— Шунчалик жиддий масала экан-да, — дедим кулиб.

— Сизга бир иш таклиф қилсам дегандим. Ҳамшира қизимизга тинчлик бермайдиганлар чиқиб қопти. Бугун битгаси жуда ҳаддидан ошиб кетганмиш. Бу яхши эмас, ахир! Ҳар томонлама ўйлаб кўриб, сизни медпунктга қоровуллик вазифасига олсакмикин, деб тургандим. Нима дейсиз?

— Медпунктними ёки аёлни кўриқлайманми?

— Иккаласиниям. Ойлик маошингиз одатдагидай кетаверади. Бу ёғидан хавотирланманг.

— Кечаю кундуз... постда тураманми?

— Ҳа, кечаю кундуз, деярли ҳар дақиқа.

— Унинг ўзи нима деркин?

— Ўзим тушунтираман. Йўлакка каравот қўйиб берилади. Кечаси тунаш учун. Хонага кирган ҳар бир одам сизнинг кузатувингизда бўлади.

— Куч ишлатишга тўғри келса-чи?

— Ишлатаверинг, фақат қурол ишлатмасангиз бас.

- Қурол ҳам берасизми?
- Ҳазил.
- Кетаверайми?
- Келишдикми?
- Ҳа.
- Яхши дам олинг.
- Хайрли тун.

"Ғамхўр князь, — деган галати фикр келди калламга ташқарига чиқиб, эшик олдида турарканман. — Бу ёғи қандоқ бўлди?" Бир оздан кейин: "Бу ҳақиқатан ҳам беғараз ғамхўрликми ё бирор мақсадни кўзлаб қилинаяптими?" деган шубҳа миямга урилди.

Баракка кирдим.

Аммо сира ухлай олмадим.

Эрталаб ошхонада нонушта қилиб ўтирганимда Ҳаким Назарич мени йўқлаётганини айтиб қолишди. Медпунктга борармишман.

— Гулруҳ Қосимовна билан гаплашдим, — деди Ҳаким Назарич хонага кириб борганимда. — Сиз билан ишлашга мутлақо қарши эмас эканлар.

Гулруҳ жилмайди.

— Ҳозироқ кўчиб келишим керак экан-да, — дедим.

— Эшик олдидаги курси сизники, — деди Ҳаким Назарич, кейин бурилиб Гулруҳнинг кўлтигидан олиб ташқарига бошлади. — Гулруҳ Қосимовна, сизга ҳам икки оғиз гап...

Уларнинг суҳбатини эшитмадим.

Ўн дақиқалардан кейин Гулруҳ хонага қайтиб кирди.

— Бу фикр сиздан чиқмаганмиди ишқилиб? — деб сўради у.

— Мендан чиққан тақдирда ҳам улар инобатга олишмасди, — дедим ростига кўчиб. — Бу "меҳрибон князь"нинг иши!

Гулруҳ ким ҳақида гапирганимни тушунди.

— Аввал жароҳатингизни боғлаб қўяй, кейин постингизни эгаллайсиз, — деди у бинт ва малҳамни стол устига қўяркан.

— Ҳусаннинг аҳволдан хабарингиз борми?

— Йўқ. Эсласам эгим жимирлаб кетади. Эҳ!..

— Хабар олишнинг иложи бормикин?

— Пўлат Дамирович барибир рухсат бермайди. Соқчилардан биттаси ошқозони оғриб олдимга келганди. Ҳусанни казармада ётибди, дейди. Штабнинг орқа томонида казарманинг аллақандай дарчаси бор экан. Ўша дарча орқали уни кўрса бўлармиш. Лекин ёрдам беролмагандан кейин кўришдан нима наф?

— Штабнинг орқа томонида дедингизми?

— Ҳа. Мана, бўлди, энди постингизга борақолинг.

— Қанақадир маслаҳат бермоқчийдингиз.

— Энди ҳожати йўқ.

— Анави курси меникимми?

— Ҳа.

— Сизнингча, бу курси ичкарида тургани яхшими ёки йўлакда?..

— Ҳам ичкарида, ҳам ташқарида, — деб жавоб берди Гулруҳ.

Тушундим.

Шундай қилиб, ишни "контора"да давом эттира бошладим. Вазифам эртаю кеч медпункт эшигидан жилмасдан кирган-чиққанни кузатиш. Пўлат Дамирович дафъатан мени бу ерда кўриб тепа сочи тикка бўлиб кетди.

— Нега ҳаддингиздан ошяпсиз? Ким рухсат берди сизга? — дея захрини сочди у.

— Ҳаким Назарич... — дейишимни биламан, Пўлат Дамирович илон чаққандай сапчиб тушди.

— Ҳаким Назарич?! Мен...

У отилиб ташқарига чиқиб кетди.

Гулруҳ қўл силкиб қўйди.

Тушдан кейин Пўлат Дамирович яна медпунктда пайдо бўлди.

Бу сафар у менга захрини сочмади. Ҳаким Назарич бошлаб попугини пасайтириб қўйган чоғи...

Қизиқ, олов билан сувдек бир-бирининг мутлақо акси бўлган бу икки одамни нима, қандай мақсад боғлаб турган экан?

Дарвоқе, Пўлат Дамирович...

У хонага кириб Гулруҳнинг рўпарасидаги стулга ўтирди-да:

— Муолажа вақтида хонада бегона одамнинг бўлишини хоҳламайман, — деди кескин оҳангда.

Гулруҳ менга қаради.

Индамай йўлакка чиқдим.

Эшик очиқ қолди.

— Гулруҳ Қосимовна, сиздан хафаман, — деди Пўлат Дамирович.

— Бу менинг ишим эмас.

— Ҳаким Назаричнинг гамхўрлигини қабул қилмаслигингиз керак эди!

— Нима дейишга ҳам ҳайронман.

— Инсоф юзасидан айтинг, сизнинг хавфсизлигингиз ҳақида биринчи бўлиб ким оғиз очганди?

— Сиз.

— Нега унда... Нега... Ўртадан "лоп" этиб чиққан аллақандай одамнинг гапига кириб!..

— Ҳаким Назарич аллақандай одам эмас.

— Барибир бу... бу адолатсизлик!

— Пўлат Дамирович, нима фарқи бор, "штаб" ёнига ўтдим нима-ю, бу ерда турдим нима...

— Мен учун фарқи бор!

— Пўлат Дамирович, агар хафа бўлаверсангиз муолажани тўхтатаман!

Жимлик.

Бир оздан кейин:

— Бўпти, хафа бўлмасликка ваъда бераман, — дегани эшитилди Пўлат Дамировичнинг.

— Фақат битта шартимга кўнсангиз...

— Шарт қўймасдан гапира оласизми? — кулди Гулруҳ.

— Сизнинг ваъдангизни олмагунимча шарт қўявераман.

— Оҳ, худойим!

— Тунов кунги гапга нима дейсиз?

— Йўқ ва яна йўқ!

— Ўйлаб кўринг.

— Ўйлаб кўрдим!

— Ўзингизни бунча тарозига солмасангиз? — бирдан овози ўзгарди Пўлат Дамировичнинг.

— Тарозига солиш эмас бу!

— Тарозига солишдан бошқа нарса эмас! Аслида бунчаликка бормасангиз бўларди!

— Бу билан нима демоқчисиз?

— Ўзингиз жуда яхши тушуниб турибсиз!

— Муолажа тугади. Кетинг!

— Йўқ, ҳали тугамади! Беморни ташлаб қўйишга ҳақингиз йўқ. Сиз қасам ичгансиз!

— Афсуски, шундай!..

Яна жимлик.

Гулруҳ қирт-қирт қилганча ниманидир қирқди.

— Мана, энди кетишингиз мумкин, ўртоқ бемор, — деди у бироздан кейин асабий

оҳангда.

— Гулруҳ...

— ...

— А, Гулруҳ... Хафа бўлдингизми?

— Хафа бўлишга ҳақим йўқ. Ахир, мен қасам ичганман!

— Сизнинг нафақат нинангиз, балки тилингиз ҳам ўткир. Санчилган еридан қон чиқармаса қўймайди.

— Яхши боринг.

— Таклифимни яна бир бор ўйлаб кўринг. Кечқурун кўришгунча!

Пўлат Дамирович йўлакка чиқди. Менга нафратомуз тикилганча илондай вишиллаб:

— Келгиндиларни кўришга тоқатим йўқ! — деди-ю, ёнимдан зувилаб ўтиб кетди.

Ичкарига кирдим.

Дераза олдида турган Гулруҳнинг юзи қоғоз бўлиб қолганди.

— Агар у сизга яна бир марта шундай муомала қилса, Ҳаким Назаричга устидан шикоят қиламан, — дедим секин.

— Аралашманг сиз! — деб бақириб юборди Гулруҳ.

Нафасим ичимга тушиб кетди. Йўқ, қўрққанымдан эмас. Бундан чиқди, Гулруҳ Пўлат Дамировичга бефарқ эмас экан-да, деган ўйдан ҳафсалам пир бўлди. Қоровулликни бўйнимга олганимга пушаймон бўлдим.

Шу куни Гулруҳ билан бошқа гаплашмадим.

Тун.

Соат икки ярим-учлар атрофида ҳам уйғоқ эдим.

Гулруҳнинг хонасидаги чироқ яқинда ўчди. Шунгача у ҳам ухламаганди. Хонада у ёқдан-бу ёққа юриб турди.

Аёлнинг қадам товушларини санаб ётардим йўлакдаги каравотда. Бир маҳал қадам товушлари эшитилмай қолганида аста ўрнимдан туриб эшикдан мўраладим. Гулруҳ дераза олдида турганди. Жойимга қайтдим. Бир оздан кейин аёл яна у ёқдан-бу ёққа юришни бошлади. "Асабийлашяпти", — дедим ичимда. Одамнинг қадам товушига қулоқ тутиб унинг асаби жойида эмаслигини билиш мумкинлигига ақлим етди.

Мана, ниҳоят чироқ ўчди. Демак, Гулруҳ ухлаб қолди.

Секин ўрнимдан турдим. Эшик олдида чиқиб, бирпас турдим. Теваракни кузатдим. Ҳамма ёқ жим-жит. Ҳатто соқчилар ҳам пинакка кетганди. Қорни гичирлатмасдан бир-бир босиб "штаб" томон юрдим.

Бу оқшом Пўлат Дамирович навбатчи эди. Берироқда турганча у тунайдиган хонанинг деразасига кўз ташладим. Тунчироқнинг хира ёғдуси липиллаб турарди. Девор ёнига ўтиб яна бироз кутдим. Бир қадам нарида дераза. Мен шу дераза ёнидан билдирмай ўтишим керак эди. Бир маҳал ичкарида нимадир даранглаб кетди. Унинг кетидан аёл кишининг кулгиси эшитилди. Ҳушёр тортдим. Деворга қапишиб олдим. Дераза рўпарасида бир жуфт соя пайдо бўлди. Кейин яна жимлик.

Ўн дақиқалардан кейин аста ўрнимдан жилдим. Дераза остидан юракни ҳовучлаганча энгашиб ўтдим. Хайрият. Энди бу ёғига унчалик қўрқмасам ҳам бўлади. "Штаб" казармаси ҳақида умуман тасаввурим йўқ эди. Хаёлимда Гулруҳ таъкидлаган аллақандай "...дарча"дан бўлак ҳеч вақо йўқ. Шунинг учун дуч келган биринчи дарчадан таваккалига ичкарига мўраладим. Зим-зиё қоронғилик. Қоронғилиқдан бошқа ҳеч нарса... шу чоғ аллакимнинг жон аччиғида инграгани қулоғимга чалинди. Бутун вужудим, эътиборим қулоққа айланиб ичкарига қулоқ тутдим. Яна ўша аянчли ингроқ... Аъзойи баданингни жунжиқтириб юборувчи ингроқ...

Дарчани секин чертдим.

Жавоб бўлмади.

Жавоб ўрнига яна ўша азобли ингроқ...

Аллақаерда хўроз қичқирди.

"Бу ернинг хўрозлари намунча вақтли қичқирмаса?!"

Изимга қайтдим.

Дераза ёнидан бирдан ўтиб кета олмадим. Нега деганда, деразанинг кичик бир табақаси очилган бўлиб, у ердан қандайдир гап-сўзлар эшитиларди. Беихтиёр кулоқларимни бекитдим. Умрим бино бўлиб бу қадар уятли, пардасиз сўзларни эшитмагандим. Демак, ичкарида фоҳиша бор.

"Пост"га қайтдим. Бу ерда осойишталик ҳукмрон эди. Тўлин ой ёғдусига чулғанган хонада Гулруҳ ухларди. Ҳеч нарсадан беҳабар...

Ўзимни каравотга ташладим-у, тошдек қотдим. Аммо эрталаб эшик "тиқ" этган заҳоти уйғондим. Ташқарида телпагини кўзигача бостириб олган Ҳақим Назарич турарди.

Эшикни очдим.

— Салом.

— Яхши келдингизми?

— "Пост"да тинчликми?

— Худди шундай.

— Ҳамшира қизимиз қалай? Безовта бўлмадимми?

Ҳазил қилгим келиб:

— Ҳамшираимиз онасининг қорнида ётгандай беҳавотир ухлади ва ҳамон ухламоқдалар, — дедим.

Ҳақим Назарич кулиб қўйди-да, ўзининг хонаси томон ўтди.

Шу чоғ эшик ғийқиллаб очилди-да, Гулруҳ пайдо бўлди.

— Сизларга гап бўлса, роса опқочасизлар-а? — деди, кейин менга пўписа қилган бўлди: — Ҳали шошмай туринг, кечаси аллақаяққа кетиб қолганингизни Ҳақим Назаричга айтиб бераман!

— Мен шу ерда эдим.

— Ёлғон!

— Рост...

— Аллақаяққа кетиб қолганингизни тан олинг! Тан олмасангиз...

— Хўп, хўп, тан оламан.

— Қаёққа бориб келдингиз?

— Биттаси билан учрашувим бор эди. Шуниям билиб қўйдингизми? Сиз аёллардан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди-я!

Гулруҳ гапимни кўнглига оғир оладими, деб чўчиб тургандим. Йўқ, у мулойимлик билан жилмаярди.

— Учрашувингиз яхши ўтдимми, ишқилиб?

— Яхши ҳам гапми!

— Хурсандман.

Гулруҳ хонасига кирди.

Аввалги журъатсизлигим қаёққа чекинди, билмайман. Мен энди Гулруҳ билан бемалол гаплашардим.

— Кечаси Ҳусандан хабар олиб келдим, — дедим Гулруҳ қўлимга малҳам сураётганда. — Штаб ортидаги дарча ҳақиқатан ҳам казарманики экан.

— Ўзингиз кўрдингизми?

— Бе, қаёқда! Лекин овозини эшитдим. Оҳ-воҳ қилиб ётибди бечора. Бугун Ҳақим Назарич билан гаплашсамми, нима дейсиз?

— Ҳусан ҳақидами?

— Ҳа. Ҳеч бўлмаса жароҳати тузалгунча унга кимдир қараб туриши керак. Шундай ётаверса ўлиб қолиши турган гап.

— Ҳақим Назаричга мен айтаман бу гапни. Дўхтир сифатида. Шунда ишонишлари мумкин. Мабодо кўндира олмасам, кейин сиз ҳужумга ўтасиз. Хўпми?

— Сизга йўқ деб бўлармиди?

Мен унга яна нимадир дейиш учун оғиз жуфтладим, лекин шу вақт йўлақда тўпланган беморларнинг шовқин-сурони эшитилди.

Ўрнимдан турдим.

— Алишер ҳақидаям гаплашмоқчийдим, — деди Гулруҳ паст овозда. — Яхшиси, ишчилар жўнаб кетганидан кейин "контора"га ўта қолайлик.

— Хўп.

Чамаси икки соатлардан кейин биз Ҳақим Назаричнинг хонасига кириб бордик.

— Тинчликми, Гулруҳ Қосимовна?.. — "меҳрибон князь" сиртдан қараганда ҳар доимгидай хотиржам кўринса-да, ботинида безовта бир тўлқин хуруж қилаётганини сездириб қўйди: унинг бўйинбоғининг тугуни дир-дир титради.

— Беморлар масаласида келгандим.

— Марҳамат, ўтиринг.

— Раҳмат.

— Хўш?

— Оёғи синган йигитнинг аҳволи ўнганмаяпти, шундан ташвишдаман. Касалхонага ётқизмасак бўлмайди. Операция қилиш керак.

— Муолажа ёрдам бермаяптими?

— Умуман. Фақат операция туфайли оёғини сақлаб қолиш мумкин. Акс ҳолда...

— "Акс ҳолда..." У ёғи маълум. Аммо... — Ҳақим Назарич бехосдан Гулруҳга тикилиб қолди. Кейин бирдан уялиб кетгандек нигоҳларини олиб қочди.

— Ҳақим Назарич, қўлимдан келганини қиялпман. Лекин мен оддий ҳамшираман, холос.

— Тушуниб турибман, бироқ касалхонанинг иложи топилишига ишонмаяпман. Вазият ўзингизга маълум-ку.

— Билмадим, бу ёғига ўзингиз бош қотиришингизга тўғри келади, — деди Гулруҳ ўжарлик билан, ҳатто депсиниб қўйди.

Ҳақим Назаричнинг жаҳли чиқса кераг-ов, деб тургандим, йўқ, аксинча унинг улғувор, салобатли юзи аллақандай табассумдан ёришиб кетди. Гулруҳга эркаловчи бир нигоҳ ташлади-ю, шу заҳоти бунга ўзи фаҳмлаб қолгандай бирдан жиддий тортиди.

— Ҳаракат қилиб кўраман, — деди у стол устидан алланимани қидирган киши бўлиб.

— Яна бир илтимос, ҳам талабим бор эди, Ҳақим Назарич. Жаҳлингиз чиқмаса айтаман.

— Жаҳлим чиқса-чи? — Ҳақим Назарич кулгудан базўр ўзини босиб тургандай Гулруҳга қаради.

— Барибир айтаман.

— Унда айтинг.

— Биласизми... Яқинда ярадор бир йигитни олиб келишганди. Ҳозир у казармада ётибди. Лекин аҳволи жуда оғир. Жилла курса, медпунктда даволанмаса бўлмайди.

— Қочоқ йигитни айтаяпсизми? У Пўлат Дамировичнинг ихтиёрида. Аниқ бир гап айтолмайман.

— Ҳақим Назарич... Йўқ, Ҳақим ака, — Гулруҳ бир қадам олдинга юрди. — Биз фақат сизни биламиз. Бошқаларни тан олмаймиз!

Шунда... Шунда Ҳақим Назаричнинг юзи қанчалар ўзгариб кетганини бир кўрсангиз эди! Йўқотган азиз нарсасини қайта топиб олгандай эсанкираб қолганди у.

— Мен... Гулруҳ... Қосимовна, ваъда беролмайман, лекин биласизми... мен ҳаракат қилиб кўраман, — деди у ҳаяжонини босишга уриниб.

— Мен сизга ишонаман, — Гулруҳ бу сўзларни шундай самимият билан айтдики, Ҳақим Назарич беихтиёр титраб кетди.

Мен ҳам лол бўлиб қолгандим.

Ҳақим Назаричнинг қўл телефони жиринглади.

— Ало, ҳа, менман. Тинчликми? Ҳа, бугун бораман. Кеча ишхонада ушланиб қолдим. Борганда гаплашамиз. Касалхонадамисан? Хўп. Хўп, — Ҳақим Назарич бўғриққанча телефонни чўнтагига солди.

— Вақтингизни олганим учун узр, Ҳақим ака, — деди Гулруҳ.

Кейин хонадан чиқдик. "Қизик, Ҳақим Назарич кеча ишхонада тунабди, шекилли, — деган ўй ўтди хаёлимдан. — Боя телефон қилган хотинга шундай деб ҳисобот берди-ку".

Тушлик бўлиб қолганди.

— Тушликни қаерда қиламиз? — деб сўрадим Гулруҳдан.

— Мен ҳар доимгидай хонамда тушлик қиламан.

— Бугун ошхонага борақолайлик. Анови иккаласининг аҳволидан ҳам бир хабар олардик-да.

— Бўпти.

Бизни кўриб Наргиза йиғлаб юборди.

— Сиқилиб кетдим, — дея ҳиқиллади у. — Кечаси билан кўз юммадим ҳисоб. Қандай кунларга қолдим, деб ўйлайвериб адойи-тамом бўлдим. Агар ҳозир сизлар келиб қолмаганингизда ўзимни анови биқирлаб турган қозонга ташлаб юборардим!

— Ҳой, ҳой, Наргиза, ўзингизни қўлга олинг, — деди Гулруҳ.

— Э, жонимдан тўйиб кетдим! Бунақа ҳаётдан...

— Ҳаёт шунчалик беқадрми? — деди Гулруҳ.

Наргиза унга анграйиб қаради.

— Ҳаётнинг қадрига етмайдиган одам ундан осонликча воз кечиб қўя қолади. Одам яшагиси келиб турганида эмас, яшагиси келмай қолганида яшашга ҳаракат қилиши керак, менимча. Тўғрими, Даврон ака?

— Яшаганда ҳам унақа-бунақа эмас, ҳаётнинг жон еридан маҳкам тутиб яшаш керак, — дедим.

Наргизанинг бироз чиройи очилди.

Топган-тутганини столга қўйди.

— Наргиз, шўттамисан? — эшикдан бош суқди Санобар.

— Ҳа, келаверинг.

Наргиза бўш стул олиб келиб менинг ёнимга қўйди. Ҳарсиллаганча Санобар кириб келди. У терлаб кетган, пешбанди ярмигача ҳўл эди. Ҳол-аҳвол сўрашиб, қаторимизга қўшилди.

— Кирларни ювиб бўлдингизми? — сўради Наргиза.

— Бўлдим. Ордона қолсин! Адойи-тамом бўлдим... — деди у ҳорғинлик билан.

— Пулниям роса ишляяпсиз-да! — деди Наргиза кулиб.

— Пулиям бошида қолсин, илойим! Уйимни, болаларимни соғиндим. Бўлди, бошқа гапирманглар. Яна "ғинг" дейдиган бўлсаларинг ўзимни ўзим бир бало қилиб қўяман! Жонимдан тўйиб юрибман ўзи! — Санобар қўлини пешонасига тиради. Қисик кўзларидан ёш сизиб чиқди.

— Бугун иккаламизгаям ажина теккан, шекилли, — деди Наргиза. — Ҳозир кайфиятни кўтарадиган бир нарса опкеламан.

— Борми? — бирдан жонланди Санобар.

— Йўқ бўлса айтармидим?

— Тугади, деганди-ку кеча.

— Топдим-да.

Наргиза ўрнидан туриб нари кетди.

Санобар уҳ тортиб стул суянчиғига ўзини ташлади. У буткул ғам-андуҳдан яралган гумбаздай бўлиб ўтирарди. Бу ерда у янада тўлишганди.

— Мана! — Наргиза тантанали равишда столга ароқ шишасини қўйди.

— Ўҳ-хў! — Санобарнинг чиройи очилди. — Зўридан-ку! Қани, стаканларингни беринглар.

Гулруҳға қарадим. У ортиқча мулозамат кутмасдан стаканини узатди. Санобар шиша тиқинини шарт-шурт очди-ю, шоша-пиша стаканларга қуя бошлади.

— Биз шунақасига ўтганмиз, — деди Наргиза унга ҳеч нарса демаган бўлсам ҳам.

— Совиб қолмасин, қани олинлар, бўлақолинлар, — стаканни қўлига олган Санобар бетоқатлик билан бизни шоширарди.

— Соғлик учун! — дедим мен.

— Эсон-омон уйга етиб олишимиз учун! — деди Наргиза.

— Мен кейингисига ният билдираман, — деди Санобар, кейин ҳеч кимга қарамасдан стаканни бир кўтаришда сипқорди-қўйди.

Наргиза стакан тагида озгина қолдирди.

Мен бир томчи ҳам қолдирмадим.

Гулруҳ стаканни номига лабига теккизди-ю, столга қўйди.

— Мен ташлаганман ичишни, — деди кулиб кейин.

— Бошқа вақт бўлганида зўрлаб бўлсаям ичирган бўлардим, — деди Санобар оғзидаги луқмани гоҳ у жағига, гоҳ бу жағига олиб чайнаркан. — Лекин ҳозир бу жониворнинг бир томчиси олтига тенг бўлиб турибди. Ичмасангиз майли, ўзингиз биласиз. Наргиз, шишада қолганини асраб қўй. Манавини иккаламиз бўлашиб ичамиз.

— Даврон... — Наргиза чайналди.

— Менга бўлди, — дедим шартта. — Сизлар баҳузур олаверинлар.

— Раҳмат.

Иккала аёл Гулруҳнинг тегишини бўлашиб ичишди. Кейин ҳамма нарсани унутганча пишиллаб овқатланишга киришди. Тавба, уларга қараб туриб пилла қурти эсимга тушиб кетди.

— Овқат мазали экан, олинг, — деди Гулруҳ менга.

Овқатимиз оддий макарон эди. Қовурма макарон. Лекин жуда мазали эди. Пок-покиза туширдик ҳаммасини.

— Ликопчангизни беринг, яна опкеламан, — Гулруҳга илтифот қилди Наргиза.

— Раҳмат, тўйдим.

— Менга опкелақол, — деди Санобар ликопчасини узатаркан. Кейин Гулруҳга юзланиб деди: — Авваллари овқатни кўп ердим. Шунинг учун семириб кетгандим. Лекин бу ерда кўп ея олмаяпман. Иштаҳам йўқ негадир. Аммо барибир семириб кетяпман. Нега шундай экан-а?

— Кам ҳаракат қилаётгандирсиз.

— Тополмадингиз. Мени ҳам семиртирапти! Қанчалик кўп ҳам чексам, куйиб-ёнсам, шунчалик семириб кетяпман. Бу ёмонми?

— Ортиқча... — Гулруҳ энди гап бошлаганди Санобар унинг оғзидан юлиб олди.

— Бу ёмон, албатта. Кўриниб турган нарса-ку.

Санобарнинг савол бериб, жавобни ҳам ўзи бериб қўяётгани кулгимни қистади. Наргиза бир йўла ўзининг ликопчасини ҳам тўлдириб келди, иккала аёл яна овқатланишга тушди.

Зимдан Гулруҳни кузатдим. Шикоят қилиш ва овқатланишдан бошқа нарсани билмайдиган манави йиғлоқи аёллар олдида у бутунлай бошқача, бетакрор гўзал, содда ва ёнига йўлаб бўлмайдиган даражада мағрур кўринарди.

* * *

Эрталаб баракка бригадир Матчонов билан яна бир киши кириб келди. Йўқ, Ҳаким Назарич эмасди. Унга қараганда ёшроқ, лекин худди Ҳаким Назаричдай баланд бўйли, қош-кўзлари қоп-қора, гавдаси ўлжасига ташланмоқчи бўлган қоплондай тик ва шижоатли, барваста бу йигит Пўлат Дамирович экан. Ҳаким Назарич бу ерда катта иш бошқарувчи вазифасини бажарса, Пўлат Дамирович хавфсизлик ишларига жавобгар шахс эди. Унвони капитан экан, лекин мен уни бирор марта ҳам формада кўрмадим.

— Янги келган киши қани? — деб сўради ўша кун эрталаб Пўлат Дамирович умумий

салом-алиқдан сўнг бригадир Матчоновдан.

Матчоновнинг жавобини кутмасдан бир қадам олдинга чиқиб:

— Мен, — деб овоз бердим.

Пўлат Дамирович менга бошдан-оёқ синчковлик билан назар ташлади. Билсангиз керак, хавфсизлик ишларида ишлайдиган кишиларнинг кўз қарашлари қаттиқ ва ўта синчков бўлади.

— Фамилиянгиз? — деб сўради у мендан.

— Даврон, — дея исмимни айтдим.

— Мен сиздан фамилиянгизни сўраяпман, — деди Пўлат Дамирович овозини хиёл кўтариб.

— Кўлимда ҳеч қандай хужжатим йўқ, шундай экан, тўғри келган фамилияни айтаверсам ишонасизми?

Пўлат Дамировичнинг юзига қизил югурди, билмадим, жаҳли чиқдими ё уялиб кетдими, аммо ўзини йўқотиб қўймасдан дарров жавоб қайтарди:

— Гап бундай, ўртоқ Даврон, бу ер сизга цирк майдони эмас! Бу ернинг ўз қонун-қоидалари бор. Шу қонун-қоидаларга сўзсиз равишда амал қилсангиз келишиб кетамиз сиз билан, акс ҳолда...

— Акс ҳолда?

— Акс ҳолда сиз билан штабда гаплашишга тўғри келади! — Пўлат Дамирович шахд билан Матчоновга юз бурди: — Кетдик!

Улар чиқиб кетишгач, Нурали яқин келиб:

— Сиз ҳалиям уч-тўрт кундан кейин бу ердан жўнаб кетишингизга ишонарми? — деб сўради.

— Албатта.

Нурали индамади. Лекин қарашлари ёқмади бу йигитнинг. У аллақандай истехзо билан, йўқ, аниқроғи, бу одам овсар эмасми, дегандек боқарди менга.

Нонуштадан кейин Матчонов ҳаммани ҳовлига тўплаб, сафга турғазди. Менга сафнинг охиридан жой тегди. Кейин ёшгина соқчи йигит ҳамроҳлигида йўлга тушдик.

— Бу нимаси, ошна, — дедим Нуралига соқчи йигитни кўрсатиб. — Биз маҳбусларми, соқчи қоровуллигида ишга оборишяпти?

— Хужжатсиз одамнинг маҳбусдан нима фарқи бор? — саволга савол билан жавоб берди Нурали.

Жиддий қабул қилмасликка қанча уринмайин, бу ердаги ғайритабиий ҳол мени ҳар қадамда ҳайратга соларди, шу билан бирга ҳам қизиқишим ортарди, ҳам қандайдир хавотир туйғуси чулғарди.

Биринчи иш кунимда айтарли эсда қоларли воқеа-ҳодиса юз бермади. Аммо бир куннинг ўзида анча-мунча гапдан бохабар бўлганим эсимда. Аввало шуни айтиб қўяй, бу ерда эллик-олтмиш чоғли ишчилар бригадаси аллақачон шаклланиб бўлган, эллик-олтмиш чоғли одамнинг ҳар бирининг ўз хунари, ўз вазифаси ва ўз иш нормаси бор эди.

Мисол учун Нуралини олайлик. У дурадгор эди. Эшик-ром ўрнатиш вазифаси ва у бу вазифани жуда ўрнига қўйиб, бекаму-кўст адо этарди, чунки Нурали ўз касбининг ҳақиқий устаси эди. Иш майдонига келганидан кейин "Менга қандай вазифа юклатаркан?", деб кутиб турмасди, шартта ишга тушиб кетарди. Беш кишидан иборат унинг ўз кичик бригадаси бор эди. Абдували эса электрик эди. У ҳам ўз вазифасини аниқ биларди ва бир дақиқа ҳам вақтини беҳуда сарфламасдан ишга шўнғирди...

"Қанақа қурилиш эди?" — деб сўрайрми? Дарвоқе, мен бу ҳақда ҳали сизга гапирмадим-а? Айтишларича, уч корпусдан иборат, ҳали қурилиши ниҳоясига етказилмаган, ишчиларнинг тахминича қандайдир заводга мўлжалланган, аммо архитектура жиҳатдан кичикроқ фабрика ва ётоқхонага ўхшаб кетадиган бу қурилиш иншооти Аҳмадбей деган турк корчалонига тегишли экан. Аҳмадбейнинг ўзини ёки суратини ишчилар ҳатто тушларида ҳам кўришмаган. Шунинг учун Аҳмадбейнинг ёши,

сахт-сумбати ҳақида ҳеч қандай маълумот бера олишмади. Фақат унинг "жуда катта бой, миллионер" эканлигини таъкидлашди. Ўрмоннинг қоқ ўртасида завод ёки фабрика (нима фарқи бор, ё униси, ё буниси!) қуришдан ўша миллионер бей қандай мақсадни кўзлаган экан? Ахир, бу ерлар аҳоли кам яшайдиган чекка ҳудуд бўлса. Худо билади, яқин-атрофда бирорта қишлоқ ёки хутор учрайдими-йўқми? Биринчи иш куним то қош қорайгунча шу ҳолда бош қотирганим, охир-оқибатда бир тўхтамга кела олмаганимдан асабийлашиб: "Э онасини!" дея сўкиниб юборганим эсимда.

Мен шу чоққача умуман сўкинмасдим, ўша кунги қилигим эса муҳит таъсирига тезда берилувчан одам эканлигимнинг исботи эди. Ўлай агар, у ерда деярли ҳамма сўкиниб гапирарди. Қўлидан болғаси тушиб кетса ҳам болахонадор қилиб сўкинишарди.

Мен ўйлай-ўйлай, ниҳоят бир қарорга келиб, Абдували таъкидлаганидай "... энг осон иш" оҳақ кўйдириш ишини танлагандим. "Барибир бу ерда узоқ қолмайман, кўнглим сезиб турибди, ҳеч қандай жавоб келмаган тақдирдаям нимадир бўлади-ю, бу ердан кетаман. Аммо хунар ўрганиб қўйсам ёмон бўлмас", дердим ичимда янги машғулот жараёнини кузатиб, номига бўлса-да, оз-моз қўл теккизиб кўриб, шу ишни эплаб кета олишимга ишонган ҳолда худди мажбурий меҳнатдан қайтаётган маҳбуслар сингари саф бўлиб, қош қорайганда казарма... э, баракка қайтарканмиз.

Бу ердагиларнинг назарида оҳақ пишириш энг осон ишдек туйилади. Лекин билмаган одам учун бит ўлдириш ҳам қийин, деганларидек, энг осон ишнинг ҳам ўзига яраша заҳматлари бор эди. Биз тўрт киши бўлиб, махсус ўчоқлардаги махсус идишларни оҳақтошлар билан тўлдириб тагига олов ёқардик. Баъзида катта-катта бўлақлардан иборат оҳақ тошларни уриб майдалашга тўғри келарди.

Кун давомида олов ёнида турганим билан ҳаво совуқ, ер зах бўлганидан оёқларим музлаб, бармоқларим тарашадек қотиб букилмайдиган бўлиб қолганди. "Қанийди иссиқ ҳаммом бўлса!.." дея орзуга ҳам берилардим йўл-йўлакай.

— Нурали, бу ерда ҳаммом борми? — деб сўрадим баракка яқинлашганимизда шеригимдан.

— Ҳаммом?... Бор, лекин у ишчилар учун эмас.

— Ювиниш хонаси йўқми? — деб сўрадим капалагим учиб.

— Бор. Душ. Ҳаммом конторадагилар учун.

— Душ бўлсаям бор экан-ку.

Азалдан сувни, чўмилишни яхши кўрардим. Уйда ваннага кирволиб соатлаб сув ичида ётардим. Балки бу балиқ буржи остида туғилганим туфайлидир?

Ўша кунни кечқурун душга кириб олдим-у, обдо-он чўмилдим. Тепадан шовуллаб тушаётган сув остида уз-зоқ турдим. Чарчоғим чиқиб, онадан янги туғилгандай енгил тортиб емакхонага кириб келганимда... у ерда на Нурали, на Абдували бор эди. Ўн-ўн беш чоғли киши емакхонанинг у ер-бу ерида ўтирганча коньяк қўшилган қаҳва "коктейль" хўплаб ўтиришарди.

"Коктейль"ни ишчилар эрмак ёки олифталик учун эмас, совуққа ўзларини олдириб қўймаслик учун пулга сотиб олиб ичишарди. "Мени кутишмабди... Шунча узоқ қолиб кетдимми душда?.." — қизил карамли шўрвадан кўнглим тортмасдан тотинарканман, беихтиёр Саодат пиширадиган овқатлар эсимга тушиб кетди. Хотинимнинг қўли ширин эди.

Овқатланиб бўлгач, баракка қайтдим. Лекин у ерда ҳам на Нурали, на Абдували бор эди. Уч-тўрт киши адёлга бурканганча ухлаб ётишарди. Шу пайт Матчонов эшикдан бош суқди.

— Сиз шу ердасиз? — деди у ҳайрон бўлиб.

— Ҳа. Нима бошқа ерда бўлишим керакми?

— Бундан чиқди, иккинчи сменада ишлашни хоҳламайсиз, тўғрими?

— Тушунмадим.

— Ана шунақа-да!

Матчонов устимдан ғалаба қозонгандек ва "ўзингни билагон кўрсатаверма, билмайдиган нарсанг кўп ҳали!", дея таъкидлаётгандек голибона назар ташлаганча ичкарига қадам кўйди. Унинг айтишича, бу ерда иш уч сменада ташкил этилган экан. Тўғри, қиш мавсумида қурилишда айрим ишлар тўхтатилади. Чунки давом эттиришнинг иложи йўқ. Лекин бино ичкарисидаги ишларни бемалол бажараверса бўлади. Шунинг учун иш уч сменада ташкил қилинган. Лекин бир шарт билан: иккинчи, учинчи сменада фақат ўз ихтиёри билан ишловчилар ишлайдилар. Бунинг учун уларга кундузгига қараганда икки барабар кўп иш ҳақи тўланади ("Дарвоқе, бу ҳақда Ҳаким Назарич сизга ҳеч нима демаганмидилар?"). Агар истасам, мен ҳам ҳозироқ бориб ишлашим мумкин экан. Лекин кечки сменада Матчонов эмас, бошқа киши бригадирлик қиларкан.

— Эҳ-ҳе! Зўр-ку бу ёғи! — дедим Матчоновга қараб. — Кўринмас бей афандининг калласи зўр экан!

Матчонов нимадир дейишга чоғланди, лекин гапиролмади, аллақандай саросима ичида юзимга тикилиб қолди. У менга ҳам бошқаларга муомала қилгандай, тепадан қилиб гапиришга уринарди-ю, нима учундир сира эплай олмасди ёки ботинолмасмиди?

— Демак, Нурали билан Абдували овқатланиб бўлиб, иккинчи сменага кетишибди-да, — деб сўрадим Матчоновдан.

— Ҳа. Ишлагани кетишди. Бунинг нимаси ёмон? Нормани бажаришади-ю қайтишади.

— Норма? Бу яна қанақаси?

— Кечки сменада ишлаётганлар учун норма белгиланган.

— Э, шунақами?

— Хўш, сиз ҳам ишлайсизми? — бетоқатлик билан сўради Матчонов.

— Билмадим. Ҳаким Назарич билан маслаҳатлашиб кўрай-чи, — дедим атай.

Матчоновнинг яна попуги пасайди. Тезгина хайрлашди-ю, чиқиб кетди. Сафсата сотиб бироз чигилимни ёзмоқчи эдим. Матчонов қочиб қолди. Негадир шу одамни майна қилгим келаварарди. Матчонов бу ерларнинг ўз одами бўлиб қолган, гашига тегаверсам бирор ёмонлик қилиши ҳам мумкин, бу кўлидан келадиям, шуни била туриб ҳам, негадир унга жиддий муомала қилгим келмасди. Жўрттага Ҳаким Назаричнинг номини тилга олганимнинг сабаби ҳам шунда, аслида Ҳаким Назарич ҳам худди Матчонов сингари менга бегона, қолаверса, унинг маслаҳатига куним қолгани йўқ, қолмасин ҳам! Мен Матчоновнинг буқаламун сингари турланиб туришини кузатиб, ҳузурланиш учун иш бошқарувчининг номини тилга олардим.

Иккинчи ёки учинчи сменада ишлаш масаласига келсак, икки баробар кўп ҳақ учун ҳар қандай қийинчиликка чидашга тайёр бўлсам-да, негадир кўнглим чопмаётган эди. Баъзи бир шубҳали ўйларга борганим туфайли эҳтимол ўзимни ортиқча уринтиргим келмагандир. Шубҳали фикрлар ўз-ўзидан пайдо бўлгани йўқ. Бунинг ҳам ўз сабаби бор.

Одамлар худди қадим замонлардагидек жамоа бўлиб яшаб, тер тўкиб меҳнат қилаётган бу ғайритабиий оилада гап ётмас экан. Дастлабки иш кунларим давомида шунчалик кўп маълумотга эга бўлдимки, асти қўяверасиз. Энг қизиғи, мен ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамасдим. Уларнинг ўзлари олдимга келиб мени мен билмаган гаплардан огоҳ этишарди.

Эрталаб қурилишга борганимиздан кейин одамлар тўрт-беш кишидан иборат майда бригадаларга бўлиниб, ҳар ёққа тарқашарди. Нурали ўз шериклари билан иккинчи корпуснинг биринчи қаватида ишларди. Абдували эса биринчи корпуснинг иккинчи қаватига чиқиб кетарди. Бошқалар ҳам шу тахлит иш жойларини эгаллашарди.

Мен дастлабки кунданоқ сал-пал яқин бўлиб қолган Нурали билан Абдувалидан айрилгим келмасди. Лекин бизнинг "мутахассислигимиз" тўғри келмагани учун бошқа-бошқа жойларда ишлашга мажбур эдик. Юқорида айтганимдек, энг осон иш бўлгани учун мен оҳак сўндирувчилар бригадасига келиб кўшилгандим. Тўрт киши эдик. Битта бригадир, учтамиз ишчи. Ишимизнинг яхши томони шунда эдики, биз ановиларга ўхшаб тахта, бўёқ, куйинди ҳидлари анқиётган дим хоналарда эмас, очиқ ҳавода, очиқ осмон остида ишлардик. Оҳак куйдирувчи қозонларимиз ташқарида эди. Ҳаво гоҳ очиқ, гоҳ

булутли, совуқдан совуқ бўлса-да, ҳар қалай тоза эди. Ишдан қўлинг бўшаган маҳал замирида аллақандай сир, дардчил ҳасрат тўла алланима мавжуд бўлган ёввойи ва бегона манзарани кузатиш имкони туғиларди.

Бир неча қадам наридан қуюқ ўрмон бошланади. Ўнгга қарасангиз ҳам, чапга ёки тўғрига, ҳатто ортга қарасангиз ҳам ўрмон, қисқаси, оёғингиз тегиб турган қорли майдон чегарасидан ўтганингиздан кейин сизни нима кутиб турибди, қаёққа юришингиз керак, бирорта қишлоқ ёки станцияга олиб борадиган йўл борми-йўқми, бари-бари номаълум ва сирли бўлган, нафақат булутли кунлар, балки бепоён, оппоқ қор сатҳида қуёш ярқираб нур сочган пайтлар янада бегона, сирли кўринадиган маскан... Кўзларинг ёшланганча тикилиб тураркансан беихтиёр: "Қани энди қушга айланиб қолсаму, ҳар лаҳзада қадри билинаётган қадрдон юрт томон учиб кетсам!" деган ўй юракни, нафақат юракни, балки бутун вужудни жунбушга келтиради.

Ўша куни мен худди шундай кайфиятда қор босган ўрмонга тикилиб турганимда шерикларимдан бири Ҳусан ёнимга келиб:

— Манзара зўр-а? — деди кулиб.

— Зўр-ку, лекин бегона-да, — дедим маҳзун кайфият таъсирида.

— Ҳали бир кун ҳам бўлмасдан зерикдингизми? — сўради Ҳусан.

— Ҳа.

— Эҳ-ҳе, бизга ўхшаб бир ярим йил юрсангиз...

— Сизга ўхшаб бир ярим йил юрмасам керак!

Ҳусан жаҳлим чиққанини сезди, юзимга бир неча дақиқа сўзсиз тикилиб турдида, сўнг:

— Менимча, юрсангиз керак, — деди ишонч билан.

— Уларнинг сўровномасига жавоб келиши билан...

Ҳусан кулди. Бошини хиёл қийшайтириб, чаккасини қашиш асносида яна кулди, кейин боягидай ишонч билан:

— Жавоб келмайди ёки келган тақдирдаям улар бизга кўрсатишмайди, — деди.

Юрагим орқага тортиб:

— Наҳотки? — деб юбордим беихтиёр.

Ҳусан жавоб беришга улгура олмади. Ўзимиздан чиққан бригадир Қиличбек нарироқда турганди, бизнинг суҳбатлашаётганимизни кўриб қолиб шитоб билан етиб келди.

— Бу ерга ҳангома қилиш учун келмагансанлар, йигитлар, гапни бас қилиб, ишга киришинглар! — деди у.

Биз қилт этмай туравердик.

— Йигитлар, нима деяпман?! — деди Қиличбек энди овозини бир парда кўтариб. — Жудаям гаплашгиларинг келаётган бўлса, кечқурун баракда хумордан чиққунча гаплашасанлар!

— Нега бизга буйруқ беряпсиз? — дедим энди росмана жаҳлим чиқиб Қиличбекка қараб. Ҳолбуки, кеча кечқурун мени очиқ чеҳра билан қарши олган, энг кўп савол берган йигит шу Қиличбек эди. — Ким сизга бу ҳуқуқни берди?!

— Ишла, деган ёмонми? Пулини қуртдай санаб оласанлар-ку! — деди Қиличбек жангга ҳозирланаётган даканг хўроздай елкаларини учуриб.

— Ҳа, ёмон! — деб бақирдим Қиличбекка жавобан, айнаи чоғда қўйиб берса бригадир билан ёқалашиб кетишга ҳам тайёр эдим, гўё ҳаммаси учун шу одам сабабчидек кўзимга бало-қазодек кўринаётганди.

— Кетдик, — Ҳусан енгимдан тортиб нарига олиб кетди.

— Унинг бизга буйруқ беришга ҳаққи йўқ! — дея энди Ҳусанга қараб бақирдим. — Пулини қуртдай санаб олганимиздан кейин ўз ихтиёримиз билан ишлашимиз керак!

— Психми нима бало? — дегани эшитилди Қиличбекнинг ортимиздан.

— Ўзинг псих! — дея хезлангандим Ҳусан қўлимдан тутиб қолди.

— Яхши одам эмас экан бу одам, — дедим ҳаяжондан ўзимни боса олмай, ҳансираганча Ҳусанга қараб.

— Бригадир бўлмасдан олдин яхши одам эди. Кейин айниди, — деди Ҳусан кулимсираб. — Юринг, яхшиси тош майдалаймиз.

Биз ишчилар тилида "куваль" деб аталадиган, мен жўнгина темир тўқмоқ дейдиган иш қуролимизни қўлга олиб ишга киришдик. Темир тўқмоқни қулочкашлаб куч билан оҳақ тошга урарканман, гумбирлаган овозга қўшилиб юрагимдаги алам ҳам ташқарига отилиб чиқиб кетаётгандек тобора енгил тортардим.

— Сизни ҳали штабга чақиринмадими? — деб сўради Ҳусан дам олишга чўнқайганимизда.

— Чақириншлари керакми?

— Менимча, йигирма кунлардан кейин сизни штабга чақириншди-да, шартнома асосида ишлашни таклиф қилишди.

— Унчаликка боришмас, — дедим ҳали ҳам умидимни узмасдан.

— Боришса-чи?

— Рози бўлмайман!

— Унда текиндан текин ишлайверасизми?

— Кетаман! Барибир кетаман!

Ҳусан мен билан тортишиш бефойда эканлигини, ўзи ёқлаган тарафни ҳеч қачон бермайдиган чиранчиқлигимни фаҳмлади чоғи, индамай қўя қолди.

Тушлик вақти яқинлашарди.

Мени ошқозон ташвиши безовта қила бошлади. Ҳусанга қарайман, хотиржам; иккинчи шеригим Файзининг юзига зимдан разм соламан, қорни тўқ одамдай беғам, учинчи шеригим Тошпўлат гинғиллаганча қўшиқ хиргойи қилипти...

Охири сабрим чидамади.

— Тушликка баракка борамизми? — деб сўрадим Ҳусандан.

— Йўқ, тушлик шу ерда бўлади, — деб жавоб берди Ҳусан.

— Қандай қилиб?!

— Ҳализамон уч-тўртта хотин келиб, пирашка-мирашка сотиб кетади.

— Бундан чиқди, шу яқин-атрофда қишлоқ бор экан-да? — дедим жонланиб.

— Шунақа шекилли. Анчадан буён қатнашади-ю, лекин биз билан очилиб гаплашишмайди. Шундай буйруқ олишгандир, — деди Ҳусан.

— Бирортасини севиб қолсангизгина сизга эътибор беришади, — дея гапга аралашди Файзи.

— Ўйлаб гапирсанг-чи, — дея унга танбеҳ берди Ҳусан. — Билиб-билмай...

— Нега билиб-билмай бўларкан, — деди Файзи шартта. — Ҳаким Назарич ҳам аслида бизга ўхшаганлардан бўлган. Маржалардан биттасини севиб қолиб, уйланганидан кейин унга ишонишиб юқори амал беришган, билмасанг билиб кўй!

— Бу шунчаки миш-миш бўлиши ҳам мумкин-ку, — деди Ҳусан Файзига эмас, менга юзланиб.

— Нега унда Пўлат Дамирович ҳақида бундай миш-миш гап йўқ? — деди Файзи бўш келмасдан. — Чунки у ҳақиқатан ҳам шу ернинг одами! Москвада туғилган, Москвада ўқиган, милиса, хотинбоз милиса!

— Бирорта хотин билан етаклашиб юрганини кўрганмисан?

— Кўрмаганман, лекин эшитганман.

— Қулоқнинг тамбаси йўқ, ҳамма нарсани эшитаверади-да.

— Матчононга нима дейсан? — деди Файзи қизишиб.

— Э, бас қилсанг-чи!

— Нега бас қиларканман? Керак бўлса ўша Матчонов бу ерга келиб турадиган ҳалигидақа аёллардан бирига уйланган!

— Э, бор-е!

Ҳусан қўл силтаганча нари кетиб Файзидан қутулди.

Ёши ўттизга ҳам бормаган, малладан келган, ҳеч қачон қорни тўйиб овқат емаган

одамдай ҳаддан ташқари озгин, рамақижон Файзининг қизиқ феъли бор эди.

Агар сиз индамасангиз, Файзи ҳам миқ этмай юраверади. Ишонасизми, бир куни биз эрталабдан кечгача бир оғиз ҳам гаплашмасдан ишлаганмиз. Аммо бехосдан бир савол бериб қўйсангиз борми, ундан қутулишингиз қийин. Яна шуниси қизиқки, узилиб қолган суҳбатни икки кундан кейин ҳам келган еридан давом эттириб кетаверади.

Ҳусан ҳам Файзи тенгқуроб, лекин унга ўхшаб рамақижон эмас, келишган йигит. Хотинлар ҳақидаги миш-мишларни ёқтирмайди, аммо ўзаро ҳангома-гурунгни яхши кўради.

Умуман олганда, бу ердагиларнинг деярли барчаси бир хил дардга йўлиқишган: улар бошқалар ҳақида, ўзлари билан ёнма-ён ишлаётган шериклари ҳақида шу қадар кўп маълумотларга эгаларки, бирининг кўзи пана бўлиши ҳамон иккинчиси гийбатни бошлаб юборади. Мана, биринчи иш кунимнинг ўзидаёқ қанча маълумотга эга бўлганимни ўзингиз эшитдингиз-ку. Бироқ улар ҳеч қачон ўзлари ҳақида гапирмайдилар. Мана шуниси қизиқ.

Ҳа, яна бир гап эсимга тушиб қолди. Шу куни иш вақти тугашига яқин бирдан Ҳусан кўринмай қолди.

Иккала шеригимиз билан бригадир Қиличбек сафга турадиган майдонимиз — қурилиш ҳовлиси томон йўргалаб қолишганди. Мен Ҳусанни кутиб турмоқчи бўлдим. Шу йигитнинг нимасидир менга маъқул бўла бошлаганди-да.

Шу вақт кимдир чақиргандай бўлди, аниқроғи, нимадир дегандай бўлди. Қарасам, Тошпўлат нималардир деганча мен томон келяпти.

— Эшитмадим, нима деяпсан? — деб сўрадим у яқин келгач.

— Ҳусанни кутиб турибсизми, деяпман.

— Ҳа. Қаёққа кетдийкин?

— Ҳожатга кетган, — деди Тошпўлат ва ёнимга келиб туриб олди.

— Сиз кетаверинг, — дедим уни йўлдан қолдирмаслик учун.

— Майли, ҳозир кетаман, — деди Тошпўлат. — Лекин аввал сизга бир гапни айтиб кўяй дегандим.

— Қанақа гап?

— Бу йигит билан кўп ош-қатиқ бўлаверманг, — деди шунда Тошпўлат дабдурустдан. Мен унинг Ҳусанни назарда тутаётганини англаб турардим. — Бу йигит қамалиб чиққан, зэк!

Мен нима бўпти, дегандай хотиржамлик билан қарадим Тошпўлатнинг юзига. Шунда у мени кўрқитиш учунми янада ваҳимали гап айтди:

— Ҳусан қотил! Одам ўлдирган!

Шу гапдан кейин менда қандайдир ўзгариш пайдо бўлди, буни ўзим ҳам сездим.

— Институтда ўқиб юрганида ўртоғи билан бир қизни квартираларига обориб, аввал об-до-он... навбати билан... кейин ўлдириб, бу камлик қилгандай, жасадни майда бўлақларга бўлиб!.. Кейин анҳорга ташлаб юборишган!!! — Тошпўлат шундай ваҳимали таъкид билан сўзлардики, гўё бундан ҳузурланаётгандек. — Буни қарангки, қизнинг жасади бўлақланган ҳолда анҳорнинг турли қисмидан сувга ташланган бўлса-да, улар оқиб келиб бир ерга тўпланиб қолган экан! Шундан кейин Ҳусанниям, ўртоғиниям атиги ўн беш йилга қамашади. Битта одамнинг хуни ўн беш йил экан-да! Бу оз эмасми? Лекин Ҳусан қамоқда бор-йўғи икки йил ўтиради. Отаси катта амалдор ва бой одам бўлгани учун пулни роса совуриб, уни қутқариб қолади. Барча айбни шеригига юклашади. Пулнинг кучини қаранг, отаси Ҳусанни нафақат қамоқдан қутқарган, балки унинг пешонасидан "судланган" деган тамғани ҳам олдириб ташлаган. Чунки Ҳусан ёлғиз ўғил, ота-онасининг ундан бошқа фарзанди бўлмаган. Ҳусаннинг эгизаги Ҳасан ҳам бўлган-у, лекин у чақалоқлигида оламдан ўтган экан. Отаси Ҳусаннинг чала қолган ўқишини ҳам тиклаган, аммо у ўқишни хоҳламаган. Дайдиб юриб бу ёқларга келиб қолган. Ана шунақа! Хўп, мен кетдим.

Тошпўлат шерикларининг ортидан югурди.

Мени икки нарса ҳайратга соларди. Аввал иккинчисини айта қолай, а? Қизиқ,

Тошпўлат шунча маълумотни қаердан олди? Ҳар қалай Ҳусаннинг ўзи мароқ билан сўзлаб бермагандир? Инсон энг тубан қилмишлари ҳақида осонликча оғиз очмайди, менинг фикримча. Тагин ҳам ким билади, дейсиз?

Мен бир вақтлар ўзи анча ёшга бориб қолган одамнинг ёш қизга уйлангани ва никоҳ оқшоми кексалиги панд бериб қўйиб, қўлидан ҳеч иш келмагани ҳақида ўша кишининг ўзи оғиз кўпиртириб, мақтаниб гапирётганини ўз қулоғим билан эшитгандим. У сўзлар экан, шу ёшида ёшгина қизболага (ахир, бу шараф!) уйланганини зўр бериб исботлашга, кимларнидир ишонтиришга уринарди, лекин аслида ўзининг ожизлигини фош қилиб, ўзини ўзи шарманда қилаётганини фаҳмламасди! Демокчиманки, ҳаётда шундай одамлар ҳам учрайди, бироқ бу бошқа масала, қотиллик билан тенглаштириб бўлмайди буни!

Энди ижозатингиз билан мени ҳайратга солган биринчи сабабга ўтсам. Юқорида айтганимдай, Ҳусан ниҳоятда келишган йигит эди. Айниқса, унинг кўзлари мени ларзага соларди. Биласизми, Ҳусаннинг катта-катта, чиройли (худди қизларники каби), қорачиқлари бир лахча чўгдай ёниб турувчи кўзлари гўё гўдак боланинг кўзларидек ниҳоятда беғубор ва маъсум эди! Ҳамсуҳбатига беозорлик билан жовдираб боқарди. Юзи шу қадар тиниқ эдики, бирорта нуқсон сезилмасди. Ўшандан кейин мен Ҳусанни кўп кузатадиган бўлдим. Ўзига сездирмасдан-да. Ва ҳар гал: "Тошпўлат ёлғон гапирди-ёв!" деган фикрдан нарига ўтолмасдим. Эсингизда бўлса, Баҳодир ҳақида ҳам шунга ўхшаш гапларни гапиргандим. Лекин оқибати нима бўлди? Демак, бундан чиқди, инсон қиёфасидан олинган таассурот алдамчи экан-да?!

Нима бўлишидан қатъи назар, ўша куни мен Ҳусанни кутдим. У келганидан кейин саф майдонига бирга қайтдик.

* * *

Кунлар ўта бошлади.

Эрталаб ишга келамиз, кечқурун қайтамиз.

Иккинчи кун биринчи кунга қараганда хийла енгил ўтди. Учинчи кун бундан-да беҳроқ. Тўртинчи-бешинчи кунларга бориб, мен ўзимни анчадан буён шу ерда яшаётгандек ҳис эта бошладим. Инсоннинг яшовчанлиги унинг кўникувчанлигида, тез мослаша олишига ҳам боғлиқ, деган фикр туғилганди менда ўша вақтда.

Ҳар куни эрталаб Ҳаким Назарични контора эшиги олдида турганини ё ичкарига кириб кетаётганини кўриб қоламан. Унинг ҳам менга нигоҳи тушади, лекин ўзини менга ҳеч қандай гапи йўқ одамдай тутди. Шундан биламанки, демак, ҳеч қандай хабар йўқ! Ҳафсалам пир бўлиб, ишга жўнайман. Бахтимга шерикларимнинг муносабати ёмон эмасди. Ўзаро сан-манга бориб жанжаллашиб турганларига қарамасдан менга кўзлари тушишлари билан ҳурматимни жойига қўйишарди; можарони бас қилишиб, мен билан суҳбатлашишга ошиқардилар; улар кўп нарсалар ҳақида сўрашарди; юрагим сиқилганидан ўзимни қўярга жой тополмай турган бўлсам-да, уларнинг саволларига астойдил жавоб берардим.

Шўрликларнинг кўпчилиги тирикчилик вазидан уйларида чикиб кетганларига бир-икки йил бўлган, шунча вақтдан буён бола-чақасининг меҳридан, рўй берган янгилик ва ўзгаришлардан бебаҳра эдилар.

Суҳбатларимиз кўпинча ярим кечага довури чўзилиб кетганидан уйқуга тўймасдик, натижада эрталаб кўзларимиз киртайиб, чарчоғимиз ёзилмаган бир аҳволда ишга жўнардик. Мабодо мен ҳам нима ҳақдадир сўраб қолгудек бўлсам, шерикларим буни ўзларига шараф деб билгандек, жон-жон деб жавоб беришарди. Бундан мен аллақандай лаззат туярдим. Бу одамлар менинг рафторимда ҳеч кимникига ўхшамаган қандайдир хислат кўришган шекилли, дея ич-ичимдан гурурланардим. Уларнинг ўзлари эса бир-бирлари билан жуда кўп жиқиллашиб қолардилар. Бехосдан тегиб кетилган туртки ҳам катта тўполонга сабаб бўларди.

Мисол дейсизми? Истаганча мисол келтиришим мумкин. Бир куни эрталаб (эрталаб

деганда мен тонгги тўртни назарда тутяпман. Бу ерда тартиб шундай. Ҳамма тонгги соат тўртда ўрнидан туриши шарт. Соат бешгача нонушта, кейин ишга марш!) Райимберди деган тоқарнинг ерда ётган шиппагини иккинчи қаватдаги нардан тушаётган шериги Абдулла деган йигит оёғининг учи билан туртиб анча нарига учуриб юборган экан. Бўлди жанжал, бўлди қиёмат!

Гапларини эшитинг:

— Сен жиғимга тегиш учун атай шундай қилдинг! Шиппагимни олиб келиб оёғимга кийдириб қўясан!

— Атай қилганим йўқ, нега тушунмайсан?!

— Ўтган ой кўпроқ пул олганим учун менга тиш қайраб юрибсан! Кўролмайсан мени!

— Сенинг нимангни кўролмайман?! Бир сафар кўп пул олсанг олибсан-да!

— Алам қилгани йўқми?

— Қилгани йўқ, деяпман-ку сенга! Алам қилгани йўқ!

— Нега унда шиппагимни тепиб юбординг?! Атай жанжал чиқариш учун шундай қилдинг!

— Аҳмоқ! Мияси йўқ эшак!

— Ким эшак?!

— Сен! Сен! Сен...

Ана шундан кейин иккала эркак қутурган итдек бир-бирларига ташланадилар. Болохонадор сўқинишлар авжига чиқади.

Энг қизиги — ҳеч ким уларни ажратишга шошилмайди. Ҳамхоналаримиз зўр томоша кўришаётгандек мароқ билан жанжалкашларни кузатишади. Икки соқчи ҳамроҳлигида Матчонов кириб келгандан кейингина жанг тўхтади. Қон тўкилмаган бўлса, соқчилар огоҳлантириш билан чекланадилар. Акс ҳолда жанжалкашларнинг иккаласини (балки уч-тўрттасини) ҳам штабга олиб кетишади. У ерда Пўлат Дамирович томонидан уларга жазо чоралари белгиланади.

Шундай тўполон-жанжал юз берган кезларда мен бу одамларни тушунмай қолардим. Ахир, шиппақнинг беҳосдан туртиб юборилгани муштлашувга арзимади-да! "Бу ўта жанжалкаш ва ичи тор кимсалар, — дердим ичимда ўзимча мулоҳаза юритарканман. — Уларнинг ўрнида мен бўлганимда сира ҳам бундай қилмасдим!" Уларнинг фавқулудда жазо, уришқоқ бўлиб қолишларининг сабабини кўп нарсаларни тушунмасликларида, чуқур фикр юритмасликларида деб билардим. Нега деганда, буларнинг деярли ҳаммаси (Ҳусан чаламуллани ҳисобга қўшмаганда) чала-чулпа олинган ўрта маълумот билан чекланган, диплом таклиф қилинган тақдирда ҳам уни кераксиз матоҳ, деб ҳисоблаб рад қилувчи, ҳар жиҳатдан ўртамиёна кишилар бўлиб, азбаройи тирикчилик туфайли иссиқ кўрпасини тарк этган дарбадарлар эди.

Бу одамлар орасида икки кишигина менинг эътиборимга сазовор бўлишганди: Нуралини жиддий ва меҳрибонлиги туфайли, Ҳусанни (гарчи қотил бўлса-да) фикр доираси кенг бўлгани учун ўзимга яқин олардим. У билан дунёвий мавзуларда бемалол суҳбатлашиш мумкин эди.

Бир куни кечки пайт "контора" хизматчиси келиб мени Ҳаким Назарич йўқлаётганини айтди. Бу вақтда мен Ҳусан билан, юқорида айтганимдай, дунёвий мавзуларда гурунглашиб ўтирардик. Баракда фақат иккимиз қолгандик, бошқалар иккинчи сменага кетишганди.

— Бирга борайми? — деб сўради Ҳусан хизматчининг гапини эшитганидан кейин.

— Шарт эмас.

— Менимча, улар сизга шартнома бўйича ишлашни таклиф қилишса керак, — деди Ҳусан.

— Нафасингни иссиқ қилсанг-чи!

Ҳусанга шундай дедим-у ташқарига чиқдим. Ажойиб хушxabар кутаётгандек юрагим гурс-гурс урарди.

- Неча кундан буён ишляяпсиз? — деб сўради Ҳаким Назарич хонасига кирганимда.
- Бир ҳафта бўлиб қолди.
- Биз сўровнома жўнатдик, лекин ҳеч қандай жавоб келмади. Нима қиласиз, маҳбус сингари бир сўм олмасдан ишлаб юраверасизми ёки шартнома бўйича ишламоқчимисиз?
- Шартномага рози бўлдим дейлик, хўш, кейин-чи, кейин нима бўлади?
- Биз сизга белгиланган тартиб бўйича маош белгилаймиз. Маошнинг маълум бир қисми эҳтиёжингизга қараб қўлингизга берилади, қолгани сиз берган адрес бўйича уйингизга, яқинларингизга юборилади.
- Ким юборади?
- Биз. Шу иш билан шуғулланувчи шахс!
- Маошнинг ҳаммасини ўз қўлимга олсам бўлмайдими? — дедим қувлик қилган киши бўлиб.
- Бўлади. Лекин қандай эплейсиз? Банкка қўя олмасангиз. Пochтага бора олмайсиз. Сабаби ўзингизга маълум, ёнингизда ҳеч қандай ҳужжатингиз йўқ. Шаҳарда бир қадам юролмайсиз! Тўғрими?
- Тўғри... — дедим бўшашиб.
- Ана шунақа! — Ҳаким Назарич қўлларини ёнига керди.
- Мени бу ерда ушлаб туришга ҳаққингиз йўқ! Қонунни жуда яхши биламан. Ҳеч қандай ҳужжати бўлмаган, ўзга давлат фуқароси бўлган одам мамлакатдан ташқарига чиқариб юборилиши керак! — дедим ётиб қолгунча отиб қол, қабилда, қолаверса, пичоқ бориб суякка етган, совуқ ва бегоналик ҳукм сурган бу маконни иложи борича тезроқ, тезроқ ва янада тезроқ тарк этгим келганидан ниҳоятда асабийлаша бошлагандим.
- Қонунни жуда яхши биларкансиз! — деди Ҳаким Назарич истехзоли кулимсираб.
- Ҳар қалай гўл эмасман!
- Сиз балки ашаддий жиноятчидирсиз? — деди шунда Ҳаким Назарич кўзлари совуқ ялтираб. — Эҳтимол, қотилдирсиз?! Ўн иккита аёлни аввал зўрлаб, кейин ваҳшийларча ўлдириб, қочиб юрган маньяк балки сиздирсиз?! Эҳтимол, сиз интерпол қидирувидаги одамдирсиз?!
- Ҳаким Назарич шундай даҳшатли нарсаларни сўзлаётгандики, юрагим орқага тортиб кетди.
- Қўйинг-е, нималар деяпсиз?.. Қўйинг-е... — дердим нуқул гап тополмай эсанкираб қолганимдан.
- Яқинда Подмосковьедан ўттиз яшар йигитнинг жасади топилди, — дея совуққонлик билан давом этди Ҳаким Назарич. — Мурдага ҳеч қандай зарба берилмаган, худди ухлаётгандек беозоргина бўлиб ётибди. Лекин мундоқ текшириб кўришса, унинг на жигари, на буйраги, на юраги бор! Ўша йигитнинг қотили эҳтимол сиздирсиз?!
- Асабларим, вужудимдаги етмиш икки томирим қақшаб кетди.
- Нималар деяпсиз?! Нималар деяпсиз?.. Ахир мен... шу қўлларим билан одам ўлдираманми?!
- Қўлларингизга нима бўпти? Бу қўл билан ҳар қандай ишни бажариш мумкин. Бақувват, чайир қўллар... — деди Ҳаким Назарич кесатгандек бўлиб.
- Индамадим. Бошимга тушган кулфат залворини кўтара олмагандек умуртқам майишиб букчайиб қолдим. Ҳа, мен ҳақиқий фожианинг туб моҳиятини айни шу лаҳзада англаб етгандим. Умидларим йиғлай-йиғлай кўнглимни тарк эта бошлади...
- Мен ҳарбий одам эмасман, — деди Ҳаким Назарич бир маҳал. — Шунинг учун сизга ҳарбийча муомала қилмадим. Келишиб оламиз деб ўйлагандим. Афсуски... сизни яхшиси Пўлат Дамирович ихтиёрига юбора қолай, а, нима дедингиз?
- Ҳаким Назарич нимага шаъма қилаётганини тушундим.
- Шартнома бўйича ишлашга розиман, — дедим ердан бош кўтара олмай.
- Демак, гап бундай...
- Ҳаким Назарич менга ҳақ олиш тартибини тушунтира бошлади. Унинг эътироф

этишича, менга ҳам худди бошқалар қатори "ишбай" тартибда маош тўланаркан. Энг кам иш ҳақи ойига тўрт юз доллар! "Аммо тўрт юз долларнинг ҳаммаси ҳам қўлингизга берилмайди. Ҳар ой охирида эҳтиёжингизга қараб пулнинг маълум қисми берилади. Қолгани адрес бўйича уйингизга юборилади. Шу баҳонада сизнинг ҳақиқий манзилингизни билиб оламиз. Мабодо нотўғри адрес берган бўлсангиз, пул ўзимизга қайтиб келади. Агар ҳеч қандай яқинларингиз, яъни оилангиз бўлмаса, у ҳолда сизнинг даромадингиз контора бухгалтерияси ҳисобида туради. Қачонки, шартнома муддати тугаса, бир рублига ҳам хиёнат қилинмаган ҳолда ўз қўлингизга топширилади!"

Эҳтиёжга қараб олинадиган пул учун эса навбатда туриш керак экан...

— Яқинда келганингиз ва ёнингизда сариқ чақа ҳам йўқлигини ҳисобга олган ҳолда сизни навбатнинг бошроғига ёзиб қўямиз, — деди Ҳаким Назарич сўзининг охирида.

— Тўрт юз доллар кўп эмасми? — деб сўрадим унга синовчан ва хомуш (худди тақдирга тан бергандек) тикиларканман.

— Бизда меҳнатига қараб эмас, қадр-қимматига қараб инсонга ҳақ тўланади, — деб жавоб берди Ҳаким Назарич ҳамсуҳбатининг кўнглига оғир ботувчи калондимоғлик билан.

Индамаслигим керак эди. Ўзимча шундай фикрда эдим. Аммо тил қургур панд берди:

— Сизларда инсон қадр-қиммати ойига тўрт юз доллар турадимми?! Бир йилга тўрт минг саккиз юз долл...

— Ҳаддингиздан ошманг! — кўзлари косасидан чиққудай бўлиб столга муштлади Ҳаким Назарич.

— Овқат пули ҳам шу ҳисобга кирадимми?

— Соқчи!

Эшик очилиб соқчи йигит отилиб хонага кирди. Мен унга парво қилмадим, бироқ вужудимни исканжага олган жазавани куч билан босиб, Ҳаким Назаричга сокин ва хотиржам назар ташлаганча тик қараб туравердим. Айни шу дақиқада менинг ҳақиқий қиёфам намоён бўлгандир эҳтимол. Бирдан қутилмаган ҳол юз берди.

— Сен боравер! — соқчига жавоб берди Ҳаким Назарич.

Соқчи ортига қайтиб эшикни ёпди.

Ҳаким Назарич стол ғаладонини титкилади, гўё мени унутгандай...

— Хайр.

— Хайр, — деди Ҳаким Назарич бош кўтармасдан.

Эшик томон юрдим.

Шу чоғ эшик шахт билан очилиб Пўлат Дамирович шахдам қадамлар билан остона ҳатлаб ичкарига кириб келаркан, мени туртиб ўтди ёнимдан.

— Ҳаким Назарич, — деди у қичқиргудек овозда мenden узр сўрашни хаёлига ҳам келтирмасдан. — Вақт бўлди. Тайёрмисиз?

— Шесть секунд, — деди унга жавобан Ҳаким Назарич.

Ташқарига чиқдим.

Ҳаво совуқ, бунинг устига изғирин шамол эсарди. "Контора" тепасида муаллақ турган ой ҳам совуққа дош беролмай, дилдираётгандек кўринарди.

Баракка киргим келмади.

Тахта тўсиқ ёқалаб кетган йўлак бўйлаб юриб кетдим. Изғирин шамол бурнимни чимчилар, кўзларимга нина санчар, кулоқларим совуққа қотиб қолганидан, бармоғингиз теккан заҳоти уқаланиб кетадигандек улар жонсиз ва мўрт бўлиб қолганди.

Тахта тўсиқ ёнидаги йўлак бўйлаб аста-секин одимларканман, гўё рангпар тўлин ой ҳам менга ҳамроҳ бўлгиси келиб сузаётгандек туюларди. Бирдан юрагим ҳаприқиб кетди шунда. Мен тўсиқнинг нариги томонидаги, соқчилар ҳеч қачон қўриқлай олмайдиган озод ва нурафшон ҳаётни соғингандим. Тахта тўсиқдан сакраб ўтиб кетишдан зўрға ўзимни тийиб турардим. Биламан, тахта тўсиқ бўйлаб дам олдинга, дам орқага юриб турган соқчилар нафақат мени, ҳаттоки қушни ҳам тахта тўсиқдан ошиб ўтишга йўл қўймайди!

Мен ўзимни бир умрлик қамоқ жазосига ҳукм қилинган маҳбусдек ҳис этардим. Тўғри-

да, бу ернинг қамоқхонадан нима фарқи бор? Ҳатто қамоқхонадан ҳам бешбаттар. Бешбаттарлиги шундаки, бу ердаги ҳаёт қамоқхонадагига ҳам ўхшаб, ҳам ўхшамайдиган, алоҳида қонун-қоидалари мавжуд бўлган, таъбир жоиз бўлса, йўлдан адашганлар тириклайин кўмилган тирик одамлар қабристониди эди.

"Мана, қаноат қилмасликнинг оқибати! — дердим юрагим қон бўлганча ададсиз ўй-хаёллардан бошим ғовлаб, йўлак бўйлаб бориб-келарканман. — Мана, ниҳоясига етай деб қолган илмий ишни ташлаб, ҳовлиққанча етиб келган манзилим! Мени илмнинг уволи тутди!.."

Ўз-ўзига азоб бериш ва бундан алақандай ҳузур-ҳаловат туйиш касали менда ўша кунлари пайдо бўлганди.

Тўсиқ ёнидаги йўлак бўйлаб нақ йигирма марта у ёқдан бу ёққа бориб келганимдан кейингина баракка қайтдим. Бу вақтда иккинчи сменада ишлаётган шерикларимизнинг баъзи бирлари нормаларини бажариб ишдан қайтишарди. Темир тўшақда ётгандай, безовталанганимдан уйқум қочиб бедор ётарканман, ишга кетаётганларида шериклари билан бирга кетиб, қайтишда ёлғиз ўзи баракка кириб келган ишчиларни кузатиш асносида бир нарсага амин бўлдим: кўринмас Бейнинг иқтидори шунда эдики, у одамларни астойдил ишлатишнинг йўлини билади! Ишнинг оғир-енгиллигидан қатъий назар, белгиланган нормани кўп куч сарфлаб бўлса-да, қисқа фурсатда бажара солиб ётоқхонага қайтиш ҳар қандай ишчи учун қулай-да. Икки баравар ҳақ тўланиши эса нур устига нур!

* * *

Хаёл суриб ётганча кўзим илинган экан.

Бир маҳал алақандай хирқираган товуш қулоғимга чалингандай бўлди. Тушим ёки ўнгим эканлигини англолмай ётарканман, хирқироқ товуш энди аянчли ингроқ бўлиб қулоғимга чалинди: "Вой жоним!.. Эссиз жоним!.."

Кимдир алаҳлаяпти, деган ўйда индамай ётавердим.

Хона зим-зиё қоронғиликка чулганган эди. Печнинг тафти пасайганидан хона ичи совуб кетган, ухлаётган бандалар ҳатто уйқуда ҳам совқотганларидан қунишибгина ётардилар. Бетартиб нафас олиш, хуррак тортиш, алаҳсирашлар хонани тутиб кетганди. Тош қотиб ухлаётган одамнинг худди афсус чекаётгандек чуқур хўрсинганига кўзингиз тушганми? Ёнгинамдаги ўринда ётган Нурали шунақа, уйқусида нимадандир афсус чекиб, чуқур хўрсиниб кўярди. Бир маҳал ҳалиги хаста овоз яна қулоғимга чалинди: "Ким бор?.. Муздай сув беринглар... Ичим куйиб кетяпти?.." Бу энди шунчаки алжираш эмасди. Кимдир ёрдам сўраяпти.

— Нурали, — дея шеригимни уйғотдим. — Бировнинг мазаси қочдимми, дейман.

Нурали шу заҳоти ирғиб ўрнидан турди. Қоронғида фақат бир-биримизнинг кўзларимизнигина кўриб турардик.

— Шам... Шам қаерда эди-я? Мен ҳозир...

Нурали пастга тушиб, пайпасланганча нари кетди. Ишчилар тунда гаразли мақсадда электр токидан фойдаланмасликлари учун хавфсизлик хизмати ходимлари томонидан электр симлари узиб қўйиларди. Зарурат туғилиб қолгандагина соқчилар чироқни ёқиб беришарди, бошқа пайтларда майда-чуйда ишлар учун ишчилар шамдан фойдаланишарди.

Эшик очилиб-ёпилди.

Бироздан кейин Нурали гудранганча ёнимга келди.

— Шам ҳам, говурт ҳам ташқарида қолиб кетган экан, ёнмаяпти...

Икковлашиб уриниб бир амаллаб шамни ёқдик. Кейин липиллаётган шамни ухлаётган кишиларнинг юз-кўзларига тутиб, беморни қидирдик. Ниҳоят, топдик уни.

— Мажид ака, сизга нима бўлди?

Нурали гужанак бўлганча қалтираб-титраб ётган кишининг устига энгашди.

— С-сув бе...р...р... — томоғи йиртилиб, товуш пайчалари лат егандай хирқироқ овозда

гапирди Мажид ака.

— Ҳозир... — Нурали унинг пешонасига қўлини қўйди-ю, шу заҳоти: — Вой-бўй! Иситмангиз кўтарилиб кетибди-ку, ака! — деди.

— Яна... кўтарилибдими?..

Элликларга борган, сийрак сочлари қордек оппоқ бу одамнинг шу қадар тинка-мадори қуриган эдики, гапиришга ҳоли келмасди. Икки оғиз сўзни ҳам худди сувсиз қолган балиқдек оғзини катта-катта очиб, ҳансираганча сўзлаганди.

— Сизда иссиқни туширадиган дори йўқми? — деб сўради Нурали мендан.

Мен бош чайқадим.

— Дарвоқе, сизда қаёқданам бўлсин?.. Ўзи яқинда келдингиз-ку, — деди Нурали, кейин Мажид аканинг пешонасини силаркан: — Эҳ, Мажид ака! Кеча сизга айтувдим-ку, бир-икки кун ишга чиқманг, деб. Мана, оқибати! — деди афсус чеккандай бўлиб.

— С-сув-с... — дея ингранди Мажид ака.

— Сув олиб келайми? — деб сўрадим Нуралидан.

— Нималар деяпсиз?! Совуқ сув мумкинмас! Ҳой, кимда дори бор?! — бор овози билан бақирди Нурали.

Аллакимлардан: "Йўқ-қ", деган жавоб эшитилди. Кимлардир бемаҳалда безовта қилишганидан аччиқланиб болохонадор қилиб сўқинди. Аммо ҳеч ким ўрнидан турмади.

— Соқчини чақириб келайми? — дедим Нуралига.

— Фойдаси йўқ, — қисқа жавоб берди Нурали.

— Нега? Ахир... ҳеч бўлмаса... амбулаторияга...

— Даврон ака, кейин тушунтираман. Ҳозир жим тулинг, — деди Нурали, овозидан асабийлашгани сезилиб турарди.

— Су-ув... Ичим... куй...ди...и... — Мажид ака тобора ҳолсизланаётган, нафас олиши оғирлашаётганди.

— Ҳой мусулмонлар! — дея қичқирди Нурали. — Бир бечоранинг аҳволи ёмон, турсаларинг-чи! Шундай вақтда бир-биримизнинг кунимизга ярамасак, нима қилиб юрибмиз бу дунёда?! Абдували! Ҳусан! Файзи! Ўлиб қолмадингларми мабодо?!

Шундан кейин бирин-сирин Мажид аканинг атрофига одам йиғила бошлади. Кимнингдир термоси бор экан, бир чашка чой берди. Яна бири дори... Бироқ дори Мажид акага қор қилмади. Азоб тортиб, қийналиб, оҳ-воҳ тортиб ётиб... тонгда жон таслим қилди.

Уни ўлади деб сира ҳам ўйламагандим. Совуқ ўтиб шамоллагандир, уч-тўрт кун ишга чиқмаса ўтиб кетади, деган хаёлда эдим шам тутиб тепасида турганимда. Буни қарангки...

Шу ёшга доғур ўлимга бу қадар яқин келмагандим. Шунинг учунми, кутилмаган ҳол руҳиятимга фавқулудда ёмон таъсир қилди. Дард чекиб, азобдан қийналиб ётганида унинг пажмурда юзига қарашга асабларим дош берганди. Аммо... жони узилгандан кейин энди бу дунёга тегишли эмаслигини билдиргандай, ҳаддан ташқари кўкариб кетган юзига қарашга журъатим етмади. Дераза олдида бориб турдим.

Кимдир хабар берган чоғи, хонага аввал бригадир Матчонов, кейин Ҳаким Назаричнинг ёлғиз ўзи, Пўлат Дамирович эса икки соқчи ҳамроҳлигида кириб келишди. Ишчилар билан бошлиқлар ўртасида қисқа савол-жавоб бўлиб ўтди. Мажид аканинг нимадан ўлганлиги маълум бўлгач, Ҳаким Назарич Матчоновга юзланиб:

— Энди нима қилмоқчисизлар? — деб сўради.

— Нима қилмоқчисизлар? — Матчонов чақчайганча Нурали билан Ҳусанга қаради.

— Иложи бўлса, жасадини уйига юборсак бўларди... — деди Ҳусан Ҳаким Назаричга қараб.

— Уйига-я?! — Ҳаким Назарични четга суриб ўртага чиқди Пўлат Дамирович. Унинг чиройли юзи бўғриқиб кетганди.

— Ҳа, уйига, — такрорлади Ҳусан.

Бошқалар нафас чиқармай туришарди.

— Қандай қилиб?! — мавриди эмаслигига фаҳми етмадими ё атай қилдими, Пўлат

Дамирович мазахомуз кулди.

— Самолёт билан...

Хусаннинг гапи чала қолди.

— Самолётда жўнатиш учун тўрт минг доллар керак! Топиб берасанми?! — Пўлат Дамирович Хусанга еб юборгудай тикилди.

— Иложини қилармиз... Ҳаммамиз пул ташлаб...

Кутилмаганда Пўлат Дамирович қаҳ-қаҳ уриб кулиб юборди. Бу шундай ўринсиз, хунук кулги эдики, умрим бино бўлиб бундай шафқатсизликка дуч келмагандим.

— "Ҳаммамиз пул ташлаб?!" Қанча пуллари бор ўзи? Менга ҳам бироз қарз бериб турсанглар, дегандим!

Шу чоғ Хусан бир қадам олдинга чиқди. Олдинга чиқаркан, унинг юзи оппоқ оқариб кетганди:

— Қанча керак?!

Шунда иккита бир-биридан чиройли, аммо қиёфаларида икки хил, бир-бирига ўхшамайдиган ифода кезинаётган йигит юзма-юз туриб қолишди.

Хусаннинг мулойим юзи оппоқ...

Лахча чўғдай ёнувчи кўзлари гуссага тўла...

Пўлат Дамировичнинг хушбичим оқиш юзи айни лаҳзада қип-қизариб кетганди. Кўзлари шафқатсизлик билан ёнарди.

Шу чоғ:

— Гап бундай, — деганча уларнинг ўртасига суқилди Ҳаким Назарич. У ўзини кўрсатиш учун қулай вақтни пойлаб тургандай туюлди менга. — Мурда маҳтал бўлиб қолди. Сизлар расм-русумларингизни қилаверинглар. Бу ёгини биз ҳал қилишга уриниб кўрамиз.

— Мен ваъда бера олмайман, — деди Пўлат Дамирович кескин оҳангда. — Ҳаким Назарич, агар малол келмаса, ўз номингиздан ваъда беринг.

— Мен ҳали ҳеч кимнинг номидан ваъда берганим йўқ, — деди унга жавобан Ҳаким Назарич. — Фақат бир нарсани илтимос қилгандим. Мурданинг олдида шовқин кўтарманглар, яхшимас бу ахир!

Бошлиқлар бирин-кетин чиқиб кетишди.

Улар чиққан заҳоти хонада гала-говур кўтарилди:

— Шўрликни қандай қилиб бўлмасин, уйига жўнатиш керак! Ўз тупроғига кўмилганга нима етсин?!.

— Ўзиниям йиғиб юргани бордир. Чўнтақларини қараш керак!..

— Конторадан, Ҳаким Назаричдан ёрдам сўраш керак. Ҳаким Назарич ёмон одаммас!..

— Э, ўлгандан кейин қаерга кўмишнинг нима фарқи бор? Кўмилдинг нимаю, кўмилмадинг нима?! Ўлдинг-ўчдинг! Бу дунёда йўқсан, тамом-вассалом!..

Боя, бундан бир неча дақиқа илгари бошлиқлар шу ердалигида жим турганлар энди гапга тушиб кетган, бир вақтнинг ўзида хонада неча киши бўлса, ҳаммаси гапирар, баланд овозда ўз фикрларини айтиб, шовқин соларди. Бироқ ҳал қилувчи сўзни ҳеч ким айтмасди. Фақат Хусан жим, муздай деворга суянганича ўтирар, юзи янада оқарган, айб иш қилиб кўйгандай, кўзларини ердан узмасди.

Кир-чир парда тўрлари орасидан булутли, аммо ниҳоятда совуқ куннинг маъюс ёруғи тушаётган дераза остидаги тахта каравотда эса Мажид ака ётарди. Гўё фоний дунёга тегишли эмаслигидан хотиржам бўлгандай унинг кўкимтир юзи сокин тортиб қолганди.

— Сиз нима дейсиз? — дея ёнимга келиб сўради Нурали.

— Иложи бўлса уйига юбориш керак.

— Бундай қилсак-чи, ҳаммамиз баҳоли-қудрат ўртага пул ташлаб, йиғсак-да, бир кишини вакил қилиб, конторага юборсак...

— Нурали, — дедим паст, аммо кескин оҳангда. — Масалага реал кўз билан қараш керак, менимча. Биз топганимизни йиғиб бердик, дейлик, — ёнингизда қанча пул бор

ўзи?! — конторадагилар етмаганига қўшиб, мурдани (ё тавба, кечагина у Мажид ака эди-я!) уйига юборишга рози бўлишди ҳам дейлик; аммо ҳақиқатан ҳам мурда юбориладими ёки бирор хилват ерга обориб кўмиб ташланадими?! Ҳамма гап мана шунда!

— Йўғ-э? — ишонқирамагандек қаради Нурали. — Жуда бўлмаса уйимизга юборилаётган маош ҳисобидан...

— Бунчалик содда бўлманг, Нурали!

— Ахир, нимадир қилиш керак-ку!

— Қилиш керак. Лекин, очиғи, нима қилиш кераклигини мен билмайман, — дедим юрагим сиқилиб. — Яхшиси, бошқалар билан маслаҳатлашинг.

— Кўпчилик билан ҳеч нарсани ҳал қилиб бўлмайди, — деди Нурали куйиниб. — Ҳаким Назарич билан гаплашиш керак. Ёлғиз ўзи билан. У инсофли одам. Бирор йўл-йўриқ кўрсатишига ишонаман!

— Шундай қила қолинг...

— Иккаламиз бирга борамиз!

Рози бўлдим.

— Аммо бир шарт билан, — дедим Нуралига секин. — Ҳусан ҳам биз билан бирга боради.

— Кўйсангиз-чи уни, қўйинг-э, — деди Нурали овози ўзгариб. — У йўқ ердан жанжал чиқариб юради. Боя ҳам кўрдингиз-ку!

— Шундай бўлсаям... Ҳар қалай, у менга қараганда гапга уста...

— Майли, лекин кейин афсус чекмасангиз бўлди.

— Мажид ака касалмиди ё бирдан шунақа... бўлиб қолдими? — фурсатдан фойдаланиб сўрадим Нуралидан.

Чунки шу кунгача Мажид ака билан битта хонада яшаб келаётган бўлсак-да, у ҳақда исмидан бошқа ҳеч нарса билмасдим. Янглишмасам, бу ерга келган куним шовқин-сурон кўтарганча баракка кириб келган ишчилар орасида биринчи бўлиб мана шу Мажид аканинг кўзлари менга тушганди. Қордек оппоқ соч... пажмурда юз...

— Ўтган йилги қишда совуққа ўпкасини олдириб қўйганди. Иситмаси кўтарилиб, қув-қув йўталса ҳам ишдан қолай демасди. Ишга чиқмаган кун учун ҳақ ёзилмайди-да!

— Медпункт йўқми?

— Қаёқда! Бу йил ҳалиям бирнав. Ўтган йили мен келмасдан аввалроқ одамларимиз тутдай тўкилган экан. Совуқ-да. Тилсиз ёв бу! Бизни ҳеч ким бу ерга чақирмаган ишлаш учун. Шунинг учун тилимиз қисик! Аслида уларнинг бизга пул тўламасликка ҳам ҳақлари бор. Қонуан олиб қараганда! Аммо Ҳаким Назарич зўр одам! Шу кишининг шарофати билан ўзимиз бу ёқда бўлсак-да, бола-чақамизнинг кунини ўтиб турибди.

Нуралининг Ҳаким Назаричга ҳурмати баланд эканлигини сездим. Менда эса бунинг акси, назаримда, Ҳаким Назарич ёқимли ниқоб билан ўз-ўзини пардалаб, бечораҳол, ўртамиёна бу кишилар сиғинадиган кимсага айланганди. Аслида эса бу одамни нафс алвастиси бу ерларда етаклаб юрибди. Нафс алвастиси қиёфасида юрган турк корчалони Ҳаким Назаричнинг ҳам, анави золим Пўлат Дамировичнинг ҳам жиловидан маҳкам тутган, энди ўзлари истаган тақдирда ҳам нафс алвастисининг чангалидан қутула олмайдилар, бунга кучлари етмайди, энди умрларининг охирига довур иккаласи ҳам нафс алвастиси етаклаган томонга қараб чопаверадилар, деган фикрда эдим.

Шундай қилиб, орадан чамаси икки соатча вақт ўтгач, уч киши — Ҳусан, Нурали ва мен конторага йўл олдик.

Биз кириб борганда худди атай қилгандек у ерда Пўлат Дамирович ўтирарди. Янглишмасам, Ҳаким Назарич иккаласи шошқол ўйнашарди.

Мен билан Нурали эшик олдида турдик, Ҳусан бир сўз демасдан бориб қўлидаги тугунчани стол устига қўйди-да, ёнимизга қайтиб келди.

— Бу нима? — шошқол доналарига тикилганча кулимсираб ўтирган Пўлат Дамирович бирдан жиддий тортиб, зардали оҳангда Ҳусандан сўради.

Хусан унга эмас, Ҳақим Назаричга қараганча жавоб берди:

— Пул. Уни қандай бўлмасин уйига жўнатиш керак!

Пўлат Дамирович ирғиб ўрнидан туриб қаршимизга келди-да, айнан Хусаннинг юзига юзини теккизгудай бўлиб важоҳат билан:

— Уни ахлатхонага ирғитиб юбориш керак! — деди.

Хусаннинг мушт бўлиб тугилган қўлидан қаттиқ сиқдим. Ҳар тугул, у ўзини босди.

— Пўлат Дамирович, мен бу кишилар билан гаплашиб олсам, дегандим, — деди Ҳақим Назарич ўрнидан туриб шошқол доналарини йиғиштираркан.

— Мен халақит бераманми? — сурбетлик билан сўради Пўлат Дамирович.

— Халақит бермайсиз. Бу масала барибир сизсиз ҳал бўлмайди. Ҳали олдингизга ўтаман, — Ҳақим Назарич ялтоқланиб гапирди.

— Овора бўлманг!

Пўлат Дамирович эшик томонга юрди.

— Бу ёққа, — Пўлат Дамирович чиқиб кетиши билан Ҳақим Назарич бизни стол ёнига чақирди. — Гап бундай, мен у ёқ-бу ёқни суриштирдим. Самолётда жўнатишнинг иложи йўқ. Очиги, ташвиши кўпроқ бунинг. Яхшиси, поездда жўнатиш керак.

— Қандай қилиб? — сўради Нурали, у боядан буён Ҳақим Назаричдан кўз узмасдан тикилиб турарди.

— Бу ёқдан мол олиб кетаётганлар билан келишамиз-да, қўлига пулни бериб, бирортасининг гилам-палосига мурдани ўраб! — Ҳақим Назарич "қойилмисизлар?" дегандай ҳар биримизга кўз югуртираркан қўшимча қилди: — Ҳам қулай, ҳам осон!

Менинг нафасим қайтди. Мажид аканинг мурдасини эмас, мени гиламга ўраб-чирмашаётгандай юрагим тез-тез уриб кетди. Шерикларим ҳам, айтидан, бундай "таклиф"ни кутишмаган чоғи, юзлари ўзгариб, қарашлари маҳзунлашди.

— Бошқа йўли йўқми? — сўради Хусан.

— Йўқ.

— Шунақа... ҳожатбарор одам борми? — деди Нурали.

— Топилади.

Учаламизнинг нигоҳларимиз тўқнашди.

— Бегона юртда қолиб кетгандан кўра... — Нурали шундай деди-ю, гапининг ярмини ичига ютди.

— Бу ёғини ўзларинг ҳал қилинлар, — деди Ҳақим Назарич.

— Бўпти, деяверамизми? — Бир менга, бир Хусанга жовдиради Нурали.

— Бошқа иложи йўқ экан... рози бўлишдан ўзга чора йўқ, — дедим.

— Хусан...

Нурали савол назари билан қаради Хусанга.

— Майли, — деди Хусан бўшашиб. У бояғи жаҳлдор йигитга умуман ўхшамай қолганди.

Мурдани соат ўн икки яримга тайёрлаб қўйишга ваъда бериб конторадан чиқарканмиз... қисматимни лаънатладим. Ваҳоланки, мен қалбан художўй эдим. Баъзи художўйларга ўхшаб қироатхон эмасдим, иймон-эътиқод ҳақида ҳеч ерда маъруза қилмасдим, аммо тақдир, қисмат деган тушунчаларга ишонардим. Ҳар қалай, ич-ичимда худони тилдан қўймасдим. Айни лаҳзада эса эътиқод деб аталмиш қалъамга дарз кетган, мен на худога, на қисматга ишонардим...

Шу куни уч-тўрт киши ишга чиқмадик. Соат ўн икки яримга қадар баҳоли қудрат барча расм-русумларни адо этиб, марҳумни сўнгги манзилга тайёрлаб қўйдик. Тобутни олиб кетиш учун икки киши машинада келишди. Биздан ҳам икки киши станцияга бормоқчи эди, Ҳақим Назарич рухсат бермади. Шаҳарга чиқиш учун рухсатномамиз йўқлигини рўкач қилди. Буни ўзимиз ҳам билардик...

Кечқурун Ҳақим Назарич яна мени конторага чақириб, қўлимга бироз пул берди. Кейин ойлик маошимни кимнинг номига юборишимни сўради. Мен хотиним Саодатнинг

манзилини бердим.

Эшикдан чиқаётиб, яна Пўлат Дамировичга дуч келдим. У ёнимдан ўтаётиб тагин мени туртиб ўтди. Унинг беписандлиги қонимни қайнатди, аммо тарози палласига қўйишса, қай биримиз посангини босиб кетишимизга ақлим етганидан яна ўзимни босдим.

Ҳовлида менга таниш ўша йўлакда Ҳусан юрган экан. Ёнига бордим.

— Пул беришдими? — деб сўради у гўё ҳаммасини кўриб-билиб турган фолбиндай.

— Ҳа. Сиз қандай билдингиз?

— Шунчаки сўрагандим, сиз ростини айтдингиз-қўйдингиз, — деди Ҳусан чиройли юзига ярашадиган табассум билан. — Дарвоқе, пулингизга эҳтиёт бўлинг. Олғирлар ҳам йўқ эмас.

— Унчаликка боришмас.

— Ихтиёрингиз.

Ҳусан агар рўйхушлик берса, мен у билан гурунглашмоқчи эдим. Лекин Ҳусан мен билан гаплашишни истамагандек қўлларини чўнтақларига солганча нари кетди.

Кейинчалик ҳам мен уни ҳар қанча кузатиб, қўйнига қўл солиб кўрмай, у билан очикчасига чин юракдан гаплаша олмадим. Ҳусан ҳеч қачон менга нисбатан манманлик қилмаган, суҳбатлашишдан бўйин товламасди, бизнинг гурунгларибиз йиғилса семизгина бир китоб бўлиши мумкин, аммо қанча гаплашмайлик, унинг гап оҳангида ваҳший қотилга хос шафқатсизликни сезмадим, у сўзлар экан, юзидан болаларга хос соддадил ва мусаффо табассум аримасди. Ва мен ҳар гал унга қараб туриб, шундай беозор йигит қанақасига қотил бўлсин, дея ҳайрон бўлардим.

Ҳусаннинг қўли қон қотил эканлигига ишонмаган бўлсам-да, унинг фолбинликдан хабари борлигига тез кунларда амин бўлдим. Мен Ҳаким Назарич берган пулни орадан икки кун ўтгач, ўғирлатиб қўйдим!..

Ким олганига сира ақлим етмасди, ҳатто кимдан гумонсирашни ҳам билмасдим. Назаримда, ҳамма ўзи билан ўзи оворадек, орамизда имонсизлар йўқдек туюларди. Шундай бўлса-да, пул ўғирланди. Мен бир неча кун, то шерикларим бу сирдан огоҳ бўлгунча тушликда оч қолдим. Ўша кунларда пул мен учун фақат тушликда зарур бўларди.

Юқорида, гап орасида қистириб кетгандим, агар эсингизда бўлса, қанақадир аёллар туш пайти келиб "пирашка-мирашка" сотиб кетишлари ҳақида. Наридан борса, ўттиз-ўттиз иккиларга кирган, мовий кўзлари шаҳло, малласочли бу аёллар ҳар куни тушлик вақтида саватлари билан қурилиш майдонида пайдо бўлишарди. Бир неча бор уларни гапга солишга уриниб кўрдим, аммо мен шоҳида юрсам, улар баргида юрадиганлар хилидан экан, тутқич беришмади. Нотўғри хаёлга борманг, менинг бор-йўғи мақсадим, улар билан гаплашиб, жилла курса ўзимнинг қаерда эканлигимни билиб олиш эди.

Хатти-ҳаракатларимдан Файзи ҳам қандайдир бошқа маъно излаган шекилли, ўша кунларнинг бирида:

— Даврон ака, хафа бўлманг, булар ўзи шунақа, — деб қолди дабдурустан. — Аввалига ўзларини тарозига солишади, чекинмасдан ҳужумга ўтаверсангиз, охири таслим бўлишади. Юз грамм қўйиб берсангиз, вообҳе роҳат-фароғатга кўмиласиз!

— Сиз мени нотўғри тушунибсиз, — дея энди гап бошлаган эдим, Файзи яна гапни илиб кетди.

— Ҳов анави киши бор-ку, — дея у қўлини қўшни бригадада ишлаётган ўрта яшар, тепакал, кўзлари олма-кесак териб турадиган Қадамбой оғага бигиз қилди. — Шу одам биттасига қармоқ солиб юрибди. Анови тикмачоқдай хотин бор-ку, туяқушга ўхшаб лўкиллаб юрадиган, ўшани анчадан буён айлантирапти. Менимча, уйланса керак.

— Лаққа балиқ ойимча ҳам осонгина қармоққа илинадиганга ўхшамайди, — дея орага гап қўшди Тошпўлат.

— Илинмай қаёққа борарди, ҳаммасиям эрсираб юрган мегажинлар! — деди Файзи.

— Ҳар қалай, кўчада қолганларидан бу ерга келмаётгандирлар, — дедим.

— Шунақалариям бор, ишонмасангиз кечқурун Қадамбой оғадан сўраймиз, у ҳеч

нарсани яширмайди, — деди Файзи шахт билан.

— Шарт эмас.

Суҳбатимизга фақат Ҳусан аралашмади. У хаёл дарёсига фарқ бўлганча ўй суриб ўтирарди.

Кечқурун ошхонада ўтирганимизда Файзи Қадамбой оғани столимизга бошлаб келди.

— Қадамбой оға, — деди Файзи бизларга кўз қисиб кўяркан. — Манави йигитларга анови лаққа балиқчангиз ҳақида гапириб бергандим, улар ишонишмаяпти. Шундай офатижон Қадамбой оғага қайрилиб ҳам қарамаса керак, дейишяпти. Ўзингиз гапириб беринг буларга!

Қадамбой оға деганимиз қойилмақом иш қилган одамдай керилганча стулга ўтираркан:

— Нега ишонишмайди? Нимага ишонишмайди? Нима, биз эркак эмасмизми? — деди ҳаммамизга бир-бир олазарақ назар ташларкан.

— Нималар деяпсиз? — дея хитоб қилди Тошпўлат. — Биз фақат бир нарсага тушунмаяпмиз, тўғрироғи, ҳайрон бўляпмиз, шундай кўҳлик, ёшгина аёлни қандай қилиб ўзингизга қаратиб олдингиз? Биз гап отсак, қайрилиб ҳам қарамайди-да!

Ҳусан "пиқ" этиб кулиб қўйди. Афтидан, у Тошпўлат таърифлаган "... кўҳлик, ёшгина аёлнинг" ҳақиқий қиёфасини кўз олдига келтирди чоғи.

— Ҳа, бетайин, — эркалагандек Ҳусанни койиди Қадамбой оға, чамаси унинг кулгисини ишқибозлик оқибати, деб билди-ёв. — Сенларга шунақа гап бўлса!

— Тажрибангизни ўртоқлашинг, деяпмиз-да, — дея яна пишанг берди Файзи.

— Унга ростдан ҳам уйланмоқчимисиз? Тегаман, дедими?! — ишонқирамагандек сўради Тошпўлат.

Бу йигитлар Қадамбой оғанинг феъл-атворини обдон ўрганишган чоғи.

— Тегаман дейишга-ку деган, — деди шунда Қадамбой оға керилиб. — Мен таклиф қилмасимдан бурун ўзи оғиз солган. Фақат бир-иккита сабаб йўлимизга ғов бўлиб турибди-да.

— Қандай сабаб? Эри борми?!

— Йўғ-э. У томондан ҳеч қандай ғов йўқ. Фақат кафилликка олишга иккиланаётганини айтмаганда...

— А-ҳа, демак, у сизни кафилликка олиши керак? Шундайми? Шундан кейин конторадагилар унга уйланишингизга рухсат беришади, а, шундайми?

— Шундай, — Қадамбой оға бошини солинтирди.

— Осон экан-у, — деди Тошпўлат.

— Менинг у ёқда бола-чақам бор-ку, — деди шунда Қадамбой оға бошини кўтариб Тошпўлатга қараркан. — Бунга уйлансам, у ёқдан воз кечишим керак...

— Зато озодликка эришасиз. Худди Матчоновга ўхшаб! — атай тантанавор оҳангда гапирди Файзи.

— Шундай қилсаммикин?.. — Қадамбой оға кўзларини жовдиратди. — Тўғриси, бу ер тоза жонимдан ўтиб кетди! Аристон бўлиб аристон эмасмиз, ишчи бўлиб ишчи эмасмиз...

— Уйланганингиздан кейин лаққа балиқчангизга айтсангиз, сизни оламдан ўтди, деб хат ёзворади уйингизга...

Файзи майна қилишда давом этаркан, мен аста ўрнимдан туриб, даврадан сирғалиб чиқдим. Эшик олдига етганимда ортимдан "гур" кулги кўтарилди. Йигитлар шафқатсизларча Қадамбой оғани мазах қилишни давом эттиришяпти чоғи.

Нафсиламрини айтганда, Қадамбой оғанинг гапида жон бор. Биз ҳақиқатан ҳам маҳбус бўлиб маҳбус эмас, ишчи бўлиб ишчи эмасмиз. Ишчи бўлсак, маҳбусдек тутқунликда яшамаслигимиз лозим. Маҳбус бўлсак, бизга иш ҳақи тўланмаслиги керак. Ким билсин, конторадагилар эҳтимол бизни иккала "унвон"дан ҳам пастроқ ном билан рўйхатга тиркаб қўйишгандир? Умуман, рўйхатда бормизми?!

Одатдагидек, тўсиқ ёнидаги йўлакда кезиб юра-юра ҳовурим босилгандан кейин баракка кирарканман, жанжалнинг устидан чиқдим.

— Бу чориқ кимники?! Кимники деяпман?! — дея бақирарди Пўлат Дамирович бу вақтда ўзининг ҳамиша ялтираб турувчи этиги билан аллакимнинг ерда ағдарилиб ётган, титилиб кетган этигини зарб билан тепаркан.

Баракдагилар турган ерларида ҳайкал бўлиб қолишган, ҳеч кимдан садо чиқмасди.

— Кимники деяпман? Нима бало, тилларингни ютворганмисанлар?!

Пўлат Дамировичнинг овози шу қадар жарангдор эдики, баайни қулоқ пардасини тешиб юборарди.

Ҳамма жим.

Саволи жавобсиз қолганидан Пўлат Дамирович баттар аччиқланди, юзи бўғриқди.

— Сизникими?! — дея дўқ аралаш сўради у ўзига яқинроқ турган кишидан.

— Йўқ, йўқ, мана менинг этигим, оёғимда турибди, — деди жонҳолатда ҳалиги киши ва шоша-пиша ортига тисарилди.

— Сизникими?! — Пўлат Дамирович яна бир кишига юзланди.

Шу пайт хона тўридан:

— Меники! — деган дағал овоз эшитилди.

Ҳамма ўгирилиб ўша томонга қаради. "Ҳусан!"

Ҳусан хона тўрида бутини керганча бир пой этиксиз турарди.

Рақибининг қон томиридан тишлашга шайланган ўқилондай гоз турган Пўлат Дамирович сезиларли даражада сесканиб тушди.

— Этик меники, — деди Ҳусан энди босиқ овозда. — Хўш, нима бўпти шунга?

— Нега у бу ерда ётибди?!

— Қаерда ётса ётавермайдими, ахир у пойабзал-ку, — деди Ҳусан кулимсираганча.

— Ҳой бола! — Пўлат Дамирович унинг устига бостириб борди. — Нега менинг жигимга тегмоқчи бўляпсан?

— Мен сизга бир нима дедимми? — деди Ҳусан бир туки ҳам қилт этмасдан.

— Ахир, мен унга қоқилиб кетдим. Йиқилиб тушишим ҳам мумкин эди!

— Йиқилиб тушмаслик учун ерга қараб юриш керак! Ёки бўлмаса... — Ҳусан қизиқ гап айтмоқчи бўлгандек ён-верига қувноқ нигоҳ ташлади. — Ёки бўлмаса, эшикдан аввал соқчиларни киритиш керак. Улар йўлингизни тозалаб...

— Соқчи!!! — дея қичқирди Пўлат Дамирович.

Ҳолбуки, унинг бақиршига асос йўқ эди. Иккала соқчиси ҳам унинг ёнида эдилар, Пўлат Дамирович тўхтаसा тўхташарди, юрса юришарди.

— Кўрқоқ! Уни қаранглар, кўрқоқлигидан ҳар доим соқчилар билан бирга юради! — дея бақирди Ҳусан ҳам овозини кўтариб.

— Штабга олиб боринг! — газаб билан буюрди соқчиларга Пўлат Дамирович ва отилиб хонадан чиқди.

Икки соқчи Ҳусанни қўлтиғидан тутиб ташқарига судради...

Барак сув қуйгандай жимжит бўлиб қолди.

Анча вақтгача ҳеч кимдан садо чиқмади.

Ҳамма Пўлат Дамировичнинг бостириб келиб қолишидан хавотирда, юрак ҳовучлаганча эшикка тикилиб турарди.

Ниҳоят, хатарли дақиқалар ордда қолди. Пўлат Дамирович қайтиб келмади. Ҳолбуки, ҳали у йўқлама қилишга улгурмаганди. Пўлат Дамировичнинг кутилмаган бир вақтда хонага Азроилдай бостириб кириб шахсан ўзи йўқлама қиладиган одати бор эди. Йўқлама чоғида ҳамма хонада бўлиши шарт эди. Акс ҳолда, бошига бало ёғиларди. Пўлат Дамирович йўқлама вақтида хонада бўлмаган кишини "Штаб"га чақириб олиб, тинкаматори қуригунча тергов қиларди. Унинг гоҳ илмоқли, гоҳ тутуриқсиз, бемаъни саволларига сабр-тоқат билан жавоб берганлар хийла осон қутулардилар. Саркашлик қилганларнинг шўри қурирди.

Маълум бўлишича, ўша кеч Пўлат Дамирович одатдагидек йўқлама қилиш учун баракка келган ва остона ҳатлаган заҳоти ерда ётган бир пой этикни кўрмасдан қоқилиб кетган

экан.

— У атай этигини ўша ерда қолдирган, — деганди Нурали менга ўшанда шивирлаб. — Шу болага тушунмайман, ўлай агар! Башарасига қарасанг, мусичадай беозор, лекин ҳар доим Пўлат Дамировичнинг жиғига тегиш пайида бўлади!

— Уни ёқтирмаса керак, — дедим менам паст овозда.

— Ёқтирмаса шунақа қилиш керакми? — ҳайрон бўлиб қаради Нурали. — Ўзига-ўзи жабр қияпти-ку!

— Ҳа, тўғри, — дея унга ён бердим.

Шу пайт кимдир:

— Ҳусанни олиб келишяпти! — дея хабар берди.

Ҳушёр тортдим.

Икки дақиқа ҳам ўтмасдан бояги икки соқчи Ҳусанни қўлтиғидан тутиб судраганча хонага олиб киришди ва шундоқ остонага ташладилар-у, бир сўз демасдан чиқиб кетишди.

Бир зумда Ҳусаннинг атрофида одам тўпланди.

— Нима бўлди? Боплашдимми?

— Таъзирингни едингми?

— Бошқа бундай ҳазил қилмассан энди?

Савол устига савол ёғилди.

Бироқ Ҳусандан садо чиқмади. У беҳуш эди. Юзи қонталашган, бўйни, билаклари моматалоқ, чап қошининг ёрилган жойидан қон сизиб оқарди.

Нурали икковимиз уни тўшагига олиб ўтдик.

— Шу болага ҳеч ҳам тушунмайман, — дея яна такрорлади Нурали Ҳусаннинг ёнида ўтирганимизда. — Пўлат Дамировичнинг феълини била туриб унинг гашига тегади. Этикниям атай йўл устига қўйган, бугун Пўлат Дамировичнинг шахсан ўзи йўқлама қилишини биларди-да.

Ҳусаннинг юзига термилдим. Қўлимиздан келганча унинг яра-чақаларига малҳам дори сурган бўлсак-да, жони азобда эканлиги бужмайган юзидан сезилиб турарди.

— Шу йигит ҳақиқатан ҳам одам ўлдирганига ишонасизми? — деб сўрадим паст овозда Нуралидан.

— Ким билсин, — деди Нурали ўйчанлик билан. — Мулоҳазали йигитга ўхшаб кўринади менга.

— Менга ҳам шундай...

— Эҳ! Одамзод ўзини-ўзи фош қилмаса унинг қандайлигини билиш қийин, — деди Нурали.

Шу кеча биз галма-гал Ҳусанга қараб чиқдик.

Эрталаб Ҳусан қовоқ солганча ўрнидан туриб ишга жўнади.

— Уч-тўрт кун ишга чиқмай турса бўларди, — деди Нурали унинг ортидан қараб қоларкан. — Кеча тиззасига кўзингиз тушганмиди?

— Моматалоқ эди...

— Тиззаси синмаса ҳам мундайроқ бўлган. Ҳозир иссиғида сезмаётгандир. Тагин бир балони орттириб олмасин.

— Оқсоқланиб юришига қараганда оғриқни сезяпти. Лекин кимгадир ўчакишгандай, атай ўзини-ўзи азоблаётганга ўхшаяпти... Менимча, Пўлат Дамировичнинг раҳмини келтирмоқчи!

— Ҳув анави этикни кўряпсизми? — Нурали печка ёнида турган бир жуфт яп-янги этикни кўрсатди.

— Ҳа. Дарвоқе, бу этик кимники?

— Камолиддин деган йигитники.

— Ўлганми?

— Йўғ-э, нималар деяпсиз? Камолиддин тирик, тўғриси, охирги марта кўрганимизда тирик эди. Ким билсин, ҳозир қаерда, қай аҳволда экан? Эшитишимча, уни Ҳаким

Назарич ўз паноҳига олганмиш...

— Унга нима бўлган ўзи?

— Ҳа, дарвоқе... Камолиддиннинг асли касби рассом бўлган. Рассомчиликдан омади юришмаганидан кейин ўзини қора ишга урган. Ўртоғи билан ўн тонна пиёзни КамАЗга ортишгану "Қайдасан, Россия?!" деб йўлга чиқишган. Таможнийдан қочиб "чёрний ход" орқали юрамиз деб ўрмонда адашиб қолишган. Бу ернинг ўрмонларини биласиз-ку. На боши, на кети бор! Бунинг устига, машина бузилиб қолган. Бир ҳафтача машина ичида жон сақлашган. Йўлга олган озуқаларини еб битиришгандан кейин аҳволлари оғирлашган. Кун совуқ, ҳамма ёқ қор. Қўлларида компас бўлмаса?! Пиёзни совуқ уриб чирий бошлаган. Бундан иккаласи янада даҳшатга тушишган. Ахир, ўн тонна пиёзнинг пулини бировдан олишган! Бир ерда ўтираверсак, биров келиб бизга ёрдам берармиди, дейишиб, охири машинаниям, пиёзниям ташлаб пойи-пиёда йўлга тушишган. Икки кун йўл юриб мундоқ қарашса, яна ўша ерда, ўзларининг КамАЗларининг олдида туришган! Егуликлари бутунлай адо бўлган, қоринлари оч, силалари қуриган... Ўртоғи сув ўрнига ҳам, овқат ўрнига ҳам қорни каппалайверган. Камолиддин музлаб қолган пиёзнинг муртагини кавшаган. Бутунлай ҳолдан тойганларидан кейин кун-туннинг фарқига бормай қолишган. Ўртоғи шамоллаб қолиб, ўша ерда оламдан ўтган. Шундан кейин Камолиддин оёқлари музлаб қолганига қарамасдан эмаклаганча йўлга тушган. "Энг ёмон ўлим очликдан тиришиб ўлиш экан, — дерди Камолиддин шу ердалигида. — Ўлимни кутиб яшаш эса ундан ҳам оғир экан. Мен ўлаётганимни сезмаслик учун ҳам эмаклаб йўлга тушдим. Эмаклаб кета туриб жоним чиқиб кетганини сезмай қолсам зора, деб ўйлардим..." Камолиддин ўзининг қанча йўл юрганини эслай олмасди. "Ҳушдан кетганимни эслайман, — дерди у яна. — Мен буни ўлим дея ўйлаганман. Ўялпман. Ўлим шунақа бўларкан-да? Дарвоқе, бу ҳолат ўлим бўлса, Азроил ҳазратлари қани, дея таажжубланганим ҳам яхши эсимда". Хуллас, музлатилган гўштдай яхлаб ётганида уни Ҳаким Назарич топиб олган экан. Аввал шу ерга олиб келган. Аҳволи оғир эканлигини билганидан кейин уйига олиб кетган. Шўрлик Камолиддиннинг иккала қўлию оёғини совуқ уриб кетган экан, дўхтирлар кесиб ташлашга мажбур бўлишган... Ҳаким Назарич унга уйига қайтиши учун қанча ёрдам керак бўлса, аямаслигини айтган, лекин Камолиддин кўнмаган. "Бу аҳволда уйга борганимдан кўра, ўлганим яхши. Агар чиндан яхши одам бўлсангиз, дўхтирларга айтинг, укол биланми, заҳар биланми мени ўлдириб қўя қолишсин!" — деб илтимос қилган. "Мен узоқ яшашни орзу қилардим, лекин бу аҳволда эмас! Ҳозир менинг гўладан фарқим йўқ. Гапирувчи гўла!.. Жонли гўла!.." — дея йиғлаган... Ҳаким Назаричнинг ўша йигитга қандайдир меҳри тушган экан. Уни уйига олиб келган. Бошқалар бу меҳрибонлик боисини сал бошқачароқ таърифлашади, эмишки, Ҳаким Назарич ўрмонда қолиб кетган КамАЗни ими-жимида ўзиники қилиб олгани учун инсоф юзасидан Камолиддинни паноҳига олган! Менимча, бу бўлмағур гап. Агар Ҳаким Назарич бу қадар саховатли одам бўлмаганида ҳам КамАЗга эгалик қиларди, ҳам... Камолиддинни ими-жимида тинчитиб қўя қоларди! Шундайми? Ҳаким Назарич эса бундай қилмайди (мен ишонаман, бундай қилиш унинг хаёлигаям келмаган! Бемаъни гапларни эса ғийбатчилар ўйлаб топишган. Унақалар кўп бу ерда. Ҳали ўзингизам сезиб оларсиз. Ҳаммаси аламзада!). Камолиддинни уйига олиб келади. Хотинининг унчалик рўйхушлик бермаганига ҳам парво қилмайди. Лекин Камолиддин бу ерда ҳам безовта бўлаверади. Икки марта аравачасида қочиб кетишга уринади.

Бахтга қарши, икки мартаям Ҳаким Назаричга дуч келади. Ҳаким Назарич ниманидир уйида қолдиргани эсига тушиб ярим йўлдан ортига қайтаётган бўлган. "Агар Ҳаким Назарич келиб қолмаганида ўзимни машина тагига ташламоқчи эдим", деганди Камолиддин бизга. Ҳаким Назарич унинг сиқилаётганини сезиб кунларнинг бирида Камолиддинни шу ерга олиб келади. Шу куни Камолиддин Ҳаким Назаричнинг уйига қайтиб бормайди. Унга бу ер ёқиб қолган экан. Дастлабки кунданоқ биз билан баракда яшай бошлади. Ҳаким Назарич конторадан хона таклиф қилганида кўнмади. Ниҳоятда

жиддий, ақли йигит эди у. Анови бир жуфт этикни атай каравотига қўйдирган. Лекин сабабини айтмайди. Бир-иккитаси ўсмоқчилаб сўраган экан: "Ақлингни ишлатсанг, сабабини билиб оласан!" — деб жавоб берибди. Бу билан у бизларга ниманидир таъкидламоқчи бўляпти, ақли йигит дейман-ку, бунинг устига, рассом! Лекин ҳозир сал галати бўлиб қолган...

— Қани ўзи? Нега мен кўрмайпман уни?

— Сиз келмасингиздан сал аввал шамоллаб қолганди, Ҳаким Назарич уни уйига олиб кетди. Ҳадемай яна келиб қолса керак.

— Ё тангрим! — деб юбордим беихтиёр.

— Кайфиятингиз бузилдими?

— Ундан баттар.

Нурали индамади.

"Қаерга келиб қолдим ўзи?! — дея хитоб қилдим хаёлан ўзимча саф қаторида қорни ғарч-ғурч қилганча иш майдони томон кетарканман. — Шўрпешона одамлар тўдаси зўрлик билан келтирилиб тўпланган ва мажбурий меҳнатга жалб этилган бу макон қамоқхона эмаслиги кўриниб турибди. Ҳар бирининг зилдай оғир ўтмиши бўлган бу одамлар ҳам аллақандай жиноятчилар эмас, тирикчилик туфайли йўлдан адашган кимсалар эканлиги пешоналарига урилган тамгадек юз-кўзларида яққол акс этган — бу, айниқса, уларнинг иш деса ўзларини томдан ташлашга тайёр эканликларидан, қўшимча даромад эвазига жонларини жабборга бериб икки-уч сменалаб ишлашларидан ҳам кундай равшан; муаммо — бу одамлар устидан ҳукм юргизиш ҳуқуқига эга бўлган анови "ноёб" шахсларнинг ким эканликларида, иш юритишнинг бундай, яъни таъбир жоиз бўлса, иблисона системасини қандай ўйлаб топганлари-да!

Ахир, бу ердан ҳатто қамоқхона ҳам афзал-ку. Ҳар қалай, у ерда нима учун жазоланаётганинг ёки мажбурий меҳнатга жалб этилганинг сабабини биласан. Қисқаси, сен у ерда қайта тарбияланыпсан! Бу ерда-чи? Маҳбус эмассан, бироқ маҳбусдек кун кечирасан. Ҳатто энг кучли тартиб-қоидага асосланган қамоқхонада ҳам инсоннинг инсон сифатидаги ҳуқуқлари бу қадар поймол этилмаган. Касал бўлсанг, касалхонага юборишади, ҳар қалай! Бу ерда-чи? Олий маълумотли шифокор у ёқда турсин, олти ойлик курсни битирган тиббиёт ходими бўлганда ҳам шўрлик Мажид ака тирик юрармиди? Алам қиладигани шундаки, бу ерда инсонга инсон сифатида эмас, ишчи кучи сифатида қаралиши, яроқсиз бўлиб қолганидан кейин бир марта ишлатиладиган идиш сифатида ташлаб юборилиши!.. Ахир Тангри инсонга коинот гултожи сифатида қараган, шунинг учун ҳам инсонни барча бошқа тирик мавжудотлардан мукамал қилиб яратган эмасми?"

Ўй-хаёлларим адоқсиз эди. Икки одам зўрға сиғадиган сўқмоқдан саф қаторида кетиб борарканман, бу йўлнинг янада узоқ-узоқларга чўзилишини истардим, шу билан бирга айни замонда хаёлларим ғарч-ғурч қилаётган қорнинг кумуш зарраларидек ҳар томонга сочилиб кетмаслиги учун дунёнинг нариги бошига ҳам пиёда боришга-да рози эдим. Бироқ шу кичкина орзунинг ҳам умри қисқа эди. Биз манзилга етиб келгандик.

— Ҳамма иш жойига! — Матчоновнинг буйруғи янгради. — Имилламасдан, гап-сўзга чалғимасдан чаққон-чаққон ишланглар. Ўн беш кун ичида иккинчи қаватни топшириб, учинчи қаватга ўтишимиз керак!

— Ойликдан дарак борми? — кимдир луқма ташлади.

— Ҳафта охирида конторага кириб олишингиз мумкин, — дея жавоб бера бошлади Матчонов. — Лекин аввал нормани бажарганлигингиз тўғрисида мендан справка олишингиз керак. Ана шундан кейин навбатингизга қараб маош оласиз!

— Нормани икки-уч барабар қилиб бажариб қўйганмиз. Лекин навбатимиз келмаяпти-да! — деди ҳалиги кимса.

— Сабр! Сабр! Сабр!

Матчонов шундай деганча нари кетди.

— Сабрнинг ҳам уйи куйсин. Роса носнинг хумори тутяпти-да. Ларискадан сотиб олай

десам пул йўқ. Носингдан бир кафтгина бериб тур, Фиёс! — дегани эшитилди ҳалиги кимсанинг.

Ҳа, нега кулгингиз келяпти? "Нос" деганимгами? Бу ерда нос нима қилади, демоқчисиз-да. Афсуски, шундай. Бу ерда нафақат носни, балки бошқа керакли нарсаларни ҳам сотиб олишингиз мумкин. Ҳар куни тушлик маҳали келадиган сотувчи аёлларга "заказ" берсангиз бас, эртаси куниёқ айтганингизни муҳайё қилишади. Фақат нархи осмонда бўлади.

Сотувчи аёллар ҳар хил қимматбаҳо кийимларни ҳам олиб келишарди. Бу нарсалардан фақат қишлик иссиқ кийимларгина яхши кетарди. Жонидан совуқ ўтган бандалар қанча пулга бўлса-да, шартта кўзларини юмиб олишарди. Бошқа буюмларга ортиқча нарсасдек қарашарди. Тамаки маҳсулотлари харидоргир эди. Онда-сонда сотувчиларнинг уддабуронлиги туфайли ароқ ва винодан ҳам оз-моз баҳраманд бўлиб қолардик. Умуман олганда, одамзод бор экан ва у одамлигича қолар экан, нафс йўлида ҳар қандай ишни амалга оширишнинг иложи топиларкан.

Нима учун бундай деяпман, биласизми, у ерда... нима десам экан... Хуллас, хотинлар масаласидаги муаммони ҳам, ҳар қалай... имкон қадар ҳал қилса бўларди. Бу борадаги қийинчиликни аёл киши зиммасига олишга тўғри келарди, агар иккала томон ўзаро келишиб, дил-дилга тўғри келиб қолган бўлса бас. Кулай жой топиш, соқчиларни кўндириш аёлнинг иши, бу ишлар учун кетадиган харажатни эркак ўз бўйнига олади. Қарабсизки, бир-бирига талпинган диллар орзуси ушалади...

Лапас деган дурадгор бўларди. Ниҳоятда хотинбоз эди. Буни ҳеч кимдан яширмасдиям. Яқинлашсангиз бас, хотинлар ҳақида гап очарди. Аввалига ўйнашларини бирма-бир санаб берарди, яна денг, номма-ном, ҳатто ўйнашларининг ишхоналарини ҳам тилга оларди. Жазманларининг бири билан унинг ишхонасида ишрат қилган экан-да.

Ёши элликни қоралаб қўйган, сочи тепадан тўкилгани боис, боши гиёҳ ўсмайдиган тақир тепаликдай ялтираб қолган, жиккаккина бу одам ўзини Дон Жуан қилиб кўрсатишдан уялмасди. Иккита гапининг биттаси, албатта, хотинлар ҳақида бўларди. Ҳатто энг "қалтис лаҳза"лар ҳақида ҳам у бемалол, тортинмасдан, батафсил сўзларди; сўзларкан, суҳбатдошнинг нигоҳида аллақандай (мазахли, кинояли ёки нафратли, фарқи йўқ) ифодани пайқаб қолса бас, шартта гапини келган ерида тўхтатиб: "Кичкина деманг бизни! Кичкиналар чаққон бўлишади. Аёлларга айнан кичкиналар ёқади!" дея писанда қила кетарди. Улфатларини ишонтириш учун сотувчи аёллардан бири (исми Тошка эдими-ей, биз уни орқаворатдан Кошка деб атардик) билан танишиб, роса унинг бошини айлантирган, ҳатто: "Сенга уйланиб, шу ерларда умрбод қоламан!" деб ваъда берган, бечора қиз ўттиз тўққизга кирган бўлса-да, ҳали турмушга чиқмаган экан, дарров рози бўлибди. Соқчи йигитлардан бири Тошканинг узоқроқ қариндоши экан, анча-мунча пул ва русларнинг машҳур қишлик пойабзали — икки жуфт валенка эвазига "севги оташида юрак-бағри кабоб бўлган ошиқ"нинг тахта тўсиқдан ошиб ўтганини "кўрмай қолган!".

Лапас дурадгор шу кетганча бир сутка қорасини кўрсатмаган. Бу ёқдагиларнинг аҳволини тасаввур қилаверинг энди. Ахир, баъзилари икки йиллаб хотин кўрмай юрган эркалар-да!

Бир суткадан кейин Лапас дурадгор қайтиб келган ва ...га тўйган хўроздай гўддаганча шерикларининг сўлагини оқизганча мақтана бошлайди: "... шўрлик Тошка ҳали қиз экан... роса қийналди ўзиям... Эрталаб қарасам, типирчилайвериб гилам патларини юлиб ташлабди... Менга жин урармиди?.. Мунақа ишлар чикора! Ҳадисини олволганмиз-да, ҳадисини... Аммо биринчи марта... ҳаммага ҳам қийин-да!"

Лапас дурадгор жуда келиштириб, ўрнига қўйиб сўзларди, нозик "саҳна" тафсилотларини шу қадар тиниқ тасвирлардики, тингловчи бечоралар беихтиёр бир гувраниб олишарди. Иш вақтида Тошка қурилиш майдонида кўриниши билан ҳамма Лапас дурадгорга ҳавас билан қарар, ўзаро им қоқишиб, пичир-пичир қила бошларди. Лапас дурадгор буни сезарди, ҳатто баъзи пичир-пичирлар қулоғига ҳам чалинарди, лекин нима

учундир баракдалик вақтидагидек бу ҳолдан ёйилиб кетмас, аксинча, ҳар хил гап-сўзларни эшитмасликка олар, у бригадadan нариги бригадага ўтиб "мол"ини реклама қилиб юрган Тошка томонга эса умуман қарамасди, гўё уни кўрмаётгандай, бош кўтармасдан ишлайверарди.

Ўзини ҳеч қачон толиқмайдиган, тиниб-тинчимас "тўшак қаҳрамони" қилиб кўрсатган Дон Жуаннимизнинг сири сал кейинроқ фош бўлди. Шўрлик қариқиз Тошканинг дугонаси, иш бошқарувчимиз Ҳаким Назаричнинг хотинига ота томонидан узоқроқ қариндош бўлган, шунинг учун бошқаларга қараганда бу ерларга бемалол кириб-чиқиб юрадиган Ларисканинг гапига қараганда (у бу гапларни Қадамбой оғанинг "навнихол" севгилисига куйиб-пишиб гапириб берган экан), "... бу Лапас дурадгор деганлари ғирт импотент экан-ку! Тошка шўрликни роса овора қилибди-да. Тошкага жуда қийин бўлди-да. Шу билан унга иккинчи марта мижози заиф эркак дуч келди. Омадсизлигидан куйиб кетяпти бечора. Бирорта манаман деган ўртоғи йўқмикан? Тошкани таништириб кўярдик. Шу ерда қолишга рози бўлса, бирорта дурустроқ иш топиб берардик..."

Бу гаплар оғиздан-оғизга ўтиб кўпчиликка маълум бўлгач, Лапас дурадгорнинг атрофида одам тўпланмайдиган, унинг олдида хотинлар ҳақида умуман гап очилмайдиган бўлди. Шўрлик дурадгор аслида импотент экан-у, атайлабдан ўзини Дон Жуан қилиб кўрсатаркан. Ким билсин, балки бу ҳам бир касалликдир?.. Ларисканинг таклифига эса негадир талабгорлар топилмади. Лапас дурадгор бўлса, бир қанча вақт ўзини ҳолдан тойган одамдек кўрсатиб юрди-да, алоҳа кунларнинг бирида ўз-ўзидан шикоят қилиб қолди: "Нимагадир ўзимни ёмон сезадиган бўлиб қолдим. Илгари бир вагон кўмир туширсам ҳам бунчалик чарчамасдим. Бу ернинг хотинлари ёмон касалликка чалинмаганмикин?.."

Шундан кейин Лапас дурадгор оғир хўрсиниб қўйди:

— Ёмон касалликка чалиниб, бор бойлигимдан айрилиб қолмай тагин...

Унга жавобан ҳеч ким индамади. Ҳамма нигоҳини олиб қочарди негадир...

Хуллас, ўша куни адоқсиз ўйлар гирдобидан чиқа олмай, ўзим билан ўзим овора бўлиб қолганимдан ишни ҳам ёлчитмадим.

— Бўғирсоқ сотадиган аёл келяпти, тушлик қиламизми? — деб қолди бир маҳал Ҳусан.

Кечаги калтакдан кейин у бир оғиз ҳам гапирмаганди.

— Майли, — дедим кўлимдан кўлқопимни ечарканман.

Шу вақт бино ичкарасида аллақандай шовқин-сурон, безовталиқ сезилди.

— Нима бўлдийкин? — дедим ўша томонга синчиклаб тикиларканман.

— Ҳозир анови Бўғирсоқдан сўраймиз-да, — деди Ҳусан яқинлашиб қолган сотувчи аёлга ишора қилиб.

Файзи билан Тошпўлат ҳам ишни ташлаб ёнимга келишди. Уларнинг ҳам икки кўзи қурилиш майдонида эди.

— Бир фалокат бўлди-ёв, — деди Файзи.

Ҳусан сотувчи аёлдан тушликка керакли озиқ-овқатимизни сотиб оларкан, уни саволга тутди. Афсуски, аёл ҳам у томонда нима содир бўлганини айтиб беролмади. Шундан кейин биз шоша-пиша тик турган ҳолда бўғирсоқларимизни баҳам кўрдик-да, ҳаммамиз биргаликда қурилиш майдони томон йўл олдик.

Яқинлашганимиз сайин қулоғимизга шовқин-сурон аниқроқ эшитила бошлади. Аллаким жон аччиғида дод-фарёд қиларди.

— Алишер деган бола тепадан йиқилиб тушибди, — деди гуж бўлиб турган оломон орасидан сирғалиб чиққан Нурали кайфиятсиз тарзда.

— Алишер... болам, ўзингни кўлга ол. Қўрқма, хавфли тушмадинг... Тиззанг сал... дарз кетибди... — дерди эликлардан ошган бир киши чалқанча ётганча оҳ чекаётган йигитнинг устига энгашган кўйи.

Бу киши Алишернинг отаси эди. Ота-бола деярли ҳеч кимга қўшилмасдилар. Даромаднинг ҳаммаси ўзларига қолиши учун тўрт киши бажариши лозим бўлган ишни иккаласи зиммаларига олишган, шунинг учун бош кўтармасдан тиним билмай

ишлардилар.

Ўғил ҳали жудаям ёш, нари борса йигирмаларга борганди. Биласизми, Тангри алоҳида меҳр, бетакрор ва беадад истеъдод билан бениҳоя гўзал қилиб яратган одамлар бўлади бу дунёда. Бундай одамларга қараб туриб: "Тавба, шунчалар ҳам бекаму кўст ҳусн бўладими?" — дея беихтиёр ҳайратдан ёқа ушлайсиз. Алишер ана шундай ниҳоятда кўркем йигитча эди. Унинг бирор марта сўкинганини эшитмагандим.

Оғир-вазмин, ақли эканлиги чақнаб турган беғубор кўзларидан шундоқ сезилиб турарди. Ҳолбуки, бу ёшдаги йигитчаларнинг кўпчилиги енгилтак, ўйинқароқ бўлишади. Ахир эрта-ю кеч бош кўтармасдан ишлаш ҳамма ёшларнинг қўлидан келмайди. Бунинг учун қанчалар сабр-бардош, куч-қувват керак. Қизларни музқаймоқ билан сийлаб, тунги барларда, дискотекаларда асов отдек ирғишлаб сакраш, кайфу сафо қилиш кимга ёқмайди? Алишер бундай "лаззат"лардан маҳрум бўлган, муштдай бошидан меҳнатга ўзини урган йигит. Бундайлар ишлаганда алам билан, худди бировга қасд қилгандай ишлашади. Менимча, болалиги оғир қийинчиликлар билан ўтган одамлар ана шундай ашаддий меҳнатсевар бўлишади. Пулни мўлжалдан сал кўпроқ тўлаб қўйишса бас, ҳар қандай ҳузур-ҳаловатдан воз кечиб, жонларини жабборга бериб ишлашади.

Алишернинг отаси Каримбой ака ҳам оғир-вазмин, камгап киши эди. Ўғлининг ёнидан бир қадам ҳам нари кетмасди. Кечқурун суҳбатларга умуман қўшилмасди. Ўғлини ҳам ўзидан бошқа бирор киши билан гаплашишга қўймасди. Шўрлик ота ўғлининг тарбияси бузилиб кетишидан чўчирди чоғи. Иш вақтида эса бир-бирларини шунчалик авайлашардики, кўриб беихтиёр ҳавасингиз келарди. Оғирроқ юкни кўтаришга тўғри келса, бу вазифани, албатта, Каримбой ака ўз бўйнига оларди. Мен бир неча марта уларнинг тортишиб турганининг гувоҳи бўлгандим. "Ота, шу ишни менга беринг, одамни уялтиряпсиз, ахир!" — дея зорланарди Алишер. "Нима, мени қариб қолди, деб ўйлаяпсанми? Нариги тур! Ҳали сенга ўхшаган йигитларнинг тўрттасининг кучи бор менда. Ё пирим!" дея Каримбой ака юкни орқалаб жўнайди. Юкни кўтараётганда унинг совуқ урган юзи гижимланган қоғоздек буришиб кетади.

Ўша меҳрибон отанинг азиз дилбанди айни замонда ерпарчин бўлиб ётарди.

— Баракка обориш керак! — деди кимдир.

— Матчоновдан рухсат сўраш керак аввал. Бўлмаса балого қоламиз!

— Алишер, болам, ке, елкамга қўлингни қўй...

Каримбой ака қор устига чўк тушиб энгашганча инқиллаб ётган ўғлига елкасини тутди. Юзи қордек оқарган Алишер бир-икки интилди, лекин нима учундир гавдасини ердан уза олмади. Шундан кейин уни кўплашиб кўтариб олишди...

"Бола шўрликнинг умуртқаси лат емадимикин?" деган ўйдан юрагим увишди.

* * *

Қиш авжига чиққан кунлар.

Ҳаво чунонам совуқ эдики, туфласанг тупугинг ерга тушмай музлаб қолади. Гоҳ қуюқ туман қопласа, гоҳ чарақлаган қуёш нурлари қор билан қопланган ўрмон узра ярқирайди, бироқ... ҳаво барибир совуқдан-совуқ...

Кундузи вақтимиз ишда ўтади. Ҳар қалай, овунамиз. Лекин...

Кечалари уйқумиздан ҳаловат йўқолди.

Оғриққа чидай олмаган Алишер инқиллаб, оҳ-воҳ қилиб тунда ҳеч кимга уйқу бермасди. Каримбой ака ишга чиқмасдан ўғлининг ёнида ўтирарди. Эрта-ю кеч дилбандининг юзига термилар, гоҳ мажбурлаб, гоҳида ялиниб-ёлвориб бир чўқим овқат едирар, тез-тез кийимларини алмаштириб, юварди. Бундан ортиқ қўлидан ҳеч нарса келмасди. Юқорида айтганимдек, бу ерда олий маълумотли шифокор тугул, оддийгина ҳамшира ҳам йўқлигидан шўрлик Алишерга лоақал биринчи тиббий ёрдам кўрсатишмади. Каримбой ака "контора"га зир қатнаб, ўғлига ёрдам беришларини сўрарди.

Бир куни унинг "контора" эшиги олдида Ҳаким Назаричга:

— Боламни бирорта касалхонага жойлаштиришга ёрдам беринг, илтимос. Агар уни касалхонага ётқизсангиз, иш ҳақини олмасдан ишлаб бераман. Фақат ўғлимнинг жонини сақлаб қолинг, илтимос, — дея ялиниб-ёлвораётганини эшитиб қолдим.

— Бажонидил ёрдам беришга тайёрман, — дерди унга жавобан Ҳақим Назарич. — Лекин бунинг иложи йўқ! Шаҳар тугул, қишлоқдаги бирорта касалхона сизни қабул қилмайди.

— Қанча харажат бўлса кўтараман, ука!

— Гап харажатда эмас, тушунинг...

— Жон ука, илтимос, болам хароб бўлмасин...

— Уриниб кўраман. Лекин ваъда беролмайман.

"Ҳа" деган туяга мадад дегандай, Ҳақим Назаричнинг мужмал жавоби Каримбой акага далда бўлди. Дастлабки кунларга қараганда ўзини анча тутиб олди. Энди у ўғлининг тепасида йиғлаб, кўз ёшини селдай оқизиб ўтирмасди.

— Ана, Ҳақимбой, ёрдам бераман, деб ваъда қилди, улим, — дерди у Алишерга. — Ҳадемай тузалиб кетасан! Бу сен учун уч-тўрт кунлик азоб-да, энди, улим, чидайсан.

Бу вақтда Алишернинг аҳволи анча оғирлашиб қолганди. Буни унинг иситмаси тушмаётганидан билса бўларди. Оғриқ кучайган кезларда у чидай олмасдан бақирришга тушарди:

— Энасини эшак... бу ерни! Мени адо қилди бу ер! Тамом қилди... Хароб бўлдим... Нега келдим бу ерга ўзи?!

Бу билан ҳам тинчланмасдан муштлири билан нар четларига гурс-гурс муштларди, муштлайверарди...

— Болам... оғир бўл, болам, — деганча ўғлини кучоқларди Каримбой ака. — Эркак кишисан-ку, чидамли бўл, болам. Ўзингни ўйламасанг, мени ўйла, болам. Ҳар гал чинқирганингда жоним чиқиб кетгандай бўлади...

— Чидолмаяпман-да, отажон... Оғриқ... ўв!.. А!.. А!..

Алишернинг фарёди нафақат қулоқларимни, балки юрагимни тешиб ўтгандай бўларди. Ухлай олмасдан ташқарига чиқиб кетардим. Азоб тортаётган йигитчага ёрдам беролмаётганимдан ич-ичимдан эзилардим. Аммо ҳамма бирдек шу кайфиятда дея олмасдим. Эртадан кечгача ва яна ярим тунгача эшакдай ишлаб, итдай чарчаган кишилар уйқуларида ҳаловат бўлмаётганига чидай олмаганларидан бўлар-бўлмас гапларни гапиравериб, шўрлик Каримбой аканинг сиқилган юрагини баттар сиқишарди.

— Эркалик ҳам эви билан-да, Каримбой ака! Ўғлингизга айтинг, дардга сал оғирроқ бўлсин. Оёғи синган одам ҳам шунчалик шовқин кўтарадими?

— Яхшиси уни бошқа хонага олиб ўтиш керак! Ўзини ўйламаса, бизни ўйласин, ахир ўлардай чарчаб юрган одамлар бўлсак! Дам олишимиз керакми-йўқми?!

Шундай кезларда Каримбой аканинг юзига қараб бўлмасди. Ҳамхоналарининг жиззаки, бетгачопарлигидан кўнгли оғригани мунгайган нигоҳларидан сезиларди.

— Ўғлимнинг аҳволи оғир, — деди у бир куни дабдурустдан ёнимга келиб. — Дардга енгиллигидан бақириб ётгани йўқ. Умуртқасиям лат еганми, дейман... Белини кўтара олмаяпти-да...

— Худо шифосини берсин, — дедим кўнглим ғаш тортиб.

— Ҳай... Ҳай... Ҳай... — Каримбой ака надомат билан бош чайқади. Кейин кўзлари ёшланганча қўлини чап кўксига қўяркан: — Мана шу ерим... туз қуйгандай ачишадик... чидаб бўлмайди, — деди.

Бундай дақиқаларда тилимга тушов тушгандек гапира олмай қоламан. Дурустроқ таскин бериш ҳам қўлимдан келмайди. Ичимни ит тирнаётган бўлса-да, ўзимни бефарқ кўрсатаман.

Қаршимда бирдан бир юпанчидан жудо бўлиб, ҳаёти чил-парчин бўлган, қайғу ниҳоятда абгор қилиб ташлаган, букчайган жуссаси лаҳза сайин кичрайиб бораётгандай, фаромуш бир кимса турарди.

Аксига олгандай, ўша кунлари Ҳаким Назарич негадир кўринмай қолди. Кимдир шикоят қилиб борган, шекилли, бир куни кечки вақт ҳамма баракка тўпланган чоғи, Пўлат Дамирович кириб келди.

— Нималар бўляпти бу ерда? Одамларнинг тинчини бузаётган тўполончи қани? — деди у хонага кўз югуртираркан.

Ҳамма жим.

Каримбой ака гап нимадалигини фаҳмлади, шекилли, ранги бўздай оқарган кўйи аста ўрнидан турди. Турди-ю, ерга қараганча индамай тураверди.

— Нима бўлди? — деб сўради Пўлат Дамирович латта-путта билан ўраб ташланган Алишерга имо қилиб.

— Йиқилиб тушди...

— Йиқилиб тушишига ким айбдор? Биров итариб юбордими?

— Ҳеч ким... ўзи...

— Демак, бу ишда ҳеч ким айбдор эмас. Тўғрими? Ёки... — ижиклади Пўлат Дамирович. — Ёки шубҳангиз борми?

— Шубҳа йўқ... Кимдан шубҳа қиламиз? — деди Каримбой ака саросималаниб.

— Бахтсиз ҳодиса. Эҳтиётсизлик туфайли юз берган бахтсиз ҳодиса, шундайми?

Каримбой ака аллақандай хавотирдан сесканди.

— Шундайми? — такрорлади Пўлат Дамирович.

Каримбой ака бош ирғади.

— Демак, даъво қилишга умуман ҳақингиз йўқлигини ҳам биласиз?

Каримбой ака пешонасига кафтини босганча индамай тураверди.

— Нега жавоб бермаяпсиз? — Пўлат Дамировичнинг овози ўзгарди.

— Ука...

— Мен сизга ука эмасман!

— Кечирасиз... Пўлат Дамирович... бизнинг ҳеч кимга даъвомиз йўқ. Фақат ўғлимни даволатишга ёрдам беринг, илтимос.

— Бу иш билан Ҳаким Назаричга мурожаат қилинг!

Пўлат Дамирович бурилди, лекин шу заҳоти яна Каримбой акага юзланаркан:

— Ўғлингизни огоҳлантириб қўйинг, агар яна дод-вой қилиб, одамларнинг тинчини бузадиган бўлса, штаб казармасига обориб ташлаймиз! Тушундингизми?! — деди.

Каримбой аканинг юзи оқариб кетди.

Пўлат Дамирович баракдан чиқди.

Шайтон қутқусига учган кишилар тўпланган хонага шу қадар дилгир сукунат чўкдики, беихтиёр юрак тарс ёрилиб кетгудек.

Бир вақт аллаким олдидан югуриб ўтди ва эшикка яқин ерда деворга суяниб турган киши устига ташланди.

— Сен бориб чаққансан, номард! Энди кўнглинг жойига тушдимми? Ё ўзим тушириб қўяйми?! —

Югуриб ўтган киши Ҳусан эди. Унинг бақувват қўллари орасида типирчилаётган, кетма-кет тушаётган тепкилар зарбига чидай олмасдан бақираётган кимса Каримбой акага қўшни нар эгаси Алиназар исмли йигит эди.

— Мен чаққаним йўқ! Ўлай агар, мен чаққаним йўқ! — дея айюҳаннос соларди у.

— Сен чаққансан! Сендан бошқа ҳеч ким эмас! — дерди Ҳусан уни томоғидан гиппа бўғиб олганча. — Одамларнинг пулиниям сен ўғирляяпсан! Билмайди, деб ўйляяпсанми?

— Ўлай агар...

— Ўлгинг келаётган бўлсанг, ўлдираман! — қутуриб кетган Ҳусан кучининг борича Алиназарни бўға бошлади.

Шўрлик чақимчи нафас ололмай хирқираб қолди.

— Ҳой, мусулмонлар! Нега жим турибсизлар? Ахир, уни ўлдириб қўйса, бошимиз яна балога қолади-ку! — дея чинқирди аллаким.

Бир неча киши Ҳусанга ёпирилди. Аммо Ҳусан ҳеч кимга куч бермас, оракашлар қўлидан тутса, у оёқлари билан Алиназарни тепкилаб қолар, жуда бўлмаса боши билан рақибининг дуч келган ерига калла соларди. Барак шайтоннинг жанжалкаш малайлари уясига айланганди.

Энди аралашмасликнинг иложи қолмаганди.

— Ҳусан, бас қилинг! — оломон орасини ёриб ўтиб Ҳусаннинг қизариб-бўғриқиб кетган юзига тарсаки туширдим. Кейин унинг қонга тўлган кўзларига қаттиқ тикилганча паст, аммо қатъий оҳангда яна такрорладим: — Бас қилинг, Ҳусан!

Ҳусан тутқаноқ жазавасидан ўзини йўқотиб қўйиб, кутилмаганда ҳушига келгандек бирдан қаттиқ сесканди. Менга еб юборгудек, ваҳшиёна назар ташлади. Болаларникидай беғубор кўзларини таниёлмай лол қолдим:

— Сиз... — у мени биринчи марта кўраётгандек юзимга тикилди.

— Ташқарига чиқайлик, Ҳусан, — дедим оҳиста, кейин унинг ҳамон титраётган билагидан тутдим.

— Йўқ! — Ҳусан шахт билан қўлини тортиб олди ва ташқарига отилди.

Мен жойимга қайтдим.

Кимдир Алиназарни ўрнидан турғазди. Унинг лаби ёрилган, юзи қонга бўялганди.

Ҳамхоналаримиз энди унга таъна тошларини ота бошладилар:

— Ҳайф-э сенга!

— Уялмасдан шу ишни қилдингми?

— Эрта бир кун ўзинг шу қўйга тушсанг нима қиласан?

— Ўмарган пулларингни эгаларига қайтар. Сенинг дастингдан неча киши оч қолди!

Қулоқларимни бекитдим.

Тўшагимга чўзилиб кўзларимни юмдим. Аммо сира уйқум келмасди.

Чироқ ўчди. Хонани қоронғилик чулғади. Аллақаерда мусиқа янгради. Зериккан соқчилар гитарасини тинғирлатапти чоғи. Бегона юртнинг бегона оҳанги бўлгани учунми, мусиқа кўнглимга ёқмади, назаримда, бу оҳанг дераза ортида пусиб, тиш қайраб турган ажалнинг жодули ноласидай туйилди. Беихтиёр дераза томонга қарадим. Бизникига ўхшамайдиган бегона, совуқ ва ҳиссиз ойнинг хира ёғдуси ичкарига поёндоз бўлиб тушиб турарди...

* * *

Эрталаб соқчилари ҳамроҳлигида Пўлат Дамирович яна баракда пайдо бўлди. Ундан сал аввалроқ кирган Матчонов бизни аллақачон сафга турғазиб қўйганди.

— Сиз нима учун ишга чиқмаяпсиз? — деб сўради Пўлат Дамирович Каримбой акадан.

— Ўғлим...

— Нима ўғлим?

— Унга қараяпман ахир!

— Бунақаси кетмайди! Билиб қўйинг, баракда қолишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ! Фақат ногиронларгина қолиши мумкин.

— Мен ишга чиқсам боламнинг аҳволи нима бўлади?

— Ошпазлар қараб туришади. Гапни кўпайтиришдан фойда йўқ. Ҳамма дарҳол ишга!

Каримбой ака ёлворувчи нигоҳ билан атрофдагиларга назар ташлади. Сафдагилардан садо чиқмади.

— Ҳаким Назарич қачон келадилар? — деб сўрашга журъат қилдим мен.

— Ҳаким Назарич хизмат вазифаси билан кетган, қачон қайтиши номаълум, — деди Пўлат Дамирович мени биринчи марта кўраётгандек ҳайрон бўлиб тикиларкан.

— Каримбой аканинг ўрнига ишлаб бермоқчимиз, у киши ўғлининг ёнида бўла қолсин бир неча кун, — дедим яна бироз дадилланиб.

Пўлат Дамирович кибрли нигоҳлари билан мени бошдан-оёқ кузатаркан, истехзо билан сўради:

— Шу жуссангиз билан икки кишилиқ, йўқ, уч кишилиқ нормани бажара олармикинсиз?

— Пули тўланса бўлди, ҳар қандай ишни эплаб кетаверамиз, — дея дангал жавоб бердим.

Пўлат Дамирович мени пул учун ўзини томдан ташлайдиган чапанилардан деб ўйлади чоғи ё дилига бошқа бир ниятни тугдими, ҳар қалай:

— Бўпти, биз рози, — деди бироз юмшаб.

Сафдошларим ҳайратда, ахир шу пайтгача ҳеч ким Пўлат Дамирович билан бақамти туриб гаплаша олмасди-да. "Ундан аллақандай ёвузлик ҳиди келади", деганди Ҳусан бир куни Пўлат Дамирович ҳақида гапираркан.

Ёнимда турган Нурали кўлимни сиқиб қўйди. Бошқалари кўз қисиб, ияк қоқиб, ўз табрикларини йўллашди.

— Фақат, — дея ортига ўгирилди Пўлат Дамирович эшик олдига етганида, — аввал ўз нормангизни, кейин ота-боланинг нормасини бажарасиз. Ҳар кунлик сводкани бригадир Матчоновдан шахсан ўзим қабул қиламан!

— Хўп бўлади, — деб жавоб бердим шу заҳоти.

Пўлат Дамирович: "Бу қанақанги "ноёб" телба экан?" — дея ҳайрон бўлгандай, юзимга қарай-қарай чиқиб кетди.

— Барака топинг, ука, — дея кўлимни сиқди Каримбой ака. — Яхшилигингизни яхши кунларингизда қайтарайлик.

— Алишер соғайиб кетса, бас, менга бошқа ҳеч нарсанинг кераги йўқ.

— Алишер... Алишер... — деганча Каримбой ака ўғлининг ёнига кетди.

Нурали билан Ҳусан яқин келишди.

— Каримбой аканинг ишини эплай олмайсиз, — деди Нурали ташқарига чиқаётганимизда. — Лекин хавотирланманг, биз ёрдам берамиз, а, Ҳусан, тўғрими?

— Албатта.

— Каримбой акага қийин бўлди, — деди Нурали. — Ўзи йиқилиб, майиб бўлганидаям бунчалик қийналмасди.

— Адо бўлди, дейверинг, — дедим.

Ҳусан бўлаётган гап-сўзларга қўшилмасдан ерга қараганча биздан бир қадам олдинда кетиб борарди.

Шундай қилиб, умрим бино бўлиб, қўл урмаган ишим — ёғоч йўнувчилик касбини ўргана бошладим. Иш оғир эди, қийналардим, бошқаларга қараганда кўпроқ азият чекардим, аммо барибир ортга чекинмадим, шунга аҳд қилгандим, нега деганда, иш ҳақи қанча тўланишидан қатъи назар — мен бу ҳақда ўйламай қўйгандим ҳатто, — меҳнат, фақат меҳнатгина мени шайтон уясидаги тутқунликда жонимга оро кириши мумкин, деган хулосага келгандим. Акс ҳолда, аллақачон телба бўлиб қолишим тайин эди.

Баракда ярим соатдан ортиқ туриб бўлмасди. Алишернинг аҳволи оғирлашган, иситмаси кўтарилган, оғриқ кучайганди. Тез-тез ҳушдан кетиб қоларди. Қадамбой оға малласоч маъшуқаси орқали тинчлантирувчи дорилар келтириб берганидан кейингина Алишер сал-пал ўзига келиб қолди.

— Арзимаган матаҳ экан-ку, шунга шунчалик зор бўлдикми? — дерди Каримбой ака тинчлантирувчи дориларга ёшли кўзларини тикканча.

Бироқ бу дориларнинг таъсири вақтинчалик эди. Маълум муддат ўтганидан кейин Алишер яна безовталана бошларди. Бир куни Каримбой ака ёнидан бир даста пул чиқариб:

— Қадамбой оға, мана шу пулларнинг ҳаммасига тинчлантирувчи дори опкеб беринг, — дея ялинди.

— Иби, мунча кўп? — деди Қадамбой оға ҳайрон бўлиб.

— Дориси тугаб қолса, болам яна безовта бўлади...

— Майли-ку-я, лекин бу дорини ҳадеб еяверишдан фойда йўқ. Бу дори оғриқ бўлаётган ерни ухлатади, холос, даволамайди!

— Э, майли, даволамаса ҳам майли, оғриқни билдирмай турса бўлгани... — деди Каримбой ака музтар аҳволда.

— Сиз-чи, яхшиси, Ҳаким Назарич келганларидан кейин олдига кириш, — дея ақл ўргата бошлади Қадамбой оға қозилик қилиш имкони туғилганидан бағоят руҳланиб. — Бор гапни у кишига очиқчасига айтиш. Ҳаким Назарич инсофли одам. Бу ердагилар орасида якка-ю ягона инсофли одам! У тушунади аҳволингизни ва ишонаманки, ёрдамни аямайди.

— Келсин... келганларидан дарров олдиларига кираман, — деди Каримбой ака. — Тўғри айтасиз, аҳволимизни у киши тушунади. Унгача дори-пори билан жон сақлаб турсин, девдим-да.

— Дорини ўйламанг, пулини берсангиз бўлди, ернинг остидан бўлсаям топтираман. Битта мегажинга сўзимизни ўтказа олмасак, эркак деган номимиз қаёқда қолди?

— Барака топинг, илойим.

Каримбой ака бир неча кун аввал Ҳаким Назаричга учрашгани ҳақида Қадамбой оғага лом-мим демагани мени ҳайрон қолдирди.

Кунлар шу зайлда ўтарди.

Бу ерларда қор тез-тез ва мўл-кўл ёғарди. Туманли кунлар кўп бўларди. Изғирин, бўрон... Совуқ камида қирқ беш-эллик даража... Бундай аёвсиз қишни тушимда ҳам кўрмагандим. Баракдагилар ёппасига шамоллай бошладилар. Тунни ўтказиш азоб эди. Кимдир қув-қув йўталган, кимдир иситмадан алаҳлаган... Барак — кимсасиз оролга тушиб қолиб, ҳаётдан узилган, қаровсиз ва ташландиқ кема мисоли эди. Вақт ўз моҳиятини йўқотганди...

* * *

Алишерга дорилар таъсир қилмай қўйди. Сурункали иситма ва оғриқ унинг озғин вужудини тинимсиз ларзага соларди...

Шамоллаш мени ва Нурали билан Ҳусанни ҳам четлаб ўтмади. Аммо биз ётиб қолганимиз йўқ. Шамоллашни спирт билан даволаб юбордик. Ҳақиқий тоза спиртни Ҳусан топиб келди. Қаердан, қандай қилиб топганини у айтмади, биз ҳам сўрамадик. Уйқу олдидан озгина сув аралаштирилган спиртни сипқорардиг-у, жулдур кўрпамизга ўраниб ётардик. Қарабсизки, эрталабгача шамоллашдан асар ҳам қолмайди.

Бир куни кечқурун ишдан қайтарканмиз, ҳовлида юрган аёлларга кўзимиз тушди. Аёллар иккита эди. Бири ошхона эшиги олдида турарди, иккинчиси контора томон кетиб борарди. Орқаворатдан иккаласи ҳам менга танишдай тўйилди.

— Ё товба! — деди Қадамбой оға ёқасини ушлаб. — Анови хотинлар сизларнинг ҳам кўзингизга кўриняптими?!

— Кўзингизга кўриняпти, — дея пичинг отди аллаким.

Ҳовлига дупур-дупур кириб келган эркакларга аёлларнинг ҳам назари тушди.

— Наргиза?! — ошхона эшиги ёнида турган аёлни таниб рўпарасида тўхтадим.

— Кимсиз?! — аёл аввалига қаттиқ сесканиб, ўзини ичкарига олди.

Соч-соқолим ўсган, ранг-рўйим бир аҳволда бўлганидан Наргиза мени дафъатан танимади.

— Давронман... эсингиздами?.. Поезд... Саҳройилар...

— Ие... Вой ўлай... — Наргиза юзимга синчков назар ташлади. — Ўша Давронмисиз чинданам?..

— Чинданам ўша Давронман, — дедим қулиб.

— Ё товба, кўзларимга ишонмаяпман! Ўртоғингиз қани? Исми Сафаралимиди?

— Билмайман... Ўзингиз бу ерда нима қилиб юрибсиз?

— Э... — Наргиза тўлиб турган экан, кўзлари жиққа ёшга тўлди. — Кейин... айтиб бераман...

Шу вақт ортимдан:

— Нимани кейин айтиб берасан? — деган таниш овоз эшитилди.

Ўгирилдим. Рўпарамда Санобар турарди.

— Даврон! — у мени шу заҳоти таниди. Яқин келиб эски танишлардек қўл бериб кўришди.

Шерикларим анг-танг бўлиб қолишди.

* * *

Наргиза билан Санобарнинг қисмати ҳам бизникига ўхшашроқ. Улар пул солинган сумкачаларини ўғирлатиб қўйишган. Сумкачада пул билан бирга ҳужжатлари ҳам бўлган экан. Шу ерлик танишлари Олесадан ёрдам сўраш учун бораётганларида қўлга тушиб қолишган...

— Нима бўлгандаям сизни учратганимиз яхши бўлди, — деди Наргиза. — Ҳар қалай, кўз таниш бўлгани яхши-да.

— Қаерга келиб қолдик ўзи? Ўлай агар, ақлим етмаяпти, — деди Санобар.

Аёллар анча-мунча қийналишган чоғи, ранг-рўйлари бир аҳволда эди. Мени учратганларидан улар хурсанд эди. Менинг эса кайфиятим бузилди.

— Биримиз ошпазлик қиларканмиз, биримиз кир юварканмиз, — деди Санобар бурнини жийириб. Кейин Наргизага қараб: — Кўрдингми, анови ойимчани атай ўзининг ёнига олиб қолди, — деди.

— Атай олиб қолгани йўқ, шекилли, — деди Наргиза.

— Атай қилган бўлмаса, нега униям бизга кўшиб қўймади?! — деди Санобар ўжарлик билан.

— Дўхтир дўхтирлик қилади-да!

— Ким ҳақда гаплашяпсизлар ўзи? — дея аёлларнинг баҳсига аралашдим.

Бу вақтда биз — эски танишлар ошхонада суҳбатлашиб ўтирардик.

— Ҳақим Назарич деган киши яхши одамми ё... — Санобар шубҳали назар билан қаради.

— Ҳеч нарсага тушунмаяпман, ўлай агар!

— ... ё анақа эркақларданми? — Санобар кўзларини ола-кула қилди.

— Ҳозирча бир нарса дея олмайман, — дедим ростига кўчиб.

— Ўшанақалардан бўлса ановининг шўри қуриди, — деди Санобар. — Жа, ўзини тутиши бошқача эди-да. Баттар бўлсин!

Тоқатим тоқ бўлди, аммо начора, аёлларга бас келиб бўлармиди, айниқса, қалбини ҳасад жунбушга келтирган бир вақтда...

— Ҳа, ҳақиқатан ҳам юраги катта жувон экан, — деди Наргиза юрагимни қиздираётган қизиқиш оловига мой сепгандек. — Бирортаси шилқимлик қилиб ташланиб қолмасайди, деб биз иккимиз юрак ҳовучлаб турибмиз, у бўлса қилт этмайди-я! Худди отасининг чорбоғида юргандай...

— Кимни гапиряпсизлар ўзи? — деб юбордим охири.

Худди шу вақт ошхона эшиги секин ғийқиллаб очилди. Ва... Ва остонада... Йўқ, энг аввал оппоқ манглай... ҳар толасидан учқун сачраётгандек қоп-қора, силлиқ сочлар... камон қошлар остида бутун дунёни ўзида мужассам этган денгиздек сокин ва тубсиз бир жуфт қора кўз янги пайдо бўлган юлдуз мисол "ярқ" этиб кўзга ташланди. Кейин ёқаси кўтарилган одми қора пальто, учи ингичка этик кийган, бениҳоя соҳибжамоллигидан ташқари, нимаси биландир бир қарашдаёқ одамни ўзига тортадиган навниҳол аёл хонага кирди.

— Келинг, Гулруҳ, — илтифот ила уни қарши олди Наргиза.

Аёл унга нимадир деди. Мен унинг овозини эшитдим, аммо сўзларини илғай олмадим. Назаримда, хона кенгайиб, улкан ялангликка айланиб қолгандай, анчадан буён дилгир кўнглим бехосдан ёришиб кетгандай бўлди. Аёлнинг овози шу қадар майин ва ёқимли эдики...

Қулоғимда қолгани шу.

Кейин аёл кетди. Эшик ёпилди. У хонага кирган чоғида ҳам, кетар чоғида ҳам мен томонга қарамади. Рўпарадаги деразадан унинг қордаги соясига кўзим тушди.

— Мана шу жувон ҳақида гапираётгандим-да, — деди Санобар. — Исми Гулруҳ...

— У ҳам сизлар биланмиди? — сўрадим ундан.

— Биринчи марта участкавойнинг хонасида учратгандик. Кейин битта камерада бўлдик. Шунда яхшироқ танишиб олдик, — деди Санобар яна.

— Ўзи содда, камсукум кўрингани билан жудаям довюрак экан, — дея гап қўшди Наргиза. — Участковой билан гаплашганини бир кўрсангиз эди! Ҳақим Назарич билан ҳам тап тортмасдан гаплашиб келди бу ерга кела-келгунча...

— Савдода юравериб юзи қотиб кетган-да, — дедим бирдан қалбимни мубҳам кайфият чулғаб олганини ҳис этарканман.

— Қаёқда! Бечоранинг биринчи марта чиқиши экан.

— Ёлғиз ўзи-я?!

— Бизам шунисига беш кетдик-да, — деди Санобар бозорчи аёлларга хос шартакилик билан.

Синчковлигим голиб келди. Гулруҳ ҳақида яна нималарнидир билиб олиш истагида гап ковладим:

— Тирикчилик тошдан қаттиқ деганлари шу-да. Ёшгина жувон бола-чақам деб ўзини бозорга урган, шекилли?..

— Ажрашган, — дея гапни илиб кетди Наргиза шу заҳоти. — Оиласи йўқ ўзининг. Келин бўлиб тушган жойи ночор экан, оилани сал ўнглаб олай, кейин фарзанд кўрармиз, деб бу бечора ишлаб юраверган, у ёқда эри бошқаси билан...

— Тавба қилдим, шу эркакларга ҳам ҳайронман, — Наргизанинг оғзидаги гапни юлиб олди Санобар. — Ўзи бир пулга қиммат бўлсаям хотин зотига паст назар билан қарайди-я! Битта хотинни эплаб боқолмайди-ю, бошқасига кўнгли суёт кетганига ўлайми?! Мана, мени айтди дерсизлар, мана шу жувоннинг эри ўзига умуман мос бўлмаган! Ақлли эркак бўлганида бу жувонни гўзаллиги учун ҳам бошига кўтарган бўларди. Тўғрими, тўғрими гапим? — Санобар қизгинлик билан менга тикилди.

— Масаланинг моҳиятини билмай туриб бир нима дейиш қийин, — дея мужмал жавоб қилдим.

— Чиройли аёллар бахтсиз бўлишади, деганлари рост, — дея гапни давом эттирди Наргиза. — Энди бечора ўлган акасининг болаларини боқиш учун тентираб юрибди.

— Айтганча, нега у сизлар билан эмас?

— Асли касби ҳамширалик экан. Шунинг учун Ҳақим Назарич уни конторада олиб қолди. Алоҳида хона қилиб берармиш. Касал бўлсаларингиз энди бемалол Гулруҳнинг олдига бораверасизлар. Биз...

— Вой-вой-эй, юрагим сиқилиб кетди, бўлди, ўша жувон ҳақида гапираверманг, — дея Наргизанинг гапни чўрт кесди Санобар. — Ўзимиз ҳақимизда гаплашайлик. Менга қаранг, Даврон, сиз анчадан буён шу ердасиз?

— Нимаиди?

— Анави Ҳақим Назарич деганларингиз, бу ерда ишлаганларингиз учун ҳақ тўлаймиз, деди. Шу гап ростми?

— Рост, шекилли. Уч-тўрт кундан кейин конторага чақириб чойчақа беради...

— Чойчақани биз аллақачон олиб бўлдик!

— Наҳотки?

— Сиз аёллар пулнинг юзини кўрмасангиз топширилган ишни кўнгилдагидай бажармайсизлар, деб қўлимизга пул берди ўша Ҳақим Назарич...

— Э-ҳа...

— Қолганини адрес бўйича уйлариинга юборамиз, деди. Шу гап ростми? — Санобар ҳам, Наргиза ҳам ишонқирамагандай қараб туришарди.

— Бизга ҳам шундай дейишган.

— Ҳаммаларингизгами? — беихтиёр жўр овозда сўради иккала аёл.

— Ҳаммага.

— Ҳа-а, — деди Санобар кўнглида қониқиш туйиб. — Ҳаммаларингизга шундай деган бўлса, бу гапга ишонса бўлади. Ахир, шунча одамни алдаб бўлмайди.

"Нега алдаб бўлмайди?" — деб юборишимга сал қолди. Аёллар билан хайрлашиб ташқарига чиқдим.

Қор учкунларди...

Баракда аллақандай жонланиш юз берди. Пала-партиш, жанжалкаш, сўконғичу жулдурвоқи эркаклар галаси фавқулодда ҳодиса юз бергандек кутилмаганда тўсатдан ўзгариб қолишди. Устара нималигини унутиб юборган ёноқларга устара тегди. Ўрин-тўшак ҳар куни эрталаб йиғилиб, кечаси ёзиладиган бўлди.

Шахсан мен баракда аёл деб аталмиш зот пайдо бўлганини дастлабки кунги кечки овқатнинг таъми хушхўрлигидан билдим. Одатдагидай, карам шўрва эди, лекин у ҳар кунгидан бутунлай бошқача эди. Анчадан буён иштаҳа билан овқатланмагандим, ахир.

Наргиза ош-овқатнинг устаси, ҳақиқий пазанда эди.

Санобар вайсақироқ хотин эди-ю, аммо ўзига топширилган ишни сидқидилдан бажарарди. Унинг шарофати билан ирkit ва жулдурвоқи ишчиларнинг энгил-бошига сон кирди. Санобар кирни қор сувига юварди. Бундан ташқари, у баракни ҳам тозалаб, супуриб-сидириб қўярди.

Бир куни унинг йўл устида Ҳақим Назаричдан:

— Баракни тозалаб турганим учун ҳам иш ҳақи ёзасизми? — деб сўраётганини эшитиб қолдим.

— Албатта. Как штик! — дея жавоб берди Ҳақим Назарич.

— Хўп десангиз, конторангизниям тозалаб берардим.

— Ҳожати йўқ.

Мутлақо кутилмаган, фавқулодда ҳодиса эртаси куни Гулруҳ баракка кириб келган куни юз берди. Мендан бошқа деярли ҳамма Гулруҳ ҳақида билмасди-да.

Уни Ҳақим Назарич баракка бошлаб келганди.

— Бугундан эътиборан "контора" қошида медпункт иш бошлади. Кимки тиббий ёрдамга муҳтож бўлса, бемалол мурожаат этиши мумкин. Гулруҳ тажрибали ҳамшира. Ўйлайманки, барча саволларингизга ундан жавоб оласиз...

Ҳақим Назарич яна алланималар ҳақида сўзлади, аммо аминманки, ҳеч ким унинг гапларини эшитмади ҳисоб. Деярли эллик-олтмиш чоғли кишининг очкўз назари Гулруҳга қадалганди. Ростини айтсам, ўзим ҳам ундан кўз узолмай қолгандим. Йўқ, бу инсон фарзанди эмас, фаришталардан бунёд бўлган малоика эди!

— Саволлар борми? — мурожаат қилди Ҳақим Назарич баракдагиларга.

Дафъатан ҳеч кимдан садо чиқмади. Барак сув қуйгандек жимжит эди. Бир маҳал аллақимни қаттиқ ва тўхтовсиз йўтал тутиб қолди-ю, сукунатга дарз кетди. Гала-ғовур қўпди.

— Боламини ҳозироқ олиб ўтсам бўладими?..

— Йўталга қарши дори борми?

— Касалларга справка бериладими?

Пала-партиш, тўхтовсиз саволлар ёмғири ёғилди.

Гулруҳ шошмасдан, аниқ ва содда қилиб саволларга жавоб бера бошлади. У сўзлар экан, киприклари аста-секин кўтарилиб, сокин нигоҳлари хона узра кезинди. Қарашлари ниҳоятда мулойим эди.

Пировардида у менга тикилиб қолгандай туйилди. Сесканиб кетиб, ерга қарардим.

Шу вақт Ҳусан шартта билагимдан тутиб:

— Юринг, унга кафтингизни кўрсатамиз, — деб қолди.

Шоша-пиша қўлимни тортиб оларканман:

— Боринг-э! Нималар деяпсиз?! — дедим шивирлаб.

— Ахир кафтингизни... болта ялаб кетганди-ку!

— Аллақачон битиб кетган, — дея ёлгон сўзладим.

Бир неча кун илгари ёғоч йўниш чоғида уқувсизлигим туфайли болтанинг ўткир юзи чап кафтимни ялаб кетганди. Спирт билан тозалаб, артиб, газак олдириб қўймаслик учун латта-путталар билан боғлаб юргандим.

— Алдаяпсиз, — деди Ҳусан шу чоғ. — Жароҳатингиз йиринглаб кетганига кўзим тушганди.

— Нега менга тирғалиб қолдингиз?! —

— Жонон билан икки оғиз гаплашиш шарафига муяссар бўлиш илинжида эдим.

— Бориб гаплашаверинг, бунинг ҳеч қийин ери йўқ-ку.

— Бирор баҳона бўлганида...

Нурали Ҳусаннинг елкасига қўл ташларкан:

— Кўя қол, оғайни, у сени гап билан ўтқазиб қўяди, — дея попугини пасайтирди. — Кўрмаяпсизми, ўзига жуда ишонган аёлга ўхшайди.

Ҳусан индамай қолди.

Нуралининг гапида жон бор. Ахир баджаҳл ва серзарда эканликлари очофат қашқирнинг кўзларидай чақчайган нигоҳларидан яққол сезилиб турган эллик-олтмиш чоғли киши қаршисида ҳадиксираётганини билдирмасдан, хотиржам ва улуғвор қиёфада туришнинг ўзиёқ ҳамманинг қўлидан келавермайдиган иш-ку!

Қизиқишим ортди.

Шу пайт баракка соқчилари ҳамроҳлигида Пўлат Дамирович кириб келди.

— Ие, сиз бу ерданингиз? — у Ҳаким Назаричга мурожаат қиларди-ю, икки кўзи Гулруҳда эди.

— Ҳамширани ишчиларга таништираётгандим. Мана, йиғинимиз ҳам тугаб қолди. Кетдикми, Гулруҳ Қосимовна? — Ҳаким Назарич шошилганча Гулруҳни ташқарига бошлади.

Эшик ёпилгунча Пўлат Дамирович уларнинг ортидан қараб қолди...

Икки кундан кейин баракда яна бир киши пайдо бўлди. Бу Камолиддин эди. Икки қўли, икки оёғи йўқ, махсус аравадада ўтирган ёшгина йигит... йигитнинг... гўладан фарқи йўқ эди. Тилли-жағли гўла...

— Меҳнаткашларга шон-шарафлар бўлсин! — дея шанғиллаганча кириб келди у кечки пайт.

У билан яхшироқ таниш бўлган бир неча киши истиқболига чиқиб, ҳол-аҳвол сўрашишди. Унга парво қилмасдан тўшагида ётганлар ҳам бор эди. Камолиддин уларнинг эътиборсизлигидан оғринмади, аравачасини "ғийқ-ғийқ" қилганча ҳар бир кишининг олдига бориб астойдил сўрашиб чиқди.

— Сизни қаердадир кўрганман, лекин эслолмаяпман, — деди у менинг қаршимда тўхтаб.

— Дунё тор, — дея кулимсирадим.

— Ҳа, дунё тор, — деди Камолиддин гапимни маъқуллаб. Кейин юзимга синчиклаб тикиларкан: — Ҳозир бу кишининг ким эканлигини айтиб бераман! — деди баланд овозда. — Ҳей, баракдагилар, эшитяпсизларми?! Бу киши... Бу киши... Бу киши... рассом бўлмасанда, шунга яқинроқ бирорта санъатга яқин киши. Мен бир қарашдаёқ пайқадим буни. Шундайми? Жавоб беринг, шундайми?!

Шовқин-сурон кўтариб, баланд овозда гапираётган Камолиддиннинг акси ўлароқ босиқ-вазминлик билан:

— Янглишдингиз, — дедим.

Камолиддин ҳайрат билан юзимга тикилди.

— Наҳотки? Наҳотки мен янглишган бўлсам? Мен-а?!

— Ҳа.

Шундай дедим-у, ўрнимдан туриб ташқарига чиқдим. Гапираётган "гўла"га қараш оғир эди.

— Даврон.

Ошхона деразасидан бошини чиқариб гапираётган Наргиза эди. Беихтиёр шу томонга юрдим.

— Сиз учун озгина гўшт қовуриб қўйгандим, еб олинг, — Наргиза стол устига ликопча қўйди.

— Қандай бўларкин...

— Ўйланманг, қани, олинг, тез-тез еб олинг, — Наргиза қаршимга ўтириб олиб, қистай бошлади.

— Санобар кўринмайдими?

— Гулруҳга ёрдамлашгани кетди. Қанақадир идишларини қайнатиш керак эканми-ей. Даврон, бу ёғи нима бўлади энди?

— Нима бўларди...

— Бизни қўйиб юборишармикин?

— Тўғриси айтсам, билмайман.

— Уйдагиларнинг ҳоли не кечдийкин? — Наргизанинг кўзлари филтиллади.

— Ўзингизни ўйласангиз-чи!

— Уйга бир оғиз хабар етказишнинг иложи йўқмикин?

— Йўқ.

— Нима, шунақа қилиб юраверамизми?

— Ҳа.

— Ҳазиллашмаяпсизми?

— Ҳазилнинг ўрни эмаслиги кўриниб турибди-ку.

— Вой худойим! Қандай кунларга қолдим?.. Шу ерда бир умр қолиб кетсак-а? — даҳшат ичида тикилди Наргиза.

— ...

— Даврон, қочишнинг иложи йўқмикин? — овозини пасайтириб сўради Наргиза.

— Ҳамма ёққа соқчи қўйиб ташланган-у...

Наргиза ликопчани олдимга янада яқинроқ суриб қўяркан:

— Мабодо бирор иш қилсангиз... мен беҳабар қолмайин-а? Хўпми, илтимос. Биласизми, — дея Наргиза олдинга энгашиб, овозини янада пасайтирди, — анови Санобар анча туллак хотин экан. Ҳаким Назаричга унинг хушомад қилганларини бир кўрсангиз эди! У ёққа ўтсаям кетидан югуради, бу ёққа ўтсаям! Ўша Ҳаким Назарич Гулруҳга ёрдамлашиб туринг, дегани учун ҳам мана ҳозир медпунктда ивирсиб юрибди.

— Ёрдам?!

— Ҳа, ёрдам. Нега ҳайрон бўляпсиз?

— Ҳайрон бўлаётганим йўқ.

— Кундузи бу ерда бўлмайсиз-да, кўп нарсалардан беҳабар қоляпсиз.

— Санобарнинг нияти кўпроқ пул ишлаш.

— Санобарни айтаётганим йўқ. Майли, у жонини жабборга бериб ишлайверсин. Менга мана шу ошхонанинг ўзи етади. Эрталабки ишларимни бажариб бўлганимдан кейин анови дераза олдида тубаретка қўйволиб, ташқарига тикилиб ўтираман. Аввал Пўлат Дамирович дегани медпунктга киради. Киради-ю, кўп ўтмасдан чиқиб кетади. Зум ўтмасдан Ҳаким Назарич деганлари хонасидан чиқиб эшик олдида турганча у ёқ-бу ёқни кузатган бўлади-да, яна ичкарига кириб кетади. Тушлиқдан кейин Пўлат Дамирович деганлари яна медпунктга кириб кетади. Бу сафар дарров қайтиб чиқмайди. Бирор ўн дақиқа чамаси ўтади. Шу вақт орасида Ҳаким Назарич уч-тўрт марталаб ташқарига чиқади-киради, киради-чиқади. Сезишимча, иккаласиям хотинбоз!

— Уч кун ичида шунча ахборот тўплабсиз-а.

— Бунақа ишларни пайқаш учун уч кун эмас, бир қарашнинг ўзи кифоя. Чиройли хотинга эркаклар дарров қопқон қўйишади-да!

— Майли, мен бора қолай.

— Ўтиринг бирпас.

— Чарчаганман, дам олсам дегандим.

— Айтгандай, оёғи синган йигитни медпунктга олиб ўтишибди-а?

— Ҳа. Дарвоқе, ўша бечорадан бир хабар олишим керак. Эслатганингиз яхши бўлди.

Яхши дам олинг.

Ташқарида сайр қилиш ниятим бор эди. Лекин ҳаво шу қадар совуқ эдики, чидаб бўлмасди. Шундай совуқда иккинчи сменада ишлаётганларнинг жонига тўзим берсин. Пул нималарга қодир! Аммо одамзоднинг ердан бош кўтармай қўйгани аламли-да.

Барак томон юрдим.

Алишерни медпунктга олиб ўтишганидан буён хона тинчиб қолган, кечалари бемалол ухлаётгандик.

Кириб боришим билан "гур" кулги кўтарилди.

Тўрт-беш киши йиғилиб олиб латифа эшитаётган экан. Латифағўй Камолиддин...

— Даврон, келинг, сиз учун яп-янгисидан айтиб бераман, — деди Камолиддин.

— Раҳмат.

— Келинг энди!

— Чарчаганман!

Тўшагимга чўзилдим.

Негадир юрагим сиқиларди. Наргиза... Санобар... Бетоқат Ҳаким Назарич... Пўлат Дамирович... анови гапираётган "ғўла..." ва яна...

Кечаси билан чап қўлим зирқираб чиқди.

Эрталаб ишга кетдим.

Аммо ишлай олмадим. Чап қўлим елкамга довор зирқираб оғрирди. Менинг ўрнимга ҳам Ҳусан ишлади.

Кечқурун ҳамма овқатга ўтирган вақтда мен медпунктга йўл олдим. Эшик олдида Пўлат Дамировичга дуч келдим. У билагига бармоғини босганча чиқиб кетаётганди. "Лоп" этиб кўз олдимга Наргиза келди: "Аёллар фирт ваҳимачи бўлишади-да".

— Мумкинми?

— Келинг, — жилмайиб қарши олди Гулруҳ.

"Ҳаммани шундай кутиб олармикин?"

— Кафтим... умуман, қўлим икки кундан буён лўқиллаб оғрияпти, — дедим латтага ўралган қўлимни олдинга чўзиб.

— Нега оғрир экан?

Гулруҳ шундай деганча қўлимдаги латтани тухум пўчоғини арчигандай тез-тез ечиб ола бошлади. Латтанинг охириги қисми кафтимга ёпишиб қолган экан, кўчириб олиш қийин бўлди.

— Бироз оғрийди, чидайсиз-да, — деди Гулруҳ мулойимлик билан. Кейин кичкинагина шишадаги қанақадир суюқликни кафтимга сурди. — Беш дақиқа кутамиз. Анави ерга ўтирақолинг.

— Хўп, — Гулруҳ кўрсатган стулга ўтирдим.

Беш дақиқа кутиш керак эди...

Шисалар ва яна алламбалолар териб қўйилган столнинг нарёғида Гулруҳ қандайдир дори тайёрляпти. Унга тикилиб қарашга журъатим етмади. Хонани кўздан кечирдим. Хона каттагина, ёруғ ва озода эди. Ўнг томонда ёнма-ён қўйилган ойнаванд жавон ичида ҳар хил дори-дармонлар териб қўйилган. Тўр томон парда билан тўсилган. Дераза томонда аллақандай кумуш идишлар турарди.

— Анчадан буён шу ердамисиз?

— А?

— Анчадан буён шу ердасиз, деб сўраганим, — Гулруҳ столни айланиб ўтиб қаршимда тўхтади. — Қани, қўлингизни беринг-чи.

— Бир ойдан ошди келганимга.

— Ишлагани келганларданмисиз ёки...

— ... ёки адашиб, денг.

— Ҳа, менга ўхшаб, — кулди Гулруҳ.

— Менимча, ҳамма адашганлар шу ерда, шекилли.

— Бизнесменмисиз?

— Шунақароқ...

— Сиз бизнесмендан кўра илм билан шуғулланадиган кишиларга ўхшайсиз.

— Пешонамда бирорта ёзув ўқимадингизми мабодо?

— Пешонангизда ўқимадим-у, лекин кафтингизга қараб айтдим-да. Жисмоний оғир меҳнат қиладиган кишиларнинг қўли бошқа, қоғоз-қалам билан ишлайдиганларнинг қўли бошқа бўлади.

— Ҳозир мардикордан фарқимиз қолмади.

— Шундай дейсиз-у, бу барибир сезилиб туради. Эҳ-ҳе! — деб юборди Гулруҳ бирдан ёпишиб қолган латта парчаларини кўчириб олиб жароҳатимга тикилганча. — Яна лўқиллаб оғрийди, дейсиз-а? Шунчалик бўлади-ю, оғримасинми?!

— Ишга чиқсам бўладими?

— Йўқ. Ҳозир яхшилаб тозалаб, дори қўяман. Икки-уч кун ишга чиқмайсиз. Кўрқманг, справка ёзиб бераман.

— Гап справкада эмас. Нима, кун бўйи баракда ўтираманми?

— Дам оласиз.

— Э! Шу агар дам олиш бўлса!..

Гулруҳ куюқ киприкларини пирпиратганча юзимга тикилиб турди-да:

— Тўғри айтасиз, — деди. — Иш билан вақтнинг кўзини ўймасангиз, бу ерда жинни бўлиб қолиш ҳеч гапмас.

Гулруҳга тикилиб қолдим. У айнан кўнглимдаги гапни гапирганди.

— Майли, ишга чиқаверасиз, лекин ҳар куни эрталаб ва кечқурун перевязкага келиб турасиз, хўпми? — деди Гулруҳ қўлимни бинт билан ўраркан.

— Айтганча, оёғи синган йигитнинг аҳволи қандай? Уни шу ерга ётқиздингларми?

— Алишер ухляпти. Ана, парда орқасида.

— Ўтсам майлими?

— Майли.

Ҳаворанг парда ортида жипс қилиб қўйилган уч-тўрт каравотдан бирида Алишер ухлаб ётарди. Табиб қўли текканлиги сезилиб турибди, ранг-боши тоза, анча ўзига келиб қолган, пишиллаб ухларди бола бечора.

— Уйғонганида келганимни айтиб қўярсиз, — дедим эшик томон юрарканман.

— Ким келди, дей?

— Даврон аканг, десангиз бас. Умуман, аҳволи яхшими ўзи?

— Ҳозирча бир нима дея олмайман.

— Хўп, хайр, яхши дам олинг.

— Хайр.

Ҳовлига чиқдим-у, ўзимнинг "йўлкам" бўйлаб юриб кетдим. Осмонда ой баркашдек осилиб турар, юлдузлар чарақлар, ҳаво барибир совуқ эди.

Вужудимни аллақандай паришонлик, армон ва ғам-ғусса чулғаб олди. Ўзимни ёлғиз ва ночор ҳис эта бошладим.

Йўлкада Ҳусанга дуч келдим. У ҳам пўстинининг чўнтақларига қўлини солганча айланиб юарди.

— Бугун қанақа кун, Ҳусан? — деб сўрадим ундан.

— Тўғриси, билмайман... Менимча, якшанба бўлса керак.

— Авваллари якшанба кунларини ўтказишим қийин бўларди.

— Ишга ўрганиб қолганингиз учун-да.

— Бу ерда-чи? Бу ерда нима халақит беряпти?

Хусан чуқур хўрсинди. Кейин:

— Халақит берадиган нарса кўп. Лекин мен бу ҳақда ўйламасликка ҳаракат қиламан. Кун тугаётганига хурсанд бўламан, — деди.

— Мен ҳам...

— Яна бироз айланамизми?

— Йўқ. Баракка қайтаман. Бугун негадир шаштим пастроқ.

— Бўп туради.

Хусан йўлкада қолди.

Мен баракка йўл олдим.

Ҳовли тепасида коптоқдай оппоқ ой осилиб турарди. Бироздан кейин совуқ шамол турди...

Одатдагидан эрта уйғониб баракдан чиқдим.

Зўрайган шамол тунни олдига солиб қува бошлаган, осмоннинг бир чети оқаринқираб турарди.

Медпункт чироғи ёниқ эди. Эшикни қия очиб ичкарига бош суқдим.

— Салом.

— Келинг. Қўлингиз қалай?

— Бир нав.

— Қани-и... — Гулруҳ бинтни ечиб кафтимни кўздан кечирди. — Яхши. Икки-уч кун дори суриб турсак анча дуруст бўлиб қолади.

Гулруҳ дори ва бинт олиш учун жавон сари юрди. Шу вақт хонага Пўлат Дамирович шахд билан кириб келди.

— Бу ерда нима қилиясиз? — деб сўради у хўмрайганча мендан.

— Қўлимни даволатгани келдим.

Пўлат Дамирович ўзини гапимни эшитмагандай тутиб бўш стулга бориб ўтирди. Оёқларини чалиштирганча Гулруҳга қаради.

— Хайрли кун, Гулруҳ хоним! — деди у аллақандай кинояли оҳангда.

— Хайрли кун, — жавоб берди Гулруҳ мутлақо жиддий тарзда.

— Беморингизнинг жароҳати жиддийми ёки шунчаки баҳонами?..

— Жиддий.

Гулруҳнинг гул япроғидай нафис юзи қизаринқираган, демак, кинояли оҳангни пайқаган, лекин ҳеч нарса бўлмагандай, ўзига қаттиқ тикилиб, ҳар бир хатти-ҳаракатини ошкора кузатаётган Пўлат Дамирович гўё бу хонада йўқдай, ўзини эркин тутганча жароҳатимни тозалади, малҳам суриб боғлади. Кейин:

— Кечқурун яна кириб ўтишни унутманг, — деб тайинлади.

— Кечқурун келиш шарт эмасдир. Арзимаган яра экан-ку! — деди Пўлат Дамирович, овозидан аллақандай ғаразнинг ҳиди келарди.

— Келиши шарт, — деди Гулруҳ қатъий оҳангда.

— Нима зарур сизга! Шунақаси даф бўлавермайдими?!

Гулруҳ нимадир дегандай бўлди. Лекин мен эшитмадим. Ташқарига чиқиб қўйгандим аллақачон.

Ҳовлида Каримбой ака ва яна беш-олти кишига дуч келдим. Улар медпунктга боришаётган эди. Булар орасида Аслиддин деган йигит эътиборимни тортди.

— Сиз ҳам касалмисиз? — деб сўрадим ундан атай.

— Ие, ҳали хабарингиз йўқми? — деди у юришдан тўхтаб.

— Афтингиз касалга ўхшамаёпти-да.

— Касалимиз ичимизда, ичимизда, — деганча Аслиддин йўлига равона бўлди.

Ўттиз бешларга борган, кўзлари ўйнаб турувчи бу йигитни ёқтирмасдим. Биринчидан, чақирилмаган меҳмондай дуч келган даврага суқилиб кетаверарди. Иккинчидан, енгил табиатлиги шундоқ юз-кўзидан аниқ-таниқ акс этиб турарди. Учинчидан, ўтган йили сотувчи аёллардан бирига дабдурустан ташланиб қолганини эшитгандим. Тўртинчидан... дарвоқе, нега унга тирғалиб қолдим?

Нонушта қилиш учун емакхонага бурилдим. Лекин иштаҳам йўқ эди. Бир чашка қайноқ чой ичдим-у, ишга жўнаш тадоригини кўрдим.

Шамол янада зўрайган, қорнинг кумуш зарраларини учирарди.

Иш вақтида Ҳусан билан гурунглашмоқчи бўлиб ёнига ўтдим. Лекин унинг гаплашгиси келмаётганини, машқи пастлигини пайқаб ортимга қайтдим. Ҳусан аллақандай ўйчан, одамови бўлиб қолганди.

Кечга бориб шамол бўронга айланди.

Иккинчи сменага ҳеч ким чиқа олмади. Бунинг устига, чироқ ўчиб қолди. Фақат иккитагина шам липиллаб ёниб турган хона нимқоронғи эди. Бўрон учираётган қор учқунлари дераза ойналарига чирс-чирс уриларди.

Ўшанда бўрон бир кеча- кундуз хуруж қилди. Ишга бориш тугул ташқарига чиқишнинг иложи бўлмай қолди. Чунки қор уюмлари уйларнинг деразаларига қадар кўтарилган, юриб бўлмасди. Ниҳоят кўплашиб бир амаллаб эшик очиб ташқарига чиққанимизда бўрон тинган, қуёш чарақлаб турарди.

Бўрон турган оқшом "контора"да Ҳаким Назарич навбатчи эди. Одатда, улар Пўлат Дамирович иккиси галма-галдан навбатчилик қилишарди-да. Навбати ўтган киши эрталаб уйига жўнарди. То эртаси куни эрталабгача унинг қораси кўринмасди. Шу куни эрталаб Ҳаким Назарич ҳам уйига кетиши керак эди. Лекин у бундай қилмади. Олти-етти чоғли кишини баракда олиб қолиб, қўлларига курак тутди.

— Тушликкача қордан асар ҳам қолмасин, — деди у қор уюмларини кўрсатиб.

Бошқалар ишга кетишди.

Қор қуровчилар орасида мен ҳам бор эдим. Кафтимдаги жароҳатим ҳали яхши битмагани учун куракни тутишга халақит берарди. Шундай бўлса-да, индамасдан, жон-жаҳдим билан қор курашга киришдим.

Азалдан қор курашни яхши кўрардим. Кечга бориб қўлим ишдан чиққан ҳисоб, туз куйгандай ачишиб оғриётган кафтимга қараб бўлмасди. Жароҳатим тез тузалаётганидан хавотирда эдим. Мана энди яна анча кун медрпунктга қатнаш имкони бор...

Кечқурун ҳаммадан кейин ошхонага кирдим.

Наргиза йиғлаб ўтирарди.

— Нима бўлди?

Наргиза баттар хўнгради. Унинг ўрнига Санобар жавоб берди:

— Э ўлсин! Анови қирчанғи хачирларингиздан биттаси тегажоқлик қилибди-да. Шунга хафа бўлиб йиғляпти. Йиғлаш ўрнига бошлаб таъзирини бериш керак эди!

— Ўша қирчанғининг исми нима экан?

— Аслиддинми, нима эди? — Санобар Наргизага юзланди.

Наргиза ўпкасини тутолмай йиғларкан, йиғи аралаш ёзғирди:

— Аллақеъдаги... қаланғи-қасанғидан гап эшитдим... Нима ҳақи бор эди менга бундай дейишга?!

— Қизиқ гапларни гапирасан-а? — деди Санобар жаҳли чиқиб. Дугонасини ёш боладай авраш жонига теккан шекилли. — Ҳар хил гапларни эшитмайин десанг, уйингда ўтир эди.

— Ҳаммасига... ҳаммасига... Эрим сабабчи... Эрим... Эрим уқувли бўлганида...

Юзимдан иссиқ чиқиб кетди. Ё худо, эридан нафратланмайдиган аёл бормикин бу дунёда?!

Жаҳл билан баракка кириб бордим. Аслиддин ерга тўшалган исқирт шолча устида шериклари билан қарта ўйнаб ўтирган экан. Шартта елкасидан тутиб куч билан ўрnidан тургаздим.

— Ие, тинчликми, братан? — Аслиддин без бўлиб юзимга тикилди.

— Ошпаз аёлни нега хафа қилдинг?!

— Мен хафа қилибманми? Ким айтди буни сизга?

— Ҳозироқ бориб кечирим сўрайсан. Акс ҳолда, башарангни шундай безаб қўяманки, туққан онанг ҳам танисмай қолади!

— Хўп. Хўп. Тонг отсин...

— Йўқ, ҳозироқ бориб кечирим сўрайсан!

— Нега энди мен кечирим сўрарканман? Ўша хотиннинг ўзи-ку жилпанглаган! Тўшакка тортсам ҳам йўқ демасди...

Аслиддиннинг юзига мушт туширдим. Ғала-ғовур кўтарилди. Аслиддиннинг тарафкашлари менга ёпирилишди. Роса муштлашув бўлди.

Ярим соатдан кейин Ҳаким Назаричнинг хонасида ўтирардим.

— Мен сизни дуруст одам деб юрсам, фирт безори экансиз-ку, — Ҳаким Назарич таънали назар ташлаётган бўлса-да, овози қаҳрли эмасди.

Чурқ этмадим.

— Ўша аёл танишингизми? Бунчалик жон кўйдириб ҳимоя қилганингизга қараганда...

— Аёл фақат таниш бўлсагина ҳимоя қилинадими?!

Ҳаким Назаричнинг юзига қизил югурди.

Гурс-гурс қадам саси эшитилди йўлакда, зум ўтмасдан хонага Пўлат Дамирович кириб келди.

— Булар билан разбор қилиб ўтирасизми, Ҳаким Назарич?! Шартта казармага жўнатинг. Ўша ерда бунақаларнинг суроби тўғриланади, — деди у кира солиб.

— Баракка боринг, — деди Ҳаким Назарич менга.

— Ҳаким Назарич, бу нимаси?.. — дея норозилик билан тўнғиллади Пўлат Дамирович.

— Керакли жазони олиб бўлди, — деди унга Ҳаким Назарич қуруққина қилиб.

Шошилмасдан эшик томон юрдим.

Ортимдан Ҳаким Назаричнинг овози эшитилди:

— Йўл-йўлакай медпунктга кириб, кўзгуга бир қараб кетинг...

Унинг овозида алақандай енгил кулги оҳанги бордай эди.

Ташқарига чиқдим. Эшик олдида бироз турдим. Сўнг медпункт томон юрдим.

— Вой! — менга кўзи тушган Гулруҳ ҳайратдан донг қотди.

— Нега ҳайрон бўляпсиз? — дедим гапиришга қийналаётганимни сездирмасликка уриниб.

— Тинчликми?

— Тинчлик.

— Афтингизга қараганда, тинчлик эмасга ўхшайди.

— Кўзгу беринг, илтимос.

Гулруҳ стол тортмасидан тўртбурчак кўзгу узатди.

— Э-ҳа, гап бу ёқда экан-да! — деб юбордим кўзгудаги аксимга қараб ўзимни таний олмай қолганимдан ҳайратга тушиб.

Айтсам ишонмайсиз, юзим кулгили тарзда қийшайиб қолганди. Қовоқларим ёрилган, шишиб кетган лабимдан қон сизарди.

— Нима бўлди ўзи? — Гулруҳ пахта ва спирт билан ёнимга келди. — Қани, менга қаранг-чи.

— Ўҳ... секинроқ...

— Жонингиз шунчалик ширинми?

— Албатта.

— Муштлашаётганда нега шуни ўйламадингиз?

— Муштлашганимни ким айтди сизга?

— Афтингиз айтди. Ҳали кафтингизни ҳам...

Мен гуноҳкорона кулимсираганча кафтимни кўрсатдим.

— Вой-бў! Жонингиз савил экан сизни! — деди Гулруҳ, кейин бирдан юзимга кўзи тушди-ю, кулиб юборди.

Болаларча беғубор, самимий кулди.

— Дунёдаги энг чиройли эркак мен бўлсам керак.

— Ҳа... топдингиз...

Эшик тақиллади.

— Киринг, кираверинг, — деди Гулруҳ кулгидан ёшланган кўзларини дастрўмолига артаркан.

— Гулруҳ Қосимовна... — юзи қордек оппоқ Ҳаким Назарич эшик олдида туриб қолди.

— Жуда шошилишч эмасми? Мен ҳозир ишимни тугатаман, — деди Гулруҳ.

— Тинчлантирувчи бирор нимангиз борми?

— Ҳозир... Бироз кутиб туринг, — деди Гулруҳ менга, кейин қандайдир қутини олиб Ҳаким Назаричга яқин борди. — Яна юрагингиз безовта қиялпими?

— Ҳа.

— Қон босимингизни ўлчаб кўрсам майлими?

— Яхши бўларди.

— Бу ёққа ўтиринг.

Ҳаким Назарич Гулруҳ суриб қўйган стулга ўзини ташлади. Унинг мазаси йўқ, шекилли.

— Қон босимингиз жойида, — деди Гулруҳ тонометрни стол устига қўяркан. — Фақат юрагингиз сал тез уряпти. Менимча, бу чарчаганлик оқибати. Яна об-ҳавонинг ҳам таъсири бўлиши мумкин. Мана бу дорини тилингиз тагига ташлаб шиминг.

Гулруҳ Ҳаким Назарични тинчлантириб менинг олдимга келди.

Оғриққа базўр чидаб ўтиргандим. Асабларим ниҳоятда таранглашганди. Гулруҳнинг юмшоқ, ҳароратли бармоқлари қўлимга тегиши ҳамон бирдан бўшашдим: "Эҳ-ҳе, бу қўлни аллазамонлардан буён ҳеч ким силамаган эди..."

Кўнглимдан нелар кечаётганидан беҳабар Гулруҳ ўз ишини астойдил бажарарди.

— Эртадан бошлаб ишга чиқишни қатъиян ман қиламан, — деди Гулруҳ.

— Бунинг сираям иложи йўқ.

— Бу қўл билан ишлаб бўлмайди! Ҳаким Назарич, ишчингизга ўзингиз тушунтиринг.

— Қўл керакми ёки пул? — бироз ўзига келиб қолган Ҳаким Назарич ғалати савол берди.

— Пул, — дедим мен.

Ҳаким Назарич: "Мана, кўрдингизми?" дегандай Гулруҳга қаради.

Мен индамай хонадан чиқдим.

Баракдагиларнинг ярми дўстларча, ярми рақибига қарагандай адоват билан қарши олишди мени.

Кимлардир нималардир дегандай бўлди. Аммо мен ҳеч кимга кулоқ солмасдан тўғри бориб тўшагимга чўзилдим.

Ҳусан негадир тўшагида кўринмасди.

Анчагача ухлай олмасдан қийналиб ётдим. Бугунги муштлашувдан кейин Гулруҳ мен ҳақимда қандай хаёлларга бордийкин? Ахир зоҳиран тан олгим келмаса-да, ботинимда анчадан буён Гулруҳда яхши таассурот қолдириш истаги туғилганди-да. Бу ёғи қандоқ бўлди? Гулруҳ мени ким деб ўйладийкин? Ўйлаб ўйимнинг тагига етолмасдим. Кўнглимдаги гашлик кучая борди ва бирдан ўзимни ёмон кўриб кетдим. Кейин бутун дунё кўзимга хунук кўрина бошлади. Адёл билан бошимни ўраб олдим. Ташқарида гитара овози ва аллакимнинг бўғиқ хиргойиси эшитилди: "Ах, какая женчина..."

Эрталаб Пўлат Дамирович соқчилари кузатувида баракка қузғундай бостириб кирди. Биз одатдагидай сафда турардик.

— Бошвоқсиз тўнкалар! — дея бақира кетди у кирган заҳоти қутурган итдай. — Хом сут

эмган, ипирисқилар! Кимдан сўраб муштлашувга чиқдинглар?! А, сендан сўраяпман?!

Пўлат Дамирович ҳар бир ишчининг рўпарасида тўхтаб, пешонасига бармоғини бигиз қилиб ниқтарди. Навбат Ҳусанга келди.

— Сендан сўраяпман, аҳмоқ!

Пўлат Дамирович унинг ҳам пешонасига бармоғини бигиз қилиб ниқташга чоғланди, лекин Ҳусан чап берди, ўзини четга тортди.

Кейин нафрат билан:

— Кўлингни торт, ифлос! — деб бақирди у.

— Вой аблаҳ! Кимни ифлос деяпсан?! — Пўлат Дамировичнинг кўзларидан ўт чақнади.

— Кимни бўларди, сени-да, нодон! — Ҳусан кутилмаганда хохолаб қулди. — Нодон бўлмасанг, ўйлаб гапирардинг-да.

— Эси жойидами бу боланинг?!

— Ўзингнинг эсинг жойидами? Ҳеч замонда муштлашувга бировдан рухсат сўраб чиқиладими, галварс?!

Пўлат Дамировичнинг юзи кўкариб кетди.

— Соқчи! — дея чинқирди у.

Шу вақт эшикдан Ҳаким Назарич кириб келди.

— Нима гап? Нима тўполон? — деди у ҳаммага бир-бир кўз югуртираркан.

Пўлат Дамирович дарҳол ўзини босиб ҳозиржавоблик билан деди:

— Кўрмайсизми бу итдан тарқаганларни?! Кечадан буён муштлашиб бир-бирларининг гўштини еб ётишибди! Буларнинг ҳаммасини қамоқда чиритиш керак!

Ҳусан тилини тийиб туролмади:

— Қамоқдан нима фарқи бор бу ернинг?

— Ҳов тўтиқуш!..

— Ўзинг кенгуру!

— Жим! Жим бўлинг! — хитоб қилди овозини кўтармасдан Ҳаким Назарич. — Ҳозироқ жим бўларинг! Акс ҳолда...

Барак сув қуйгандай жим бўлиб қолди.

— Гап бундай, — давом этди Ҳаким Назарич, — бу ерда тўполон қилишга ҳеч кимнинг ҳақи йўқ. Нега деганда, биз ҳеч бирингизни ноқонуний равишда бу ерда ушлаб турганимиз йўқ. Ҳар бирингизнинг фақат ўзингизгагина маълум сабаблар туфайли бу ерда юрибсизлар. Шундай экан, бундан кейин кимда-ким тўполон қиладиган бўлса, кескин чора қўллашга мажбурмиз. Дастлабки чорамиз шундан иборатки, баракда бир киши гурбатни бошлаган бўлса-да, энг камида йигирма киши маошсиз қолади!

Сафдагилар гувраниб қўйишди. Аммо ҳеч кимдан садо чиқмади.

— Иккинчи чора шундан иборатки, безорилик қилган шахс билан ади-бади айтишиб ўтирилмайди, иши тўғридан-тўғри судга оширилади. Тушунарлими?

Сафнинг у ер-бу еридан гудранган, бўғиқ овозлар эшитилди.

— Тушунарли бўлса, жуда соз, — деди Ҳаким Назарич, кейин Пўлат Дамировичга юзланди. — Кетдик!

Пўлат Дамирович бўғриққанидан қип-қизариб кетган, лекин Ҳаким Назаричга эътироз билдира олмасди.

Иккала бошлиқ ҳам чиқиб кетишди.

— Қари туллак! — дея сўкинди Ҳусан. — Биз учун энг оғир жазо иқтисодий чора деб ўйлаганини қаранг. Шу қилганига кейинги маошнинг бир тийинини ҳам олмайман. Башарасига қараб отаман!

— Менимча, Ҳаким Назарич бир ўқ билан икки қуённи урди, — дедим ўйчан оҳангда.

— Тушунмадим.

— Нимасини тушунмайсиз? У сиз билан мени Пўлат Дамировичнинг зуғумидан асраб қолди.

Энди Ҳусан ўйланиб қолди.

"Ҳа, одамлар билиб айтишаркан, — дея хаёлдан ўтказдим. — Ҳаким Назарич инсофли одам. Менга номаълум қандайдир сабаблар туфайли Пўлат Дамировичнинг устидан ҳукм юргизадиган ва вақти-вақти билан унинг зулмона хатти-ҳаракатларини чеклаб турадиган мана шу мулоҳазакор Ҳаким Назарич бўлмаганида бу ердагиларнинг шўри қуриркан!"

Эрталаб медпункт эшиги олдида яна Пўлат Дамирович билан тўқнаш келдим.

— Сиз ҳалиям бу ерда ўралашиб юрибсизми? — деди у майда ҳашаротга қараётгандек ижирганиб тикиларкан.

Мен уни пайқамагандек индамадим, шунда у шу қадар қизариб-бўзариб, газабдан қалтираб кетдики, иложи бўлса, даст кўтариб улоқтириб юборса ёки ерга юмалатиб коптокдек обдон тепкиласа, топтаса, кейин товонлари билан хумордан чиққунча эзгилаб, абжағимни чиқариб йўқ қилиб ташласа!

— Ҳой пайтавақулоқ, кўппак, бурдалаб ташламасимдан бу ердан йўқол! — деди у газабини зўрға босиб.

— Ўзинг йўқол!

— Келгинди, саёқ...

— Ўзинг ўрис чўчқасисан!

Пўлат Дамировичнинг юзи қийшайиб кетди. Адл қоматини эғди-ю, этигининг кўнжига қўл юборди. Худди шу вақтда остонада Гулруҳ пайдо бўлди.

— Пўлат Дамирович, укол вақти бўлди, кирмайсизми? — деди у ҳеч нарсдан беҳабардай хотиржам оҳангда.

— Ҳозир...

Пўлат Дамирович ёнимдан ўтаётиб яна туртиб ўтишга уринди, лекин бу сафар уддасидан чиқолмади. Мен ўзимни четга тортишга улгурдим.

— Гулруҳ Қосимовна, сизни кўрсам эгим жунжикадиган бўлиб қолибди, — Пўлат Дамировичнинг қувноқ овози эшитилди ичкаридан.

— Кўрқинчли махлуққа ўхшайманми шунчалик?

— Сиз эзгулик ва ёруғлик фариштасисиз!

— Эзгуликни тушунса бўлади, лекин нима учун ёруғлик?..

— Ёруғлик, бу нур, ҳарорат дегани. Сизга қарасам зимистон кўнглим ёришиб кетади!

— Сизнинг кўнглингиз ҳам ғаш бўладими?

— Эҳ!.. Ўйлайсизки, бу одам...

— Мана, бўлди, энди бемалол ишга кетаверишингиз мумкин.

— Гулруҳ Қосимовна, мен кетмасдан шу ерда ўтирсам майлими? Сизни қоровуллаб!..

— Майли-ю, лекин нима учун, кимдан қоровуллайсиз?

— Ташқарида турган таъвиядан! Биласизми, у қанақа махлуқ?!

— Ишга кеч қолмайсизми?

— Менда иш вақти деган нарса йўқ. Анови махлуқ сизга бирдан ташланиб қоладими деган ташвишдан бошқа ташвишим ҳам йўқ.

— Унчаликка боришмайди...

— Мен уларни яхши биламан. Пул учун ўзини томдан ташлайди улар. Акс ҳолда, бу ерда хор-зор бўлиб юришармиди?! Мана биттаси ўзингизга маълум, қўлидан айрилиб қолишини била туриб бир кун ҳам ишдан қолмайди. Ишга чиқмаса мўмай пулдан қуруқ қолади-да! Ҳойнаҳой, у ёқда беш-олтита боласи, хотини бордир. Жароҳати гангренага айланиб кетса нима бўлади?! Дайди-келгиндилар босиб кетди ҳамма ёқни!

— Пўлат Дамирович, эсингиздан чиқарманг, мен ҳам ўшаларданман!

— Сизни қисмат бу ерга бошлаб келган. Мен билан учраштириш учун.

— Айтганча, уколингиз кам қолди. Олиб келиб берасизми?

— Эртага опкесам бўладими?

— Ҳа, бугунга етарли. Даврон!

Хонага кирдим. Эшикни очганимда йўлакдаги ғала-ғовур ичкарига ёпирилди.

— Одам кўпми? — сўради Гулруҳ.

— Одатдагидай, — тўнг жавоб бердим.

Гулруҳ юзимга ғалати қаради.

— Пўлат Дамирович, уколдан кейин бироз ётишингиз керак.

— Шунақами?

Пўлат Дамирович ўрнидан турди.

— Эҳ-ҳе, ириб кетибди-ку! — деди у жароҳатимга кўз ташларкан. — Ҳадемай қўлдан айрилиши турган гап!

Чурқ этмадим. Сезиб турибман, у атай шундай деяпти. Юзидаги кишининг жигига тегадиган, қадр-қимматини ерга урадиган ифода ва кулгиси шу қадар таҳқиромуз эдики, базўр ўзимни босиб, гўё уни писанд қилмагандек то хонадан чиқиб кетгунча сурбетларча тикилиб туравердим.

— Ғалати киши, а? — деди Гулруҳ унинг ортидан.

— Кўлида тўппончаси бор тўнка!

— Бугун кайфиятингиз йўқроқми?

— Бинойидай.

— Қўлингиз кечаси қаттиқ огримадими?

— Йўқ!

— Уч-тўрт кун ишга чиқмай турақолинг.

— Пулдан қуруқ қоламан!

— Ёш бола экансиз! Кечқурун сал вақтлироқ келинг, негадир одам кўпайиб кетяпти.

— Ўйлаб қўраман.

Авзойим бузилганди. Асабийлашардим.

Ташқарига чиқдим. Ўз-ўзидан жаҳлим чиқа бошлади. Қўлларидида супурги ва челақ кўтариб олганча боқилган ғоздай ҳовлида лапанглаб юрган Санобарга кўзим тушиб хотин зотига нафратим ошди. Аёллар янги ҳаётга тез кўникадилар ва ҳеч жирканмай, унга қарши руҳан исён кўтармай, бундан ҳеч қандай кўрқинчли нарса ҳам кутмасдан, ўзларининг янги тақдирига пешвоз чиқаверадилар, шекилли. Улар пулларини ёки бирор қимматбаҳо тақинчоғини ўғирлатиб ёки йўқотиб қўйишгандагина қаттиқ кўрқиб кетсалар керак.

Гулруҳ ҳам шуларнинг бири-да. Ким билсин, у соддаликни ўзига ниқоб қилиб олган маккорадир эҳтимол. Ахир, эркаклар томонидан улуғланиб, кўкларга кўтариладиган ёқимли соддалик кўп ҳолларда муҳтарама заифаларимизни хавф-хатардан сақлаб қолган...

— Алишернинг аҳволи яхшими? — деб сўради тушлик маҳали ёнимга келган Нурали.

— Дуруст, шекилли.

— Ўзини кўриб турибсизми?

— Бир марта.

— Каримбой аканинг негадир қовоғи очилмайди. Шунинг учун сўраяпман-да.

— Унчаликмас, менимча. Ҳар гал борганимда ухлаб ётган бўлади.

— Ҳусан кўринмайдими?

— Ҳусан? Шу атрофда юрувди.

— Ундан бироз спирт сўрасам дегандим. Негадир чап оёғимнинг бармоқлари қичишяпти. Шерикларим спирт билан артиш керак, дейишди.

— Яхшиси медпунктга учранг.

— Қандоқ бўларкин? Шусиз ҳам касаллар кўпайиб кетди.

— Спирт топиш қочмас. Аввал дўхтирга учрашинг.

Нурали кетди.

Қўлим ишга бормай, ходалардан бирининг устида анчагача хаёл суриб ўтирдим. Менга қадрдон манзиллардан ўтиб келаётган қуёш нақ тепамизда туриб олиб кумушранг нурларини мўл-кўл сочарди, аммо ўлай агар, заррача ҳам тафти йўқ эди. Ҳа, бу ернинг ўзи бир олам. Нафақат тартиб-қоидалари, балки бу ернинг қуёши ҳам, ойи ҳам ўзгача. Чарақлаб туради-ю, тафти йўқ. Бу ерда инсон қанчалар тубанлашуви, ўзлигини йўқотиши,

ботиний дунёсидаги энг олий туйғуларини ҳам ҳеч иккиланмасдан ҳалок этиб юборишга қодир. Шу билан бир вақтда бутунлай бунинг акси юз бериши ҳам мумкин. Зотан, кулфат ҳам ўзига хос нарса. Кулфат туфайли ҳаётни чуқурроқ ҳис этадиган бўлиб қоласан...

"Чилпарчин бўлган ҳаётни тиклаб бўлармикин?"

Аллақайдан ўқ овози эшитилгандай бўлди. Сергак тортиб ён-веримга қарадим. Тошпўлат билан Файзи ҳам ҳайрон бўлиб туришганди.

— Ўқ овозими? — деб сўрадим улардан.

Шу вақт иккинчи ўқ овози янгради.

Бу гал аниқ эшитдим.

— Соқчилар "уруш-уруш" ўйнашяпти чоғи, — деди Тошпўлат.

— Хусан ҳали қайтмадими? — ажабландим.

— Қаёққа кетганди ўзи? — таажжубланди Тошпўлат.

Кўз илгайдиган ерларни кузатиб Хусанни қидирдим. Афсуски, яқин-ўртада унинг қораси кўринмади.

Бир маҳал Қиличбек ҳовлиққанча келиб қолди.

— Ҳамма шу ердами? Ие, ҳов... Хусан қани?

— Эрталаб шу ердайди, — деди Файзи.

— Эрталаб шу ерда эканлигини билардим, лекин ҳозир қани у? — кўзлари ола-кула бўлиб бақирди Қиличбек.

— Мен қаёқдан билай! — Файзи нари кетди.

Қиличбек бесаранжом нигоҳларини менга тикди.

Мен кумушранг бўшлиқдан кўз узмадим.

Қиличбек қурилиш биноси томон югурди.

Узоқдан қараганда, оппоқ қор устида юмалаб кетаётган тарвузга ўхшарди у.

Кун аллақандай нохуш безовталиқ билан ўтди.

Қуёш ўрмон ортига бекинди. Унинг қарағай шохлари учига илиниб қолган сўнгги нурлари ҳам завол топди, қош қорайди. Шундан кейингина бизни ишни тарк этиб, баракка чорловчи кўнғироқ овози эшитилди.

* * *

Кўчада миршабларнинг юк машинаси турарди. Дарвоза олдида беш-олтитаси уймаланишган. Фуражкаларининг қайишлари туширилган. Милтиқларининг стволлари чироқ нурида совуқ йилтирайди.

Нимадир юз бергани маълум.

Миршаблар бизни бирма-бир кўздан ўтказишди.

Ичкарига кирганимиздан кейин соқчилар бизни ўз ихтиёримизга қўйиб юборишди. Аммо узоққа кетмай ҳовлининг у ер-бу ерида туриб олишди.

Ошхона деразаси олдида турган Наргиза мени имлади.

— Вой, Даврон, бормисиз? — деди ранги қув ўчган аёл.

— Нима гап?

— Хабарингиз йўқми? Бугун биттаси қочиб кетмоқчи бўлган экан, соқчилар шартта отиб ташлашибди!

— Ким экан?!

— Исмини билмадим... Ҳовлидан олиб ўтишаётганда кўриб қолдим. Ҳамма ёғи қон... Ёшгина йигит...

— Ҳозир қаердайкин, билмайсизми?

— Медпунктда шекилли. Ўша ёққа опкириб кетишди-ю...

Медпункт эшигига қарадим. У ерда милтиғини елкасига осган соқчи турарди.

Шошилаётган, ичимни алланима тимдалаётганига қарамасдан имиллаб ювиндим. Овқатландим. Фала-ғовур, ўзаро шивир-шивирлар қулоғимга кирмасди. Аммо, назаримда,

ҳамма пичирлаб гапираётгандай туйиларди.

Шерикларимга бир-бир назар солдим, башаралар турфа бўлишига қарамай, барида аллақандай хавотир, мавҳум умид, лоқайдлик ва сароб жимирлаётган бу нигоҳлар бўм-бўш эди!

Медпункт томон юрдим.

Соқчи аввалига рухсат бермади, қўлимдаги жароҳатимни кўрсатганимдан кейин ичкарига кириб кетди. Бир оздан кейин қайтиб чиқиб: "Кир!" дегандай ишора қилди.

Гулруҳ хомуш қарши олди.

— Ярадор йигит шу ердами? — деб сўрадим ундан.

— Ҳа.

— Аҳволи қалай?

— Яхши эмас, — дея пичирлади Гулруҳ.

— Кўрсам бўладими?

— Юринг.

Гулруҳ парда ортига бошлади.

Девор ёнидаги каравотда Алишер ётарди. У ухламаётганди, лекин мени кўриши билан кўзларини юмиб олди. Гаплашгиси келмади чоғи. Унинг ёнидаги каравотда Ҳусан ётарди!

Кўзларимга ишонмай унга яқинлашдим.

— Ҳусан...

Ҳусан "қилт" этмади. Унинг юзи бўзга ўхшаб қолганди. Кўзлари чала юмуқ. Қовоқлари шишган. Қорни киндигининг атрофи билан боғланган... Тирикликдан нишон йўқдай...

Ёнига тиз чўкдим. Нафас олишига қулоқ тутдим. Юзига бармоқларимни теккиздим: иссиқ. Хайрият.

— Кўп қон йўқотган, — деди Гулруҳ парда ортидан сирғалиб чиқарканмиз. — Ўша заҳоти опкелишганда бунчалик бўлмасди.

— Яқинда опкелишдимми?

— Яқинда... Казармада икки соатдан кўп қон кетиб ётган... Яхшиям Ҳаким Назарич хабар топиб қолиб бу ёққа юборибди.

— Жароҳати оғир эмасми?

— Оғир эмас, аммо кўп қон йўқотгани панд бериб қўймаса, деб кўрқаман... Қўлингиз қалай?

— Бугун унчалик оғирмади.

— Келинг, дори суриб қўяман.

Ҳар сафаргидай Гулруҳ столнинг нарёғида, мен бу томонида ўтирдик. Қўлимни столга қўйдим. Гулруҳ бинтни еча бошлади. Кўз қирим билан ҳаракатларини кузатдим. Шифтдан таралаётган нур унинг юзида акс ётарди. Жиддий ва бир оз паришон чехрасида мен учун бегона, тушунишим қийин бўлган аллақандай сир-синоат мавжуд эди. У билан бемалол гурунглашиб ўтиргим келарди, аммо гапни нимадан бошлашни билмасдим. Ахир бу аёлни яхши билмайман, у ким, қайси оламдан келиб қолган паризод, тасаввур қилолмасдим ҳалигача. Тикилганим сайин у мenden узоқлашаётгандай...

Муолажа ниҳоясига етгач, ташаккур айтиб ўрнимдан турдим.

— Хайрли тун, — деди Гулруҳ. — Ўртоғингиздан хавотир олманг. Унга ўзим қарайман.

— Хайрли тун.

— Эртага эрталаб... яна келасизми?

Ялт этиб қарадим. Гулруҳ интиқлик билан қараб тургандай туйилди.

— Албатта, келаман.

Эшикка етгач, ортимга ўгирилдим.

Гулруҳ ҳамон қараб турарди.

Кулиб қўйдим.

Гулруҳ қўлини силкиди.

Ташқарига чиқдим.

Яна гупиллатиб қор ёғарди. Ҳаво илиқ эди. Йўлак бўйлаб юрдим. Юрагимни ҳам изтироб, ҳам аллақандай ёқимли бир тўлқин безовта қиларди. Нурсиз-жилосиз, оддий турмуш қоришмасидан иборат бўлган, сувдай рангсиз ҳаётимга нимҳарир ёғду таралаётгандек эди.

Эртасига эрталаб борганимда Ҳусанни соқчилар казармага олиб ўтишганини эшитдим.

— Ҳали ўзига келганича йўқ. Ўлиб қолиши мумкин, деб неча марта айтдим уларга. Кулоқ солишмади, — деди хафа бўлиб ўтирган Гулруҳ.

— Яхши бўлмабди.

Парда ортига ўтдим. Алишер шифтга тикилиб ётган экан, ҳол-аҳвол сўрадим.

— Келинг, бирпас ўтиринг, — деди у сиқилиб кетгандек афтини бужмайтириб.

Кеча Ҳусан ётган каравотга ўтирдим. Юрагим симиллаб кетди. Кечагина бу ерда Ҳусан ётганди. Яна кўришиш насиб қилармикин? Казармада аҳволи не кечаркин?

— Қачон ишга чиқасиз энди, Алишер?

— Билмадим... Ҳали-бери чиқадиганга ўхшамайман. Синган суяк битиб қолгандай, лекин оёғимни боса олмаяпман. Оғриқни-ку қўяверинг... Бармоғимни жоди кесиб кетганидаям бунчалик оғримаганди.

— Дарднинг келиши осон, кетиши қийин, — дедим бошқа гап тополмай.

— Яхши бўлиб кетармикинман?..

Титраб кетдим.

Ёноқлари чуқурлашган, чекка томирлари бўртиб кетган, киртайган кўзларида мунгли илтижо қотиб қолган йигитчанинг юзига тикилиб қарай олмадим.

— Ҳусан ака уч-тўрт кун даволаниши керак эди-да, — деди Алишер. — Аҳволи анча оғир экан. Ҳалиям... — Алишер овозини пасайтирди. — Ҳамширамиз зўр экан. Ҳусан аканинг қорнидан ўқни шартта олиб ташлади.

— Ўқ битгамиди?

— Битга, шекилли.

Гулруҳга тан бердим ичимда. Оддий ҳамширанинг шунчалар уддабуронлиги таҳсинга сазовор эмасми?

* * *

Кечки пайт.

Ишдан қайтдим-у ўзимни ошхонага урдим. Қорним ўлардай оч эди.

Столлар бўм-бўш. Емакхонага ҳали ҳеч ким кирмаганди. Наргиза билан Санобар улкан қозон ёнидаги стол атрофида ўтирганларича... қарта ўйнашарди!

— Муборак бўлсин!

— Ҳа, Даврон, сизмисиз? Овқат сузайми ё бизга қўшилиб бир қўл ўйнайсизми? — деди Наргиза қарталаридан кўз узмай.

— Мен билмайман.

— Вой, оддий "Дурак"ни билмайсизми? Нимани биласиз ўзи? — Санобар таънали назар ташлади.

— Қиморни биламан, холос, — дедим жўнгина.

— Ярамас! Буларнинг соғи йўқ, — Наргиза қарталарини ташлаб ўрнидан турди, пешбандини олдига тутиб қозон ёнига борди.

— Э, ўлиб кетсин! Сиқилганимдан ёрилиб кетгудай бўляпман, — деди Санобар. — Қарта ўйнасак сал кўнглим ёзилармиди дегандим. Буям тўғри келмади.

— Даврон, келинг, овқат тайёр, — чақирди Наргиза.

Ҳовлидан ола-тасир, шовқин-сурон эшитилди. Югуриб чиқдим. Медпункт олдида беш-олти киши тўпланиб туришарди.

— Нима гап? — сўрадим шу ердагиларнинг биридан.

— Э, анови Аслиддин яна "чп" қилган, шекилли.

— Тушунмадим.

— Аслиддин: "Касалман, иситмам чиқяпти", деб хонага кирибди-ю, ҳамширага ташланиб қолибди. Кайфи бор экан-да. "Ҳеч бўлмаса битта ўптиринг!" деб ялинармиш...

Ҳангоматалаблар ҳиҳилашди.

Чидаб туролмадим.

Эшикни шартта очиб ичкарига бостириб кирдим. Назаримда, Гулруҳ ёлғиз ўзи йиғлаб ўтиргандай эди. Аммо ичкарида бутунлай бошқа манзаранинг гувоҳи бўлдим. Гулруҳ ҳеч нарса бўлмагандай қарши олди. Бундан ташқари, у ёлғиз эмасди. Хонада Пўлат Дамирович бор эди.

— Бу ёввойи одамлардан бундан баттар ёвузликни кутиш мумкин. Гулруҳ Қосимовна, ҳалиям фикрингиздан қайтмадингизми? — деди Пўлат Дамирович менга кўли билан чиқиб туринг, дегандек ишора қиларкан.

Қимир этмадим.

— Пўлат Дамирович, ташвишланманг, мен бировларга ўзимни оёқ ости қилдириб қўядиганлардан эмасман, — деб жавоб берди Гулруҳ, кейин менга юзланди: — Нега кеч қолдингиз?

— Бунақа ўжар эканлигингизни билмаган эканман, — Пўлат Дамирович эшик томон юрди. Кейин бирдан ортига ўтириларкан, истехзоли кулимсиради. — Шўрингизга шўрва тўкилганда мени эсларсиз, лекин унда кеч бўлади!

Гулруҳ ҳам ундан қолишмади:

— Яхши ниятларингиз учун ташаккур!

Пўлат Дамирович чиқиб кетди.

— Қани, кўлингизни беринг, — деди Гулруҳ.

Бор журъатимни тўплаб:

— Бировнинг шахсий ишига аралашинг ноқулай, лекин... У сизни қўрқитяптими?.. — деб сўрадим Гулруҳдан.

— Бояги машмашани эшитгандирсиз? Пўлат Дамирович шуни дастак қилволиб, "Штаб" ёнидаги хонага кўчиб ўтишимни таклиф қиляпти.

— Сиз кўнмадингиз.

— Кўриб турганингиздай.

— Балки у ҳақдир. Кўчиб ўтганингиз дурустмиди? Ҳар қалай, у ер беҳавф...

— Пўлат Дамирович ҳам шуни таъкидлаяпти. У ёққа бориш тугул, ёнидан ўтишга ҳеч кимнинг журъати етмайди, дейди.

— Тўғри. Шуниси қулай эмасми сиз учун?..

— Бошқалар учун қулайлиги бордир. Лекин мен учунмас!

— Ҳар хил одам бор. Бугунгига ўхшаш воқеа... Кўрқмайсизми?

— Кўрқмайман, — бепарво жавоб берди Гулруҳ.

Унга тикилиб қолдим.

Беш дақиқалардан кейин Гулруҳ ишини тугатди. Шунгача у гарчи нигоҳларимни ҳис этаётган бўлса-да, юзимга қарамади.

— Бўлди. Кетишингиз мумкин, — деди у.

Қимир этмадим.

— Яна икки кун келсангиз етади. Жароҳатингиз анча яхши.

Индамай ўтиравердим.

Шунда у на менга, на бирор нарсага қарамасдан, бўшлиққа тикилганча:

— Кўрқаман... — деди, овози титрарди. — Лекин кўрққанганимни даҳмаза қилишим шартми? Умуман олганда, ҳаммамиз тутқунмиз бу ерда. Тутқунликни тан олиб, атрофимдагиларга жавдирайверсам, биласизми, улар не кўйга солишади? Ҳаётда кўп қийинчилик кўрганман. Бу ҳақда бошқа вақт бафуржа гапириб берарман. Агар эшитишни хоҳласангиз. Аммо ҳозир бир гапни дангал айтишим керак. Ўша қийинчиликлар туфайли мен ўз атрофимда бутунлай бошқача атмосфера яратиш ҳадисини олволганман. Сиз

тушуна олмаётган, тўғрироғи, сизни ажаблантираётган сирим шу, — Гулруҳ кулиб қаради.
— Энди тушундингизми?

Мен бош силкидим.

— Энди хонани бўшатарсиз, бошқалар кутиб қолишди.

Мен яна бош силкидим, аммо ўрнимдан қўзғалмадим.

— Яна нимадир демоқчисиз, шекилли?

Бош ирғадим.

— Сўранг, — Гулруҳ юзимга завқ билан тикилди.

— Сиз оддий ҳамшира эмассиз!

Гулруҳ дарров жавоб бермади. Сирли кулимсираганча:

— Ҳамшира, оддий ҳамшира, холос, — деди бироздан кейин.

Эшик бетоқатлик билан тақиллади.

Ўрнимдан турдим.

— Яна икки кунгина келаманми бу ерга? — деб сўрадим хафа бўлиб.

— Яхши эмасми?

— Бунақаси кетмайди. Қўлим ҳали-вери яхши бўлмаслиги керак. Бу борада бирор маслаҳат бера олмайсизми?

— Қалтисроғиданми?

— Ҳа.

Гулруҳ ўйланиб қолди.

Эшик яна тақиллади.

— Яхшиси, эртага келганингизда айтаман, — деди у. — Фақат сал вақтлироқ ёки сал кейинроқ келинг.

— Узундан-узоқ, бунинг устига, энг хатарли маслаҳатми, дейман?

— Шунақа.

— Есть! — қўлимни чаккамга қўйдим.

Эшик шахт билан очилди. Бир одам ичкарига отилиб кирди. Аланг-жаланг қилганча:

— Бу ерда нималар бўляпти ўзи?! — дея бақирди.

Беихтиёр кулиб юбордим.

Ташқарига чиқдим.

Ошхонада ҳам, баракда ҳам чироқ ёниқ эди.

Тун забтига олган ҳовлида анча вақт айланиб юрдим. Кейин "Контора" томон ўтдим. Пул керак эди. Ичкарида чироқ кўринди. Демак, Ҳаким Назарич ҳали уйғоқ.

— Пул керак денг? — тамаки тутунига тўлган хонада алланималарни ёзиб-чизиб ўтирган Ҳаким Назарич қизарган, ҳорғин кўзларини менга тикди.

— Ҳа.

— Навбатингиз етиб келдимми? — Ҳаким Назарич ғаладонини тортиб, у ердан аллақандай қалин дафтарни олиб варақлай бошлади.

Индамай турдим. У навбатим келганини биларди. Пулдан гап очилганда қайси бошлиқнинг юзи ўзгармайди, қошлари чимирилмайди дейсиз?

Нимадир жиринглади. Ҳаким Назарич чўнтагидан қўл телефонини олди.

— Ҳа, Пўлат Дамирович, эшитаман, бемалол, безовта қилганингиз йўқ... — Ҳаким Назарич илжайди. — Қилғиликни қилиб қўйиб, оғримадими, деб сўраб юрасиз ҳар доим. Ўтиришдамисиз? Тушунарли. Вақтим бемалол, гапираверинг, — Ҳаким Назарич жим бўлиб қолди. Бироздан кейин у: — Хабарим бор бундан, — деди овози ўзгариб. — Бу ҳақда эртага гаплашсак нима дейсиз? Кетиб қолмасдан кутиб тураман сизни. Ҳа, шу ерда. Хўп. Сизга ҳам. Зиёфатда ҳам ишхонани ўйлаб ўтиришингиз таҳсинга лойиқ.

Ҳаким Назарич телефонини чўнтагига солиб қўйди.

— Хўш... Сиз? Ҳа, пул масаласида келганингиз-а? Ҳозир... — Ҳаким Назарич дафтар саҳифасига шунчаки кўз қирини ташлади, кейин менга қараб: — Навбатингиз кеп қопти,

— деди. Бурилиб ёнидаги темир сейфни очди-да, бир даста пулнинг маълум бир қисмини олди-да, стол устига ташлади: — Олинг.

Миямга: "Санаб кўрмасдан беряпти, нима, мени санаб кўрмоқчимми?" деган ўй келди шу топда.

Ҳаким Назарич сейфни қулфлаб, сигарет тутатаркан, яна бир марта:

— Олинг, — деди мен томонга қарамасдан.

Пулни олиб санадим. Ё тавба, ҳисобга тўппа-тўғри эди! Шу вақтга довор мен йўлиққан бошлиқлар бераётган пулларини қайта-қайта ҳисоблаб, кейин худди ўз ҳамёнидан кетаётгандай, иддао билан узатишарди-да.

— Раҳмат.

— Нима учун миннатдорчилик билдирыяпсиз? Бу сизнинг иш ҳақингиз-ку! — деди Ҳаким Назарич сигарет қолдигини кулдонга ташларкан.

— Одат бўлиб қолган-да, — дедим бошқа гап тополмай.

— Шошилмаяпсизми?

— Йўқ.

— Сизга бир таклифим бор эди.

— Эшитайлик-чи.

— Мен бу ҳақда кўп ўйладим. Деярли олти соатдан буён, — деди Ҳаким Назарич стул суянчигига суяниб.

— Шунчалик жиддий масала экан-да, — дедим кулиб.

— Сизга бир иш таклиф қилсам дегандим. Ҳамшира қизимизга тинчлик бермайдиганлар чиқиб қопти. Бугун биттаси жуда ҳаддидан ошиб кетганмиш. Бу яхши эмас, ахир! Ҳар томонлама ўйлаб кўриб, сизни медпунктга қоровуллик вазифасига олсакмикин, деб тургандим. Нима дейсиз?

— Медпунктними ёки аёлни кўриқлайманми?

— Иккаласиниям. Ойлик маошингиз одатдагидай кетаверади. Бу ёғидан хавотирланманг.

— Кечаю кундуз... постда тураманми?

— Ҳа, кечаю кундуз, деярли ҳар дақиқа.

— Унинг ўзи нима деркин?

— Ўзим тушунтираман. Йўлакка каравот қўйиб берилади. Кечаси тунаш учун. Хонага кирган ҳар бир одам сизнинг кузатувингизда бўлади.

— Куч ишлатишга тўғри келса-чи?

— Ишлатаверинг, фақат қурол ишлатмасангиз бас.

— Қурол ҳам берасизми?

— Ҳазил.

— Кетаверайми?

— Келишдикми?

— Ҳа.

— Яхши дам олинг.

— Хайрли тун.

"Ғамхўр князь, — деган ғалати фикр келди калламга ташқарига чиқиб, эшик олдида турарканман. — Бу ёғи қандоқ бўлди?" Бир оздан кейин: "Бу ҳақиқатан ҳам бегараз ғамхўрликми ё бирор мақсадни кўзлаб қилинаяптими?" деган шубҳа миямга урилди.

Баракка кирдим.

Аммо сира ухлай олмадим.

Эрталаб ошхонада нонушта қилиб ўтирганимда Ҳаким Назарич мени йўқлаётганини айтиб қолишди. Медпунктга борармишман.

— Гулруҳ Қосимовна билан гаплашдим, — деди Ҳаким Назарич хонага кириб борганимда. — Сиз билан ишлашга мутлақо қарши эмас эканлар.

Гулруҳ жилмайди.

- Ҳозироқ кўчиб келишим керак экан-да, — дедим.
- Эшик олдидаги курси сизники, — деди Ҳаким Назарич, кейин бурилиб Гулруҳнинг қўлтиғидан олиб ташқарига бошлади. — Гулруҳ Қосимовна, сизга ҳам икки оғиз гап... Уларнинг суҳбатини эшитмадим.
- Ўн дақиқалардан кейин Гулруҳ хонага қайтиб кирди.
- Бу фикр сиздан чиқмаганмиди ишқилиб? — деб сўради у.
- Мендан чиққан тақдирда ҳам улар инобатга олишмасди, — дедим ростига кўчиб. — Бу "меҳрибон князь"нинг иши!
- Гулруҳ ким ҳақида гапирганимни тушунди.
- Аввал жароҳатингизни боғлаб қўяй, кейин постингизни эгаллайсиз, — деди у бинт ва малҳамни стол устига қўяркан.
- Ҳусаннинг аҳволидан хабарингиз борми?
- Йўқ. Эсласам эгим жимирлаб кетади. Эҳ!..
- Хабар олишнинг иложи бормикин?
- Пўлат Дамирович барибир рухсат бермайди. Соқчилардан биттаси ошқозони оғриб олдимга келганди. Ҳусанни казармада ётибди, дейди. Штабнинг орқа томонида казарманинг аллақандай дарчаси бор экан. Ўша дарча орқали уни кўрса бўлармиш. Лекин ёрдам беролмагандан кейин кўришдан нима наф?
- Штабнинг орқа томонида дедингизми?
- Ҳа. Мана, бўлди, энди постингизга борақолинг.
- Қанақадир маслаҳат бермоқчийдингиз.
- Энди ҳожати йўқ.
- Анави курси мениким?
- Ҳа.
- Сизнингча, бу курси ичкарида тургани яхшими ёки йўлакда?..
- Ҳам ичкарида, ҳам ташқарида, — деб жавоб берди Гулруҳ.
- Тушундим.
- Шундай қилиб, ишни "контора"да давом эттира бошладим. Вазифам эртаю кеч медпункт эшигидан жилмасдан кирган-чиққанни кузатиш. Пўлат Дамирович дафъатан мени бу ерда кўриб тепа сочи тикка бўлиб кетди.
- Нега ҳаддингиздан ошяпсиз? Ким рухсат берди сизга? — дея захрини сочди у.
- Ҳаким Назарич... — дейишимни биламан, Пўлат Дамирович илон чаққандай сапчиб тушди.
- Ҳаким Назарич?! Мен...
- У отилиб ташқарига чиқиб кетди.
- Гулруҳ қўл силкиб қўйди.
- Тушдан кейин Пўлат Дамирович яна медпунктда пайдо бўлди.
- Бу сафар у менга захрини сочмади. Ҳаким Назарич бошлаб попугини пасайтириб қўйган чоғи...
- Қизиқ, олов билан сувдек бир-бирининг мутлақо акси бўлган бу икки одамни нима, қандай мақсад боғлаб турган экан?
- Дарвоқе, Пўлат Дамирович...
- У хонага кириб Гулруҳнинг рўпарасидаги стулга ўтирди-да:
- Муолажа вақтида хонада бегона одамнинг бўлишини хоҳламайман, — деди кескин оҳангда.
- Гулруҳ менга қаради.
- Индамай йўлакка чиқдим.
- Эшик очиқ қолди.
- Гулруҳ Қосимовна, сиздан хафаман, — деди Пўлат Дамирович.
- Бу менинг ишим эмас.
- Ҳаким Назаричнинг ғамхўрлигини қабул қилмаслигингиз керак эди!

- Нима дейишга ҳам ҳайронман.
— Инсоф юзасидан айтинг, сизнинг хавфсизлигингиз ҳақида биринчи бўлиб ким оғиз очганди?
— Сиз.
— Нега унда... Нега... Ўртадан "лоп" этиб чиққан аллақандай одамнинг гапига кириб!..
— Ҳаким Назарич аллақандай одам эмас.
— Барибир бу... бу адолатсизлик!
— Пўлат Дамирович, нима фарқи бор, "штаб" ёнига ўтдим нима-ю, бу ерда турдим нима...
— Мен учун фарқи бор!
— Пўлат Дамирович, агар хафа бўлаверсангиз муолажани тўхтатаман!
Жимлик.
Бир оздан кейин:
— Бўпти, хафа бўлмасликка ваъда бераман, — дегани эшитилди Пўлат Дамировичнинг.
— Фақат битта шартимга кўнсангиз...
— Шарт қўймасдан гапира оласизми? — қулди Гулруҳ.
— Сизнинг ваъдангизни олмагунимча шарт қўявераман.
— Оҳ, худойим!
— Тунов кунги гапга нима дейсиз?
— Йўқ ва яна йўқ!
— Ўйлаб кўринг.
— Ўйлаб кўрдим!
— Ўзингизни бунча тарозига солмасангиз? — бирдан овози ўзгарди Пўлат Дамировичнинг.
— Тарозига солиш эмас бу!
— Тарозига солишдан бошқа нарса эмас! Аслида бунчаликка бормасангиз бўларди!
— Бу билан нима демоқчисиз?
— Ўзингиз жуда яхши тушуниб турибсиз!
— Муолажа тугади. Кетинг!
— Йўқ, ҳали тугамади! Беморни ташлаб қўйишга ҳақингиз йўқ. Сиз қасам ичгансиз!
— Афсуски, шундай!..
Яна жимлик.
Гулруҳ қирт-қирт қилганча ниманидир қирқди.
— Мана, энди кетишингиз мумкин, ўртоқ бемор, — деди у бироздан кейин асабий оҳангда.
— Гулруҳ...
— ...
— А, Гулруҳ... Хафа бўлдингизми?
— Хафа бўлишга ҳаққим йўқ. Ахир, мен қасам ичганман!
— Сизнинг нафақат нинангиз, балки тилингиз ҳам ўткир. Санчилган еридан қон чиқармаса қўймайди.
— Яхши боринг.
— Таклифимни яна бир бор ўйлаб кўринг. Кечқурун кўришгунча!
Пўлат Дамирович йўлакка чиқди. Менга нафратомуз тикилганча илондай вишиллаб:
— Келгиндиларни кўришга тоқатим йўқ! — деди-ю, ёнимдан зувиллаб ўтиб кетди.
Ичкарига кирдим.
Дераза олдида турган Гулруҳнинг юзи қоғоз бўлиб қолганди.
— Агар у сизга яна бир марта шундай муомала қилса, Ҳаким Назаричга устидан шикоят қиламан, — дедим секин.
— Аралашманг сиз! — деб бақариб юборди Гулруҳ.
Нафасим ичимга тушиб кетди. Йўқ, кўрққангиздан эмас. Бундан чиқди, Гулруҳ Пўлат

Дамировичга бефарқ эмас экан-да, деган ўйдан ҳафсалам пир бўлди. Қоровулликни бўйнимга олганимга пушаймон бўлдим.

Шу куни Гулруҳ билан бошқа гаплашмадим.

Тун.

Соат икки ярим-учлар атрофида ҳам уйғоқ эдим.

Гулруҳнинг хонасидаги чироқ яқинда ўчди. Шунгача у ҳам ухламаганди. Хонада у ёқдан-бу ёққа юриб турди.

Аёлнинг қадам товушларини санаб ётардим йўлакдаги каравотда. Бир маҳал қадам товушлари эшитилмай қолганида аста ўрнимдан туриб эшикдан мўраладим. Гулруҳ дераза олдида турганди. Жойимга қайтдим. Бир оздан кейин аёл яна у ёқдан-бу ёққа юришни бошлади. "Асабийлашяпти", — дедим ичимда. Одамнинг қадам товушига қулоқ тутиб унинг асаби жойида эмаслигини билиш мумкинлигига ақлим етди.

Мана, ниҳоят чироқ ўчди. Демак, Гулруҳ ухлаб қолди.

Секин ўрнимдан турдим. Эшик олдида чиқиб, бирпас турдим. Теваракни кузатдим. Ҳамма ёқ жим-жит. Ҳатто соқчилар ҳам пинакка кетганди. Қорни гичирлатмасдан бир-бир босиб "штаб" томон юрдим.

Бу оқшом Пўлат Дамирович навбатчи эди. Берироқда турганча у тунайдиған хонанинг деразасига кўз ташладим. Тунчироқнинг хира ёғдуси липиллаб турарди. Девор ёнига ўтиб яна бироз кутдим. Бир қадам нарида дераза. Мен шу дераза ёнидан билдирмай ўтишим керак эди. Бир маҳал ичкарида нимадир даранглаб кетди. Унинг кетидан аёл кишининг кулгиси эшитилди. Ҳушёр тортдим. Деворга қапишиб олдим. Дераза рўпарасида бир жуфт соя пайдо бўлди. Кейин яна жимлик.

Ўн дақиқалардан кейин аста ўрнимдан жилдим. Дераза остидан юракни ҳовучлаганча энгашиб ўтдим. Хайрият. Энди бу ёғига унчалик кўрқмасам ҳам бўлади. "Штаб" казармаси ҳақида умуман тасаввурим йўқ эди. Хаёлимда Гулруҳ таъкидлаган аллақандай "...дарча"дан бўлак ҳеч вақо йўқ. Шунинг учун дуч келган биринчи дарчадан таваккалига ичкарига мўраладим. Зим-зиё қоронғилик. Қоронғиликдан бошқа ҳеч нарса... шу чоғ аллакимнинг жон аччиғида инграгани қулоғимга чалинди. Бутун вужудим, эътиборим қулоққа айланиб ичкарига қулоқ тутдим. Яна ўша аянчли ингроқ... Аъзойи баданингни жунжиктириб юборувчи ингроқ...

Дарчани секин чертдим.

Жавоб бўлмади.

Жавоб ўрнига яна ўша азобли ингроқ...

Аллақаерда хўроз қичқирди.

"Бу ернинг хўрозлари намунча вақтли қичқирмаса?!"

Изимга қайтдим.

Дераза ёнидан бирдан ўтиб кета олмадим. Нега деганда, деразанинг кичик бир табақаси очилган бўлиб, у ердан қандайдир гап-сўзлар эшитиларди. Беихтиёр қулоқларимни бекитдим. Умрим бино бўлиб бу қадар уятсиз, пардасиз сўзларни эшитмагандим. Демак, ичкарида фоҳиша бор.

"Пост"га қайтдим. Бу ерда осойишталик ҳукмрон эди. Тўлин ой ёғдусига чулғанган хонада Гулруҳ ухларди. Ҳеч нарсдан беҳабар...

Ўзимни каравотга ташладим-у, тошдек қотдим. Аммо эрталаб эшик "тиқ" этган заҳоти уйғондим. Ташқарида телпагини кўзигача бостириб олган Ҳаким Назарич турарди.

Эшикни очдим.

— Салом.

— Яхши келдингизми?

— "Пост"да тинчликми?

— Худди шундай.

— Ҳамшира қизимиз қалай? Безовта бўлмадими?

Ҳазил қилгим келиб:

— Ҳамширамиз онасининг қорнида ётгандай бежавотир ухлади ва ҳамон ухламоқдалар, — дедим.

Ҳаким Назарич кулиб қўйди-да, ўзининг хонаси томон ўтди.

Шу чоғ эшик ғийқиллаб очилди-да, Гулруҳ пайдо бўлди.

— Сизларга гап бўлса, роса опқочасизлар-а? — деди, кейин менга пўписа қилган бўлди: — Ҳали шошмай турунг, кечаси аллақаяққа кетиб қолганингизни Ҳаким Назаричга айтиб бераман!

— Мен шу ерда эдим.

— Ёлғон!

— Рост...

— Аллақаяққа кетиб қолганингизни тан олинг! Тан олмасангиз...

— Хўп, хўп, тан оламан.

— Қаёққа бориб келдингиз?

— Битгаси билан учрашувим бор эди. Шуниям билиб қўйдингизми? Сиз аёллардан ҳеч нарсани яшириб бўлмайди-я!

Гулруҳ гапимни кўнглига оғир оладими, деб чўчиб тургандим. Йўқ, у мулойимлик билан жилмаярди.

— Учрашувингиз яхши ўтдими, ишқилиб?

— Яхши ҳам гапми!

— Хурсандман.

Гулруҳ хонасига кирди.

Аввалги журъатсизлигим қаёққа чекинди, билмайман. Мен энди Гулруҳ билан бемалол гаплашардим.

— Кечаси Ҳусандан хабар олиб келдим, — дедим Гулруҳ кўлимга малҳам сураётганда.

— Штаб ортидаги дарча ҳақиқатан ҳам казарманики экан.

— Ўзингиз кўрдингизми?

— Бе, қаёқда! Лекин овозини эшитдим. Оҳ-воҳ қилиб ётибди бечора. Бугун Ҳаким Назарич билан гаплашсамми, нима дейсиз?

— Ҳусан ҳақидами?

— Ҳа. Ҳеч бўлмаса жароҳати тузалгунча унга кимдир қараб туриши керак. Шундай ётаверса ўлиб қолиши турган гап.

— Ҳаким Назаричга мен айтаман бу гапни. Дўхтир сифатида. Шунда ишонишлари мумкин. Мабодо кўндира олмасам, кейин сиз ҳужумга ўтасиз. Хўпми?

— Сизга йўқ деб бўлармиди?

Мен унга яна нимадир дейиш учун оғиз жуфтладим, лекин шу вақт йўлакда тўпланган беморларнинг шовқин-сурони эшитилди.

Ўрнимдан турдим.

— Алишер ҳақидаям гаплашмоқчийдим, — деди Гулруҳ паст овозда. — Яхшиси, ишчилар жўнаб кетганидан кейин "контора"га ўта қолайлик.

— Хўп.

Чамаси икки соатлардан кейин биз Ҳаким Назаричнинг хонасига кириб бордик.

— Тинчликми, Гулруҳ Қосимовна?.. — "меҳрибон князь" сиртдан қараганда ҳар доимгидай хотиржам кўринса-да, ботинида безовта бир тўлқин хуруж қилаётганини сездириб қўйди: унинг бўйинбоғининг тугуни дир-дир титрарди.

— Беморлар масаласида келгандим.

— Марҳамат, ўтиринг.

— Раҳмат.

— Хўш?

— Оёғи синган йигитнинг аҳволи ўнганмаяпти, шундан ташвишдаман. Касалхонага ётқизмасак бўлмайди. Операция қилиш керак.

- Муолажа ёрдам бермаяптими?
- Умуман. Фақат операция туфайли оёғини сақлаб қолиш мумкин. Акс ҳолда...
- "Акс ҳолда..." У ёғи маълум. Аммо... — Ҳақим Назарич бехосдан Гулруҳга тикилиб қолди. Кейин бирдан уялиб кетгандек нигоҳларини олиб қочди.
- Ҳақим Назарич, қўлимдан келганини қиялпман. Лекин мен оддий ҳамшираман, холос.
- Тушуниб турибман, бироқ касалхонанинг иложи топилишига ишонмаяпман. Вазият ўзингизга маълум-ку.
- Билмадим, бу ёғига ўзингиз бош қотиришингизга тўғри келади, — деди Гулруҳ ўжарлик билан, ҳатто депсиниб қўйди.
- Ҳақим Назаричнинг жаҳли чиқса кераг-ов, деб тургандим, йўқ, аксинча унинг улугвор, салобатли юзи аллақандай табассумдан ёришиб кетди. Гулруҳга эркаловчи бир нигоҳ ташлади-ю, шу заҳоти буни ўзи фаҳмлаб қолгандай бирдан жиддий тортди.
- Ҳаракат қилиб кўраман, — деди у стол устидан алланимани қидирган киши бўлиб.
- Яна бир илтимос, ҳам талабим бор эди, Ҳақим Назарич. Жаҳлингиз чиқмаса айтаман.
- Жаҳлим чиқса-чи? — Ҳақим Назарич кулгудан базўр ўзини босиб тургандай Гулруҳга қаради.
- Барибир айтаман.
- Унда айтинг.
- Биласизми... Яқинда ярадор бир йигитни олиб келишганди. Ҳозир у казармада ётибди. Лекин аҳволи жуда оғир. Жилла курса, медпунктда даволанмаса бўлмайди.
- Қочоқ йигитни айтаяпсизми? У Пўлат Дамировичнинг ихтиёрида. Аниқ бир гап айтолмайман.
- Ҳақим Назарич... Йўқ, Ҳақим ака, — Гулруҳ бир қадам олдинга юрди. — Биз фақат сизни биламиз. Бошқаларни тан олмаймиз!
- Шунда... Шунда Ҳақим Назаричнинг юзи қанчалар ўзгариб кетганини бир кўрсангиз эди! Йўқотган азиз нарсасини қайта топиб олгандай эсанкираб қолганди у.
- Мен... Гулруҳ... Қосимовна, ваъда беролмайман, лекин биласизми... мен ҳаракат қилиб кўраман, — деди у ҳаяжонини босишга уриниб.
- Мен сизга ишонаман, — Гулруҳ бу сўзларни шундай самимият билан айтдики, Ҳақим Назарич беихтиёр титраб кетди.
- Мен ҳам лол бўлиб қолгандим.
- Ҳақим Назаричнинг қўл телефони жиринглади.
- Ало, ҳа, менман. Тинчликми? Ҳа, бугун бораман. Кеча ишхонада ушланиб қолдим. Борганда гаплашамиз. Касалхонадамисан? Хўп. Хўп, — Ҳақим Назарич бўғриққанча телефонни чўнтагига солди.
- Вақтингизни олганим учун узр, Ҳақим ака, — деди Гулруҳ.
- Кейин хонадан чиқдик. "Қизиқ, Ҳақим Назарич кеча ишхонада тунабди, шекилли, — деган ўй ўтди хаёлимдан. — Боя телефон қилган хотинга шундай деб ҳисобот берди-ку".
- Тушлик бўлиб қолганди.
- Тушликни қаерда қиламиз? — деб сўрадим Гулруҳдан.
- Мен ҳар доимгидай хонамда тушлик қиламан.
- Бугун ошхонага борақолайлик. Анови иккаласининг аҳволидан ҳам бир хабар олардик-да.
- Бўпти.
- Бизни кўриб Наргиза йиғлаб юборди.
- Сиқилиб кетдим, — дея ҳиқиллади у. — Кечаси билан кўз юммадим ҳисоб. Қандай кунларга қолдим, деб ўйлайвериб адойи-тамом бўлдим. Агар ҳозир сизлар келиб қолмаганингизда ўзимни анови биқирлаб турган қозонга ташлаб юборардим!
- Ҳой, ҳой, Наргиза, ўзингизни қўлга олинг, — деди Гулруҳ.

— Э, жонимдан тўйиб кетдим! Бунақа ҳаётдан...

— Ҳаёт шунчалик беқадрми? — деди Гулруҳ.

Наргиза унга анграйиб қаради.

— Ҳаётнинг қадрига етмайдиган одам ундан осонликча воз кечиб қўя қолади. Одам яшагиси келиб турганида эмас, яшагиси келмай қолганида яшашга ҳаракат қилиши керак, менимча. Тўғрими, Даврон ака?

— Яшаганда ҳам унақа-бунақа эмас, ҳаётнинг жон еридан маҳкам тутиб яшаш керак, — дедим.

Наргизанинг биров чиройи очилди.

Топган-тутганини столга қўйди.

— Наргиз, шўттамисан? — эшикдан бош суқди Санобар.

— Ҳа, келаверинг.

Наргиза бўш стул олиб келиб менинг ёнимга қўйди. Ҳарсиллаганча Санобар кириб келди. У терлаб кетган, пешбанди ярмигача ҳўл эди. Ҳол-аҳвол сўрашиб, қаторимизга қўшилди.

— Кирларни ювиб бўлдингизми? — сўради Наргиза.

— Бўлдим. Ордона қолсин! Адойи-тамом бўлдим... — деди у ҳорғинлик билан.

— Пулнияма роса ишляяпсиз-да! — деди Наргиза кулиб.

— Пулияма бошида қолсин, илойим! Уйимни, болаларимни соғиндим. Бўлди, бошқа гапирманглар. Яна "ғинг" дейдиган бўлсаларинг ўзимни ўзим бир бало қилиб қўяман! Жонимдан тўйиб юрибман ўзи! — Санобар қўлини пешонасига тиради. Қисик кўзларидан ёш сизиб чиқди.

— Бугун иккаламизга ажина теккан, шекилли, — деди Наргиза. — Ҳозир кайфиятни кўтарадиган бир нарса опкеламан.

— Борми? — бирдан жонланди Санобар.

— Йўқ бўлса айтармидим?

— Тугади, дегандинг-ку кеча.

— Топдим-да.

Наргиза ўрнидан туриб нари кетди.

Санобар уҳ тортиб стул суянчиғига ўзини ташлади. У буткул ғам-андухдан яралган гумбаздай бўлиб ўтирарди. Бу ерда у янада тўлишганди.

— Мана! — Наргиза тантанали равишда столга ароқ шишасини қўйди.

— Ўҳ-ҳў! — Санобарнинг чиройи очилди. — Зўридан-ку! Қани, стаканларингни беринглар.

Гулруҳга қарадим. У ортиқча мулозамат кутмасдан стаканини узатди. Санобар шиша тиқинини шарт-шурт очди-ю, шоша-пиша стаканларга қуя бошлади.

— Биз шунақасига ўтганмиз, — деди Наргиза унга ҳеч нарса демаган бўлсам ҳам.

— Совиб қолмасин, қани олинглар, бўлақолинглар, — стаканни қўлига олган Санобар бетоқатлик билан бизни шоширарди.

— Соғлик учун! — дедим мен.

— Эсон-омон уйга етиб олишимиз учун! — деди Наргиза.

— Мен кейингисига ният билдираман, — деди Санобар, кейин ҳеч кимга қарамасдан стаканни бир кўтаришда сипқорди-қўйди.

Наргиза стакан тагида озгина қолдирди.

Мен бир томчи ҳам қолдирмадим.

Гулруҳ стаканни номига лабига теккизди-ю, столга қўйди.

— Мен ташлаганман ичишни, — деди кулиб кейин.

— Бошқа вақт бўлганида зўрлаб бўлсам ичирган бўлардим, — деди Санобар оғзидаги луқмани гоҳ у жағига, гоҳ бу жағига олиб чайнаган. — Лекин ҳозир бу жониворнинг бир томчиси олтига тенг бўлиб турибди. Ичмасангиз майли, ўзингиз биласиз. Наргиз, шишада қолганини асраб қўй. Манавини иккаламиз бўлашиб ичамиз.

- Даврон... — Наргиза чайналди.
- Менга бўлди, — дедим шартта. — Сизлар бахузур олаверинглар.
- Раҳмат.

Иккала аёл Гулруҳнинг тегишини бўлашиб ичишди. Кейин ҳамма нарсани унутганча пишиллаб овқатланишга киришди. Тавба, уларга қараб туриб пилла қурти эсимга тушиб кетди.

- Овқат мазали экан, олинг, — деди Гулруҳ менга.

Овқатимиз оддий макарон эди. Қовурма макарон. Лекин жуда мазали эди. Пок-покиза туширдик ҳаммасини.

- Ликопчангизни беринг, яна опкеламан, — Гулруҳга илтифот қилди Наргиза.

- Раҳмат, тўйдим.

— Менга опкелақол, — деди Санобар ликопчасини узатаркан. Кейин Гулруҳга юзланиб деди: — Авваллари овқатни кўп ердим. Шунинг учун семириб кетгандим. Лекин бу ерда кўп ея олмаяпман. Иштаҳам йўқ негандир. Аммо барибир семириб кетяпман. Нега шундай экан-а?

- Кам ҳаракат қилаётгандирсиз.

— Тополмадингиз. Мени ҳам семиртираяпти! Қанчалик кўп ҳам чексам, куйиб-ёнсам, шунчалик семириб кетяпман. Бу ёмонми?

- Ортиқча...

Гулруҳ энди гап бошлаганди Санобар унинг оғзидан юлиб олди:

- Бу ёмон, албатта. Кўриниб турган нарса-ку.

Санобарнинг савол бериб, жавобни ҳам ўзи бериб қўяётгани кулгимни қистади. Наргиза бир йўла ўзининг ликопчасини ҳам тўлдириб келди, иккала аёл яна овқатланишга тушди.

Зимдан Гулруҳни кузатдим. Шикоят қилиш ва овқатланишдан бошқа нарсани билмайдиган манави йиғлоқи аёллар олдида у бутунлай бошқача, бетакрор гўзал, содда ва ёнига йўлаб бўлмайдиган даражада мағрур кўринарди.

* * *

Эрталаб ёмғир аралаш қор ёғди.

Ҳаво замҳарир, осмон қорайиб турарди.

Соат ўнлар атрофида медпунктга Пўлат Дамирович кириб келди. Унинг юзи гезарган, кўзлари ғазабнок эди.

— Гулруҳ Қосимовна, анови эркатойингиз қачон ишга чиқади? — деб сўради у Гулруҳдан одатдагига мутлақо ўхшамайдиган зардали оҳангда.

Гулруҳ эркин жавоб берди:

- Эркатойим ҳали-вери ишга чиқмайди.

- Нега?

- Жароҳати ҳали тузалгани йўқ.

- Қачон тузалади?

- Номаялум.

— Гулруҳ Қосимовна, беморингиз бир ҳафтадан кейин ишга чиқмаса, кўчага ҳайдашга мажбурман.

- Бир ҳафтадан кейин ишга чиқа олмайди.

- Менга текинтомоқ, боқиманданинг кераги йўқ! — депсинди Пўлат Дамирович.

— Пўлат Дамирович, нега асабийлашяпсиз? Ахир, у ишга яроқсиз. Яроқсиз одамни қандай қилиб ишлашга мажбур қиласиз?

— Ишга яроқсиз одамнинг менга кераги йўқ. Битта такасалтанг учун контора ҳисобидан қанча харажат кетаётганидан хабарингиз борми?!

- Хабарим йўқ, ҳозирча. Аммо Ҳаким Назаричдан сўраб билволаман.

- Бу ишга бурнингизни тикмаганингиз маъқул, Гулруҳ Қосимовна!

- Пўлат Дамирович, бунчалик дағдаға қилишингиз боисини тушунолмапман. Мен

тиббий ходим сифатида беморларимнинг аҳволига жавобгарман, ахир!

— Бурчингизни аъло даражада ўтаяпсиз, Гулруҳ Қосимовна. Бу ёғига энди аралашманг!

— Бу буйруқми?

— Ҳа, буйруқ!

Пўлат Дамирович кескин бурилди.

— Пўлат Дамирович, — мурожаат қилди Гулруҳ унга. — Ҳамма нарсани пул билан ўлчасак, ҳисоб-китобга тақайверсак, одамийлик деган нарса қайда қолади?

— Бу менинг муаммойим эмас! — шу заҳоти жавоб берди Пўлат Дамирович.

— Бемор ишга яроқсиз бўлса, дарров кўчага улоқтиришимиз керак экан-да?!

— Улоқтиринг! Иложи бўлса, узоқроққа улоқтиринг. Дод-фарёди қулоққа эшитилмасин!

Гулруҳ яна бўш келмади:

— Ярадор йигитни аллақачон улоқтириб юбормадингизми ҳайтовур?

— Уни улоқтириш шарт эмас, — Пўлат Дамировичнинг овозида мамнунлик сезилди. — Жароҳатига аллақачон қурт тушибди! Яна бир ҳафтадан кейин у қуртларга бутунлай ем бўлади!

Пўлат Дамирович хо-холади.

Гулруҳнинг овози чиқмай қолди.

Этим жимирлаб, аъзойи-баданимга нина санчилгандай бўлди.

Йўлакда вазмин қадам товуши эшитилди.

Ирғиб ўрнимдан турдим.

— Салом, Ҳаким Назарич.

Ҳаким Назарич бош ирғади, кейин:

— Ишлар яхшими? — деди секин.

— Раҳмат.

— Ичкарида одам борми?

— Пўлат Дамирович...

Ҳаким Назарич остона ҳатлади.

— Нима гап? Иккалангизни ҳам қовоғингиздан қор ёғяпти, тинчликми? — Ҳаким Назарич стулга ўтираркан, аввал Гулруҳга, сўнг Пўлат Дамировичга савол назари билан тикилди.

— Шунчаки иш юзасидан... — гўлдиради Пўлат Дамирович.

— Беморлар масаласида сал тортишиб қолдик, — деди Гулруҳ.

— Келиша олдиларингизми?

— Йўқ.

— Мен ҳам бу масалада Пўлат Дамировичга ҳеч гап уқтира олмаяпман. Айниқса, қочоқ йигит тўғрисида у кишининг умуман эшитгиси келмайди.

— Ҳаким Назарич, — деди Пўлат Дамирович қизарган-бўзарган ҳолда. — Мен сизнинг ишингизга аралашмаяпман-ку. Сиз ҳам аралашманг, илтимос! Акс ҳолда...

— Нима "Акс ҳолда?.." — оҳиста сўради Ҳаким Назарич.

— Ҳаким Назарич, битта саволимга жавоб берсангиз, — деди Пўлат Дамирович истеҳзо билан боқиб. — Сиз ким билан ишлаяпсиз ўзи?!

Ҳаким Назарич дарров жавоб бермади. Бир неча сониялик жимликдан кейин у:

— Пўлат Дамирович, ҳар қандай шароитда ҳам одамийликни унутмасак яхши бўларди, — деди.

— Одамийлик учун пул тўланмайди-ку!

Қолаверса... — Пўлат Дамирович аламли кулимсираганча ён-верига қаради. — Қолаверса, мен бир нарсага тушунмаяпман...

Шу чоғ Ҳаким Назарич ирғиб ўрнидан турди ва кутилмаганда ҳайқиргудек бўлиб:

— Пўлат Дамирович! — деб юборди.

Гулруҳ чўчиб тушди.

Юзи аламдан бужмайган Пўлат Дамирович тахта бўлиб қолди.

Ҳаким Назарич бошқа бир сўз демасдан хонадан чиқиб кетди.

Бир дақиқалардан кейин ўзига келган Пўлат Дамирович ич-ичидан тошаётган ғазабини жиловлай олмай, қийшанглади:

— Ўзини оқибатли кўрсатмоқчи бўляпти, ярамас!

Кейин у ҳам кетди.

Гулруҳ хона ўртасида қаққайиб турарди. Юзида қон қолмаганди. Худо шоҳид, шу чоққача мен гул япроғидаги шудрингдай покиза, бокира, олий мақсади йўлида ҳар қандай тўсиқни писанд қилмайдиган бундай оқила аёлни учратмагандим. Беҳад ҳайрон эдим...

Тунда яна Ҳусандан хабар олиш учун отландим. Бироқ бу сафар омадим юришмади. Штабдан нарига ўта олмадим. Чунки тўлин ой нури мўл-кўл ёритаётган дераза олдида Пўлат Дамирович бир аёлни қучоқлаганча ташқарига қараб турарди. Уларнинг иккаласи ҳам ярим яланғоч эди.

Шифтга тикилиб ётганча кўзим илинган эди. Аммо кўп ухлай олмадим.

Гулруҳнинг:

— Даврон ака, бу ёққа келинг, тезроқ! — деган ташвишли овозидан уйғониб кетдим.

Тепамда Гулруҳ турарди.

— Нима гап?

— Алишер...

Гулруҳ шундай деди-ю, хонасига югурди.

Парда ортидан Алишернинг аянчли ноласи эшитиларди.

— Бунга қаранг, — деди Гулруҳ парда ортига ўтганимда Алишернинг оёғини кўрсатиб.

— Нима қилишга ҳайронман...

Инграб ётган Алишернинг сарғайган юзида бемисл оғриқ қотиб қолган, қовоқлари шишган, иситма зўридан нуқул алаҳларди.

— Тахтакачни олиб ташласам, дегандим. Ёрдамлашворинг, — деди Гулруҳ.

— Нима қилишим кераклигини айтсангиз бўлди.

— Хўп.

Алишерга ухлатадиган укол қилганидан кейин Гулруҳ ишга киришди.

Алишернинг оёғи шишиб кетганидан йўғон ғўлага ўхшаб қолганди.

— Мана, кўрдингизми? — деди Гулруҳ ярадор оёқнинг қонталашган қисмини кўрсатиб.

— Мана шу ерда йиринг тўпланган. Болага шу нарса азоб берапти. Инфекция қонга ўтса... тамом.

Ўн гулидан бир гули ҳам очилмаган йигитчага раҳмим келди. Турмуш ташвишларини бунчалик эрта бўйнига олмаса?.. У ёқда Ҳусан... Дарвоқе, Сафаралининг ҳоли не кечдийкин?

Қайлардасан, дўстим?!.

Орадан икки кун ўтди.

Кечки пайт.

Гулруҳ билан овқатланмоқчи бўлиб тургандик, хонага Пўлат Дамирович кириб келди. У ширакайф эди.

— Пуштипаноҳингиз Ҳаким Назаричга устимдан шикоят қилсангиз ҳам майли, аммо ҳозир хонани бўшатиб қўйсангиз! — деди у менга хўмрайиб қараркан.

— Йўлакда бўламан, — дедим Гулруҳга.

— Бу ердан узоқроққа йўқолсангиз яхши бўларди! — қичқирди ортимдан Пўлат Дамирович.

Курсини йўлакка олиб чиқиб, шундоқ эшик орқасига қўйиб ўтирволдим.

— Гулруҳ Қосимовна, тансоқчингиз сал анақароқлиги ўзингизга ҳам сезиладими? — ичкаридан Пўлат Дамировичнинг кинояли сўзлари эшитилди.

— Сизга шундай туюлгандир. Бу кишини шахсан Ҳаким Назаричнинг ўзлари тавсия қилганлар.

— Дарвоқе, Ҳаким Назарични эсимга солганингиз яхши бўлди. Биласизми, кеча кечкурун менинг олдимга ким келди?

— Ким?

— Ҳаким Назаричнинг хотини!

— Нима бўпти шунга?

— Бу ёғини эшитинг аввал. Ксения Сергеевнанинг гапига қараганда, Ҳаким Назарич анчадан буён ишхонада ётиб қолаётганмиш! — Тушуниксиз хушчақчақлик билан сўзларди Пўлат Дамирович. — Шўрлик Ксения Сергеевна ҳайрон, ишларингиз шунчалик кўпайиб кетдими, дейди. Авваллари ҳечам бунақа қилмасди, ярим кечаси пиёда бўлсаям уйга етиб келарди, дейди яна. Муомаласиям ўзгариб қолганмиш. Менга авваллари халоскорга қарагандай қарарди, дейди куйиниб. Ҳа, айтганча, балки бирорта енгилтак хотинга илакашиб қолмадимикин, деган хавотири ҳам йўқ эмас.

— Пўлат Дамирович, бунақа ғийбатларга ҳушим йўқ.

— Бу ғийбат эмас. Бир мушфиқ аёлнинг ҳасрати...

— Шунга айтиш учун келганмидингиз бу ерга?

— Йўғ-е, нималар деяпсиз? Гапдан гап чиқиб... Мен... Гулруҳ Қосимовна, анув кунги таклифимга жавоб берасизми, йўқми?

— Йўқ.

— Сиз тагин нотўғри хаёлларга бораётган бўлманг, мен даволаганингиз учун, яхши сўзларингиз билан тушкун қалбимга малҳам бўлганингиз учун миннатдорчилик тариқасида...

— Миннатдорчилик билдиришга шошилманг. Муолажани яна давом эттиришингиз лозим. Бу дард билан ҳазиллашиб бўлмайди.

— Сиз нима десангиз айтганингизни қиламан. Фақат, илтимос, раъийимни қайтарманг.

— Пўлат Дамирович, келинг, очиқчасига гаплашиб олайлик.

— Бажонидил.

— Мени ўйнашликка таклиф қилаётганингизни сезмаяпти, деб ўйлаяпсизми? Ахир, бола-чақали одамсиз. Эҳтимол, сизнинг хотинингиз ҳам Ксения Сергеевнага ўхшаб аллақарларда йиғлаб юргандир?

Бирдан жим бўлиб қолишди.

Қозик ютгандай, қимир этмасдан ўтирардим.

Бир маҳал...

— У йиғламайди, — Пўлат Дамировичнинг маҳзун овози келди. — Мени йиғлатади!

— Сизни-я? — аламли кулди Гулруҳ.

— Ҳа, мени. Юрагим йиғлайди менинг

— Ҳамма эркаклар шунақа. Йўлига юргизиб олгунча мингта ёлғонни қалаштириб ташлашади.

— Менинг сўзларим ёлғон эмас! Ишонмасангиз, мана, ўзингиз кўринг, сиз шундай аёл билан яшаган бўлармидингиз агар менинг ўрнимда бўлганингизда?!

Пўлат Дамирович афтидан сурат кўратди-ёв, бир лаҳзалик жимликдан кейин Гулруҳ:

— Бу қизингизми? — деб сўради.

— Ҳа. Шу қизим ва лаънати шартнома туфайли мен ундан ажраша олмайман!

— Қанақа шартнома?

— Никоҳ шартномаси-да. Шартномага мувофиқ, агар биз ажрашадиган бўлсак, бутун мол-мулк, тўплаган давлатим хотиним ва қизимнинг номига ўтади.

— Эҳ-ҳе, бу ёғи жуда оғир савдо экан-ку.

— Ғўрлигимда ота-онам уйлантириб қўйишган. Тўйни ота-оналар қилишади, азобни фарзандлар тортишади! — аламли хўрсинди Пўлат Дамирович.

— Ношукр бўлманг, ажойиб қизчангиз бор экан.

— Агар хўп десангиз, сизга уй олиб берардим. Худди хотинимдай ҳамма нарса билан таъминлайман. Энг муҳими, озод бўласиз!

— "Худди хотинимдай..." дедингизми? Пўлат Дамирович, менга ҳеч нарсанинг кераги йўқ. Яхшиси, тинч қўйинг мени!

— Наҳотки озодлик ҳам сизни қизиқтирмаса?

— Бундай озодликнинг менга кераги йўқ!

— Биласизми, Гулруҳ Қосимовна, шу топда хаёлимга нима келди?

— Мени тинч қўйинг. Бошим огрияпти.

— Табиблар ҳам касал бўлишадими?

— Уф!

— Бир огиз гап. Агар энг яқин шерикларингиздан иккитасини озод қиламан, деб ваъда берсам, айтганимга қўнасизми?

— Агар ҳозироқ чиқиб кетмасангиз, соқчини чақираман!

— Тупурдим ўша соқчингизга! Имкон туғилган заҳоти ўша мурдашўй соқчининг пешонасидан дарча очаман!

Эшик тарақлаб очилди.

Пўлат Дамирович ўқдай отилиб хонадан чиқди.

Бироздан кейин эшикдан мўраладим. Гулруҳ дераза олдида турарди. Елкалари силкинарди унинг...

Бир ҳақиқатни кашф қилдим шу куни. Гулруҳ малъун Пўлат Дамировични севмас экан!

Бир неча кундан бери юрак-бағримни эзган тушунмовчилик ёзги тумандай тарқадикетди. Гулруҳга нисбатан ҳурматим ортди (Биласизми, эркаклар камдан-кам аёлларни ҳурмат қилишади), ахир, ниҳоятда димоғдор, бузуқ ва разил кимса қаршисида унинг ўзини мардона тутиши таҳсинга сазовор эмасми?

Эътибор берган бўлсангиз, унинг гапларида қанчалар кескинлик, мулоҳазакорлик ва қиличдек ўткир ҳақиқат мужассам эди! Назаримда бу ерда тўпланганлар орасида ўзини руҳан тутқун ҳисобламаётган ҳамда тушкунликка берилмаётган биргина инсон Гулруҳ эди. Бу ҳам адолатсизликка қарши исённинг ўзига хос кўриниши эмасми?!

Ҳаётда ҳар хил фосиқ, виждонсиз одамларни учратганман. Аммо Пўлат Дамировичдек бузуқ ва юзсиз одамни кўрмагандим. Ҳатто баъзи хусусияти ва фазилатларига кўра қотил Хусан ҳам ундан олижаноброқ ҳамда одамийроқ эди.

Пўлат Дамирович ниҳоятда қониқтириб бўлмайдиган даражада лаззатга ўч кимса эди. Бу борада унинг на ботини, на зоҳири ҳеч қандай меъёр, ҳеч қандай қонуниятга бўйсунмасди. Ҳузур-ҳаловати ва нафсини қондириш учун ҳар қандай қабоҳатдан тап тортмасди. Бераҳмлик ва дилозорлик эса унинг табиатидаги туғма жиҳатлар эди. Эҳтимол шунинг учун ҳам у полициячилик касбини танлагандир. Пўлат Дамирович кўришга тобтоқати бўлмаган хотини, қизи, қарғиш теккан молу давлати ва гўрлигида яхши кўрмаган қизига уйланишга мажбур қилган ота-онаси ҳақида нафрат билан сўзлаганда мен унинг бениҳоя бахтсиз эканлигини ҳис қилдим.

Ўшанда Гулруҳни соддагина тутқун аёл хаёл қилиб, бир хуруждаёқ мақсадимга эришаман, деб хомтама бўлган Пўлат Дамирович чучварани хом санаганини англаб етганидан кейин шундай разилликларга қўл урдики, эшитсангиз ҳайрон қоласиз...

Бир куни Наргиза билан Санобар мени тушликка таклиф қилишди. "Ёлғиз ўзингиз келинг", дейишгани учун бу ҳақда Гулруҳни огоҳлантирмасдан ўзим бордим.

Дастурхонда тансиқ таомдан ташқари у-бу ширинликлар ҳам бор эди. "Махсус тушлик" учун анча-мунча уринишгани кўриниб турарди.

— Бирортангизнинг туғилган кунингиз эмасми? — деб сўрадим аёллардан.

— Туғилган кунни, худо хоҳласа, уйда нишонлаймиз, — деди Санобар пишиллаб.

— Бирор хушхабар борми?

Санобар Наргизага қаради.

— Аввал овқатланиб олсинлар, кейин гаплашамиз, — деди Наргиза овқатни олдимга суриб қўйиб.

Бундай вақтда томоқдан овқат ўтадимми?

— Очикроқ гапирсаларинг-чи, — дедим қизишиб.

— Вой, намунча, жаҳлингиз бурнингиз учида турадимми, дейман? Айтарли ҳеч гап йўқ, — деди Санобар ясама беғамлик билан. Аллақандай муҳим гапи бордай ичида атала пишаётгани юзидан сезилиб турибди-ю...

— Сиздан сўрайдиган гапларимиз бориди. Аввал овқатдан олинг. Ўзи унчалик муҳим эмас, — деди Наргиза.

Шу хотин мени ҳар доим оч юради, деб ўйласа керак.

Қўлларимни кўксимда чалиштирганча қатъий оҳангда:

— Нима гаплигини билмагунимча оғзимга ушоқ ҳам олмайман, — дедим.

— Майли, ихтиёрингиз, — Наргиза оғрингандек ликопчани нари сурди.

— Кеча бизни анови Дамирович дегани олдига чақириб бир гапни айтувди, — базўр эшитиладиган қилиб сўзлади Санобар. — Гапига қараганда, Гулруҳни яхши кўриб қолганмиш. Агар рози бўлса, унга уйланишгаям тайёрмиш. Фақат Гулруҳнинг ўзига бу ҳақда оғиз очолмаётганмиш. Кўрқаяпман, дейди. Шу жувон билан гаплашиб берсангиз, икковингизниям бу ердан чиқариб юборардим, деб ваъда берди. Ҳа, айтганча, яна бир гапни айтганди. "Гулруҳни бутун умрга ўзига боғлаб олмоқчи эмасман. Мендан кўнгли қолган кунни ташлаб кетиши мумкин. Ҳеч бир уринтирмасдан шахсан ўзим уйига обориб қўяман", деди бечора.

— Сиз нима деб жавоб бердингиз? — деб сўрадим Санобардан.

— Нима дердим? Биринчидан, савоб учун, иккинчидан, уйга эсон-омон етиб олиш...

— У сизларни алдаган, — дедим Санобарнинг гапини кесиб.

— Фалатисиз-а, Даврон? Кап-катта одам нега алдайди? — деди Наргиза таънали назар ташлаб.

— Агар ақлингиз бўлса, Гулруҳга бу ҳақда оғиз очманг, — дедим Санобарга.

— Фейли ёмонми? — сўради у.

— Ёмон ҳам гапми?!

— Балки сиз секин қўйнига қўл солиб кўрарсиз, ҳар қалай бирга ишлайсиз, — деса бўладими Наргиза.

Ирғиб ўрнимдан турдим.

— Иккалангиз ҳам эсингизни еб қўйибсиз! — дедим-у, ташқарига чиқиб кетдим.

Аёллар ортимдан ҳай-ҳайлаганча қолишди.

Шу кунни кечгача Гулруҳнинг кўзига қаролмай юрдим.

Эски танишларим мендан хафа бўлишган чоғи, бир неча кун салом-аликни ҳам йиғиштириб, хўмрайиб юришди.

Ҳовлида улардан бирининг қорасига кўзим тушди дегунча юрагим шигиллаб кетадиган бўлиб қолди. Назаримда бефаҳм бу хотинлар Гулруҳни хафа қилиб қўядигандек туюлаверарди. "Борди-ю, улар Гулруҳни йўқлаб келадиган бўлишса, ичкарига киритмайман!", дердим ўзимча. Бироқ эски танишларим ҳам анойилардан эмас экан ёки бу бир тасодифми, билмайман, Ҳаким Назаричнинг чақиригига биноан унинг хонасига кириб, беш дақиқалардан кейин қайтиб келганимда Санобар билан Наргиза Гулруҳнинг хонасида ўтиришарди.

Хотинларнинг гапига қулоқ тутиш ноқулай. Шунинг учун эшик олдига чиқиб турдим. Ишқилиб, Гулруҳнинг олдида менинг номимни ҳам қўшиб юбормасинлар-да, деган хавотир ичимни тирнарди.

Бир маҳал эшик тарақлаб очилди-ю, иккала аёл отилиб чиқишди. Юзларида қон йўқ.

Эшик яна бир бор тарақлади-ю, ёпилди.

Ит қувган гадойдек иккала аёл ҳам югургилаб ташқарига чиқишди.

— Вой-бўй! — мени кўриб бошини сарак-сарак қилди Санобар пишиллаганча. — Азроил-а, азроил!

— Оғзимиздан чиқар-чиқмас ёқамизга ёпиштирди-я! — деди Наргиза кўзлари ола-кула бўлиб.

— Мен сизларга нима дегандим, — дедим кулгим қистаб.

— Намунча хурсандсиз?! — зардали назар ташлади Наргиза.

— Бунақа эканлигини билмаган эканман, — деди Санобар. — Асов-а, асов! Худди бунақа гап эшитмагандай, бирдан сачраб кетди-я! Унинг ўрнида бошқа хотин бўлганида Дамировичдай одам ўйнашликка таклиф қилсаям йўқ демасди. Ҳа, тўғри-да, бу ерда биров билиб ётибдими? Биз кўрганларимизни уйга орқалаб кетармидик? Шу ердаги гап шу ерда қоларди! Эссиз... Ўзини ўйламаса бизни ўйласа бўларди? Унинг уйида йиғлаб қолган болачақаси бўлмаса? Қаерда яшашнинг фарқи йўқ-ку унга...

Санобарнинг юзига тарсаки тортиб юборишдан базўр ўзимни тийдим.

Кўп ўтмасдан яна бир кўнгилсизлик юз берди. Кўнгилсизлик! Ҳа, кўнгилсизлик бундан ортиқ бўлмайди.

Эрталаб соат ўнлар атрофида ҳовлида башанг кийинган бир аёл пайдо бўлди. Мен курсини эшик олдига қўйволиб сигарет чекиб ўтирардим. Аёл у ёқ-бу ёққа қарамасдан тўғри мен томонга юрди.

— Назарич шу ердами? — деб сўради у дабдурустдан.

— Ҳа, — дейишга зўрга улгурдим.

Аёл шитоб билан ёнимдан ўтиб ичкарига кирди. Қирқ бешларга борган бу аёл ёшига нисбатан қаримсиқ кўринар, бунинг устига ҳаддан ташқари тўла эди. Юзига шу қадар мўлкўл упа сурганидан қимматбаҳо пўстиннинг ёқалари оқариб қолганди. Аммо оғир-вазмин гавдасига қараганда ҳаракатлари чаққон эканлиги сезилиб турарди.

Бироздан кейин Ҳаким Назаричнинг хонасидан унинг қаттиқ-қаттиқ гаплари эшитилди.

— Уйинг, боланг, хотининг борлиги эсингдами? Ё буниям эсингдан чиқариб юбордингми?!

— ...

— Баҳона ахтарма! Баҳоналарингга ишонмайман! Мен аҳмоқ сени ишляпти, деб юрибман!

— ...

— Қани ўша мегажин?! Кўрсам бўладими? У сени даволяптими ё ўзига сеҳрлаб оляптими?!

— ...

— Кимдан эшитганимнинг нима аҳамияти бор?! Қани у? Кўрсат хонасини деяпман!

Эшик шахт билан очилди.

Аввал анови аёл, кейин Ҳаким Назарич ташқарига чиқди.

— Ксения! Ксения... Ким нима деса ишонаверасанми? — дерди Ҳаким Назарич истиҳолали оҳангда. — Хонага кир, ўша ерда гаплашамиз.

Ксения кеннойимиз эрининг илтимосига парво қилмади.

— А-ҳа, бу ёқда экан-ку! — медпункт эшиги қаршисида тўхтаган аёл шундай хитоб қилди-ю, жаҳл билан тутқични тортди.

— Хоним...

— Э бор-е!

Эшик нақ юзимга урилгандай ёпилди.

Нима қилишни билмасдан нарироқда ўсал бўлиб турган Ҳаким Назаричга қарадим. У киши индамай хонасига кириб кетди. Шундан бошқа чора топа олмади-ёв.

Бироздан кейин сабрим чидамасдан таваккалига эшикни очиб ичкарига бош суқдим.

— Гулруҳ Қосимовна, хизмат бўлса айтарсиз, — дедим маъноли қараб.

— Чой олиб кела қолинг, Ксения Сергеевна иккимизга, — деди Гулруҳ.

Кибр билан ўтирган Ксения Сергеевнанинг юзидан заҳар томар, лекин бояги важоҳатидан тушгандай кўринарди.

— Эримни даволаётган эмишсизми? — деб сўрарди Ксения Сергеевна Гулруҳдан беш дақиқалардан кейин хонага чой олиб кирганимда.

— Ҳаким Назарични-я?!

— Худди шундай! — зарда билан таъкидлади аёл.

— Ксения Сергеевна, мен оддий ҳамшираман...

— Мен ҳам.

— Ҳамкасб эканмиз. Ҳамшира врач тавсиясига кўра иш кўришини яхши биласиз-ку. Қанақасига мен Ҳаким Назарични даволарканман?

— Эрим ёмон дардга чалинган эмиш-у, сиз уни яширинча даволаётган экансиз!

— Ҳаким Назаричдай соғлом ва тартибли одам камдан кам учрайди! У киши фақат қаттиқ чарчаган. Юрагининг безовта қилиши шундан. Очигини айтиб қўя қолай сизга, бу ердаги ҳар қанақанги муносабат фақат иш юзасидан!

Ксения Сергеевнанинг бўёқ чапланган юзи турликди. Гулруҳга ишонгиси келгандай аллақандай юввош назар ташлади. Лекин бу узоққа бормади. Ичидаги "ажина"нинг кутқуси зўрлик қилди-ёв, Ксения Сергеевна ирғиб ўрнидан тураркан:

— Бу ерда сиздан бошқа аёллар ҳам борми? — деб сўради.

— Билмадим, — деб жавоб берди Гулруҳ.

— Нега билмайсиз? — ажабланди Ксения Сергеевна.

— Нима, мен сизнинг агентингизманми?!

— Ҳозиргина бип-бинойидай эдингиз-ку.

— Ўзимга тааллуқли саволлар бўлгани учун жавоб бердим, холос. Кечирасиз, мен ишлашим керак.

Қанчалик бемаъни бўлмасин, бу вақтда мен курсини эшик рўпарасига қўйволиб ичкаридан кўз узмай ўтирардим.

— Шунақа денг... — овози титради Ксения Сергеевнанинг.

— Шунақа!

Бирдан кутилмаган ҳол рўй берди. Тўғриси, нима бўлаётганини дарров идрок қилолмадим — назаримда вақт ёмғири челақлаб қуйди, ҳар бир дақиқа йилларга айланди, ҳозиргина қаршимда турган башанг аёл кўз ўнгимда сўлий бошлади. Бояги таранглик йўқолди, кибр сўнди, юзи бужмайди ва упа ниқоби остидан сон-саноқсиз ажинлар чувалчанг янглиғ сиртга ўрмалаб чиқди. Рўпарамда бутунлай бошқа — кўнгли вайрон, кўпни кўрган бир аёл турарди.

— Менга айтишдики... — унинг овози базўр чиқди. — Эрим...

Шу вақт хонага Ҳаким Назарич кириб қолди.

— Ксения, уйга бор, — деди у мулойимлик билан.

Аёл гарансиб қаради, афтидан у эрининг сўзларини эшитмади.

— Ксения!.. — Ҳаким Назарич овозини сал кўтарди.

— Энди нима бўлади?.. — дея гўлдиради аёл. — Яна ҳаммаси чаппасига кетадими? Энди...

— Юр, уйга кетамиз, — Ҳаким Назарич хотинининг қўлтиғидан олди.

Улар чиқиб кетишди.

Бироқ можаро бу билан тугамади.

Ксения Сергеевна энди ҳовли ўртасида турганча гишава қиларди.

— Мени алдайман, деб овора бўлма, Назарич! — дерди у қўлини пахса қилганча. — Энди индамай йиғлаб қоладиган аҳмоқ йўқ! Қочиб кетишга ҳам асло урина кўрма!

— Бас қил, Ксения! Бу ер ишратхона эмас! Ишхона!

— Кўрдим қанақа ишхона эканлигини!

— Агар ҳозироқ бас қилмасанг, мени бу ерда кўрмайсан!

Ҳаким Назарич темир дарвоза томон тез-тез юриб кетди.

— Ана шунақа-да!.. Ана шунақа... Оғиз очсам бас, кетаманга тушасан! — деганча Ксения Сергеевна эрининг ортидан эргашди.

Бу ёқда Гулруҳ бир аҳволда эди. Йўқ, у кўз ёши тўкмади, ҳатто шикоят ҳам қилмади, аммо жуда ҳам ғалати бўлиб қолганди. Гоҳ оғир ўйларга толиб, паришонхотир бўлиб қолса, гоҳида кескин ҳаракатларидан ўт чақнагандек бўлар, асабийлик билан тутақиб кетарди.

Менга ҳасрат қилиб кўнглини бўшатар эҳтимол, деган ўйда бир неча марта кўриниш бердим. Бироқ у мени пайқамади.

Ҳаким Назарич шу кетганча кечга яқин қайтиб келди. Келди-ю, Гулруҳнинг хонасига кириб кетди.

— Гулруҳ Қосимовна, бизни кечиринг, илтимос, — дегани эшитилди бироздан кейин унинг. — Аслида ҳамма айб менда. Иш билан бўлиб, баъзи кунлари ишхонада қолиб кетяпман.

— Шунинг учун Алининг аламини Валидан олиш керак экан-да!

— Узр, минг бор узр, Гулруҳ Қосимовна...

— Узрни мендан эмас, хотинингиздан сўрашингиз керак, шекилли. Ишонч йўқолгандан кейин шу-да!

— Буниси энди бошқа масала, Гулруҳ Қосимовна.

— Яъни?

— Гап шундаки, хотинимнинг аввалги турмуши хиёнат туфайли бузилган. Шундан у кўрқиб қолган. Ўзи оқкўнгил аёл... Уйга борганидан кейин қилиғидан роса афсус чекди. Қандайдир ғаламис кўнғироқ қилиб бўлмағур гапларни гапирган экан-да. Бу бечора лаққа ишонибди-қўйибди. Ҳали кўрасиз, бирор кун келиб сиздан албатта кечирим сўрайди.

— Шарт эмас. Мана сиз кечирим сўрадингиз-ку, шунинг ўзи етади. Бу ҳақда бошқа гаплашмайлик, илтимос.

— Хўп. Унда нима ҳақда гаплашамиз?

Гулруҳ кулди.

— Гаплашиш шарт эмас. Кетишингиз мумкин.

— Бугун мен навбатчиман. Пўлат Дамирович ҳам уйига кетди. Зерикканимдан қайси эшикка бош суқишни билмай, гаранг бўляпман. Йўқ демасангиз бироз суҳбатлашиб ўтирсак, дегандим.

— Зерикяпсиз?! Сиз-а?!

— Ҳа.

— Зерикишни, дам олишни билмайдиган одам деб ўйлардим сизни.

Ҳаким Назарич вазмин кулимсиради.

— Сиртдан қараганда шундай кўринсам керак. Аслида ундаймас. Дардлашадиган бир суҳбатдош тополмай қийналган вақтларим кўп бўлади...

— Ҳаким ака, Ксения Сергеевна билан қанақиб танишиб қолгансиз? Агар сир бўлмаса...

— Шу ҳақда сўрасангиз керак деб тургандим.

— Агар истамасангиз...

— Бу жуда узоқ тарих. Яхшиси бошқа вақт айтиб берақолай. Хафа эмасмисиз?

— Йўқ. Нега хафа бўларканман?

— Менимча, шу бугуннинг ўзида сизни икки марта хафа қилиб қўйдим-а?

— Мен ҳеч қачон ҳеч кимдан хафа бўлмайман.

— Хафа бўласиз, лекин билдирмайсиз, ичингизга ютасиз. Тўғри топдимми?

— Ҳаким Назарич, шахмат ўйнаймизми?

— Зўр бўларди.

Улар энди шахмат ўйнай бошладилар.

Мени худди чақмоқ ургандай бўлди. Бунақа бўлишини кутмагандим-да. Хотинининг бемаврид ташрифи туфайли туғилган қулай вазиятдан фойдаланиб қолиш мақсадида

Ҳақим Назарич — "меҳрибон отахонимиз" юзидан ҳаё ниқобини сидириб ташлагандай туюлди. Ахир, бундай имконият яна туғиладими-йўқми?

Ўрнимдан туриб кетдим.

Ташқарига чиқдим.

Қонимда газаб ва алам ўти ловуллаш бошлаганди.

О, бечора кўнглим! Нега сенга эрк бердим-а? Кимман ўзи? Тирикчилик ташвишида чумолидай ўрмалаб юрган анови кишиларнинг бириман-да. Мендақалар ҳар қадамда учрайди. Сокин сув юзида сузиб юрган нилуфар мисол бу аёлга мен муносиб эмасман. Унга Ҳақим Назаричга ўхшаган чўнтаги тўла киши муносиб!

Таъбим хира, ортимга қайтдим.

Курсига ўтираётиб беихтиёр ичкарига кўзим тушди. Гулруҳ ҳам шу томонга қараб турган экан. Мени кўриб жилмайиб қўйди. Унга жавобан зўр-базўр бош силкидим-у, тўсрайиб ўтирволдим.

Назаримда, ўйин қизгин кетаётганди. Гулруҳнинг шахматга уста эканлигини билмас эканман.

Дарвоқе, мен ҳали кўп нарсани билмайман, шекилли. Ҳақим Назаричнинг қувноқ хитоби тез-тез эшитилиб турарди. Ўзимни тута олмай яна ичкарига кўз ташладим.

Шу вақт:

— Даврон ака, — дегани эшитилди Гулруҳнинг. — Бу ёққа келинг.

Ичкарига кирдим.

— Хизмат, Гулруҳ Қосимовна, — дедим жиддий тарзда.

Гулруҳ ҳайрон бўлиб қараб қўйди-да, кейин:

— Ишқибоз бўлмайсизми менга? — деди.

Таваккал, дедим-у, шартга битта стул олиб келиб уларнинг ёнига ўтирволдим.

Бу Ҳақим Назаричга ёқмади чоғи, сигир қараш қилди. Мен шахмат тахтасидан кўз узмай ўтиравердим.

Ўйин давом этди.

Ҳақим Назарич ҳар доимгидай, ўзини баодоб ва вазмин тутар, фақат Гулруҳга қараганда унинг юзида поёнсиз назокат акс этарди. Яна гашим келди. Чунки худди шу нарса менда йўқ эди. Ортиқча назокат аёлни дарров ром этиши мумкин. Дарвоқе, Ҳақим Назаричнинг кийими ҳам ўзгача, баракда аёл зоти пайдо бўлмасдан аввал у иш кийимида юрарди, ҳозир бўлса эғнида қора мовутдан қойилмақом қилиб тикилган қайтарма ёқали қимматбаҳо костюм, юзидан назокатли табассум аримасди...

Гулруҳ доналардан бирини суришдан олдин менга қаради, гўё шуни юраверайми, дегандай.

Индамадим. Бирдан ҳафсалам пир бўлиб лоқайд бўлиб қолдим. Энди менга барибир эди. Гулруҳнинг ҳам, Ҳақим Назаричнинг, умуман, атрофдагиларнинг ҳеч бирининг менга даҳли йўқдай, лоқайд эдим.

Ҳақим Назарич нимадир дегандай бўлди. Англамадим. Гўё бу ерда менинг соям ўтиргандай. Гулруҳга ўғринча кўз қирини ташладим. У стулда хиёл энгашиб ўтирар, бутун вужуди кўзга айланиб шахмат тахтасига тикилиб қолганди. Аллақандай, менга номаълум ўзга дунёдан келиб қолгандай, ҳамон сирли ва бегона туюларди у. Бу менга ҳаётим бўшлиқдан, ҳеч қачон тўлдириб бўлмайдиган бўшлиқдан иборат эканлигини яна бир бор эслатди. Кўз олдим тиниб кетди. Шифтдаги чироқ, манави хона худди тўфон турган денгизда сузиб кетаётган кемадай оҳиста тебрана бошлади.

— Ҳақим ака, сиздан зўр шахматчи чиқаркан, — деди Гулруҳ бир маҳал.

Ҳаёлим тўзғиб кетди.

— Сиз ҳам қолишмайсиз.

Аста ўрнимдан турдим.

Бу ерда ортиқча эдим.

Ҳовлига чиқиб, таниш йўлка бўйлаб юриб кетдим. Қуюқ туман тушганди, икки қадам

нарини кўриб бўлмасди. Ортга қайтмадим. Туман нафақат борлиққа, балки менинг ҳаётимга ёпирилгандай гўё, ҳар бир дақиқани азоб билан ўтказардим. Бу ҳаётимнинг шундай маҳзун лаҳзалари эдики, бардош бериш душвор. Ахир, мен ҳаётдан кўп, жуда ҳам катта нарса сўрамагандим. Кўнглимда озгина умид туғилганди, холос. Тўхтовсиз йўқлик сари чекинаётган борлиқ бунга жавобан... ҳис-туйғуларнинг омонат шарпасини рўпара қилди!

Ортимдан енгил қадам товуши эшитилди.

Ўгирилдим.

Гулруҳ шу томонга тез-тез юриб келарди.

— Сизни қидириб юрибман, — деди у яқин келиб.

— Тинчликми?

— Ёлғиз ўзим ухлашга кўрқдим.

— Ишончли кўриқчингиз бор эди-ку!

— Ёш бола экансиз. — Гулруҳ ёнимга ўтиб, бирга-бирга одимлади. — Кечаси сайр қилишни яхши кўрасизми?

— Бошқаларга ҳалақит бермаслик учун... — дедим ерга қараб.

— Даврон ака!

Гулруҳ юришдан тўхтаб, кўлларимдан тутди.

Нигоҳларимни зўрға ердан узиб Гулруҳга қарадим. У жилмайиб турарди. Кўзларидан ўт чақнарди. Уни қаттиқ бағримга босдим. Нима деб ўйласа ўйлар! Сочи ёноқларимга тегди. Юзи шу қадар яқин эдики... Кейин кўзлари яқинлашди... ва... ва... шафтолининг ёқимли ҳидини туйдим...

Нима бўлганини англаб улгурмасимдан Гулруҳ гойиб бўлганди.

Рўй берган фавкулудда ҳол Гулруҳнинг кўнглига озор бериб кўйишидан чўчиганимдан эрталаб унинг кўзларига тик қаролмадим. Афтидан Гулруҳнинг аҳволи ҳам меникидан ортиқ эмасди. У эрталаб эшикни очган маҳал бир оғиз саломлашди-ю, қайта кўзимга кўринмади. Яхши ҳамки иш бор, беморлар бор. Шулар баҳонасида хонага кириб-чиқиб туриш асносида ахийри Гулруҳнинг нигоҳини тутволдим. Одатда эрталаблари у ўзини хандон-хушон, бир гапириб ўн куладиган, ҳеч кимга тобе эмаслигини билдирмоқчи бўлгандай, ўзини дадил ва эркин тутарди ва бу унинг одамни гангитиб кўядиган жиддийлик кезинган чехрасига сира ҳам ярашмаётгани билиниб қоларди; айни замонда эса уни бутунлай бошқача, янги бир ҳис тўлқинлантириб юборгандай кўзлари чақнаб боқарди; тўсатдан нигоҳларимиз тўқнашганда нима учундир буни билдиргиси келмаётгандай, юзига жиддий тус берди-ю, мен томонга умуман қарамай кўйди.

* * *

Кутилмаган ҳол — Ксения Сергеевна эри Ҳаким Назарич орқали Гулруҳни меҳмонга чақирган эмиш!

— Агар келмасалар ўзим бориб мошинада олиб келаман, деди Ксения Сергеевна, — ахборот берди Ҳаким Назарич эрталаб.

Афтиданоқ унинг хурсандлиги сезилиб турарди.

Гулруҳ кўрқиб кетгандай, қаттиқ сесканиб тушди бу гапдан, аммо зум ўтиб ўзини ўнглаб олди-да:

— Нима кераги бор, Ҳаким Назарич? Ҳалиям кеч эмас, айтинг, овора бўлмасинлар, — деди ҳаяжон билан.

— Гулруҳ Қосимовна, бу фақат хотинимнинг эмас, менинг ҳам таклифим. Наҳотки рад этсангиз? — Ҳаким Назарич вазмин, аммо жуда ҳам маҳзун боқарди.

— Ҳаким ака... билмадим, буни қандай тушунтирсам экан...

— Тушунтиришнинг ҳожати йўқ.

— Ноқулай ахир! Нима деб бораман?!

— Меҳмонга борилганда бирор нима дейиладими? Кечқурун соат бешларга тайёр бўлиб

турсангиз, мошинада олиб кетаман.

Ҳаким Назарич эшик томон юрди.

— Ҳаким Назарич, — деб юборди Гулруҳ баланд овозда. Ҳаким Назарич кескин ўгирилиб қаради. — Вой, кечирасиз, шошиб қолганимдан...

— Ҳечқиси йўқ.

— Агар... агар таклиф жиддий бўлса ва боришим шарт бўлса... биласизми, ёлғиз ўзим боргим келмаяпти. Анави ошпаз аёллардан бирини...

— Гулруҳ Қосимовна... сизга нисбатан кўнглимизда зиғирчаям хусуматимиз йўқ.

— Ундай демоқчи эмасдим. Яхши танимаган одамлар орасида ўтира олмайман. Бўлмаса, Даврон ака бирга борақолсин, илтимос.

— Шунда сиқилмайсизми?

— Ҳа.

— Ихтиёрингиз.

Ҳаким Назарич чиқиб кетаётиб менга ғалати қараб қўйди.

— Бу ёғи қандоқ бўлди, Даврон ака? — деди Гулруҳ Ҳаким Назарич хонасига кириб эшикни ёпганидан кейин ёнимга келиб. — Бунақа бўлади, деб ўйламагандим.

— Мен ҳам.

— Энди нима қиламиз?

— Борамиз. Айтишади-ку, чақирилмаган ерга борма, чақирилган ердан қолма, деб.

— Шундайку-я. Булар бирор шумликни ўйлашмаяптимикин?

— Қанақа шумлик?

— Менимча, сувни лойқалатиб юрган Пўлат Дамирович бўлса керак. Ксения Сергеевнага кўнғироқ қилган ҳам ўша ёки унинг одами, деб ўйлаяпман.

— Эҳтимол.

— Яхшиси бирор баҳонани рўкач қилиб бормай қўяқоламизми?

— Майли. Ўйлаб кўринг.

Гулруҳ шундоқ ёнгинамда турарди. Қаттиқроқ нафас олишга-да чўчирдим.

Ташқарида ёмғир томчиларди.

Тушликка яқин Ҳаким Назарич хонасидан чиқди. Қўлтиғига шахмат тахтасини қисиб олганди. "Оббо! Яхшигина баҳона топилди бунга..." Ижирганиб қарадим. Аммо Ҳаким Назарич бунга пайқамади. У хаёл билан ёнимдан ўтиб ичкарига кирди.

— Гулруҳ Қосимовна, бўш бўлсангиз... — Ҳаким Назарич шахмат тахтасини кўрсатди.

Гулруҳ бу вақтда Алишернинг жароҳатини боғлаб бўлиб қўлини юваётган эди.

— Ҳаким Назарич, ваъдангизни қачон бажарасиз? — саволга савол билан жавоб берди у.

— Ваъда берилдими, албатта, бажарилади, — Ҳаким Назарич стулга ўтириб тахтани очди.

— Бола бечора қийналиб кетди. Укол билан жон сақлаяпти... Манавини қаранг, — Гулруҳ столга пул қўйди. — Кеча боланинг отаси ташлаб кетди. Яна опкеламан, дейди. Фақат ўғлимни асраб қолинг, деб йиғлайди бечора.

— Гулруҳ Қосимовна, кўз ёши тўккан одам бечора ҳисобланмайди.

— Ахир... Ўзингиз ўтиб бир кўринг аҳволини...

— Шарт эмас!

Ҳаким Назарич кутилмаганда ўрнидан турди ва шахмат тахтасини ёпди-да, эшикка қараб юрди. Унинг бўзарган чеҳрасида тушуниксиз изтироб акс этарди.

— Агар яна шахмат тахтасини қўлтиқлаб хонангизга келадиган бўлса, ҳеч иккиланмай деразадан улоқтираман уни, — дедим хонада ёлғиз қолганимизда.

Гулруҳ шахмат тахтасини кўлига олиб:

— Фақат шунинг учунми? — деди.

— Бошқа сабаблар ҳам етарли.

— Шунақами?

— Шунақа.

Гулруҳ шахмат тахтасини столга қўйиб мен томон юрди. Атиги ярим қадам қолганда тўхтаб кўзларимга тикилди. Мен бу сонияларни ҳанузгача унута олмайман. Бир кўришдаёқ мени асир этган нафис ва мулойим чехра... Меҳр ва нурга йўғрилгандай чақноқ нигоҳлар...

Ё танграм, бемаъно ҳаётимга шукуҳ киритган ушбу дақиқаларни менга кўп кўрма! Таърифга сиғмайдиган мана шу гўзал чехрадан, юрагимда яна барқ урган умид ва ишончдан маҳрум қилма!

Ҳикоямнинг бошида сизга "... одам оёғи етмайдиган овлоқ бир жойга келиб қолгандайман", дегандим, эсингиздами? Янглишганимни Ҳаким Назаричнинг машинасида кетаётиб пайқадим. Биз ишлаётган, тўғрироғи, тутқунликда яшаётган макон шаҳардан эллик-олтмиш чақирим наридаги ўрмонда жойлашганди.

Қоп-қора "Жип" машинасида чамаси икки соатдан мўлроқ юрганимиздан кейин шаҳар марказига етиб келдик чамаси.

Ниҳоят Ҳаким Назарич тормозни босди.

Кейин ёнида ўтирган Гулруҳга юзланиб:

— Етиб келдик, — деди.

Ҳаким Назаричнинг уйи шаҳарнинг диққатга сазовор қисмида жойлашганди.

Бундай маҳобатли уйни яқин-ўртада кўрмагандим.

Элликларга борган, кўримсиз бир аёл эшикни очди.

— Даша, — дея унга мурожаат қилди Ҳаким Назарич. — Меҳмонлар келишди деб беканга айт.

Аёл пешайвонли уй томон югургилади.

Гулруҳ менга, мен унга қарадим.

— Қани, ичкарига марҳамат, — деди Ҳаким Назарич йўл бошларкан.

— Ҳаким Назарич, мен айвонда кутиб тура қоламан, — дедим ўзимни четга тортиб.

Ахир, меҳмонга мен таклиф қилинмаганман-ку.

— Кўйсангиз-чи шунақа гапни, — Ҳаким Назарич қўлтиғимдан олиб ичкарига бошлади. — Бу ерда меҳмонсиз, шуни унутманг, — деб қўйди кейин.

Даҳлиз эшиги олдида турган Ксения Сергеевна бизни илиқ табассум билан қарши олди. Менга бош ирғаб қўйди, Гулруҳ билан эски танишлардай қуюқ сўрашди.

— Ўзим чақирмасам келай демайсиз, — деб ўпкалади у йўл-йўлакай.

Гулруҳ нимадир дегандай бўлди. Сезиб турибман, у Ксения Сергеевнанинг муддаосини англолмай гаранг, тили зўрға айланяпти.

Меҳмонхонага кириб иккаламиз ҳам анг-танг бўлиб қолдик. Йўқ, бу ердаги ҳашаматдан эмас, нима, мол-дунё кўрмаган одамизми? Хона ўртасидаги стол атрофида ўтирган меҳмонларни кўриб ҳайрон бўлиб қолдик. Бу ерда уй эгаларидан ташқари камида беш-олти киши бор эди. Худди ўз уйида ўтиргандай, оёқларини чалиштирганча ястаниб ўтирган Пўлат Дамировични бу ерда учратаман, деб мутлақо кутмагандим.

Ксения Сергеевна Гулруҳни меҳмонлар билан бир-бир таништира бошлади. У таништирар экан, ҳар бир меҳмоннинг исми-шарифи ёнига хизмат мавқеини ҳам қўшиб кетарди.

"Бу хотин ўзининг қандай даврандан эканлигини бизга билдириб қўймоқчи, шекилли", — деган ўй кечди хаёлимдан.

Мен ҳаммага умумий қилиб салом бердим-у, Ҳаким Назарич кўрсатган стулга ўтирволдим. Пўлат Дамирович Гулруҳдан кўз узмасди. Назаримда у Гулруҳга гап отишдан ўзини базўр тийиб турганга ўхшарди.

Ксения Сергеевна Гулруҳни унинг хотини билан таништираётганда Пўлат Дамирович барибир тилини тийиб туролмади:

— Гулруҳ Қосимовна, келинг, бу ёққа ўтирақолинг. Кеннойингиз билан яқинроқ танишиб оласиз.

Гулруҳ Пўлат Дамировичнинг хотини Александра Павловнага танишганидан бағоят

хурсанд эканлигини билдириб, шошилмасдан мен ўтирган томонга ўтаркан:

— Раҳмат, Пўлат Дамирович, менинг жойим бу ерда, — деди.

Пўлат Дамирович ғалати бўлиб кетди. Кейин хиёл энгашиб хотинининг қулоғига нимадир деб шивирлади. Александра Павловна беписандлик билан кулиб қўйди.

Дарвоқе, Александра Павловна ҳам тўлалиқда Ксения Сергеевнадан қолишмасди, кўзлари худди уккиникига ўхшаш юм-юмалоқ, бурни япасқироқ, юзининг заҳиллигидан жанжални пулга сотиб оладиган аёллар тоифасидан эканлиги сезилиб турарди.

Бу ерда улардан ташқари иккита басавлат жаноб ва олтмишларга борган кекса аёл ҳам бор эди. Иккала жанобларнинг бири аллақандай корхона директори экан, иккинчиси давлат департаментида қандайдир секретарь вазифасини ўтаркан.

Аввалдан айтиб қўяй, иккала жаноб ҳам кўп ўтирмади, зиёфат бошидаёқ жуда муҳим, кечиктириб бўлмайдиган, албатта иштирок этишлари шарт мажлислари борлигини айтиб, узр сўрашди-ю, жўнаб қолишди.

Тушунмадим, бу жаноблар оддий ўтиришга нима учун таклиф қилинди? Ёки бу ёқларда шундай одат бормикин — "кўриб қўй, қанақа танишларимиз бор!" дегандай.

Эғнидаги кийимлари ва соч турмаги ўттизинчи йиллардаги рус хонимлариникига ўхшаб кетадиган, аммо юзини ҳаддан ташқари бўяб-бежаганидан турқи-таровати бозори ўтмай қолган қари фоҳишани эслатадиган кекса аёлнинг бу оилага дахли бор-йўқлигини ҳам билолмадим.

Аммо кекса хоним роса гапдон экан. Рўпарамда ўтирволиб бир нарсалар деб тинимсиз чулдиарди. Бунинг устига атай қилгандек, Ҳаким Назарич Гулруҳнинг ёнига, Ксения Сергеевна менинг ёнимга ўтириб олишди.

Мен умрим бино бўлиб қилмаган ишларимни баракдаги ҳаётим давомида жуда осонлик билан ўзлаштирган, яъни бир вақтлар тамаки тутунига кўнгли айнийдиган одам фирт кашандага, ароқни кўрса кўчанинг нариги томонига ўтиб кетадиган банда спиртни сув қўшмасдан ичадиган пиёнистага, бировга озор беришдан чўчиб юрадиган ўта камсуқум зот сал гапга пов этиб ёниб кетадиган муштумзўрга айланган бўлсам-да, ҳали-ҳанузгача бегона аёлга мулозамат қилишни, гап билан кўнглини овлаб ўтиришни ўргана олмаган нодон эдим. Шунинг учун Ксения Сергеевнанинг ёнимда ўтириб қолганидан ранжидим. Бечора аёл зерикиб ўлади энди, дея унга раҳмим келарди ичимда.

Ҳаким Назарич билан Гулруҳ аллақачон гурунгни бошлаб юборишган, ҳатто нима ҳақдадир қизгин баҳслашардилар. Пўлат Дамирович киприк қоқмасдан уларнинг суҳбатига қулоқ тутарди.

— Жаноблар, бу нимаси? — деди Ксения Сергеевна бир маҳал ўрнидан туриб. — Нега ҳеч ким дастурхонга қарамаяпти? Манави коньякдан тотиб кўришларингизни истардим.

— Ксюша, бу анови... Париждан олиб келган коньягингми? — дея луқма ташлади кекса хоним.

У гапирганида лаблари чўччайиб тураркан.

— Антонина хола, Париждан шампан виноси олиб келгандим. Эсингиздан чиқиб кетдими дарров? — жавоб берди мақтаниб қолиш имкониятидан мамнун бўлган ва бу ёришиб кетган юзидан сезилиб турган Ксения Сергеевна кулиб.

Суҳбатга Александра Павловна қўшилди:

— Ксения, Париж сенга ёқиб қолганми нима бало? Икки марта бориб келдинг-а?

— Биринчисида ёлғиз ўзим боргандим. Ҳаким Назарич бора олмаганди.

— Наҳотки Ҳаким Назарич ёлғиз ўзинг боришингга қаршилиқ қилмаган бўлса? Рашк қилмадими? Менинг эрим бўлганида "менам бораман!" деб турволарди.

— Ҳаким Назарич у вақтларда чет элга чиқиш тугул, кўчага ҳам чиқолмасдилар-да, — деди Ксения Сергеевна.

Ҳаким Назарич хотини томонга қарамаса-да, безовталиқ билан гимирлаб қўйди.

— Ксюша, анови хотинбоздан ажрашганингдан кейин яна эрга тегиб, манавиндай кошона бекаси бўлиб ўтиришинг тушимизга ҳам кирмаганди. Бахтинг бор экан, —

аллақандай гайирлик аралаш ҳасад билан гапирди Антонина хола деганлари.

— Омадинг бор экан, денг, — дарҳол орага гап қўшди Александра Павловна.

— Ҳам бахт, ҳам омад, — деди Антонина хола. — Назаричга ўхшаган одамлар кам учрайди.

— Нималар деяпсиз, Антонина хола? — деди Александра Павловна таънали оҳангда. — Ҳозир яхши эркаклар тиқилиб ётибди! Ҳар қадамда учрайди. Тегаман, десангиз бас, елимдай ёпишиб олишади.

— Наҳотки... — кўзларини катта-катта очди Антонина хола.

— Ксения, бугун меҳмонлар учун ўз қўлларим билан антиқа таом тайёрлапман, дегандинг, нима бўлди? — сўради Ҳаким Назарич.

Унинг юзи аллақандай ўзгариб кетганди.

— Азизим, яна ўн дақиқа сабр қил, — деди Ксения Сергеевна эрига жавобан, кейин яна дугоналарига юзланди. — Антонина хола, агар ҳўп десангиз, биронтаси билан таништириб қўяман.

— Ишонгим келмаяпти, наҳотки мен тенгилар ҳам топилса?! — эски касби эсига тушиб қолди-ёв, кўзларини сузиб сўради кекса хоним.

— Эримнинг ишхонасида жуда кўп эркаклар бор. Истасангиз таништириб қўяман.

— Йў-ў... мен унақалардан кўрқаман, — ярашиқсиз нозланди Антонина хола.

— Ксения! — деб юборди Ҳаким Назарич саросима ичида.

Ксения Сергеевна бу сафар эрига қараб ҳам қўймади.

— Ё худо! Уларнинг нимасидан кўрқасиз? — деди у Антонина холага ажабланиб боқаркан. — Улар жуда меҳнаткаш одамлар. Бизникиларга ўхшаб ароққа муккасидан кетмаган. Бечора эримга уларнинг дастидан тинчлик йўқ. Биронтасини касалхонага жойлаштиришга ёрдам бер, деб менга ялиниб юради қачон қараманг!.. Ўшаларнинг ҳаловатини деб тиним билмайди...

— Пулини тўласангиз бас, ишдан бош кўтаришмайди! — дея луқма ташлади Александра Павловна.

"Мана энди ҳаммаси ойдинлашди, — дедим ичимда. — Бу оддий меҳмондорчилик эмас!"

Ич-ичимдан гупириб келаётган совуқ эҳтирос столга мушт уриб ҳамма нарсани дабдала қилишга ундарди.

Издат-нафси таҳқирланаётганидан унинг ҳам хуноби ошиб кетгандир, деган фикр билан Гулруҳга қарадим. Ажабо, у ҳеч нима бўлмагандай хиёл кулимсираганча ўтирар, аммо кўзларидан учқун сачрарди. Кетамизми, дегандай уни секин туртдим. Гулруҳ парво қилмади.

Пўлат Дамировичнинг юзидаги кишининг жиғига тегадиган, қадр-қимматини ерга урадиган ифода янада бўртган, у таҳқиромуз кулимсираганча Гулруҳни кузатарди.

Бу ерда фақат Ҳаким Назарич аллақандай безовта, бирмунча ташвишга ботган, юзи жуда ҳам тунд, ўйчан, дилгир бўлиб ўтирарди.

— Ёшлигимда бир афғон йигити яхши кўриб қолганди мени, — деди Антонина хола бир маҳал тамшаниб оларкан. — Ўшанда унга тегиб кетаверсам бўларкан.

Шу чоққача индамай ўтирган Гулруҳ бирдан тилга кирди:

— Антонина хола, ҳали ҳам кеч эмас. Эрга текканингиз яхши. Бир мақол бор-ку, эшитгандирсиз, эрсиз хотин — таёқсиз мўлтони, деган.

Ҳаммалари жим бўлиб қолишди.

Антонина холанинг ранги ўчган, тақинчоқлар ялтираган озғин бармоқлари титрарди. Пўлат Дамирович тўсатдан хохолаб кулиб юборди.

— Оббо, Гулруҳ-ей... Оббо, Гулруҳ-ей, — дерди у тинмай куларкан. — Топган мақолингизни...

Александра Павловна қаҳрланганидан титраб кетди ва эрига шундай вазоҳат билан тиқилиб қарадики, Пўлат Дамирович шу заҳоти миқ этмай қолди, юраги шувиллаб

кетгандир эҳтимол.

Ксения Сергеевна бўлса бирдан қовоғини уйиб олди, жаҳлдор бўлиб қолди.

Александра Павловна кибр билан дугоналарига бир-бир назар ташларкан:

— Эримнинг айтишича, — дея аллақандай кин билан сўз бошлади. — Ҳамма ёқни қаланғи-қасанғи дайдилар босиб кетганмиш. Ҳар қадамда кўзиқориндай потраб чиқади унақалар, дейди. Аёлларни айтинг, аёлларни! Уларга нима бор экан бу ёқларда?! Пул бор экан деб келаверишар эканлар-да! Қоровулликдаги бузуқ эркакларнинг ҳам куни туғиб қолди, дейди эрим. Улар ўшанақа келгинди аёлларни тутиб олишиб, билганларини қилишаркан-да. Бу гапни эшитганимдан кейин ўз эримдан ҳам хавфсираб қолдим... — Александра Павловна юзи бўздай оқариб ўтирган эрига суйкалиб, гап оҳангини юмшатди: — Ўзи суюққина эрим бор. Аллақандай иркит хотинларни деб ундан айрилиб қолмай дейман-да.

— Эрингиз суюқлигини била туриб ҳазар қилмасдан уни қандай қабул қиласиз?!

Гулруҳ томонидан фавқулудда берилган бу савол Александра Павловнани гангитиб қўйди. У милтиғи тоб еган овчидай қизариб-бўзарди. Мадад кутиб Ксения Сергеевнага қаради.

Ҳа, биздек "келгиндилар"га нисбатан олдиндан тил бириктириб олган аёллар Гулруҳнинг кесатикларга муносиб жавоб қайтаришини, айниқса бунақанги тагдор гап билан "ўйиб олишини" кутишмаганди. Балки шу сабаблидир, Гулруҳнинг гапи янада кескинроқ жаранглади.

— Даврон, — дея мурожаат қилди Ҳаким Назарич секин. — Ташқарига, тоза ҳавога чиқасизми? Хотинлар жангида иштирок этмай қўя қолайлик.

— Хўп.

Ҳаким Назарич боягига қараганда анча енгил тортганди. Афтидан Гулруҳнинг ҳозиржавоблигидан кўнглида қониқиш туйгандай эди.

Мен ҳам ўзимни анча босиб олгандим. Гулруҳ ўзини таҳқирлашларига йўл қўймаслигига кўзим етганди.

* * *

Чошгоҳ маҳали эди.

Зинапоя олдида турардим.

Гулруҳ хонасидан чопиб чиқди.

— Даврон ака, бу ёққа келинг, тез! — деди-ю, яна ортга қайтди.

Ичкарига кирганимда Алишер дод-фарёд қилиб ётарди. Унинг жон аччиғида чинқиришларига унча-мунча одамнинг асаби дош беролмасди.

— Кўлини ушлаб туриг, илтимос, — деди Гулруҳ шоша-пиша. — Укол қилдирмаяпти.

Беморнинг ёнига ўтиб билагидан тутдим. Лекин у бор кучи билан юлқинар, кўлини бермас, шалоқ сўзлар билан сўкиниб Гулруҳни ҳақоратларди:

— Дўхтирмисан, нимасан ўзи?! Дўхтир бўлсанг, ё оёққа тургаз, ё бир йўла жонимни ол! Бу азобдан тўйиб кетдим! Тўйиб кетдим! Онасини... Ҳаммангнинг онангни!..

Алишер кўзларини юмиб олган, ён-верига қарамас, юзи пахта бўлиб қолган, мурданикидан фарқи йўқ эди.

— Алишер, ука, ўзингни бос, — дедим ётиғи билан. — Кўлингни бер, илтимос.

Овозимни эшитиб Алишер кўзини очди.

— Даврон ака... қийналиб кетдим ахир... — деди-ю, хўнграб йиғлаб юборди.

Бир амаллаб уни овутирдим.

Кейин укол олишга кўндирдим.

Гулруҳ уколни қўйди. Беш-ўн дақиқалардан кейин Алишер ухлаб қолиши керак эди. Аммо...

— Даврон ака, буни қаранг!

Гулруҳ беморга тикилганча даҳшат ичида қотиб қолди.

Алишер тинчланиш ўрнига тутқаноқ тутгандай қўл-оёғини типирчилатиб ётар, оғзидан кўпик сачрарди.

— Бу нимаси?.. — дедим зўрға.

— Ҳаким Назарични чақириб келинг. Тез!

Гулруҳ Алишерга ёрдамга шошилди.

Шошилганча Ҳаким Назаричнинг хонасига йўл олдим. Бахтга қарши у ким биландир телефонда гаплашаётганди. Нима қилишни билмасдан, қия очиқ эшик олдида туриб қолдим.

— Николай Фёдорович, шу сафар ҳам қўллаб юборинг, илтимос, — дерди Ҳаким Назарич телефонда. — Оз, жудаям оз иш қолди. Бу йил тугатамиз, худо хоҳласа. Раҳмат. Бунинг учун миннатдорман сиздан. Лекин юборган одамларингизнинг боши касалдан чиқмаяпти. Ҳа. Ҳа. Соғлом, бақувватларидан тўрт-бештасига буюртма тушди, деб ёзиб қўйинг. Пул тўлаш шакли истаганча!

Яшин ургандай бўлди мени. Бундан чиқди Ҳаким Назаричнинг "буюртмаси"га кўра биз бу ерларда юрган эканмиз-да.

Ҳақиқат ойдинлашгандек бўлди. Аммо бу чала ҳақиқат эди. Мубҳам ҳақиқат эди.

— Бу ерда нима қилиб турибсиз?!

Қаршимда турган Ҳаким Назаричнинг овозидан ҳушимни йиғдим. Лекин дарров жавоб бера олмадим.

— Бу ерда нима қилиб турибсиз, деяпман! — Ҳаким Назаричнинг нафақат нигоҳларида, балки овозида ҳам синчковлик галаён қиларди.

— Алишернинг аҳволи оғирлашиб қолди. Гулруҳ Қосимовна сизни чақирганди, — дедим ўзимни ўнглаб.

— Ҳозир бораман.

Ҳаким Назарич ортга қайтди. Эшик очиқ қолди. Ёпишни унутдими ёки атай очиқ қолдирдими, билолмадим. Бироздан кейин унинг илтимос оҳангида:

— Ксения... Бир беморимизни... — дегани эшитилди.

Ортимга қайтарканман, Ҳаким Назарич оғзидан олов пуркайдиган етти бошли аждарҳодай туюларди.

Падарига лаънат! Пўлат Дамировичдан фарқи йўқ экан бунинг ҳам...

Тутқаноғи босилган, лекин ҳали ҳам безовталиқ билан ингранаётган Алишернинг юзига термилиб ўтирган Гулруҳга бу ҳақда оғиз очмадим.

— Ҳаким Назарич ҳозир келаркан, — дедим унга. — Қалай, дуруст бўлиб қолдимиз?

Гулруҳ бош чайқади.

У қаттиқ қўрқиб кетган. Гапиришга ҳам ҳоли йўқ эди.

Ўн беш дақиқалардан кейин Ҳаким Назарич келди.

— Гулруҳ Қосимовна, мен гаплашдим, кейинги ҳафта бир иложини қилиб беморингизни касалхонага жойлаштирамиз. Лекин унгача бир амаллаб турмасангиз...

— Йўқ! — Гулруҳ кескинлик билан Ҳаким Назаричнинг сўзини кесди. — Кейинги ҳафта тугул бир кун ҳам дош бера олмайди энди... — Гулруҳ бир муддат ўйланиб, икиланиб туриб қолди. Сўнг Ҳаким Назаричга мурожаат қилди: — Сиздан бир нарсани илтимос қилсам майлими?

— Марҳамат, — унга ажабланиб тикилди Ҳаким Назарич.

— Операция учун керакли асбобларни топиб бера оласизми менга?

— Ўзингиз операция қиласизми?!

— Ҳа.

— Гулруҳ Қосимовна!

— Ташвишланманг, эплайман.

— Ахир сиз оддий ҳамшираман дегандингиз-ку.

— Хирургман.

— Ана холос!

— Ҳақим Назарич, бу ёғи жуда узун тарих. Вақти келганда айтиб берарман. Керакли асбобларни олиб кела оласизми, менга шуни айтинг. Зудликда операция қилмасак, боладан айриламиз.

— Топиб бераман. Шу бугуннинг ўзида, йўқ, аниқроғи эртага топиб бераман, — деди Ҳақим Назарич шоша-пиша. — Фақат рўйхатини берсангиз бас. Шаҳарда танишларим бор.

Кейин нима учундир чуқур хўрсинди. Сўнг кулимсираганча Гулруҳга тикилди. Йўқ, унинг чеҳрасида кулгу эмас, ғайриихтиёрий, безовта, оғриқ тўла шодумонлик бор эди.

Гулруҳ ўнғайсизланиб ерга қаради.

— Гулруҳ, — деди Ҳақим Назарич. — Кечаги меҳмондорчиликдан буён сизнинг олдингида ўзимни айбдор ҳис қилипман. Биласизми, улар менга... меҳмондорчилик, яқинроқ танишув, деб айтишганди. Ҳаммасини кейин пайқадим. Бунақа бўлишини билганимда...

— Оғирликни ўзингизга олаверманг, Ҳақим ака. Мен ўзимни хафа қилдириб қўядиганлардан эмасман. Биласиз-ку... — деди Гулруҳ.

— Хайрият. Кўнглимдаги ғашликни тумандай тарқатиб юбордингиз. Кечқурун кўришгунча, Гулруҳ Қосимовна.

— Хайр.

Ҳақим Назарич кетди.

— Биздан ҳам кўра унга қийин экан, — деди Гулруҳ унинг ортидан. — Кеча оқшом хотинининг гапларини эшитдингизми?

— Мен бошқа гапни эшитдим, — дедим сирли оҳангда Гулруҳга тикилганча бир-бир босиб унга яқинлашарканман.

— Нимани? — ҳайрон бўлди у.

— Ўртоқ хирург, шунақами?

— Э, дарров эшитиб қўйдингизми?

— Ҳақиқатан ҳам хирургмисиз?

— Собиқ хирург.

Тушундим, нимадир бўлган.

Ичимни ит тимдаларди, нима бўлганини билгим келарди. Аммо... дарров савол беришнинг мавриди эмасди.

— Ҳозир ҳеч нарсани эслагим келмаяпти, — деди Гулруҳ хижолат тортгандай бўлиб.

У ўйчан бўлиб қолганди.

— Эслашингиз шарт эмас, — дедим унга. — Тўғри, сиз ҳақингизда кўп нарсаларни билгим келади. Аммо мен сизни бу ерга етаклаб келган ва шу ерда мен билан учраштирган тасодифий воқеалардан, танишувимизга қадар бўлган кўнгилли ёки кўнгилсиз воқеа-ҳодисалардан, минглаб ўйлар-у хотиралардан айро қўёлмайман. Ахир ҳар бир инсоннинг ўзига яраша ўтмиши бор. Яхшиси операциянгиз ҳақида ўйланг.

Гулруҳ миннатдорона нигоҳ ташлади. Кулди, аммо лаблари титрарди, аллақандай кўнгилсиз ўтмиш шарпаси юзига соя ташлади, шунда яшаш унинг учун ҳам осон бўлмаётганини англадим.

Эртадан кечгача фақат Гулруҳ ҳақида ўйлайдиган бўлиб қолгандим. Кўзларимни очсам, рўпарамда у, кўзларимни юрсам ҳам қаршимда у...

Кечаси алламаҳалда қулоғимга аллақандай хониш, йўқ, аниқроғи, нолага ўхшаш овоз чалинди. Ўрнимдан турдим. Овоз Гулруҳнинг хонасидан келаётганди. Эшикка яқин бордим.

— Қўлимга тиг олмайман, деб қасам ичгандим. Операция столида яна бир инсоннинг ҳаётига зомин бўлишни истамайман. Ахир, ўшанда ҳаммаси мен туфайли, менинг уқувсизлигим туфайли содир бўлган-ку! Ўшанда операциядан бош тортишга имконим бор эди. Бироқ ҳозир... бунинг сира иложи йўқ. Бола бечоранинг азобланишига ортиқ чидай олмайман. Тангрим, ўзинг мени қўлла!.. — оҳиста ташланган қадам товушлари гоҳ эшикка

яқинлашар, гоҳ узоқлашарди.

Негадир Гулруҳга раҳмим келди. Тўғриси, негалигини ўзим аниқ билмайман...

Икки кундан кейин Гулруҳнинг ёлғиз ўзи Алишернинг оёғини операция қилди.

Операция учун зарур асбобларни Ҳаким Назарич келтириб берганди. Ҳаким Назарич бирорта ёрдамчи керак эмасми, деб сўраганди, Гулруҳ қатъиян бош тортди.

Билмадим, ёлғиз ўзи қандай эпларкин? Қилдай ишонч бир бурда нондай азиз бўлган шароитда бундай кучни қандай топди?

Гулруҳ шу куни эрталабдан хонага ўзидан бошқа ҳеч кимни киритмади. Соат ўнлар атрофида эшик "ширқ" этиб ичкаридан қулфланди-ю, жимлик чўкди.

Юрак ҳовучлаганча ташқи йўлакда турардим. Худди ўз жигарим тиг остида ётгандек ҳаяжонланардим.

"Дадил бўл, Алишер, — дердим ичимда нуқул. — Дадил бўл. Ҳар неки бўлмасин, чидашга ҳаракат қил. Тиг остидан омон чиқ. Акс ҳолда Гулруҳ адойи-тамом бўлади..."

Вақт имиллаб ўтарди.

Ҳаким Назарич бир неча марта медпункт эшиги олдига келиб-кетди. У менга бир нима демасди-ю, лекин юзи ташвишли кўринарди.

Бирдан хаёлимга ёмон ўйлар келди: "Операция муваффақиятсиз чиқса нима бўлади?.."

Кайфиятим бузилди. Бир ерда тура олмай деразага яқин бордим. Аммо ичкарини кўриб бўлмади. Юпқа қулранг парда ортидан Гулруҳнинг сояси кўринарди, холос.

Бояги жойимга қайтдим. Бироздан кейин Ҳаким Назарич ёнимга келди.

— Чекасизми? — у сигарет қутисини тутди.

Бошқа вақт бўлганида тортинардим, аммо ҳозир...

Иккаламиз ҳам ўз хаёлларимизга гарқ бўлганча устма-уст чекардик. "Агар Алишерга бир гап бўлса, Гулруҳ тамом бўлади, — деб ўйлардим. — Кейин унинг ўзига келиши қийин бўлади. Ҳатто ўзини ўзи бир бало қилиб қўйиши ҳам мумкин..."

Охирги ўйдан эхсонам чиқай деди. Ахир... мен энди ҳаётимни Гулруҳсиз тасаввур қилмай қўйгандим...

Бирдан беҳад таранглашган асаб толаларим тарс ёрилиб, тубсиз жаҳаннам қаърига қулагандай ҳис этдим ўзимни. Кўрқув ва хавотир — мана шулар мени қулатди. Қизиқ, дунёда миллионлаб кўз кўриб ишонмайдиган мўъжизалар яратилган-у, нима учун ўлимнинг чораси топилмаган?

Ҳаким Назарич нимадир дегандай бўлди. Англамадим. Савол назари билан қарадим.

— Одамзод ўзини ўзи хароб қилиш васвасасига тушиб қолгандай туюлади менга, — деди Ҳаким Назарич овозини сал кўтариб. — Гўё кўп пул топса ҳаётни бутунлай ўзгариб кетадигандай. Аслида ҳаётни дўзахга айлантириб юборганини анча кеч англайди...

Ҳаким Назаричга тикилиб қолдим. Ёпирай, наҳотки биз бир хил фикр юришаётган бўлсак? Наҳотки уни ғуссага солган нарса — Гулруҳнинг ташвиши бўлса?

Аммо жавоб беришга улгура олмадим, эшик "ширқ" этиб очилди. Иккаламиз ҳам бир вақтнинг ўзида Гулруҳнинг истиқболига шошилдик.

Минг ҳадик ва хавотир ичида:

— Нима бўлди? — деб юбордим беихтиёр.

Ҳаким Назарич оғиз очишга улгурмади.

— Яхши, — деди Гулруҳ. — Ҳозирча яхши...

У Ҳаким Назаричга эмас, менга қараб жавоб берди. Айни замонда Гулруҳнинг кўзларида шу қадар журъат, шайлик ва матонат мужассам эдики, беихтиёр ҳам ҳавасим келди, ҳам ҳайратим ортди.

— Эплашингизга ишонгандим, — деди Ҳаким Назарич самимийлик билан. — Оёғини кесиб ташламадингизми ишқилиб?

— Йўқ. Бу ёғини энди вақт кўрсатади.

— Йигитчани кириб кўрсам бўладими?

— Бўлади, лекин у ҳали ўзига келганича йўқ. Наркоз таъсирида ётибди.

— Охириб бахайр бўлсин, шунисига хурсандман, Гулруҳ Қосимовна. Боя хаёлимга бир гап келувди, сизга шу ерда битта касалхона очиб берсак бўларкан, нима дейсиз?

— Буни ўйлаб кўриш керак.

— Тўғри, бугунга шунча ҳаяжон-у ташвишлар етарли, а? Касалхона ҳақида бошқа вақт гаплашармиз...

Ҳаким Назарич яна нимадир демоқчи бўлди-ю, мендан истиҳола қилди, шекилли, индамади. Мен ҳам у хонасидан чиқиб кетмагунича без бўлиб туравердим-да.

— Операция шунчалик узоқ чўзилиб кетдими ёки менга шундай туюлдими? — сўрадим Гулруҳдан.

— Икки соат-у қирқ минут...

— Менимча, тўрт соат-у қирқ минут, — дедим мен.

— Операциядан кейин икки соатча Алишернинг юзига термилиб ўтирдим. Назаримда у... — Гулруҳ ерга қаради.

— Бир чашка чойга нима дейсиз?

— Йўқ, демасдим, агар ёнида печеньееси ҳам бўлса, — шу заҳоти жавоб берди Гулруҳ.

— Ҳозир, — дедим-у, ошхона томонга йўл олдим.

Икки соатлардан кейин Гулруҳ Алишерни кириб кўришга рухсат берди.

— Фақат кўп гапга солманг, узилиб қолади, — дея тайинлади у.

Алишер, йигирма яшар навниҳол йигит, худди бемаҳал бошига тушган турмуш тўқмоғи уни зарб билан уриб қулатгандай, қимир этмай шифтга тикилиб ётарди. Юзи ўзгариб кетган, кўзларининг ости кўм-кўк, лабларида қондан асар йўқ, кўзлари аввалгидан-да катта-катта, аммо ҳеч қандай маъно йўқ эди.

Секин каравотига яқинлашиб, кўлини кўлимга олдим. Муздай, оппоқ эди унинг кўли.

— Алишер, ука, — дедим нимагадир юрагим тўлиб.

Алишер аста бошини бурди.

— Даврон ака... — деди у қовжираган, заиф товушда.

— Операция яхши ўтди. Зўр ўтди. Ҳадемай тузалиб кетасан, ука.

Йигитчанинг лаблари титради.

— Уйни соғиндим... Онамни...

— Оёққа туришинг билан уйга қайтасан. Ҳаммамиз қайтамиз...

— Бу ерга келмасам бўларкан...

— Алишер, — дедим безовталаниб. — Сенга ҳали гапириш мумкин эмас. Менам кета қолай, ҳар қалай аҳволинг ёмон эмас, ўз кўзим билан кўрдим. Энди бориб бу хабарни отанга айтишим керак.

— Отам билмасмиди?..

— Дўхтир ҳеч ким билмасин, деб тайинлаганди. Тезроқ соғайгин, ука.

Алишер бош ирғади.

Ёв қувгандек эшик томон юрдим.

Остонада тўхтаб ортимга ўгирилдим.

Шунда Алишернинг йиғлаётганини кўрдим. Унсиз йиғларди у. Юзида бирор ифода йўқ, катта-катта кўзларидан тинимсиз ёш қуйиларди...

— Ёш дўстимиз анча ўзига келиб қолди, — деди Гулруҳ эртаси куни эрталаб хурсанд бўлиб.

— Ростданми?

— Оёғимни кесиб ташлади, деб ўйлаб эзилиб ётган экан бола бечора.

— Оёғинг ўзинга буюрсин, дедингизми?

Гулруҳ кулиб бош ирғади.

Қушдай енгил тортдим. Ваҳималар ортда қолди. Бутун олам тинчлангандек бўлди. Худога шукр!

Кечки овқатни унинг хонасида бирга қилдик. Ўзимизча Гулруҳнинг биринчи

муваффақиятини нишонладик.

— Қиттай-қиттай қиламизми? — деб сўрадим Гулруҳдан анчадан буён кўз қорачигидай асраб юрган шишани кўрсатиб.

— Майли, — деди у.

Илгари зиёфатларда кўпгина аёлларни кузатганман. Ичкилик таклиф қилсангиз ўзини минг кўйга солиб, ноз-финоқ қилишади-ю, кўйиб берсангиз, бир кўтаришда бўшатиб, идишни қўлингизга қайтариб беришади.

Гулруҳ ундай қилмади. Ҳеч қандай ноз-карашмасиз кичкинагина стаканни мен билан уриштирди-да, ичиб юборди, кейин иштаҳа билан овқатлана бошлади.

— Яна қуяйми? — деб сўрадим бироздан кейин.

— Йўқ. Етади.

Тавба қилдим, Гулруҳ шундай жавоб берардики, унинг жавобидан кейин ҳеч қандай изоҳ ёки эътирозга ўрин қолмасди.

Тамадди қилиб бўлганимизда соат тўққизга яқинлашиб қолганди.

— Алишердан хабар олай, — деди Гулруҳ ўрнидан туриб.

— Тез келасизми?

— Узоққа кетмаяпман-ку.

Гулруҳ парда ортига ўтди.

Пайтдан фойдаланиб шишадан яна бир стакан қуйиб, кўтарвордим. "Мана энди у билан бемалол гаплашиб ўтиришим мумкин", — дедим ичимда. Кейин тез-тез, очофатларча қорин тўйғаздим. Гулруҳнинг олдида чимхўрлик қилиб тузук-қуруқ овқатлана олмагандим-да...

Ярим соатдан кейин биз стулларимизни дераза олдига қўйволиб, қайноққина чойдан бир-бир хўплаганча гурунглашиб ўтирардик.

— Қанийди ҳозир аллақандай бегона ерда эмас, ўз уйингда, ҳафталаб кўчага чиқмасдан, дунё ташвишларини тамом унутиб, хаёл суриб ўтирган бўлсанг, — дедим Гулруҳга қараб.

— Уйда ўтиришни яхши кўрасизми? — сўради у.

— Дангасаман-да. Ош бўлса-ю, иш бўлмаса, дегичлардан.

— Шундай вақтлар бўлганки, ҳафталаб уйдан чиқмасдим... — овози синиқ ва шикаста чиққанидан сездимки, у аллақандай кўнгилсиз хотиралар гирдобига тушди.

— Бунга анча бўлганми? — эҳтиёткорлик билан сўрадим.

— Анча бўлган...

— Мажбурлашганми ёки... бошқа сабаб...

— Мажбурлашган. Мен шундай тушунаман буни. Лекин бошқалар бошқачароқ ифода этишади.

— Қаршилиқ қилмаганмисиз?

— Ўша вақтларда ёш эдим-да...

Гулруҳ жимиб қолди.

— Бу ёғи маълум... — дедим секин.

— Ўзимни бизнесга уриб тўғри қилдимми, нотўғримми, билмайман, бу ҳақда ўйлаб кўргим келмайди. Энг муҳими, эркин ва дахлсиз яшаб келаётгандим... — Гулруҳ юзини кафтлари орасига олиб, нигоҳларини ерга тикди. Мен унинг хиёл эгилган оппоқ бўйни, бежирим елкаси, нозик қўлларини кўриб турардим. Рўпарамда ўтирган хилқат бир қарашда ҳимояга муҳтож ёш болани, бир қарашда эса чайир ва енгилмас, айна замонда ҳуркак жониворни эслатарди.

Ҳайҳотдай хона сукунат ичра сузарди.

Беихтиёр унинг қўлини олдим.

Гулруҳнинг киприклари титраб кетди-ю, аста-секин кўтарилди.

— Эркин ва дахлсиз яшаш яхши-а? — деди у.

— Инсонни ҳаётга боғлаб турадиган икир-чикирлар мавжуд экан, эркин ва дахлсиз яшаб бўлмайди. Менимча, таваккалчи бўлиш керак. Шунда яшаш осон кечади.

Гулруҳ кафти билан юзимни силади. Довдираб қолдим. Бу нопок дунёда бундай манзарага дуч келаман, деб ўйламагандим.

— Демак, мен тўғри қилган эканман-да? — деди Гулруҳ менга қараб.

Унинг кўзлари ва лабларида илтижоли интиқлик кўрдим. Кўнглимдан нималар кечмади!.. Қанийди бу оқшом шу ерда, шу хонада қолсам... Уни бағримга олсам... Айни дақиқанинг ўзида бунга имкон бордай эди. Аммо нимадир мени тийиб турарди. Тортинчоқлик, қўрқув ёки эҳтиёткорлик эмас, йўқ, жуда ҳам улкан, йиқиб бўлмас тоғдек улкан, ҳар қандай хоҳишни даф этишга қодир эҳтиром мени тийиб турарди.

Биз яна бироз гаплашиб ўтирдик, сўнг бир-биримизга хайрли оқшом тилаб хайрлашдик.

Тун. Совуқ. Ёлғизлик ва соғинч. Икки қадам нарида ҳувиллаган, гариб кулбамга бахтли тасодиф туфайли учиб кириб қолган капалак мисол бағоят соҳибжамол ҳилқат... Менинг мунгайган, кўримсиз ўтмишим, беҳуда елиб-югуришлар, бесамара меҳнат, бемақсад ўтаётган умр, ҳамма-ҳаммаси ташқарида, эшик ортида қолганди. Қалбимда яна умид ва ишонч, мусаффо ҳаёт нафасини ҳис этардим. Мен бу хазинани бой бермаслигим, уни қўлдан чиқармаслигим керак.

* * *

Одатдагидай, эшик олдида ўтирдим. Гулруҳ ичкарида, Алишерни юришга ўргатапти. Алишернинг хўрсингани, Гулруҳнинг ҳаяжонли овози тез-тез эшитилиб турибди: "Қани, бўлақолинг, кўрқманг!", "Оғримайди, босаверинг!", "Ҳеч нарса қилмайди, дедим-ку..."

Ҳаким Назарич қаршимдан ўтди. Салом бердим. У индамади. Англамади ёки алик олгиси келмади. Ким билсин, эҳтимол унинг мени кўргани кўзи йўқдир? Гулруҳнинг хонасига кириб, эшикни қаттиқ ёпди. Одатда у бундай қилмасди.

Ўн-ўн беш дақиқадан кейин эшик очилди. Ҳаким Назаричнинг салобатли ва жиддий юзига кўзим тушди. Гулруҳ билан муҳим нарса устида келишиб олганлиги хотиржам ва чақнаб боқаётган кўзларидан англашилди.

— Зерикмаяпсизми, Даврон? — деб қўйди у тўхтамасдан рўпарамдан ўтиб кетаркан.

Ажабланганча ортидан қараб қолдим. Боя салом берганимда алик олиш тугул, юзимга қараб қўймаганди. Энди бўлса... Сабабини Гулруҳдан сўраб билиб олмоқчи эдим. Лекин бу ҳақда оғиз очмасидан бурун Гулруҳнинг ўзи Ҳаким Назарич ҳақида гап очди.

— Ҳаким акага раҳмим келади. Яхши одам. Лекин жуда қийин вазиятга тушиб қолгандай назаримда.

— У аблаҳ одам! — дедим ўйлаб ўтирмасдан.

Гулруҳ оғрингандек назар ташлади.

— Бировни яхши билмасдан туриб...

— Ўзингиз уни яхши биласизми? — дедим Гулруҳнинг сўзини бўлиб.

— Билишга ҳаракат қиляпман.

— Қандай қилиб?!

— Кўрганларим, ҳис этганларим... Қолаверса, у бугун соат олтида хонасида бирга овқатланишга таклиф қилди. Қандайдир муҳим гапи бормиш...

— Сиз нима дедингиз? Рози бўлдингизми?!

— Ўйлаб кўраман, дедим.

Тепамдан биров муздек сув қуйиб юборгандек бўлди. Ҳамма нарсани тахмин қилишим мумкин эди, лекин буни эмас. Ҳаким Назарич овқатланиш баҳонасида уни учрашувга таклиф этяпти-ку! Лекин Гулруҳ буни иш юзасидан деб ўйлапти, ана хотиржам чехрасидан кўриниб турибди. Ҳе, кимни аҳмоқ қилмоқчи бу қариб қуйилмаган хотинбоз?! Иш юзасидан учрашув, суҳбат ёки шунга ўхшаш нарса кундузи бўлади-да.

Юзим ўзгариб кетган бўлса керак, Гулруҳ менга таажжуб билан тикилиб турарди.

— Бориш шартми? — дедим хафа бўлиб.

Гулруҳ кулди.

— Даврон ака, нега сал нарсага хафа бўлаверасиз? — деди кейин.

— Шунақа одамман. Ўзим кал, кўнглим нозик...

Гулруҳ энди баралла кулиб юборди.

— Кулинг-а, кулинг. Сизга фақат кулиш бўлса!..

— Жуда қизиқ эшитилди, яна бир қайтаринг ўша гапингизни, — деди Гулруҳ эрқалангандек бўлиб.

— Кечки овқатга бормайман, десангиз, такрорлайман.

— Осон экан-у, майли, ҳеч қасқа бормайман. Лекин бекорга хафа бўляпсиз, бу иш юзасидан бўладиган суҳбат. Менимча, Ҳаким Назарич менга иш таклиф қилмоқчи.

— Азизам Гулруҳ, бунчалик содда бўлманг. Эркаклар бир ўқ билан икки қуённи уришга ҳаракат қилишади.

— Хўп. Сиз айтганча бўлсин, — ахийри ён берди Гулруҳ.

— Яхшиси, кечаси иккаламиз ҳовлини айланишга чиқамиз. Икки-уч кундан буён кечаси ҳаво жуда ажойиб бўляпти, сезгандирсиз?

— Хўп.

Гулруҳни ҳоли-жонига қўймасдан учрашувга розилигини олганимдан кайфиятим кўтарилди, кўнглим хотиржам тортди, иш юзасидан ҳеч қанақанги учрашув бўлмайди энди!

Жангда голиб чиққан даканг хўроздай гўдайиб эшик олдига чиқарканман, ҳовлида аллақандай шовқин, гўнғир-гўнғир овозларни эшитдим. Шу чоғ Ҳаким Назарич ёнимдан зувиллаганча ўтиб кетди.

Ташқарига чиқдим. Бу вақтда жигарранг темир дарвоза ланг очилган, усти ёпиқ машина, иккита соқчи ва тўрт-беш кишига кўзим тушди. Ҳаким Назаричнинг "буюртмаси" эсимга тушди. "Яна кимларнингдир шўри қурибди..." дедим ичимда.

Ҳаким Назарич дарвоза олдига чиқиб, келувчиларни кутиб олди. Соқчилар билан атиги икки дақиқа гаплашди. Кейин улар усти ёпиқ машинада қайтиб кетишди.

Ҳаким Назарич нималардир деганча келувчиларни ичкарига бошлади. Янги келганлар аллақандай пиёнисталар эмаслиги туришларидан маълум... Шу чоғ улардан бири кўзимга таниш учради. Тез-тез юриб зинадан пастга тушдим.

— Сафарали!

Эғнидаги пўстини биров тишлаб тортгандай йиртилган, у ер-бу ери осилиб қолган; иркит сочлари ҳурпайган улкан боши яланг, тинка-мадори қуриб бораётгандай, зўрға гавдасини тик тутиб турган киши ялт этиб ортига ўгирилди, кейин бутун гавдаси билан кескин бурилди.

Кўзларимга ишонмасдим.

Бу ҳақиқатан ҳам Сафарали эди!

— Бормисан, оғайни?!

Қучоқлашиб кўришдик. Воҳ, бечора дўстим, қоқсуяк бўлиб қолибди. Таранг юзи осилиб қолган, қисик кўзлари катталашган...

— Хайрият, Даврон, тирик экансан? — деди Сафарали энтикиб.

— Бормисан, оғайни?! — ҳаяжонланганимдан тилимда фақат шу сўзлар айланарди.

Ҳаким Назарич томоқ қирди. Хушёр тортдим.

— Барақда гаплашасизлар, — деди Ҳаким Назарич менга қараб.

— Ярим соатдан кейин олдинга ўтаман, — дедим Сафаралига.

У бош ирғади. Кейин шерикларига кўшилиб Ҳаким Назаричга эргашди. Юриши ҳамон ўша-ўша, айиқполвон! Аммо жуда озиб кетибди. Шу вақтгача қаерда бўлдийкин?

Ортимга қайтдим. Юрагим ҳаяжондан, кутилмаган учрашувдан гурс-гурс урарди. Бу хушхабарни (хушхабарми ёки...) Гулруҳ билан баҳам кўрмасам юрагим тарс ёрилиб кетиши турган гап.

Йўлакка киришим билан ичкаридан эшитилаётган гап-сўзлар қулоғимга чалинди.

— Гулруҳ, мени ортиқ қийнаманг, хўп денг. Илтимос! Бир оғиз сўзингиз... Ярим оғиз сўзингиз... Сиз агар истасангиз, йўқ, сиз агар рози бўлсангиз... ва ҳатто талаб қилсангиз

(бунга ҳақингиз бор, юз фоиз ҳақингиз бор!), мен ҳаммасидан воз кечаман! Воз кечишга тайёрман! — Бу Пўлат Дамирович эди. У хона ўртасида турган Гулруҳнинг пойига тиз чўккан ҳолда илтижо қиларди.

Афтидан кўпроқ отиб олганга ўхшайди. Курсига ўтириб, унинг чиқиб кетишини кута бошладим.

— Пўлат Дамирович, сизни мен эмас, ўзингизни ўзингиз қийнаяпсиз. Нима кераги бор бу томошанинг?! Яхшиси, мени тинч қўйинг, кетинг, ҳозироқ чиқиб кетинг! — жиғибийрон бўлиб уни ҳайдарди Гулруҳ.

— Йўқ, ҳеч қаерга кетмайман. Уриб, ҳайдасангиз ҳам чиқмайман бу ердан. Токи дардимга малҳам бўладиган бирор сўз айтмагунингизча.

— Агар чиқиб кетмасангиз, Ҳаким Назарични чақирингиз мажбур бўламан.

— Майли, чақиринг, ўша ярамасни! Сиз афтидан ўша юмшоқ супургидан умидвор бўляпсиз...

— Пўлат Дамирович, оғзингизга қараб гапиринг!

— Биласизми у қанақа одам?..

— Бас қилинг, деяпман!

— У ярамас ва ифлос одам!

— Ҳаммангиз кўшмозор бўлинг!

— Гулруҳ, азизам, бир оғиз сўзингиз... Ҳаммаси сизнинг бир оғиз сўзингизга боғлиқ!..

— Оҳ, худойим...

Гулруҳ йиғламсираётгандай туйилди. Энди ортиқ кутиб тура олмасдим. Ичкарига бостириб кирдим.

— Гулруҳ!

— Сиз аралашманг, Даврон ака! — деди Гулруҳ, аммо овозидан дадил тортгани сезилди.

Пўлат Дамирович вазиятни ўзгартирмади, чўк тушган ҳолда турганча совуқ тиржайди.

— Дарвоқе, тансоқчингиз... Мен уни итдай отиб ташлашим мумкин, лекин бундай қилмайман. Чунки у сизни садоқат билан кўриқлаяпти анави ёввойи келгиндилардан!..

— Ҳаддингиздан ошманг, Пўлат Дамирович! — дедим унга яқин бориб. — Қўлида қурол бўлса, қуён ҳам мард бўлиб кетади.

— Ўҳ-хў, фалсафани қаранг! Бу дейман, мен сизни қора ишчи деб юрсам...

Пўлат Дамирович гапини тугата олмади.

Гулруҳ ўртамизга туриб олди.

— Пўлат Дамирович, юрагингизда озгина одамийлик қолган бўлса, ҳозироқ бу ердан чиқиб кетинг!

— Хўп... — Пўлат Дамирович бирдан шаштидан тушиб полга ўтириб олди. — Фақат бир саволимга очиқ жавоб беринг, Гулруҳ Қосимовна. Майлими, жавоб берасизми, Гулруҳ Қосимовна?.. — ёш боладай ялина бошлади у.

— Қанақа савол экан?!

— Нега мenden нафратланасиз, Гулруҳ?!

Гулруҳ дарров жавоб бермади. Лабларини қимтиганча Пўлат Дамировичга тикилиб қолди.

Мен у бу саволга жавоб бермаса керак, деб ўйлардим. Чунки Гулруҳ мунофиқларча ёлгон сўзлай олмайди. Тўғри жавоб эса Пўлат Дамировични баттар қутуртириб юбориши мумкин. Билмадим, Гулруҳ бу вазиятдан қандай чиқиб кетаркин? Менга қолса, бир мушт билан масалани ҳал қилиб қўя қолардим.

— Сиз мен билан савдолашяпсиз, Пўлат Дамирович. Наҳотки буни ўзингиз сезмаётган бўлсангиз?! Мен рози бўлсам, сиз оилангиздан, умуман, оёғингизга тушов бўлаётган жамики нарсалардан ва айниқса, бойлигу мол-мулкингиздан воз кечмоқчисиз. Шундайми? — Гулруҳ қизғинлик билан Пўлат Дамировичга қаради. Пўлат Дамирович бошини солинтирди. — Рози бўлмасам, иссиқ тўшагингизни совутмоқчи эмассиз! Аммо, менимча, ҳар икки ҳолатда ҳам бахтли бўлолмайсиз. Нега деганда, ҳозир идеал туйилган аёл, унга

эришганингиздан кейин оддий аёлга айланади, одатдаги турмуш ташвишлари бошланади, шундай вақтлар келадикки, шу аёлни деб бор-будимдан айрилдим, деб ўйлаб мени бутунлай ёмон кўриб қоласиз, афсус-надомат чекишни-ку айтмай қўя қолай. Қолаверса, ҳозир мастсиз, мастлик билан ҳамма нарсадан осонгина воз кечиб қўйяпсиз. Эртага эрталаб мутлақо бошқача фикрлайсиз. Ҳатто рози бўлмаганим учун мендан хурсанд ҳам бўларсиз! Сиз эзгуликни яхши кўрадиган, фидойиликни қадрлайдиган одамсиз. Шуниси борки, эзгулик ҳам, фидойилик ҳам бошқалардан чиқса... Иложи борича, сиз кўп нарса йўқотмасликка интиласиз!

Гулруҳ гапи тамом бўлгандек жим бўлиб қолди. Пўлат Дамировичдан ҳам садо чиқмади. У ҳамон бошини солинтирганча, афтода қиёфада ўтирар, шу ҳолатида у аввалги Пўлат Дамировичга мутлақо ўхшамасди. Тўғри, у ичганди, брендининг ўткир ҳиди анқирди ундан, лекин аниқ айта оламан, у маст эмасди. Унга нимадир бўлганди. Ўша "нимадир" туфайли унинг қалбида ўзгариш юз берган ва ҳаётда рўй берган бундай фавқуллодда ўзгариш унинг хонумонига ўт қўйган ҳамда вужудини жунбушга келтириб, шуурида қандайдир кескин бурилиш ясаган эди. Акс ҳолда у бунчалик афтода ва ночор аҳволга тушмасди.

Пўлат Дамирович аста ўрнидан турди-да, бошини солинтирган кўйи индамай чиқиб кетди.

Гулруҳ кескин бурилиб, дераза олдига борди. Чуқур хўрсинди. Унинг ёлғиз қолишни истаётганини сезиб хонадан чиқдим.

Ташқарига чиққанимдан кейингина Гулруҳнинг ҳузурига нима учун борганимни эсладим. Аммо ортга қайтмадим. Барак томон кетдим.

* * *

— Э, оғайни, ўша оқшом ўзиям молдай бўкиб ичган эканман. Ҳеч нарсани эслай олмайман, — дея бошидан ўтганларни ҳикоя қилди Сафарали баракда ўтирганимизда. — Эртасига кўзимни очсам совуқ камерада ётибман. Мия карахт, аввалига ҳеч нарсани эслай олмадим. Бироздан кейин аста-секин миям ишлай бошлади ва бирдан сен эсимга тушиб қолдинг. Сакраб ўрнимдан турдим. Ён-веримга қарайман, сен йўқсан. У бошқа камерада бўлса керак, дейман ўзимча. Пул олиб келиш учун кетганинг мутлақо эсимда йўқ, ўлай агар. Мени деб Даврон ҳам бир фалокатга йўлиқди, дейман нуқул. Шундан бошқа дурустроқ ўй келмайди каллага. Кун-кунора бизга ўхшаган дайдилардан икки-учталаб тушиб тураркан. Эшик очилса, бас, кирган одамнинг башарасига тикиламан, сен эмасмикинсан, деб. Қаёқда! Сендан дарак йўқ! Хит бўлиб кетдим. Уч-тўрт кундан кейин кўйиб юборишади, ана шунда Давронни қидираман, топмасам уйга кетмайман, деб қасам ҳам ичиб қўйганман. Овқат олиб кирган соқчилардан бирови кўзимга гапга кўнадиган, ўзимизга ўхшаган содда-баёв кўринганди. Шунини кўйнига қўл солиб кўрай-чи, бирор ёруғлик чиқармикан, деб икки оғиз гапиргандим, нақ балога қолдим. "Мени ким деб ўйлаяпсан, баран?!", деб қулоқ-чаккамга тортиб юборса бўладими? Ўзи бўларим бўлиб юргандим, менам аяб ўтирмадим, қайтариб солдим башарасига. Шундан кейин мени ёмон қийнашди. Полициянинг катталари: "Ишингни судга оширамыз!", деб дўқ уришади, сўроқ қилишади. Анови содда-муғамбир ҳар куни иккита ўртоғи билан келиб аламдан чиққунча савалайди. Э... ит ҳам итни бунчалик таламаса керак. Одамнинг одамга қилча раҳми келмайди-я. Қандай замонда яшаяпмиз, Даврон? Соқчи йигитнинг, майли, менда алами бор дейлик. Шерикларига нима? Мен уларга нима ёмонлик қилдим?

Ҳалиям ота-онамиз ўз вақтида илигимизни тўқ қилиб ўстирган экан, қийноқларига дош бердим. Мундайроқ одам бўлганида калтакка чидай олмай, ўлиб қолиши турган гап.

Тергов тамом бўлиб, ишимни судга оширомоқчи бўлиб турганларида бирдан ҳаммаси бошқача бўлиб кетди. Гўё ҳеч қанақанги жанжал ва тергов бўлмагандек икки кун мени тинч қўйишди. Учунчи куни — мана бугун эрталаб усти ёпиқ машинага чиқаришди-ю, бу ёққа олиб келишди.

Ўлай агар, ҳеч нарсага тушунмадим. Сени бу ерда кўришни-ку, умуман хаёлимга келтирмагандим.

Нимаики бўлмасин, тирик экансан, шунисига шукр, дўстим. Минг қатла шукр. Кўнгил — душман... Хаёлимга не гаплар келмаганди... Аммо бир гапни очиқ айт, мендан хафа эмасмисан? Агар ўша кун бўкиб ичмаганимда...

Сўнгги жумлани айтarkan, Сафарали айбдорларча бошини эгди.

— Йўқ, сен очигини айт, Даврон мени ташлаб, қочиб кетди, деган ўйга бормадингми ўшанда? — дедим ростига кўчиб.

Ахир, қачонлардан буён шу ўй менинг ҳам юрагимни тошдай эзиб ётибди-ку.

— Қўйсанг-чи, сени билмайманми?..

Елкамдан тоғ ағдарилгандай бўлди.

Шундан кейин Сафарали билан пешингача гаплашиб ўтирдик.

Мен унга бу ерга қандай келиб қолганим, нима ишлар қилганим, қанча пул олганим-у, қандай қилиб ўғирлатиб қўйганим (ўғри борлигини дўстим ҳам билиб қўйсин-да, ҳарқалай, менга қараганда хушёр бўлади), Ҳаким Назарич, Пўлат Дамирович ва ҳоказо-ҳоказолар ҳақида қисқа, аммо батафсил сўзлаб бердим.

Ҳақат бир одам ҳақида оғиз очмадим. Бу менинг ҳаммадан, ҳатто дўстимдан ҳам яширган сирым бўлиб қолсин, дегандим.

Аммо...

— А-ҳа, бу ерда экансиз-ку, Даврон ака! Мен сизни қачондан бери қидириб юрибман, — дея Гулруҳ баракка кириб келди-ю, сирым фош бўлди.

Йўқ, Сафарали бирданига англамади ҳеч нарсани. Даъфатан Гулруҳга кўзи тушганида худди ҳов ўша машъум воқеалар ибтидоси вазифасини ўтаган ресторандаги каби сеҳрланиб қолди.

— Ё товба, Даврон! Мен туш кўрмайманми? — дея шивирлади у.

Сафаралига кўзи тушган Гулруҳ ҳайрон бўлгандек эшик олдида туриб қолганди.

— Иккита одам бир хил туш кўрмайди-ку. Бу Гулруҳ! Ҳозир таништириб қўяман, — дедим кулиб, кейин Гулруҳни ёнимизга чақирдим: — Бу ёққа келинг, Гулруҳ.

Сафарали ана шунда гапим оҳангидан ниманидир фаҳмлагандай бўлиб, "ялт" этиб менга қаради.

Кўзим билан: "Жиддийроқ бўл!" дегандек ишора қилдим. Сафарали тушунди дарров.

— Бу киши менинг дўстим, икки ой муқаддам тасодиф туфайли йўқотиб қўйган дўстим Сафарали бўлади, — дедим Гулруҳга, у ёнимга келганидан кейин.

— Гулруҳ, — дея у биринчи бўлиб Сафаралига қўлини узатди.

Сафарали шошиб қолди.

— Сафарали. Лекин сиз Сафар дейверинг, айтишга осон бўлади, — Сафарали менга хайрихоҳлик билан қараб қўйди.

Тушундим, Гулруҳ унга маъкул бўлди.

Нима ҳам дердим, Сафарали одам танлашни билади. Бу унинг қонида бор...

Биз энди учовлашиб суҳбатни давом эттирдик.

Гулруҳ бу ерга нима учун келганини ҳам эсидан чиқариб қўйди, шекилли, Сафарали билан ҳар куни кўришиб турадиган эски танишлардай бемалол гурунглашарди.

Ўзимни ҳар қачонгидан кучли ва бахтиёр ҳис этардим. Ахир, бир ёқда дўстинг, бир ёқда суюқлинг ҳамдам бўлса, ғам-ташвишинг ҳам ўткинчи шамолдек туйилар экан.

Бир соатлардан кейин ўрнимиздан турдик.

Иш жойимизга қайтишимиз керак эди.

— Кечаси, ишдан кейин келинглар, — деди Сафарали эшик олдида чиққанимизда. — Ҳангома қилардик-да.

— Бугун биз билан ҳангома қилишга вақтинг бўлмайди, яхшиси эртага ошхонада ўтирамыз, — дедим ўзимнинг баракда ўтказган биринчи оқшомимни эслаб.

— Сизлар учун вақт топаман, албатта келинглар, — деди Сафарали.

Медпунктга қайтдик.

Гулруҳ ишга шўнғиб кетди. Чунки ишчилар қайтадиган вақт бўлиб қолганди.

Кечаси соат ўн бирларга бориб медпунктдан одам оёғи тийилди. Энди бемалол дам олсак бўларди.

Лекин менинг уйқум қочган, хаёлим баракда қолган Сафаралида эди. У ерга Гулруҳни етаклаб боришга эса кўнглим чопмасди. Гулруҳни ёлғиз қолдириб кетишга яна кўнглим бўлмасди.

— Дўстингиз кутиб ўтиргандир, бормайсизми? — деди Гулруҳ бир маҳал.

Ҳар қалай, у деразадан тез-тез ташқарига қараб қўяётганимдан кўнглимдагини фаҳмлади-ёв.

— Сиз-чи?

— Мен дам оламан.

— Мен кетиб қолсам, сиз кўрқмайсизми?

— Кўрқсам, деразани очиб қўяман, кўзингиз тушган заҳоти келаверасиз.

— Беҳазил-а? Хафа бўлмайсиз-а?

— Чин юракдан!..

— Бугунча бориб турай, ҳарқалай, биринчи кун, эртадан бошлаб ҳар қандай учрашув отбойгача тайин қилинади, хўпми?

Гулруҳ бош ирғади.

Эсингизда бўлса, баракка кириб келган биринчи куним бу ердагилар мени қандай кутиб олишгани, ярим кечагача гаплашиб чиққанимиз ҳақида сўзлаб бергандим.

Баракка кириб борганимда Сафаралининг ҳам бошида шу қисмат — эллик-эллик беш чоғли киши унинг атрофини ғуж ўраб олишган, суҳбат айни қизгин нуқтасига етганди. Секин бориб уларнинг қаторига қўшилиб, бўлаётган гап-сўзларга қулоқ тутиб, жимгина ўтириш ниятида эдим. Лекин менга кўзи тушиши билан Сафарали ўрнидан турди.

— Даврон, юр, ташқарига чиқиб бир чекиб келайлик, суҳбатни кейин давом эттирамиз, — деди у даврандан чиқиб.

Ён-атрофдан хитоблар эшитилди:

— Э, шу ердаям бемалол чакеверсангиз бўларди. Олифталикнинг нима кераги бор?

— Ўйинбузуқилик қилмасанг-чи, Даврон. Бип-бинойидай ўтирувдик, сен келдинг-у...

Мен энди гапга оғиз жуфтлагандим, Сафарали илиб кетди:

— Ҳали кўп гурунг қиламиз, оғайнилар. Даврон жондай жўрам, у билан ҳозир ҳол-аҳвол сўрашмасам, эртага ишга кетиб қоламиз!..

Сафарали нима учундир қаттиқ ҳаяжонланарди. Ташқарига чиққанимиздан кейин мен унга сигарет қутисини тутдим. У бир дона олди, лабига қистирди, лекин тутатишни унутди.

— Холироқ ерга борайлик, Даврон, — деди у. — Сенда зарил гапим бор.

Мен уни тахта тўсиқ бўйлаб кетган йўлканинг охирига бошлаб бордим.

— Гапир.

— Сен боя суҳбатлашганимизда Ҳаким Назарич ишлаб топган пулларимизнинг бир қисмини уйга юборади. Ҳали хонасига чақириб сизлар билан шартнома тузади, дегандинг-а?

— Ҳа, дегандим.

— Ростингни айт, шу гапга ишондингми?!

— Ишондим нима-ю, ишонмадим нима?

— Биласанми, бу ерда бир гап борга ўхшайди.

— Дангал гапирсанг-чи?

— Ҳалиям дангал гапиряпман-ку.

— Нимадан шубҳаланяпсан бўлмаса?

— Мен бу ерда бир танишимни учратдим!

— Нима бўпти? Дунё тор... Ўхшаш қисмат...

— Э, мен нима демоқчиман-у бу... Бидирлайвермасдан гапга қулоқ солсанг-чи!

— Хўп. Гапир.

— Гапимни бўлма!

— Хўп.

— Оббо, яна!.. Қисқаси, мен бу ерда учратиб қолган танишим Каримбой ака деган киши бўлади. У ўн саккиз яшар ўғли билан икки йил аввал уйидан чиқиб кетганди. Бу ёқларда арзимаган иш учун ҳам кўп пул тўланади, деб эшитганди-да...

— Хўп, нима бўпти шунга? — дедим ториқиб кетганимдан Сафаралининг гапини бўлиб.

— Шу пайтгача улардан дом-дарак бўлмади! Хотини Зубайда янга у кишиниям, ўғлиниям аллақачон ўлдига чиқариб, аза очмасаям, ундан берироқ бўлиб юрибди.

— Нега ўлдига чиқаради? Ахир, Каримбой ака билан ўғлининг иш ҳақи уйига юбориляпти-ку. Шунинг учун шартнома тузилган-ку!

— Уйдагилар бир сўм ҳам олишгани йўқ. Охирги марта кўрганимда Зубайда янга касал эди. Осон эмас, ҳам эридан, ҳам ўғлидан айрилиш... "Қишлоққа яқин-ўртада борганмидингиз? Биззи уйдагилар эсон-омон ўтиришибдими?" деб сўради Каримбой ака боя. Нима дейишни билмай, дуруст, деб қўя қолдим. Айтгандай, Каримбой аканинг ўғли кўринмайдими?

— Алишер касал. Яқинда Гулруҳ унинг оёғини операция қилди. Ҳозир медпунктда ётибди, — дедим.

Кейин бирдан хушёр тортиб дўстимга Алишернинг томдан йиқилиб тушгани-ю, кўрган-кечирганларим, шубҳа-гумонларим ва Ҳаким Назаричнинг телефон орқали аллақандай Николай Фёдоровичга берган "буюртмаси" ҳақида гапириб бердим.

— Вой ярамас! Ҳаким Назарич деганинг ғирт аблаҳ экан-ку! — деди Сафарали тутақиб.

— Секин.

— Энди нима қиламиз, Даврон? Қулдай ишлаб юраверамизми?

— Мана, сен келдинг, бир иложини топармиз энди.

— Қочамизми? Наҳотки, бу ердан чиқиб кетишнинг иложи бўлмаса?

— Ҳамма ёққа қуролли соқчилар қўйилган. Билмадим... Балки қочишни амалга оширса бўлар, лекин...

Очиғи, мен Гулруҳни ўйлаётгандим.

Қочиш осон эмас, йўл азоби — гўр азоби, бегона юртда сарсон-саргардон бўлмасдан йўл топиб бўлмайди, Гулруҳ бундай азобларга дош бера олармикин?

— Ҳозирча ҳеч кимга чурқ этмасдан иккаламиз бош қотириб кўрайлик, кейин бир битимга келармиз, — деди Сафарали.

— Майли, — дедим ҳорғинлик билан. — Ортга қайтамизми?

— Қайтдик.

Бошим ғувилларди. "Демак, ҳаммаси ёлғон экан-да! Оббо, Ҳаким Назарич-ей, одам деган шунчалик ҳам устомон бўладими?!"

Юрагимни ғам-ғусса чулғаб олди. Қизиқ, ер юзида инсоният пайдо бўлибдики, сохталик ва худбинлик, очкўзлик ва шафқатсизликка қарши курашиб келмоқда. Аммо оқибати нима бўлди? Корчалонлик, сотқинлик, худди ўзига ўхшаш табиат гултожи бўлган инсонлар тақдирига эътиборсизлик ва ёлғон тантана қилмадими?!

Ҳар не бўлганда ҳам, хом сут эмган бандалармиз-да...

Сафарали билан хайрлашиб, медпунктга қайтдим. Гулруҳ негадир ухламай кутиб ўтирган экан.

— Келдингизми?... — остонада кўринишим билан у ўрнидан туриб истиқболимга юрди.

Ҳаракатлари енгил ва майин эди. Яқин келди-ю... кўксимга бошини қўйди. Кейин хиёл узалиб юзимдан авайлаб ўпди.

Бу ҳол шу қадар тез юз бердики, нима бўлаётганини ҳадеганда идрок қилолмадим.

Мен ҳали ростакамига бу ерда эмасдим, миям ҳамон ғувиллар, қулогимдан

Сафаралининг сўзлари кетмасди...

Қилт этмасдим, очиқ деразадан совуқ ҳаво кириб турарди. Гулруҳга қараб туриб юрагим тубига чўккан гусса аллақандай умид билан қоришиб, бутун вужудимни қайтадан забт этаётганини, қайғу, ишонч, совуқ, юзимга тегаётган майин сочлар, шафтоли ҳиди — бари айқаш-уйқаш бўлиб кетаётганини ҳис қилдим, эҳтимол ҳаёт, чинакам ҳаёт шудир!

Орадан икки кун ўтиб, баракда яна уч киши пайдо бўлди.

Янги келганларнинг бири — Равшан исмли йигит Нурали билан ҳамқишлоқ чиқиб қолишса денг.

Равшан сал ҳовлиқмароқ экан, ота-онаси Нуралини кута-кута адо бўлганини, ундан ҳеч қанақанги пул-мул уйига бормаганини айтиб ваҳима қилиб юборди.

Баракдагилар аввалига ҳайрон қолишди, ҳатто ажабланганлар ҳам бўлди, айниқса, Ҳаким Назаричга ихлос қилганларнинг ишонгилари келмасди сира.

Худди шу вақтда Сафарали ўртага чиқди:

— Каримбой ака, — деди у ҳаяжон билан. — Ростини айтсам, уйингиздагилар сизларни аллақачон ўлдига чиқариб қўйишган, ахир икки йил бўлди дом-дараксиз кетганингизга! Ноябрь ойида йўлга чиқмасимдан икки кун аввал қишлоққа борганимда Зубайда янгам бетоб эди!..

Сафаралининг сўзларини эшитган Каримбой ака тўсатдан ҳўнграб йиғлаб юборди.

Мана энди ҳақиқат ойдинлашгандек эди. Эллик-олтмиш чоғли кишининг бири олиб, бири қўйиб нималардир деб шовқин кўтаришар, ким нима деяётганини англаб бўлмасди.

Кимдир:

— Конторага бостириб бориш керак! — дерди томоғи йиртилгудек бақариб.

— Бу масалани тинчлик билан ҳал қилган маъқул. Қуролланган соқчиларни кўрмаяпсизларми?! — дерди яна бирови.

Бошқасидан эса яна ўзгача таклиф чиқарди.

Баракда шовқин-сурон кўпди.

Бу аҳволда бир битимга келиш қийин эди.

Сафарали "лоп" этиб ўртага чиқди:

— Ҳеч ким ҳеч қаерга бостириб бормади. Лекин эртага ҳеч ким ишгаям чиқмайди. Масалани шу ерда, ҳаммамиз биргаликда ҳал қиламиз!

Кўпчилик унинг сўзини маъқуллади.

Шундан кейин хона сал тинчлангандай бўлди. Аммо ноаниқ эътирозлар анча вақтгача эшитилиб турди.

Бир маҳал бригадир Матчонов мушукдек пусиб баракдан чиқиб кетаётганга кўзим тушди. Унинг шу ерда эканлигини пайқаманган эканман.

Тун аллақандай хавотир билан нотинч ўтди.

Келишувга биноан, эрталаб ҳеч ким ишга чиқмади.

Матчонов икки марта пилдираб келиб-кетди. Унинг сўзларига ҳеч ким қулоқ солмади.

Шундан кейин чамаси ўн-ўн беш дақиқалар чамаси ўтиб, баракка Ҳаким Назарич кириб келди. У ҳар доимгидек ёлғиз эди.

Хонадагилар уни кўришлари билан "гур" этиб ўринларидан туриб атрофини ўраб олишди.

— Нима гап? Умумий дам олиш эълон қилдингизларми? — дея ҳазил билан сўз бошлади Ҳаким Назарич.

Унинг юзи кулимсираб турса-да, жиддий боқаётган нигоҳлари билан ҳаммани бир-бир назардан ўтказарди.

Ҳамма тек қотган, ҳеч кимдан садо чиқмасди.

Бу бир дақиқача давом этди. Кейин тўсатдан одамлар уйқудан уйғонгандек бирдан шовқин-сурон билан, бир-бирларига гал бермасдан гувиллашиб кетишди.

— Нима деяпсизлар? Ўлай агар, тушунган бўлсам, — деди Ҳаким Назарич осойишта тарзда.

У ҳаммани назаридан ўтказарди-ю, негадир мен томонга қарамасди.

Ёнимда турган Сафаралини қўлтиғидан олиб, бир қадам олдинга чиқдим.

Ҳамма жим бўлди.

— Ҳаким Назарич, — дея босиқ ва хотиржам овозда мурожаат этишга уриндим. — Бу йигит яқиндагина келди. Келди-ю, бу ерда ҳамқишлоғи Каримбой акани тирик учратиб ҳайратдан ёқа ушлади. Ваҳоланки, Каримбой аканинг оиласидагилар у кишини аллақачон ўлдига чиқариб қўйишган экан. Икки йил бедарак кетган одам ҳақида бошқача фикрда бўлолмайди ҳеч ким. Сизнинг гапингизга қараганда, Каримбой аканинг оиласи унинг маошини қуртдай санаб олиб, маза қилиб еб ётган бўлиши керак...

— Бўлмаган гап! — сўзимни бўлди Ҳаким Назарич қизишиб. — Бу қандайдир англашилмовчилик! Алоқа бўлимидагиларнинг...

— Буниси англашилмовчилик дейлик, майли, лекин... — кишилар орасидан ёнма-ён турган Нурали билан Равшанни имладим. — Мана бу йигитнинг айтишига қараганда, дарвоқе, у куни кеча келганидан ўзингизни хабарингиз бор-ку! — дея Равшанга ишора қилдим. — Нуралининг уйидагилар ҳам ундан бир чақа олмаганларини, аксинча, ота-онаси бедарак кетган ўғилларининг гамида куйиб адо бўлганини айтяпти. Сиз нима дейсиз бунисига?

Ҳаким Назарич сураётган бўлиб қолди.

— Балки буям англашилмовчиликдир?! — кинояли луқма ташлади Сафарали.

Тагин гала-говур кўтарилди.

Одамлар орасидан аччиқ-тизиқ хитоблар эшитилди:

— Ёлгоннинг нима кераги бор эди?

— Шунча вақтдан буюн текинга ишлаб юрган эканмиз-да!

— Бу жиноят-ку!

— Қонун олдида жавоб беришингиз керак?

— Энди ҳеч биримиз ишламаймиз.

— Яхшиси бизга жавоб беринг, уй-уйимизга кетайлик!

Ҳаким Назарич қўлини кўтариб шовқинни босди. Кейин бироз ўзгарган овозда:

— Яна такрор айтаман, бу англашилмовчилик! — деди.

Бу хитобга жавобан кўтарилаётган гала-говурни Ҳаким Назарич бир қўлини кўтаришдаёқ босиб қўйди ва гапида давом этди ва:

— Ташвишланманглар, бу ерда текин ишламаяпсизлар. Мен эртага, йўқ, шу бугуннинг ўзида бу масала билан шуғулланиб, албатта, тагига етаман! Англашилмовчилик туфайли зарар кўрган оилаларга товон пули тўланади, — деди ишонч билан.

— Энди бизни ишонтиролмайсиз! — дедим Ҳаким Назаричга тик қараб. — Яхшиликча, жавоб беринг бирор кор-ҳол юз бермасдан! Акс ҳолда...

Биласизми, шунда Ҳаким Назарич бирдан ўзгарди: унинг чиройли ва улуғвор юзидаги ёқимли ниқоби ўпирилиб тушди гўё...

— Яхшиси бирор кор-ҳол юз бермасдан жимгина ишга чиққанларинг маъқул, акс ҳолда!.. — нақ бурним тагига келиб илондай вишиллади у.

Қаршимда ақлли ва меҳрибон иш бошқарувчи эмас, нафс алвастисига қул бўлган такаббур кимса турарди.

— Дағдаға қилманг, кўрқмаймиз, — дедим босиқлик билан.

— Шунақами?!

— Шундай.

Ҳаким Назарич шахт билан юриб бориб эшикни ланг очди.

Шу заҳоти баракка ўн-ўн беш чоғли қуролланган соқчилар бостириб киришди. Милтиқ стволларининг шарақ-шуруғи янгради.

— Энди ҳам ишга чиқмайсизларми?! — голибона назар ташлади Ҳаким Назарич.

- Йўқ!
- Керак бўлса ўзингиз ишланг!
- Бизни барибир қўрқитолмайсиз!
- Шунча алдаганингиз етар!
- Нима, биз сизга қулмидик?!.

Бор-йўғи беш киши жавоб қайтардик...

"Майдон"да Сафарали, Нурали, Равшан ва мен қолгандик.

Бошқалар эса... Нигоҳларида ноумидлик, ишончсизлик ва гусса акс этган кишилар бирин-сирин баракдан чиқа бошлади.

— Матчонов! — Ҳаким Назаричнинг қаҳрли овози янгради. — Одамларни олиб зудлик билан ишга жўна! Бош кўтармай ишлашсин! Тушликка ҳам чиқилмайди!

Энг охирида, оёқларини судрагудек босиб Каримбой ака чиқиб кетди.

— Хўш, сизлар-чи? — мамнунлик билан бизга яқинлашди Ҳаким Назарич.

— Отмоқчимисиз?! — кутилмаганда Нурали кескин ҳаракат билан Ҳаким Назаричга бақамти келди. — Отинг!

Шу заҳоти кетма-кет ўқ овози янгради.

Соқчилар шифтни мўлжалга олишганди.

Биз қилт этмасдан туравердик.

— Оғайнилар, — бирдан бутунлай бошқача овозда мурожаат қилди Ҳаким Назарич. — Ўзларингга жабр қилманглар...

Ҳаким Назарич гапини тугата олмади, хонага Пўлат Дамирович қузғундай бостириб кирди.

— Нега булар билан пачакилашиб ўтирибсиз, Ҳаким Назарич?! — дея бақира кетди у. — Ёввойи махлуқларни оғзидан отиш керак!

Пўлат Дамировичнинг кетидан миршаб кийимидаги кишилар қўлларида қурол билан кириб келишди ва бир зумда чиқиш йўлакларини бекитиб, атрофимизни қуршаб олишди.

Сафарали ўзини тутиб туrolмади.

— Кимни махлуқ деяпсан, аблаҳ?! — деганча у Пўлат Дамировичга ташланди.

Аммо дўстим Пўлат Дамировичга бармоғини теккизишга ҳам улгуролмади, икки марта ўқ узилди-ю, Сафарали интиҳосиз бир ҳайрат билан иккала қўлини юқорига кўтарганча шартта кесилган дарахтдай гурсиллаб ерга қулади.

Мен унга талпиндим, тутиб қолмоқчи бўлгандек қўлларимни узатдим, лекин...

— Умрингни қамоқда чиритаман ҳаммангнинг! — дея бўқирди Пўлат Дамирович қутуриб. — Ярамас, келгиндилар! Орган ходимиға қўл кўтаришнинг оқибатини ана шунда кўрасанлар!

Пўлат Дамирович яна нималардир дея бақирди, жазавага тушиб бўқирди; Ҳаким Назарич ҳам нимадир дегандай бўлди, лекин мен буларнинг бирортасига ҳам эътибор бермадим, чўк тушганча Сафаралининг кўйлагини ечиб, ўқ теккан ерига рўмолчамни босдим...

— Сафар, дўстим...

Сафарали ингради.

Хайрият, тирик экан!

Шундан кейин миршаблар бизни битта-битталаб, елкамизга милтиқ тираганча ташқарига олиб чиқишди.

— Казармага!!!

Лак-лак душманни енгиб, ғалаба қозонган баҳодирдай бутини кериб турган Пўлат Дамировичнинг гулдирак овози янгради.

Шу чоғ "контора" томондан бошяланг, халатчан югуриб келаётган Гулруҳга кўзим тушди.

— Нималар бўляпти? Даврон ака... — саросима ичида жавдираб қарарди у.

— Яқинлашманг! Боринг, хонангиздан чиқа кўрманг, акс ҳолда, сизниям буларга

қўшиб!.. — таҳдидли оҳангда дўқ урди Пўлат Дамирович Гулруҳнинг йўлини тўсиб олганча.
— Ҳаким ака... — кўзлари ёшга тўлган Гулруҳ Ҳаким Назаричга юзланди.
Тош қотган "отахонимиз"дан садо чиқмади.
— Гулруҳ, Сафаралига яхшилаб қаранг, илтимос, — дейишга улгурдим зўрға.
"Орган ходимлари" бизни уриб-турткилаб, қўларимизни орқага қайириб "штаб" томон ҳайдаб кетишиди.

* * *

Зах, моғор ва яна аллақандай ачқимтил ҳид анқиб турган ертўла — казарма эди.
Шифти паст, бошимиз тегиб қолганидан энгашиб юрардик. Оёқ остидаги ердан совуқ, муздай ҳаво уфуради.
Кундузи бир нав, қуёш чиққанидан кейин кумуш кўзгудай ялтираётган туйнук ойнасидан ичкарига ёруғлик тушади; тунда зим-зиё, биров-бировни кўриб бўлмайди; фақат ой тепага кўтарилган пайтдагина қисқа фурсатга ертўла хиёл ёришади.
Казармага кириб келган дастлабки дақиқада бу ер худди очиқ мозордай ҳувиллаб ётарди. "Тиқ" этган товуш эшитилмасди.
— Ҳусан шу ерда бўлса керак, — дедим Нуралига.
— Бу ерда тирик жон борга ўхшамайди-ку, — деди Нурали.
Казарма ичи хийла катта эди. Туйнук атрофи ёришиб турса-да, бурчак-бурчаклар зим-зиё, ҳеч нарсани кўриб бўлмасди.
— Энди нима бўлади? — деди Равшан шивирлаб.
У довдираб қолганди. Мардлик қилиб "майдон"да қолишга қолган-у, оқибати бу даражага етишини ўйламаган чоғи, йиғламоқдан бери бўлиб турарди.
— Бошга тушганини кўз кўради, — дедим унга.
Кейин хонага кўз югуртирдим. Менимча, Ҳусан шу ерда бўлиши керак. Бошқа қаердаям бўларди, ахир!
— Даврон ака, — Нуралининг овози келди шу пайт чап томондаги бурчакдан, — бу ёққа келинг.
Бордим.
Қарасам чиндан ҳам Ҳусан... ерда сулайиб ётарди.
— Нафас олмаётганга ўхшайди, — деди Нурали секин.
— Наҳотки? — энгашиб Ҳусаннинг кўксига қулоғимни қўйдим.
Ишонасизми, шунда "гуп" этиб димоғимга бадбўй ҳид урилди. Хайриятки, Ҳусаннинг юраги билинар-билинемас уриб турарди.
— У тирик, — дедим ҳаяжонланиб. — Қани, ёрдамлашвор, ёруғроқ ерга оборайлик.
Икковлашиб Ҳусанни кўтардик, қалтисроқ ҳаракат қилдикми, Ҳусан жони оғриб кетгандай, қаттиқ инграб юборди.
— Кечир, ука, азоблаб қўйдикми? — дея гудрандим.
Уни эҳтиёткорлик билан кўтариб туйнук яқинига олиб бориб ётқиздик.
Шунда Ҳусаннинг юзини аниқ кўрдим. Ҳусаннинг соқол-мўйлови ўсиб кетган, ҳаддан ташқари озиб кетганидан баданида эт қолмаган, сарғайиб-кўкариб кетган териси осилиб, чекка, ёноқ, ияк суяклари туртиб чиққанди. Қовоқлари шу қадар ичга тортиб кетгандики, бу ерда кўз эмас, аллақандай чуқурча қорайиб тургандек туйиларди.
Энг даҳшатли манзара эса қоринда эди. Гулруҳ олиб ташлаган ўқларнинг ўрни ўрадек ўйилиб, ичидан ичак-чавоқлари кўриниб турар, ачиган қон аралаш йирингнинг бадбўй ҳиди анқирди.
Равшаннинг асаблари дош беролмади, бурнини бекитиб нари кетди. Янги-да, ҳали кўника олмаяпти.
— Ҳусан, — дедим секин унинг юзини силаб.
Ҳусан титраб кетди, юзига теккан қўлим буни яққол сезди.
— Мени эшитяпсанми, Ҳусан?

Хусан секин кўзларини очди. Нурсиз, сўниқ кўзларини бир неча дақиқа тикиб турди-да, яна юмиб олди.

— Танимади, — дея шивирлади Нурали.

Шу чоғ Хусан бемадор қўлини хиёл кўтариб қўлимга теккизди. Бу унинг "Сизни танидим, Даврон ака", дегани эди.

Ичим эзилиб кетди. Ҳеч қачон ўзимни бунчалар ночор ва иложсиз ҳис этмагандим.

— Вой, буни қаранг! — деб юборди бир маҳал Нурали ҳаяжон ичида.

Қарадим. Қарадим-у, шу заҳоти кўнглим ағдарилиб кетди.

Хусаннинг жароҳатидан йирик-йирик қуртлар бирин-бирин ўрмалаб чиқарди!

Бас, бу ҳақда бошқа гапирмайман, гапира олмайман. Эсласам, ҳали-ҳанузгача кўнглим озиб, аъзойи-баданним жимирлаб кетади...

Баракда кечган кунларим казармада ўтказган ҳаётим олдида ҳолва бўлиб қолганди.

Пўлат Дамирович бу ерда ҳам бизни азоблашни бас қилмади. Аксинча, у жуда ҳам ҳаддидан ошиб, қутуриб кетди.

Хусанни ташлаб қўймаётганимиз, қўлимиздан келганча унга ғамхўрлик қилаётганимиз учун ҳам, у казармага кириб келганида туйнук олдида турганимиз ёки эшик очилган заҳоти "дик" этиб ўрнимиздан турмаганимиз учун ҳам, қўйинг-чи, арзимаган баҳонаю сабаблар билан Пўлат Дамировичнинг шахсан ўз қўлларидан калтак ердик.

Пўлат Дамирович табиатан ўта ёвуз кимса экан. Равшан унинг азобларига бардош бера олмади: Пўлат Дамировичнинг қораси кўринган заҳоти уни қалтироқ тутадиган, чап қовоғи тинимсиз равишда пир-пир учадиган бўлиб қолди.

Ваҳший Пўлат Дамирович эса ўсал ётган Хусанни ҳам ўз ҳолига қўймасди.

— Ҳа, ўзбошимча, қуртларга ем бўлиб ётибсанми? — дерди у бениҳоя ҳузур қилаётгандек завқ-шавқ билан. — Кўрқма, сени урмайман ҳам, отиб ҳам ташламайман. Сен шу ерда қуртларга ем бўлиб ўлиб кетасан!

Хусан аллақачон соб бўлган, сўнги кунларини яшаётганди, бироқ Пўлат Дамировичга жавобан бениҳоя бахтиёр кимсадек кулиб қараб қўйишга куч топарди.

Мен ҳали-ҳамон бу йигитни тушуна олмасдим.

Бир куни эрталаб иттифоқо эшик ланг очилди-ю, ичкарига куёш кириб келгандек казарма ёришиб кетди.

Гулруҳ келганди. Соқчи ҳамроҳлигида.

Мени кўрди-ю, у йиғлаб юборди.

Ўлай агар, Гулруҳдан буни кутмагандим.

— Нима бўлди? Нега йиғлаяпсиз? Биров хафа қилдимми? — дедим жоним бўғзимга тиқилгудек бўлиб.

— Озиб кетибсиз... Кўринишингиз бир аҳволда... — деди Гулруҳ сўзларини бўлиб-бўлиб.

— Шунгами?.. Мен бўлсам... Хафа бўлманг, ҳаммаси ўтиб кетади. Дарвоқе, Сафаралининг аҳволи қандай?

— Жароҳати битиб қолди. Сизга салом айтди. Ҳадемай у кишиниям бу ёққа ўтказишса керак. Айтганча, манави хатни бериб қўйишимни сўраганди, — Гулруҳ кичкина қилиб тўрт букланган қоғозни қўлимга қистирди.

Хатга қўшиб унинг қўлидан тутдим. Гулруҳ ерга қаради.

— Ҳадемай озод бўлиб қоларсиз... — деди у аллақандай дудмал оҳангда. Кейин туйнук томонга қараркан: — Хусанми? Уни бир кўриб қўйсам майлими? — деди.

Мен унга йўл бердим.

— Хусан, мени эшитяпсизми, сизни кўришга келдим, — деди Гулруҳ энгашиб.

Хусаннинг кўзлари юмуқ эди. Гулруҳнинг овозини эшитди чоғи, кўзларини очди.

— Сизни ўзим даволайман, ҳадемай яхши бўлиб кетасиз, — деди Гулруҳ самимий оҳангда.

Хусан кулимсиради, кейин нимагадир бош чайқади.

— Гулруҳ Қосимовна, вақтингиз тугади, — деди эшик олдида турган соқчи.

Гулруҳ изига қайтди.

— Хусанни даволаса бўладими? — дея сўрадим аста.

Гулруҳ бош чайқади. Кейин:

— Ер зах, иложи бўлса, ётманг, ўпкангизни олдириб кўясиз, — деди у хайрлашгиси келмаётгандек эшик олдида туриб.

— Ўпка деган нарса қолмади-ёв бизда, — дедим кулиб.

— Сиз шунчалик соғломсизки, битта ўпкангиз тўртта ўпканинг ўрнини босиши мумкин, мен буни аниқ биламан...

Соқчи томоқ қирди.

Гулруҳ эшик томон бурилди.

— Гулруҳ, — дедим атай вақтни чўзиб, уни яна бир дақиқа ёнимда олиб қолиш учун.

Рости, ундан айрилгим келмаётганди-да.

— Иложини топиб, яна келаман, — деди Гулруҳ, — кейин хиёл узалиб юзимдан ўпди ва секин, жуда ҳам паст овозда шивирлади: — Сизни севаман.

Беихтиёр кўзларимдан дувиллаб ёш отилди: умрим бино бўлиб, биринчи марта бундай сўзни эшитишим эди!

Гулруҳ чиқиб кетди.

Эшик ёпилди.

Анча вақтгача турган еримдан жила олмадим. Назаримда, мана ҳозир кулф шарақ-шуруқ қилади-ю, эшик ланг очилиб Гулруҳ кириб келади: "Мен атай эшик ортида тургандим!!!".

Бир маҳал хат эсимга тушиб қолди.

Туйнукка яқин бориб, қоғозни ёруққа тутдим: "Гулруҳ мени олиб қолди, акс ҳолда ҳозир мен ҳам сизларнинг ёнингизда бўлардим. У жасур аёл экан. Нимадир қилишинг керак, йўқса ундан айрилиб қолишинг мумкин. П. Д. ҳар оқшомни унинг эшиги ортида ўтказяпти. Кеча тасодифан бир гапини эшитиб қолдим: "Казармадан дўстларингизни озод қилсам, менга турмушга чиқасизми?!".

Севги шўрликни адои-тамом қилган кўринади.

Кўришгунча.

Мендан хавотир олма. Анча яхши бўлиб қолдим. Сафарали".

Дўстимнинг қўли билан шошиб-пишиб, қинғир-қийшиқ ёзилган сўзлар юрагимга ўқдек қадалди. Ҳаловатимни йўқотдим.

"Гулруҳнинг казармага киришига рухсат бериши ҳам бежиз эмас. Пўлат Дамирович бизнинг аҳволимизни Гулруҳ ўз кўзи билан кўришини истаган, шунда эҳтимол, таклифига осонликча кўнишдан умидвор бўлган..."

Кунни минг азоб билан кеч қилдим. Ўлмас овқат — ёвфон шўрва ҳам томоғимдан ўтмади.

Туйнук олдида тик турганча тунни ўтказдим. Айниқса, тонгга яқин шу қадар сиқилиб кетдимки, яшагим келмай қолди.

"Икки қулоч арқон... кифоя... Лекин қани ўша арқон? Бу ердан ҳатто занглаган сим ҳам тополмайсан?"

Бир маҳал Хусаннинг:

— Сув-в... — дея инграгани қулоғимга чалинди.

— Сув? Ҳозир, жиндай сабр қил, тонг отиб қолди, соқчилар ҳадемай нонуштамизни олиб келишади, — дедим Хусаннинг ёнига чўк тушиб.

— Сув-в... — яна ингради у.

Қани энди вақт тезроқ ўтса!.. Ярамас соқчилар соат саккиз бўлмасдан нонушта беришмайди.

— Сув-в...

Иложсизликдан пешонамни деворга уриб ёрай дердим. Жон бериши арафасида ётган

одамнинг сўнги илтимосини бажара олмаслик...

Деворга суянганча ухлаётган Нурали ирғиб ўрнидан туриб эшикка мушти билан ура кетди:

— Сув беринглар! Сув! Бир қултум сув беринглар!

Унга жавобан ҳеч қандай сас-садо бўлмади.

Нурали эшикни уравериб чарчади.

— Ярим соат қолди, Ҳусан, озгина сабр қил, соқчилар келиши билан сувни қўлларидан оламан-у, сенга бераман, тўйгунингча, қонгунингча ичасан. Кейин Гулруҳ келади. У сени даволайди. Мана кўрасан, бир ҳафта ичида отдай бўлиб кетасан. Унинг қўли енгил. Жудаям енгил...

Мен тўхтовсиз, нафас ростламасдан гапирардим, Ҳусанни чалғитишга уринардим, иттифоқо, гап орасида Ҳусаннинг худди соғлом, ҳеч қаери лат емаган одамдай кўзларини катта-катта очиб, менга диққат билан тикилиб ётганига кўзим тушди-ю, беихтиёр жим бўлиб қолдим.

Зеро, бу нигоҳ ниҳоят узоқ, зориқиб кутган ва мақсадига эришган одамнинг қарашини эслатди менга.

Балки адашаётгандирман...

— Даврон ака, менга бир қултумгина сув берсангиз, бас, бошқа ҳеч нарса керакмас, — деди Ҳусан қутилмаганда дона-дона қилиб.

— Ҳусан...

— Менга раҳмингиз келмасин... Мен шундай қисматга лойиқман...

— Гулруҳ яхши хирург. У...

— Уф! Нега одамлар ўз ҳолимга қўймайди?! — Билмадим, бундай куч қайдан пайдо бўлди, Ҳусан бирдан жазавага тушиб бақира кетди: — Мен қотилман, тушуняпсизми, қотилман! Севган қизимни ўлдирганман!.. Ўн беш йилга қамашганди... Отам пулнинг кучи билан икки йилда чиқариб олди... Бутун айбни ўртоғимга юклашди... Қилмишимга яраша жазо олишимга ҳам қўйишмади! Мен кўғирчоқ эмас, одамман, ахир! Қилмишимга яраша жазо олмадимми, азобланишим, азоб тортишим керак. Шунда эҳтимол, унинг руҳи олдида айбим енгиллашар...

Ҳусан гўё сўнги куч-қувватни ҳам сарфлаб бўлгандек жим бўлиб қолди.

Унга қараб, нигоҳларида улкан армон, афсус-надомат ва садоқатни кўрдим.

Шу куни тушга яқин у оламдан ўтди...

Эртаси куни кечаси, соат чамаси ўн иккилар атрофида, ҳе йўқ-бе йўқ, соқчилардан бири келиб мени казармадан олиб чиқди.

Нурали билан Равшан ортимдан хавотир билан қараб қолишди.

Кўнглимдан нималар кечмади, дейсиз?!

Казармадан то конторагача бўлган қисқа масофани босиб ўтгунча йиллар ўтиб кетгандек бўлди, назаримда.

— Бемаҳалда безовта қилмадимми? — Ҳаким Назарич ҳеч нарса бўлмагандек, ўзига хос табассум билан қарши олганида мен деярли беҳуш эдим. — Даврон...

Ҳаким Назарич қўлини кўз олдимда силкитди.

— Эшитаман, — дедим ўзимни ўнглаб.

— Ўтиринг, — деди Ҳаким Назарич.

Ўтирдим.

Ҳаким Назарич рўпарамга келиб турди. Унинг қизил югурган юзига қарагим келмасдан нигоҳимни олиб қочдим.

Сейф устида яримланган ароқ шишаси билан стакан турарди. Тушунарли, юзининг қизиллиги бежиз эмас.

— Кўнглингиздан нималар ўтаётганини сал-пал англаб турибман, — дея гап бошлади Ҳаким Назарич. — Ҳаммаси ҳақида кейинроқ, бафуржа гаплашиб олармиз, агар насиб

қилса. Ҳозир вазият анча нозик. Ёрдамингизга муҳтож бўлганим ва айниқса, анча-мунча гаплардан хабардор эканлигингиз учун вазиятни тўғри баҳолай олишингизга ишонганим сабабли сизни бу ерга чақирдим...

Ҳақим Назарич жим бўлиб қолди. Афтидан, менинг нимадир дейишимни кутарди.

Атай мум тишлагандек ўтиравердим.

— Ичасизми? — сўради у.

— Йўқ, — дедим тўнг оҳангда.

Ҳақим Назарич стаканни яримлатиб ароқ қуйди-да, бир кўтаришда бўшатди, сўнг муштини оғзига босди.

— Кеча кечаси Пўлат Дамирович бренди шишасини қучоқлаганча медпункт эшиги олдида ухлаб қолибди. Алламаҳалда хотини Александра Павловна келиб машинага босиб олиб кетди. Ўн кундан буён аҳвол шу. Пўлат Дамирович шу пайтгача кўп пул топиб, босар-тусарини билмай қолган одам эди. Энди бўлса нима қилаётганини англамаётган одамга айланибди. Ҳатто хотини билан ажралишга ҳам қарор қилибди.

Ҳақим Назарич менга синовчан тикилиб қўйди. Индамай ўтиравердим. Шундан сўнг ҳамсухбатим яна гапида давом этди:

— Бундан Александра Павловнанинг қаттиқ жаҳли чиқиб юрибди. Миш-мишларга қараганда, Александра Павловна: "Эримнинг суюқ ва енгилтаклигини кечиришим мумкин, очиги, кечириб келяпман шу чоққача, аммо-лекин бошқа бир аёлни севиб қолишига йўл қўймайман!" деганмиш. Кейин эрига бир ҳафта муҳлат берганмиш ва: "Эсинг борида этагингни ёпиб ол, Пўлат, етар шунча йил эркалигингни кўтарганим, дадамга бир оғиз айтсам, сен ҳам, ўша ҳурлиқо севгилинг ҳам ўзларингни ё қора ер бағрида, ё бўлмаса осмону фалакда кўрасанлар!" деб огоҳлантирганмиш...

— Хотинларнинг одатдаги дўқ-пўписаси, — дедим Ҳақим Назаричнинг сўзини бўлиб.

— Александра Павловнанинг қўлидан ҳар бало келади. Тўғри, ўзи аёл сифатида баъзи бир салбий қусурлардан холи эмас. Лекин у кишининг муҳтарам падари бузруквори таниқли мультимиллионер, қўлини қаёққа узатса етадиган ишбилармон. Яккаю ёлғиз қизининг кўзидан ёшини оқизиб, томоша қилиб ўтирмайди. Иш жиддий олса, худо кўрсатмасин, ҳўлу қуруқ баравар ёнадиган даҳшатли ёнғин содир бўлиши турган гап. Биринчи навбатда Пўлат Дамирович ва у кишининг отаси — удабурон ишбилармон Дамир Вагизовлар хароб бўлишади. Нега деганда, иккала ота, иккала ишбилармон куда бўлганларидан кейин сармояларининг асосий қисмини бирлаштириб жуда катта, кенг кўламли ишни йўлга қўйишганди. Шунинг учун ҳам бечора Пўлат Дамирович хотини билан ажраша олмайди. Модомики ажралишга қарор қилибдими, бу ёғини ўзингиз тасаввур қилаверинг...

— Сизни тушунгандек бўляпман, — дедим энди сал юмшаб.

— Агар Гулруҳ бу ердан кетмаса, — дея гапини давом эттирди Ҳақим Назарич андак енгил тортгандек бўлиб, — айбсиз айбдор бўлиб қолиши, бошига кўп савдолар тушиши мумкин. Мен уни биргина сизга ишонаман. Уни олиб кетинг бу ердан. Икки кун ичида иложини топиб сизларни поездга ёки самолётга чиқариб қўяман. Розимисиз?

— Розиман. Лекин бошқалар-чи?

— Бошқалар билан ишингиз бўлмасин, — деди Ҳақим Назарич овози ўзгариб.

— Лекин...

— ...

Юрагим сиқилиб кетди.

— Ҳақим Назарич, келинг, очиқчасига гаплашиб олайлик, — дедим пайтдан фойдаланиб қолишга қарор қилиб. — Янги келганларнинг сўзлари рост бўлса, бу ёғини нима деб тушуниш мумкин? Ахир бу ноинсофлик, йўқ, ундан ҳам баттар! Ҳатто нима деб айтишга ҳам тил бормайдиган жиноят-ку!

— Мен ҳеч кимни бу ерга илтимос қилиб чақирганим йўқ. Ўзлари, ўз ихтиёрлари билан келишган, — деди Ҳақим Назарич чўнтагидан сигарет қутисини оларкан.

— Ҳақим Назарич, биз, ҳаммамиз сизнинг буюртмангизга мувофиқ бу ерда юрибмиз-ку, яшириб нима қиласиз?!

— Бироқ мен сизларни иссиққина уйингиздан етаклаб чиққаним йўқ-ку! Тўғрими? Фақат рост жавоб беринг! — деди Ҳақим Назарич қизишиб, у ҳаяжонланганидан ҳалидан буён заҳиғалкасини ёқа олмасди.

— Тўғри, — дея гўлдирадими ноилож.

— Хўш, таклифимга розимисиз?

— Розиман. Лекин бошқаларни ташлаб қандай кетаман?..

— Менимча, Сафарали дўстингиз, шекилли?

— Ҳа.

— Унга ҳам жавоб. Бирга кетасизлар. Бўлди, ҳақдингизни билиб, бас қилинг. Яхшиси, йўлга тайёргарлик кўринг. Фақат бу ҳақда ҳеч кимга оғиз оча кўрманг! Боринг энди...

Ҳақим Назарич орқа ўгирди.

Йўлакка чиқдим.

Бир дақиқадан сўнг ўгирилиб ичкарига бош суқдим.

Яна нимадир демоқчи эдим. Лекин Ҳақим Назарич мени пайқамади, унинг қўлида бўш стакан, ҳорғин қиёфада, ўз хаёллари ва сархушликка гарқ бир алпозда ўтирарди.

Орадан икки кун ўтди.

Ахийри аэропортга етиб келдик.

Самолёт учишига бор-йўғи ярим соат қолган экан. Ҳақим Назарич чўнтагидан учта паспорт ва учта чипта чиқарди.

Шундан кейин у энг аввало Гулруҳ билан, сўнг Сафарали билан самимий хайрлашди-да, муҳим гапи бордай мени бир чеккага тортди.

— Нимадир демоқчисиз, шекилли? — дедим қимтиниб, аллақандай безовта назар ташлаётган Ҳақим Назаричга юзланиб.

— Ҳа, топдингиз... Гулруҳ сизга омонат, дўстим! Мен... биласизми, ўйлаб кўриб... бир қарорга келганимдан кейин албатта уни қидириб бораман. Албатта бораман! Унгача омонатимни эҳтиёт қилинг, сиздан биргина ўтинчим шу!

Ҳақим Назаричнинг сўзлари юрагимга тошдек ботди.

* * *

Шундай қилиб, юртимизга эсон-омон келиб олдик.

Саодатнинг мени кутишга тоқати етмабди, бир ой бўлган экан турмушга чиққанига...

Лекин мен билан расман ажрашмагани учун янги турмуш ўртоғи билан никоҳдан ўтолмаган экан. Келганимни бировлардан эшитибди-ю, талоқ хати талаб қилиб келди.

Нима ҳам дердим? Ундан:

— Мен юборган пулларни олдингми? — деб сўрадим.

Хотиним (энди собиқ) жуда ҳам ҳайрон қолиб:

— Қанақа пул?! Сиз менга пул жўнатганмидингиз?! — деб жавоб берди.

Икки ойнинг нари-берисида Саодат билан орамиз очиқ бўлди. У энди менга бутунлай бегона...

Гулруҳ билан тез-тез учрашиб турардик. Баъзи кунлари эртадан кечгача, гоҳида кечки беш-олтидан бошлаб то ярим кечагача шаҳарнинг энг кўркам, соя-салқин боғларида сайр қилардик, суҳбатлашардик. Бир неча марта тоққа дам олишга бориб келдик.

Мен бахтиёр эдим.

Гулруҳ ҳам хурсанд эди; менга нигоҳи тушганида кўзлари қувончдан порлаб кетарди.

Сиртдан қараганда ҳаммаси жойидага ўхшарди. Аммо... юрагимни тошдек эзиб ётган жуда ҳам улкан ғусса бор эдики, ундан сира ҳам қутула олмаётгандим... Мени Ҳақим Назаричнинг машъум сўзлари тинмай таъқиб этарди: "Гулруҳ сизга омонат, дўстим! Мен... биласизми, ўйлаб кўриб... бир қарорга келганимдан кейин албатта уни қидириб бораман. Албатта бораман! Унгача омонатимни эҳтиёт қилинг, сиздан биргина ўтинчим шу!.."

Шундай кунларнинг бирида эрталаб эшик қўнғироғи жиринглади.

Ҳали соқол олишга ҳам улгурмагандим. Елкамга сочиқни ташлаганча бориб эшикни очдим.

Остонада... Ҳақим Назарич турарди!

Ҳайкалдай қотиб қолдим.

У ўзига хос назокатли табассуми билан қулимсиради:

— Безовга қилмадимми?

Мен уни бир амаллаб уйга таклиф қилдим. Тўғриси, бошида Ҳақим Назарич билан бирга совуқ ўлка нафаси кириб келгандек эгим жунжикиб кетди. Бироқ бу ҳол тез ўтиб кетди.

— Қайноқ, аччиққина чойнинг ўрнини ҳеч қандай ичимлик боса олмайди-да, — деди Ҳақим Назарич дастурхон атрофида ўтирганимизда.

— Бутунлай келдингизми? — деб сўрадим ундан, чунки авзойидан шунга ишора бордай эди.

— Ҳали бутунлай келдим, дея олмайман. Пича вақт бор бунга, — деди Ҳақим Назарич. — Аммо ишларимни бир ёқлик қилдим.

— Айтгандай, Пўлат Дамирович қандай? — сўрадим.

— Пўлат Дамирович анча вақт ўзига келолмай юрди. Мен билан уришиб, ишдан бўшаб кетди. Аммо ҳозир тузук, ҳатто жуда яхши десам ҳам бўлади, Александра Павловна ваҳима қилган тўс-тўполонлар юз бермади, у ҳар қалай, тилини тия олди. Айтишади-ку, идишнинг тошиб чиқишига сўнги томчи етмай турганида ҳам пулдорлар ақл билан иш юритадилар деб. Яқинда эр-хотин бизникига келишди. Биласиз-ку, Ксения Сергеевна билан Александра Павловнанинг ўзаро борди-келдилари бор. Пўлат Дамировични ўшандан буён энди кўришим эди. Ўзига келиши анча қийин бўлган чоғи, бечора пати юлинган бургутдай шумшайиб қолибди. Афтидан, унга энди барибир эди. Лекин кўп ўтира олмади. Ҳали ҳам мендан хафа эканлиги, арази тарқалмаганини, бу ерга хотинининг қистови билан келганини сездириб қўйди...

— Ҳақим ака, ўша қурилиш ҳақиқатан ҳам Аҳмадбейга тегишли эдими? — деб сўрадим ундан.

— Ҳа, шахсан Аҳмадбейга тегишли эди. У менга устоздай бўлиб қолганди. Бундан анча йиллар илгари отам айтган қизга уйланмасдан уйдан чиқиб кетиб, кўча-кўйда дайдиб юрган вақтларимда у мени қаноти остига олган. Обдон эзиб ишлатди ҳам, иш ўргатди ҳам. Тажрибам ортди. Мустақил иш юритишни ҳам эплардим. Шундан кейин у инон-ихтиёрини менга бериб қўйди. Бунинг исботига мисол сифатида ўша қурилишни айтишим мумкин. Аҳмадбей керакли маблағ билан таъминлаб турарди, лекин мен иқтисод қилиш, маблағнинг бир қисмини уриб қолиш мақсадида ишга ҳақиқий қурувчи-ишчиларни эмас, мўмай даромад илинжида изғиб юрган, ноқонуний келиб қолган мигрантларни, гастербайтерларни ишга ёллардим. Бунинг ҳаммаси очкўзлик оқибати эди. Бунини мўмай даромад қаршисида довдираб қолиш деса ҳам бўлади. Афсуски, бунини кечроқ тушундим... — Ҳақим Назарич ерга қараганча жим бўлиб қолди.

— Худо қаргаган шўрликларни ҳалиям эзиб ишлятасизми? — дедим авзойим бузилиб.

— Йўқ. Бугун роппа-роса бир ой бўлди уларга жавоб бериб юборганимга. Барисини имконим даражасида рози қилдим... Мана бу эса... — Ҳақим Назарич ички чўнтагидан чек дафтарчасини олди-да, орасидан бир варағини йиртиб, қўлимга тутди: — Мана бу сизнинг иш ҳақингиз...

Мен ундан кўзимни узмай, тикилиб туравердим.

— Тушунинг, ўша вақтда бошқа иложим йўқ эди! — деди у зорлангандай бўлиб.

Шунда ҳам қилт этмадим.

Кутилмаганда у ўрнидан турди. Мен ҳам қўзғалдим.

Эшик олдиғача жим бордик.

— Даврон, — деди Ҳақим Назарич остонага етганида таққа тўхтаб. — Гулруҳни қандай

топсам бўлади?

Кўзларимдан ўт чиқиб кетди. Аммо ўзимни босдим. Ахир у менга "омонат" деб топширилган эди. Нима бўлса бўлар. Ҳаммаси тақдир ҳукмига ҳавола!

— Гулруҳ ҳозир ишда, — дедим. — Ярим соатлардан кейин чиқиб қолса керак.

— Ишхонаси атрофида кутиб тура қолайлик, — деди Ҳаким Назарич.

Йўлга тушдик.

Ҳаво беназир эди. Чарақлаётган қуёшнинг кумушранг ёғдуси дарахт япроқларида, йўл четидаги уйларнинг деразаларида жилва қиларди.

Фақат менинг кўнглим осмонини қуюқ булут қоплаганди. Ҳар бир ташлаган қадамим гуссали истиқболим сари етаклаётгандек туйиларди.

— Шу ерда тура қолайлик, — дедим Гулруҳ ишлайдиган касалхона дарвозасидан пича берида тўхтаб.

— Хўп-п...

Э, худо, буни қаранг, Ҳаким Назаричнинг юзи шу қадар ўзгариб кетгандики!.. Бурун катаклари пир-пир учишини қаранг.

Кўп ўтмасдан Гулруҳ касалхона дарвозасидан чиқди. Мени кўрди, қўлини силкиб қўйди. Ҳаким Назаричга эътибор бермади ё эътибор берса ҳам танимади.

Гулруҳ тез-тез юриб келаверди, келаверди, келаверди, атиги икки қадам қолганда бирдан таққа тўхтади.

— Ҳаким ака?!

Э, худо, намунча бақирмаса? Шунчалик хурсанд бўлиб кетади, деб ўйламагандим...

— Омонмисиз, Гулруҳ?

Улар қўл бериб кўришишди.

— Мен шошиб тургандим. Борақолай, — дедим ўзимни ортиқча сезиб.

Гулруҳ менга ҳайрон бўлиб қаради.

Ҳаким Назарич Гулруҳни тирсагидан тутиб четга олиб чиқди. Унинг:

— Тошкентнинг энг зўр ресторанига таклиф қилсангиз йўқ демасдим, Гулруҳ, — деганини эшитдим.

"Устомон! Хотинбоз!"

Кетишим керак, бу ерда туриш ноқулай, аммо кета олмасдим. Тош боғлангандек оёқларимни ердан узолмасдим. Қарамайин, дердим, аммо нигоҳларимни олиб қочолмасдим, лаҳза сайин узоқлашаётган Гулруҳнинг ортидан қараб турардим.

"Яна бироз юришса катта йўлга чиқишади. Кейин дуч келган машинага ўтиришади-ю, кўздан ғойиб бўлишади", — миямда фақат шу фикр гир-гир айланарди.

Бир маҳал... улар юришдан тўхташди.

Гулруҳ бош эгиб турар, Ҳаким Назарич нималарнидир куйиб-пишиб сўзларди. "Кет! Кетсанг-чи бу ердан, — дердим ўзимга ўзим. — Нега қаққайиб турибсан?! Нимадан умидвор бўляпсан? Саодатли кунларинг тугади, тамом бўлди. Наҳотки шуни сезмаётган бўлсанг?!"

Бир маҳал... улар яна юришда давом этишди.

Ҳеч эсимдан чиқмайди, Гулруҳ икки марта ортига қараб қўйди. Мен бўлсам эс-хушидан айрилган овсардек... тутун ичида... туман ичида тургандек... икки шарпадан бошқа ҳеч нарсага, ҳеч кимга парво қилмасдан тураверибман, тураверибман...

Бир маҳал...

Ё раббим!

Кўзларимга ишонмасдим! Бу қачон рўй берганига ақлим бовар қилмасди! Гулруҳ, нозик-ниҳол малагим, сув юзида сузиб юрган нилуфарим мен томон шамолдек елиб келарди!..

Мен Гулруҳ томон отилдим...

Тамом.